T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ŞEHRÎ DÎVÂNI ŞERHİ
(İLK 50 GAZEL)

Fettah Beyaztoprak

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Emrullah Yakut

MARDİN-2021

T. C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

ŞEHRÎ DÎVÂNI ŞERHİ
(İLK 50 GAZEL)

Fettah Beyaztoprak

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Emrullah Yakut

MARDİN-2021

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmasında kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Fettah BEYAZTOPRAK

Tarih (30.11.2021)

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Şehrî Dîvânı Şerhi (İlk 50 Gazel)

Fettah Beyaztoprak

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2021: 215 Sayfa

XVII. yüzyıl şairlerinden olan Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerinden biridir. Şehrî'nin ilk 50 gazeli şerh edildiği bu çalışma için öncelikle hazırlık mahiyetinde, Cumhuriyet öncesi ve sonrasında yapılan başlıca şerhler incelenmiş, Sebk-i Hindî şairlerinin genel özellikleriyle ilgili kaynaklar taranmıştır. Şerh sürecinde Türkçe, Farsça ve Arapça genel sözlüklerin yanı sıra Divan şiiri sözlükleri, tasavvuf sözlüklerinden yararlanılmış, söz konusu beyitler dönemin dinî, tasavvufî ve içtimai hususiyetleri göz önünde bulundurularak yorumlanmaya çalışılmıştır. Sebk-i Hindî şiirinin kendine mahsus orijinal kavram ve söz kalıpları için dönemin edebî anlayışı içerisinde eser veren diğer şairlerin divanlarıyla ilgili yapılmış çalışmalara da müracaat edilmiştir. Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, şerh kavramı açıklanmıştır. İkinci bölümde Şehrî hakkında bilgi verilmiş ve şerhi yapılan ilk 50 gazel çerçevesinde Şehrî'nin şiirlerinde tespit edilen Sebk-i Hindî özellikleri örneklerle sunulmuştur. Üçüncü bölüm ise 50 gazelin şerhinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, gazel, Sebk-i Hindî, Şehrî, şerh.

ABSTRACT

Master Thesis

Commentary of Dîwân of Şehrî (First 50 Ghazals)

Fettah Beyaztoprak

Mardin Artuklu University

Institute of Graduate Education

Department of Turkish Language and Literature

2021: 215 Pages

Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi), one of the 17th century poets is one of the important representer of Sebk-i Hindi. First of all, as a preparation the main commentaries made before and after the Republic were examined and the sources about the general characteristics of Sebk-i Hindî poets for the work where Şehri's 50 ghazals commented. In the commentary process, besides the general dictionaries of Turkish, Persian and Arabic, dictionaries of Dîwân poetry and Sufi dictionaries were used, and these couplets were tried to be interpreted by considering the religious, mystical and social characteristics of the period. For the original concept and word patterns of Sebk-i Hindî poetry, studies on the dîwâns of other poets who worked in the literary understanding of the period were also applied. This work consists of introduction, three body parts and conclusion. In the first part, the concept of comment is explained. In the second part, the information about Şehri is given and the characteristics of Sebk-i Hindî which was determined in Şehrî's poems within the framework of the first 50 ghazals commented are presented with examples. The third part consists of commentary of 50 ghazals.

Key Words: Commentary, Dîwân Poetry, ghazal, Sebk-i Hindî, Şehrî.

ÖN SÖZ

Metin şerhi, Anadolu sahasında XVI. yüzyıldan itibaren kendi geleneğini oluşturabilecek şekilde yaygınlaşmıştır. Genel olarak Fars edebiyatı metinleri şerh edilmekle beraber Arapça ve Türkçe dinî ve tasavvufî metinler de şerh edilmiştir. Şerhlerin temel amacı bir metni tanıtmak ve metinde anlaşılması müşkül durumları açıklamaktır. Günümüzde yapılan şerhler ile geleneksel şerhler arasında birtakım farklılıklar görülebilmektedir. Şarihin farklı kültür dünyasından oluşu ve okur kitlesinin farklılaşması bunun temel nedenidir. Günümüzde yapılan şerhlerin temel amacı geçmişle bir nevi bağları birleştirmek geçmişin zevk anlayışını bugün insanına tanıtmaktır.

Bu çalışmada Şehrî mahlaslı Malatyalı Ali Çelebi'nin *Dîvân*'ında yer alan ilk 50 gazelin şerhi yapılmıştır. Divanın Şener Demirel tarafından hazırlanan tenkitli metni esas alınmakla beraber gerekli görülen durumlarda Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3707 demirbaş nosuyla kayıtlı nüshaya müracaat edilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde yapılan Sûdî'nin *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız gibi* ve sonrası yapılan Muhammet Nur Doğan'ın *Fatih Divanı Şerhi* gibi birçok şerh örnekleri incelenerek gazellerin şerhi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada *Kâmûsu'l-Muhît, Ferheng-i Şu'ûrî, Vankulu Lügati, Burhân-ı Katı, Ahterî-yi Kebir, Osmanlıca-Tükçe Ansiklopedik Lûgat, Misalli Büyük Türkçe Sözlük* gibi genel sözlüklerin yanı sıra *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Divanın Edebiyatının Kaynakları, Osmanlı Şiiri Kılavuzu* gibi klasik şiire özgü sözlüklerden yararlanılmıştır. Bu çalışma, Sebk-i Hindî ile ilgili teorik bilgilerin ötesinde somut örnekler üzerinden Hint üslubunun anlam dünyasına nüfuz etmeyi amaçlamaktadır. Sebk-i Hindî anlayışıyla yazılan şiirlerinin sahip olduğu yer yer girift ve alışılmamış hayal dünyası sebebiyle zaman zaman beyitlerin anlamlandırılmasında güçlüklerle karşılaşılmıştır. Dolayısıyla yapılan şerhler söz konusu beyitlerin mutlak bir yorumu olma iddiasından uzaktır.

Tez aşamısında büyük bir sabırla görüş ve önerileriyle bana yol gösteren ve rehberlik yapan danışman hocam Doç. Dr. Emrullah Yakut'a teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca ders ve tez döneminde her zaman yapıcı ve olumlu yaklaşımından ötürü Prof. Dr. Beyhan Kanter'e de ayrıca teşekkür ederim.

Fettah Beyaztoprak

Mardin-2021

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN ..... **ii**

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **viii**

KISALTMALAR ..... **xi**

GİRİŞ **1**

Problem 1

Amaç ve Önem 2

Yöntem 2

Araştırma Modeli 3

Evren ve Örneklem 3

Verilerin Toplanması 3

Verilerin Analizi 3

Sayıltılar 3

Sınırlıklar 4

1.TEMEL KAVRAMLAR **5**

1.1. Şerh 5

1.2. Klasik Şerhlerde Kullanılan Yöntemler 9

1.3. Cumhuriyet Sonrası Şerhlerde Kullanılan Yöntemler 11

2. ŞEHRÎ VE SEBK-İ HİNDÎ **13**

2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi ve Sosyal Durum 13

2.2. Şehrî 14

2.3. Sebk-i Hindî ve Sebk-i Hindî'nin Şehrî Şiirinde Görünümü 15

3. GAZELLERİN ŞERHİ **20**

1. Gazel 20
2. Gazel 23
3. Gazel 27
4. Gazel 31
5. Gazel 35
6. Gazel 38
7. Gazel 41
8. Gazel 45
9. Gazel 49
10. Gazel 53
11. Gazel 56
12. Gazel 60
13. Gazel 64
14. Gazel 68
15. Gazel 71
16. Gazel 75
17. Gazel 80
18. Gazel 84
19. Gazel 87
20. Gazel 91
21. Gazel 96
22. Gazel 99
23. Gazel 102
24. Gazel 105
25. Gazel 108
26. Gazel 111
27. Gazel 113
28. Gazel 116
29. Gazel 120
30. Gazel 124

31. Gazel 128
32. Gazel 131
33. Gazel 134
34. Gazel 138
35. Gazel 144
36. Gazel 149
37. Gazel 153
38. Gazel 157
39. Gazel 161
40. Gazel 165
41. Gazel 169
42. Gazel 173
43. Gazel 177
44. Gazel 181
45. Gazel 185
46. Gazel 190
47. Gazel 195
48. Gazel 198
49. Gazel 202
50. Gazel 206

SONUÇ 211

KAYNAKÇA 212

ÖZGEÇMİŞ ..... Error! Bookmark not defined.

KISALTMALAR

A: **ayet**

B: **beyit**

Bkz: **bakınız**

G: **gazel**

Mec: **mecazen**

Ö: **ölüm**

S: **sure**

GİRİŞ

İslam medeniyet dairesinde ortaya çıkan Fars ve Arap edebiyatının etkisinde gelişen klasik Türk edebiyatı Anadolu sahasında XIII. yüzyıldan itibaren Batı Türkçesi ile eserler verilmeye başlanmış, XVI. yüzyılda klasikleşme sürecini tamamlamıştır. Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasından dolayı Klasik Türk edebiyatı da geniş bir coğrafyada icra edilmiş ve XIX. yüzyılda modern edebiyatın başlangıcına kadar sürmüştür (Canım, 2016, s. 13-14). Arap ve Fars dillerinin imkânlarından da yararlanan bu edebiyat zengin bir mazmunlar dünyasına sahiptir. Arap ve Fars edebiyatının yanı sıra bünyesinde barındırdığı diğer milletlerin edebî kültürü ve dillerinden de istifade etmiştir. Klasik Türk edebiyatı İslam dini ve kültürü, Hristiyanlık, İran mitolojisi, Yunan mitolojisi, Türk mitolojisi, Arap mitolojisi, Hint mitolojisi, yerel yaşayış, doğa, günlük hayatta kullanılan kalem, mürekkep, kılıç ve insan uzuvları gibi geniş bir kaynağa sahiptir. Şairler bu kaynaklar etrafında temel "mazmun"lar oluşturmuştur. Kendiliğinden oluşan bir şiir disiplini ve kültürü içerisinde en iyisini yazmak amacıyla türlü söz oyunlarına ve anlam kapalılığına girişmişlerdir. Modern edebiyatın başlamasıyla klasik edebiyat ürünleri olan gazel, kaside, mesnevi gibi nazım biçimleri önce içeriği değişikliğe uğramıştır. Daha sonraki süreçlerde klasik tarz tamamen yitirilmiştir. Batı kültürüne dayalı bir eğitim ve kültür sistemine geçilmesi, yapılan dil devrimleri, Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş Osmanlı edebiyatını, tarihini ve kültür dünyasının tanınmasını güçleştirmiştir. Osmanlı medeniyetinin oluşturduğu en zengin sanatlardan biri olan şiirin günümüzde anlaşılması için klasik edebiyatı tanıtmak amacıyla metinler latinize edilmekte, tahlil yapılmakta, şerh kitapları yazılmaktadır.

Problem

Tanzimat'tan itibaren başlayan Batılılaşma hareketi cumhuriyetin ilanıyla hız kazanmıştır. Klasik şiir etkisini yitirmiştir. 150 yılı aşkın bu süreçte geçmişle olan bağlar kopmuştur. Özellikle klasik şiir, hat, ebru, minyatür gibi sanat eserlerinin anlaşılması güçleşmiştir. Dilin yüzyıllar içerisinde geçirdiği değişimler eski şiirin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Sebk-i Hindî şairlerinin üslupları klasik üsluba oranla anlaşılması biraz daha müşküldür.

Amaç ve Önem

Bu çalışmanın temel amacı Sebk-i Hindî şairi ve XVII. yüzyılın önemli gazel şairlerinden biri olan Şehrî (Malatyalı Alî Çelebî)'nin Dîvânı'ında ilk 50 gazelini şerh etmektir. Klasik üsluptan birçok yönden ayrılan Sebk-i Hindî üslubuyla yazılan bu gazellerin şerh edilmesinin, edebiyat ve dil çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu sebeple gazellerin genel edebî atmosferlerinin yanında Sebk-i Hindî'nin genel özellikleri örnekler üzerinden belirtilmiştir.

Yöntem

Bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde "şerh" kavramı ikinci bölümde Şehrî'nin hayatı kısaca aktarılmış, Sebk-i Hindî ve Sebk-i Hindî'nin incelenen gazellerdeki görünümü ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise 50 gazelin şerhi yapılmıştır.

Çalışmada Şener Demirel'in tenkidli neşrettiği *Şehrî Dîvânı* esas alınarak beyitler transkripsiyon alfabesiyle yazılmıştır. Esas alınan bu metinde vezin veya anlam yönünde problem olduğu düşünülen kimi beyitler için, yazma nüshaya da müracaat edilerek tasarruflarda bulunulmuş, yapılan değişiklikler dipnotta belirtilmiştir. Yazma ile metin neşri arasında nüsha farkı varsa tenkitli metne bağlı kalındı.

Beyitlerin Arap harfli yazımı verilmiştir. Beyitlerin Arap alfabesiyle diziminde *Dîvân-ı Şehrî, Hacı Mahmud Efendi (Süleymaniye Ktb.) 3707* demirbaş nosu ile kayıtlı yazma imlaya esas alınmıştır. Beyitler orijinal dilde nesre çevrilmiş, ardından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Beyitlerde geçen kelimelerin sözlük anlamları verilmiştir. En son adımda da beyitler şerh edilmiştir.

Beytin anlam dünyası açıklanırken, söz konusu beyitlerin gönderme yaptığı sosyal hayattaki olaylar, tarihî, dinî ve tasavvufî hususlar, inanışlar göz önünde bulundurulmuştur. Beyitlerde geçen mazmunlar açıklanmaya, kelimeler arasındaki anlam münasebetleri, söz sanatları tespit edilemeye çalışılmıştır. Beyitte Sebk-i Hindî'ye mahsus bir özellik tespit edildiğinde bu duruma değinilmiş ve gerekli izahlar yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli ve kaynak tarama yöntemi kullanıldı.

Evren ve Örneklem

Şerh bu çalışmanın evrenidir. Örneklem ise Şehrî *Dîvân*'ından ilk 50 gazelin şerh edilmesidir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması Şener Demirel'in yaptığı neşir esas alınmakla beraber *Dîvân-ı Şehrî. Hacı Mahmud Efendi. (Süleymaniye Ktb.) 3707* demirbaş nosu ile kayıtlı yazmadan da faydalanıldı.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilirken Ahmet Talât Onay'ın *Divan Şiiri Sözlüğü*, Ahmet Atillâ Şentürk'ün *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, Rıdvan Canım'ın *Divan Edebiyatının Kaynakları*, İskender Pala'nın *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* gibi mazmun sözlükleriden faydalanılmıştır. Arapça sözcükler için *Kâmûsu'l-Muhît, Vankulu Lügati, Ahterî-yi Kebir* Farsça sözcükler için *Burhân-ı Katı, Lugatnâme-i Dihhudâ* ve Sebk-i Hindî'ye mahsus anlam ifade edebileceği düşülülen kelimeler için *Ferheng-i Şu'ûrî*'ye müracat edilmiştir. Çalışma dil ve edebiyatla ilgili olduğu için mazmun, terkip, kavram ve kelimelerin anlamaları ve çağrışımları üzerinde durulmuştur.

Sayıltılar

Bu çalışma şerh literatürü için yeni bir kaynak olması hedeflenmektedir. XVII. yüzyıl şiir anlayışı nasıldı sorusuna cevap aranmaktadır. Ayrıca Sebk-i Hindî üslubuyla yazılmış bir şiirin sanat atmosferi hangi havadadır sorusuna da yanıt vermesi hedeflenmektedir. Eski edebiyat araştırmalarına katkı sağlaması ve günümüz okurlarının klasik Türk şiiri daha iyi anlamasına yardımcı olması hedeflenmektedir.

Sınırlıklar

Bu çalışma sınırlı bir zaman diliminde bitirilmesi gerektiği için sadece Şehrî Dîvânı'ndaki ilk 50 gazel şerh edilmiştir.

1.TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Şerh

Şerh için sözlüklerde "Müşkil ve mübhem ve mahfî makûlesini keşf ve izhar eylemek ma'nasınadır; ve kesmek ma'nasınadır; ve açmak ma'nasınadır; ve fehm eylemek ma'nasınadır…" (Asım, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi, 2013, s. 1157). "Bir nesneyi keşfetmek,… kalbi açıp pâk etmeğe de derler…" (Mehmed, 2014, s. 434). "Keşfetmek ve beyan etmek…" (Mustafa, 2017, s. 507). "1. Açma, yarma 2. Bir kitabın ibaresini yine o lisanda veya bir lisân-ı âherde tafsil ve izah ederek müşkülatını açma… 3. Bir kitabın ibaresini kelime-be-kelime açıp izah ederek yazılan kitap… 4. İzah, tafsil, açık anlatma…" (Sami, 2010, s. 1126), "Açma, ayırma, açıklama, açımlama, bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp îzah ederek yazılan kitap" (Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 2009, s. 991). "1. Açma, ayırma, 2. Bir anlatım veya kitabı açılama, yorumlama 3. Bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap. 4. Açık ve ayrıntılı anlatma." (Komisyon, 2005, s. 1861) gibi tanımlamalar yapılıyor. Arapça olan bu kavram hakkında iki anlamının ön planda olduğunu görüyoruz. "Açma, ayırma, kesme" gibi anlamlarının yanında anlaşılması zor olan bir metin üzerinde yapılan çalışmalara da şerh denilmiştir.

Mine Mengi (2010), metin şerhinin ilk basamağı metin tespiti yapılması gerektiğini vurgular. Metnin künyesinin eksiksiz bilinmesi şerhin daha sağlıklı olmasını sağladığını belirtmiştir. Metin şerhleri yapılırken metinde geçen "bazı kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarının açıklanması, mazmunların çözümlenmesi, ibare, deyim ve terimlerin bilim dallarıyla olan ilişkilerinin belirtilmesi şeklinde yapılagelmiştir." diyor (Mengi, 2010, s. 77). Bu da gösteriyor ki günümüz araştırmacıları şerh edeceği metnin şairini ve metnini iyi tanıması gerekir. Şairin bulunduğu zaman dilimi, o zamanın edebî anlayışını, şairin hayatına etki edebilecek özel yaşantısındaki olaylar, şairin etkilendiği ve etkilediği önemli şahsiyetler ve şairler araştırılarak tespit edilmelidir. Aslolan metnin orijinalinden şerh yapmaktır. Bunda da dikkat edilmesi gereken müellifin kendi hattı olup olmadığı, müstensihini ve istinsah tarihini ve yerini tespit etmektir. Metin şerhinde eğer Latinize edilmiş bir metinden yararlanılıyorsa mutlaka yazma'sına da bakılmalıdır. Çünkü yapılan

çalışma "tenkitli metin" yani bütün yazmaları karşılaştırılarak hazırlanmışsa da yanlış okunmuş kelime ve kavramlar metnin anlamlandırılmasını güçleştirebilir.

Metin tahlilinde metin hakkında bilgi vermek amacıyla "metnin şeklinden, ölçüsünden, kafiyesinden, dilinden, edebî sanatlarından, konusundan, sanatçının metin içerisinde oluşturduğu hayal, duygu ve düşünce dünyasından, metnin sanatçının iç dünyası, toplum ve dönemle olan ilişkisinden" (Mengi, 2010, s. 80) metin içerisinden örnek beyitlerle bir sınıflandırmaya gidilir. Ali Nihad Tarlan'ın *Şeyhî Divanı'nı Tetkik* adlı çalışması geleneksel şerhten metin tahliliine geçiş mahiyetindedir. Mehmed Çavuşoğlu'nun *Necati Bey Divanı'nın Tahlili* ve Mustafa Nejat Sefercioğlu'nun hazırladığı *Nev'î Divânı'nın Tahlîli* birer tahlil örneğidir.

Şerhlerin isimlendirilmesi ve sınıflandırılması bazı problemler teşkil etmektedir. Cumhuriyet öncesi şerhler için "klasik şerh", "geleneksel şerh" gibi adlandırmalar yapılmıştır. Cumhuriyet sonrası şerhler için "modern şerh" kavramı kullanılsa da bu, pek kabul görmemiştir. Bu anlamda modern yöntemlerle klasik şiire yaklaşan Dursun Ali Tökel ve Cem Dilçin'in çalışmaları değerli olarak görülmüş fakat klasik şiirin anlaşılmasında yetersiz kalındığı belirtilmiştir (Güleç, 2011). Aslında şerhin yönteminden çok o metni şerh eden kişiye bakmak lazım. Klasik şarihin, şerh ettikleri metnin kültür dünyasına daha yakın, metnin doğduğu atmosfere daha hâkim olduğu söylenebilir. Cumhuriyet sonrası şerhler ise daha çok teknolojik imkânlara sahip akademisyenler veya araştırmacılar tarafından yapılmıştır.

Atabey Kılıç (2007) şerhleri sınıflandırma denemesi yapmıştır. Bu sınıflandırmanın ana başlıkları şu şekildedir:

1. Şerh metoduna göre:
   - A. Geleneksel Şerh
   - B. Hall-i Müşkilât ve Benzeri veya Tercümeye Yakın Şerhler
   - C. Modern Şerh
     - a) Bilimsel Esaslı, Teorik Zemine Dayalı Olanlar
     - b) Geleneği Bazı Eklemelerle Devam Ettirenler
2. Şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre:
   - A. Manzum Eser Şerhleri

B. Mensur Eser Şerhleri

3. Şerh edilen eserin diline göre:

A. Arapça Eser Şerhleri

B. Farsça Eser Şerhleri

C. Türkçe Eser Şerhleri

4. Şerh edilen eserin muhtevasına göre:

A. Edebî Şerhler

B. Dinî Eser Şerhleri

C. Tasavvufî Şerhler

D. Diğer Bilimlerle Alâkalı Şerhler

Anadolu sahasında şerhler ilkin dinî metinler için yapılmıştır. Daha sonra Arapça ve Farsça edebî metinler şerh edilmiştir. Dinî metinlerin şerhi XIII. yüzyılın sonlarında verimini artırmış, edebî şerhler ise XVI. yüzyılda zengin bir literatür oluşturacak şekilde gelişmiştir. Bu tarihten sonra şarihlerin sayısında da bir artış görülmektedir. Arapça ve Farsça eselerin yanında Türkçe eserlere yapılmış şerhler de mevcuttur [Detaylı bilgi için bakınız: (Ceylan, 2000)]. Sürûrî (ö. 1561), Şem'î (ö. 1591) ve Sûdî (ö.1600) gibi şarihler XVI. yüzyılın ikinci yarısında önemli eserler ortaya koymuşlardır (Yılmaz, 2007).

Aşağıda bazı şarihler ve şerh ettikleri divanlar verilmiştir.[1]

- Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*
- Mehmed Vehbî-i Konevî (ö. 1828), *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*
- Kefevî Hüseyin Çelebi(ö. 1601), *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*
- Sürûrî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*
- Şem'î Şem'ullâh, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*
- Hâce Nusret Ebubekir Efendi (ö. 1795), *Şerh-i Dîvân-ı Saib*
- Hâce Süleyman Fehîm Efendi (ö. 1854), *Şerh-i Dîvân-ı Saib*
- Muhammed el-Hakîm (ö. 1770) *Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî*
- Edîb (1801?), *Şerh-i Dîvân-ı Şevket*
- Ahmed Sabih (ö. 1783), *Şerh-i Dîvân-ı Örfî-i Şirazî*

[1] Bu eserler Ozan Yılmaz'ın (2007) makalesinden alınmıştır.

- Süleyman Yanyalı (ö. *Şerh-i Dîvân-ı Örfî-i Şirazî*
- Urfalı Ömer Nüzhet (ö. 1778), *Şerh-i Dîvân-ı Örfî*
- Müstakimzâde Süleyman (ö. 1787), *Şerh-i Dîvân-ı Ali*
- Abdullah Salahî-i Uşşâkî (ö. 1782), *Şerh-i Dîvân-ı Ali bin Ebî Talib*

Görüldüğü gibi şerh edilen Farsça divanlar Arapça divanların sayısından daha fazladır. Hâfız, Sâib, Şevket-i Buhârî, Örfî-i Şirazî gibi şairlerin divanları daha çok şerh edilmiştir.

Fars şiirinden mesnevi şerhleri önemli bir yekûn tutar. Özellikle Mevlânâ Calâleddin Rumî'nin (ö. 1253) *Mesnevî*'sinin tercüme ve şerhi defalarca yapılmıştır. Kimi zaman mesnevinin bütünü kimi zaman bir kısmı şerh edilegelmiştir. İsmâil Ankaravî (1632), Sarı Abdullah Efendi (ö. 1655), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1724) Sûdî-i Bosnevî, Sürûrî, Şem'î Şem'ullah, Şeyh Gâlib (ö. 1799) *Mesnevî*'yi şerh eden şarihlerden bazılarıdır. Bu kadar çok şerh yapılmasının nedeni elbette *Mesnevî'*nin ne kadar değerli olduğunun göstergesidir. Mevlânâ'nın önderliğiyle kurulan Mevlevilik tarikatı da *Mesnevî*'nin sürekli el üstünde tutmasına yol açmıştır. Sadî-i Şirazî'nin (ö. 1292) *Bostân* adlı eserini Sûdî-i Bosnevî, Şem'î Şem'ullah ve Sürurî gibi şarihler şerh etmiştir. *Bostân* da Türk şairlerini ve kültür dünyasını derinden etkilemiştir. Sadî-i Şirazî'nin bir diğer şerh edilen eseri *Gülistân*'dır. Sûdî-i Bosnevî ve Şem'î Şem'ullah Prizrenî *Gülistân*'ı şerh etmilerdir. *Baharistân, Pendnâme-i Attâr, Mantıku't-Tayr, Şebistân-ı Hayâl* gibi mesneviler de şerhleri yapılmış Farsça metinlerdir (Yılmaz, 2007).

Klasik sözlükler (lügat) şerhi yapılan türlerden biridir. *Tuhfe-i Şâhidî, Tuhfe-i Vehbî, Lügat-i Tarîh-i Vassâf, Bahrü'l-Garâib, Nuhbe-i Vehbî* gibi Farsça ve Arapça sözlüklere birçok şerh yapılmıştır. Bu sözlükler manzum veya mensur olabildikleri gibi bazen sadece bir metne ait sözlükler de mevcuttur. Şerhleri yapılan bu sözlüklerin belli edebi değerlerinin olduğunu söylemek yanlış olmaz (Yılmaz, 2007).

Divan, mesnevi, lügat gibi müstakil eserlerin yanında bazen şarihler sadece bazı şiirleri (kaside, gazel vb.) şerh etme yoluna gitmişlerdir. Bunların başında Sebk-i Hindî şairlerinden Örfî-i Şirazî'nin (ö. 1591) kasideleri gelir. "Anlaşılması oldukça güç olmakla birlikte bazı müellifleri 'mazmun avı'na yönelten *Örfî Dîvânı*, hem

gazelleriyle hem de kasideleriyle birçok şarihin dikkatini çekmiştir." (Yılmaz, 2007). Ozan Yılmaz'ın (2007) tespitine göre Örfî'nin kasidlerine 100'e yakın şerh yapılmıştır. Bu sayının bu kadar çok olmasının sebebi "Sebk-i Hindî akımının yoğun anlam dünyasına girme çabası"dır. Bu şerhler daha çok dinî karakterli olmakla beraber din dışı konulardaki kasideleri de şerh edilmiştir. Bazen birkaç kaside şerh edilirken bazen de sadece bir kaside şerh edilmiştir. Örfî'nin kasidlerine şerh yazanlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

- Himmetzâde Abdî (ö. 1710), Şerh-i Ba'zı Kasâ'id-i Örfî
- Murtaza Trabzonî (ö. 1701), Şerh-i Kasâ'id-i Örfî-i Şirazî
- Himmet Dede (ö. 1682), Şerh-i Kasîde-i Örfî
- Urfalı Ömer Nüzhet (ö. 1778), Şerh-i Ba'zı Kasâ'id-i Örfî
- Neşâtî (ö.1674) Şerh-i Müşkilât-ı Kasâ'id-i Örfî

Örfî dışında metinleri birçok defa şerh edilen Şevket-i Buhârî ve Sâib-i Tebrîzî de Fars edebiyatında Sebk-i Hindî şairi olarak bilinmektedirler. Hâce Nusret Ebubekir Efendi'nin *Şerh-i Dîvân-ı Saib* ve Hâce Süleyman Fehîm Efendi'nin *Şerh-i Dîvân-ı Saib* ile Muhammed el-Hakîm'in *Şerh-i Dîvân-ı Şevket-i Buhârî* bu şerhlere örnek olarak gösterilebilir.

Cahiliye devri önemli şairlerinden olan Ka'b bin Züheyr'in (ö. 654) Peygamber Efendimiz'e sunduğu *Kasîde-i Bânet Su'âd* olarak da bilinen *Kasîde-i Bürde*'si de Anadolu sahasında en çok şerhi yapılan metinlerden biridir. Ahmed el-Üsküdarî (ö. 1758), Şanizâde İbrahim Asonya (ö. ?), Şeyhülislâm Ahmed Muhtar Bey (ö. ?) *Kasîde-i Bürde*'yi şerh eden şarihlerden bazılarıdır. *Kasîde-i Bür'e* ve *Kasîde-i Tantarâniyye* şerhi çokça yapılan metinlerin başında gelir (Yılmaz, 2007).

1.2. Klasik Şerhlerde Kullanılan Yöntemler

Rûhü'l-Mesnevî'nin Şerh Usûlü: Bursevî, metni verdikten sonra metin içinde geçen kelimeleri bir örnekle açıklar. İkinci aşamada beytin çevirisi verilmiştir. Üçüncü aşamada beyitte kastedilen konu örneklerle açıklanmıştır. Dördüncü aşamada istenen veya istenmeyen şeyler için bir dua edilir. Beşinci aşamada Bursevî'nin anlattıklarını özetleyen Türkçe manzumeler gelir. Anlatılan konun önemine göre "daha iyi anla, iyi düşün, bunun üzerine kıyas et" gibi vurgularla

okuyucunun dikkatini çeker. Bazen şerh sırasında atasözlerinden veya yaşanmış olaylardan örnekler verilir.

Sürûrî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*: Sürûrî, çalışmasında mısra mısra şerh ederek ilerlemiştir. Mısranın orijinalini ve tercümesini verir. Sonra kelimelerin anlamlarını gramer açısından inceler. Ardına mısranın taşıdığı anlamları yorumlamaya başlar. Bir sonraki mısrada yine aynı yolu takip eder. Kelimelerin görünen anlamlarından ziyade tasavvufî göndermeleri üzerinde durur (Atila, 2019).

Şem'î, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız:* Şem'i de Sürûrî gibi mısra mısra şerh ederek ilerlemiştir. O da mısrada geçen kelime ve terkiplerin anlamları ile çağrıştırdığı anlamlar üzerinde durmuştur. Yine tasavvufî mahiyette şerhler yapılmıştır. Şem'i yorumlarını kanıtlamak amacıyla yer yer farklı beyitleri örnek olarak vermiştir (Soleimanzadeshekarab, 2019).

Sûdî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız:* Bu şerhinde Sûdî, beyti verdikten sonra kelimlerin gramer yapısını ele alır. Kelimeleri açıklarken detaylara iner. Ardından "Mahsûl-i Beyt" adı altında asıl açıklamalar yapar (Bosnevî, 2020). Sûdî, şerhini bir dostunun ricası üzerine tasavvufa ve aşırı yorumlara gitmeden, kelime bilgisi ve Farsça gramerini açıklayarak, şiirlerin sadece lafzî manalarını irdeleyerek yapmıştır. Sûdî kendisinden önce yapılan Sürûrî ve Şem'î'nin Hâfız şerhlerini tasavvufa ağırlık vermeleri yönüyle eleştirmiştir. Kendisi daha çok gramer ve kültür tarihi yönü ağır basan bir şerh etme çabasındadır (Arı, 2016, s. 102).

Mehmed Vehbî Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*: Bu çalışmada önce gazelin bir beyti Farsça olarak verilmiştir, sonra beytin mısra sırası takip edilerek nesir olarak tercüme edilmiştir. Tercümeden sonra "Müfredât" adı altında beyitteki bazı kelimelerin Türkçe karşılıkları verilir. "Mâ'nâ-yı işâretî" başlığı ile beyte yer alan tasavvufî manalar açıklanır. Konevî, lafzi tercümelerde Şem'î ve Sürûrî'yi takip ettiği söylenebilir. "Mâ'nâ-yı işâretî" başlığı altındaki beyitleri şerh ederken "fikir bütünlüğü ve ifade kabiliyeti açısından kendi maharetini ortaya koyarak önceki şârihlerden ayrılmaktır." (Arı, 2017).

1.3. Cumhuriyet Sonrası Şerhlerde Kullanılan Yöntemler

Ali Nihat Tarlan'nın *Fuzûlî Divanı Şerhi*'nde Şerh Yöntemi: Söz konusu çalışmada şerh beyit beyit yapılmıştır. Öncelikle beyit Latin alfabesiyle verilmiş. Beytin günümüz Türkçesine çevirisi parantez içinde verilerek ardından o beyit hakkında yapılması gereken açıklamalar aktarılır.

Ahmet Atillâ Şentürk'ün *Osmanlı Şiiri Antolojisi*'nde Şerh Yöntemi: Söz konusu çalışmada önce şairin biyografisi ve edebi görüşü verilmiş ardından metinlerin Latin harflisi ve günümüz Türkçesi ile nesre çevirileri aynı sayfada karşılıklı olarak verilmiştir. Daha sonra metinler şerh edilmiştir. Şerhler yapılırken konu ile ilgili çeşitli görsellerden yararlanılmıştır.

Muhammet Nur Doğan'nın *Şiiristan*'ında Şerh Yöntemi: Bu çalışmada şairlerin kısa biyografileri verilmiş ardından şiir birimleri numaralandırılarak transkripsiyonsuz Latin alfabesiyle verilmiştir. Numaralandırılan birimler biraz da serbest çeviri ile genişçe günümüz Türkçesi ile nesre çevrilmiştir. Her birim için şerh yapılmamıştır. Bazı şiirler, sadece günümüz Türkçesi ile nesre çevrilmiş şekli verilmiştir.

Eski Türk Edebiyatı Metin Şerhi: Nihat Öztoprak, Sebahat Deniz, İbrahim Demirkazık, Hasan Kaya, Ümran Ay ve Bünyamin Ayçiçeği'nin iki cilt olarak hazırlamış olduğu bu eserin "Kitabın Hazırlanışı ve Kullanılışına Dair" bölümünde izlenen yöntem geniş bir şakilde açıklanmıştır. Özetlemek gerekirse her şair bir ünite olarak verilmiştir. Bu ünitenin ilk bölümünde şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği kısaca anlatılmıştır. Ardından şerh bölümü gelmektedir. Şerh bölümünde ilkin beyitlerin Arap harfli metni yazmalarda olduğu gibi mısralar karşılıklı verilmiştir. Daha sonra şiirin ilk biriminin vezni verilmiş ve kafiye ile redif gösterilmiştir. Bir sonraki adımda birimde geçen kelimelerin anlamları verilmiştir. Asıl şerh dediğimiz kısımda da o beytin ya da bendin şekil ve içerik bakımından analizi yapılmıştır. Birim birim şerh edilen şiir için son adım "Genel Değerlendirme" başlığı altında o şiire bütünsel olarak bakılmıştır. Hatırlatılması gereken bazı bilgiler kutucuk içinde şerhin sonunda verilmiştir. Kitabın sonunda da "Motifler Sözlüğü" adı altında klasik şiirin mazmunları açıklanmıştır.

Gazel Şerhleri: Bu eser Menderes Coşkun, Ali İhsan Öbek ve Yavuz Bayram tarafından hazırlanmıştır. Şerhi yapılacak metnin şairinin kısaca biyografisi verilmiş, şiirlerin aruz taktii yapılmış, kafiye ve redif gösterilmiş, beytin önce Arap harflisi ardından Latin harflisi verilmiştir. "Kelimeler" diye bir bölüm açılıp beyitte geçen kelimelerin sözlük anlamları verilmiştir. "Nesre çeviri a" başlığı altında beytin orijinalinin nesre çevirisi verilmiştir. "Nesre çeviri b"de de günümüz Türkçesi ile nesre çevirisi verilmiştir. En son adımda beyit ile ilgili gereken açıklamalar yapılmıştır (Menderes Coşkun, 2011).

2. ŞEHRÎ VE SEBK-İ HİNDÎ

2.1. XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi ve Sosyal Durum[1]

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti coğrafi olarak en geniş sınırlarına ulaşmış olsa da sosyal, ekonomik, siyasî ve askeri alanlarda büyük sarsıntılar geçirmiştir. Bunun temel nedeni de devletin yönetim kademelerinde göze çarpan "istikrarsızlık" olarak belirlenmiştir. Çünkü bu asırda tahta çıkan padişah sayılarında dikkat çekici bir artış vardır. Doğal olarak saltanat sürelerinde de bir kısalma olmuştur. Yönetim konusunda tecrübe elde etmek amacıyla sancaklara gönderilmeyen şehzadeler devlet yönetimi için de gerekli eğitimden geçirilmeyip sarayda dört duvar arasında kalmışlardır. Aynı zamanda bu asırda toplam 62 sadrazamın göreve getirilmesi istikrarsızlığın bir diğer kanıtıdır. Çocuk yaşta tahta çıkmak zorunda kalan şehzadeler yönetimde iradesiz oldukları için valide sultanların entrikaları baş göstermiştir. İran ve Avusturya gibi devlerle yapılan uzun savaşlar mali açıdan devleti sıkıntıya sokmuştur. Liyakatsiz kimselerin devlet kadrolarına getirilişi, rüşvet ve iltimasın artmasıyla iç huzursuzluklar artmıştır. Ağır vergiler sonucu köyler boşalmış, şehirlere göç başlamış bu da asayiş ve güvenliğin bozulduğunun kanıtıdır. Devlet otoritesinin zayıflaması sonucu İstanbul, Anadolu ve bazı eyaletlerde isyanlar çıkmıştır. İstanbul isyanlarının geneli maaşları zamanında ödenmeyen yeniçeriler ve sipahiler tarafından çıkarılmıştır. Özellikle Yeniçeri Ocağı varlığını ve menfaatlerini korumak için birçok isyan çıkartacaktır bundan sonra. Nitekim bu isyanların sonucunda ilk kez bir padişah (II. Osman) öldürülmüştür. Uzun süren savaşlar sonucu Anadolu'da Celali İsyanları olarak da bilinen isyanlar uzun süre devam etmiştir. Kuyucu Murad Paşa ve Tiryaki Hasan Paşa'nın yaptığı sert müdahalelerle bu isyanlar bastırılabilmiştir. Eflak, Boğdan, Erdel, Kırım gibi eyaletlerde yerli hanedanların da kışkırtmasıyla çıkan isyanlar sonucu ülkede huzur ve güven ortamı kaybolmuş, halk fakirleşmiş ve güvenliği sağlayamayan devlete itimat kalmamıştır. XVII. asırda ordu devlet yönetimine karışmış, ulema çıkar peşine koşmuş, devlet adamları halkı sömürmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Bu olumsuzluklara karşı sert önlemler alınmaya çalışılmıştır. Hatta IV. Murad zamanında sosyal hayatı ilgilendiren tütün, kahve ve içki yasaklanmıştır. Aynı padişah döneminde Kadı-zâdeliler gibi tutucu dinî zümreler ortaya çıkmıştır. Çeşitli dinî meselelerde tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar tasavvufu şiddetle reddeden Küçük Kadızâde Mehmed Efendi ve devrin mutasavvıflarından Abdülmecîd-i Sivasî Efendi arasında geçmiştir.

---

[1] Bu başlık altındaki bilgiler Ahmet Atillâ Şentürk'ün Eski *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinden alınmıştır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nde edebiyat gelişimini ve yükselişini sürdürmüştür. Oturmuş bir geleneğe sahip olan klasik edebiyat bu asırda Fars edebiyatıyla seviye olarak savaşacak konuma gelmiştir. Osmanlı padişahları geçmişten süregelen âlimi ve sanatkârı koruma ve kollama geleneği devam etmiştir. Devletin üst kademelerinde bulunan yöneticilerin konaklarında düzenlenen sohbet meclisleri sürdürülmüştür. Örneğin I. Ahmed (Bahtî) ve II. Osman (Farisî) 'ın şair olmaları, Şeyhülislâm Yahya Efendi ile Şeyhülislâm Bahâyî Efendi'nin şair olup şairleri himayesi altına almaları şairlik mesleğine itibar kazandırmışlardır.

XVII. yüzyıl şairleri daha önceki asırlara oranla sosyal ve ekonomik konulara daha fazla yönelmişlerdir. Çevre gözlemlerini başarıyla yaptıklarını şiirlerden anlayabiliyoruz. Nâbî, Sâbit gibi şairler sosyal tenkidi ön plana çıkaran şairlerdir. Hikemî Üslup bu iki şair sayesinde şekillenmiştir. Bu asırda Nef'î kasideye önemli yenilikler getirmiştir. Kasidenin "nesib" ve "medhiye" bölümlerini kısaltarak veya tamamen kullanmayarak Sebk-i Hindî'nin temel bir özelliği olan "fahriye" bölümünü ön plana çıkarmıştır. Gazel nazım şeklinde Sebk-i Hindî'nin tesiri oluşsa da klasik üslup sürdürülerek kasideye oranla daha az yenilik barındırmıştır. Bu asrın en önemli gazel şairleri Şeyhülislâm Yahya Efendi, Neşâtî, Nâ'ilî-i Kadîm, Fehîm-i Kadîm, Vecdî, İsmetî, Şehrî, Nedîm-i Kadîm, Nâbî ve Sabît'tir. Bu dönemde aşk mesnevilerinde bir gerileme görülürken dinî-ahlakî-tasavvufî mesnevi örnekleri sayıca daha fazladır. Bu asırda mesneviler genel olarak hacimce kısa, yerli meseleleri konu edinmiş, toplumun yapısını yansıtan karakterdedir. Nev'î-zâde Atâ'î, Ganî-zâde Nâdirî, Fâizî, Sîmkeş-zâde Feyzî, Azmî-zâde Hâletî, Neşâtî, Sâbit ve Nâbî başlıca mesnevi şairleri olarak sayılabilir (Şentürk. 2010, s. 405-417).

2.2. Şehrî

XVII. yüzyılın şairlerinden olan Şehrî Malatya'da doğup büyümüştür. Asıl adı Ali'dir. İstanbul'a gelip eğitim almış ve yüzyılın önemli şairlerinden olan Nef'î'nin öğrencisi olduğu saptanmıştır. Yazısı güzel olması hasebiyle devlet kadrolarında görev almıştır. Gürcü Mehmed Paşa'ya tezkirecilik yapmıştır. Devlet kadrolarında bir memuriyet olan "tezkire-i evvel" görevini yürüttüğü de bilinmektedir. Bulunduğu görevlerden sık sık azledildiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Bu nedenle biraz çalkantılı bir hayat yaşamıştır. Yine bir "dirlik" sahibi olduğu ve bunu elinden alındığını şiirlerinden anlayabilmekteyiz. Yakın arkadaşı Fehîm, dahi şiirlerinde onun bahtsızlığından bahsetmiştir. Oğlunu kaybetmesi hemen ardından evinin soyulması onun gibi olayların şiirlerinden sürekli bir şikâyet havası hâkim, felekten yana dert yanmasına neden olmuştur. (Demirel, 2014, s. 21).

Şehrî, klasik şiirde ıstırap çeken hatta onunla mutlu olan şairlerin başında gelir. Gerçek hayatta yaşadığı olumsuz olaylar onun şiirine de yansımıştır. Osmanlı Devleti'nin çökmeye başladığı zamana da denk gelen şair çevresinde olup biteni görmekte bundan yana dert yanmaktadır. Devletin bulunduğu siyasi atmosfer şüphesiz Şehrî üzerinde de tesire sahiptir. O dönemde çözülmeye başlayan sosyal hayatın da Şehrî üzerinde etki yapmış olduğunu varsayabiliriz. Bunların yanı sıra dâhil olduğu Sebk-i Hindî akımı da Şehrî'nin sanat anlayışını belirlemiştir. Çünkü Sebk-i Hindî'nin en belirgin özelliklerinden biri "insanın iç dünyasına yöneliş, acı, bedbinlik"tir.

"Ey ġam ey ġam beri gel def'-i neşâṭ eyleyelim/Dil-i pür-ḫûn saŋa sîne-i ṣad çâk baŋa" beytinde görüldüğü gibi gamı arzulayan ve neşeyi def etmek isteyen bir tutum sergilemektedir. *"Ne kevkebümde şeref var ne bir eṯer bulunur/İdince fâ'ide ümmîdini żarar bulunur"* beyti yine talihsizliğinde dert yandığı başka bir beyittir. Kullandığı mazmunlar arasında genelde acının tahamülsüzlüğü karşısında haykırılan "âh", sevgilinin öldürücü bakışı olan "gamze", dert yandığı "felek, baht, çarh, kevkeb, ahter" vb. daha çok ön plana çıkmıştır: *"Ṭâli'ümden şöyle me'yûsam ki itmem i'timâd/Kevkeb-i baḫtum girîbânumdan eylerse ẓuhûr".*

Hz. İsa'nın sağlıkla ilgili mucizelerine telmihte bulunmuştur: *"Füzûn iderse n'ola derdümi devâ-yı Mesîḥ/Zemîn-i cânı maraż-ḫîz ider hevâ-yı Mesîḥ",* bu beyitte de görüldüğü gibi İsa'nın ilacı bile onun derdine deva olamamaktadır. Çok sıkıntılı bir hayat yaşayan Hz. Eyyüp ile kendisi arasında da çeşitli bağlar kurmuştur: *"Ḫamûş ey âh-ı bî-derd eyleme nâmûs-ı derdüm fâş/Bu aḥvâl-i belâdur olmayan Eyyûb-fen bilmez".*

Gül, gülistan, gülzar vb. kavramlarını kullanırken bile acı, keder, ıstırap ve hasretten bahsetmektedir. Gazellerinde geçen "bülbül" klasik şiir anlayışından hareketle sürekli hasretle terennüm eden mahiyettedir. Bunun yanında yer yer olumlu hava sezen gazellerine de rastlamak mümkündür (G30).

2.3. Sebk-i Hindî ve Sebk-i Hindî'nin Şehrî Şiirinde Görünümü

Sebk-i Hindî, Hint üslubu veya Hint tarzı demektir. Hint şiirinin etkisinde kalan İranlı şairlerin oluşturdukları bir tarzdır. İran, Hindistan, Anadolu ve Afganistan coğrafyalarında bu tarz etkisinde şiirler yazılmıştır. Örfî-i Şîrâzî, Feyzî-i Hindî, Tâlib-i Âmulî, Kelîm-i Hemedânî, Sâ'ib-i Tebrîzî, Şevket-i Buhârî ve Bîdil-i Azîmâbâdî bu tarzın önde gelen şairlerindendir. Sebk-i Hindî'nin ömrü İran sahasında kısa olmuşsa da Türk şairler bu tarzı benimseyip uzun yıllar rağbet göstermişlerdir. Bunun temel nedeni olarak da İran, Hindistan

ve Afganistan'da var olan Türk hükümdarlarının Sebk-i Hindî'yi desteklemesi ve Türk şairlerinin bu tarzın özünde yer almalarıdır.

Sebk-i Hindî XVII. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında etkisini hissettirmiştir. Zengin ve ince hayaller, ıstırap ve elemin şiirde hâkimiyeti artmıştır. Mübalağa sanatı kullanımı had safhaya ulaşmış soyut kavramlar somut kavramlarla bağdaştırılmıştır. Orijinal manalar, süslü ifadeler bulmak için şairler büyük çaba sarf etmişlerdir. Şiirde kullanılan hayaller derinleşmiş bu da o şiirlerin anlaşılmasında biraz sıkıntı yaratmıştır. Şairler şiirde işlenen konuları değiştirmekle kalmamışlar aynı zamanda bu değişen konulara değişik yönlerden bakarak birbirine aykırı ifadeler ortaya koymuşalardır. Tasavvuf, Sebk-i Hindî'nin vazgeçilmez konularından biridir. Yeni ve orijinal hayaller peşinde olan Sebk-i Hindî şairleri bu emellerini gerçekleştirmek amacıyla yeni kelimler arayıp bulmuşlar. Şiirin lafzî güzelliğinden çok anlama önem vermişlerdir. Kısa ama yoğun bir anlatım benimsemişlerdir. Şiirde ahengi sağlamak amacıyla zengin kafiye ve redife yönelmişlerdir. Şairler kelime ve ifadelere yeni anlamlar katmış, örneklemeli beyit sistemine geçmiş, tezad ve paradoksal anlatımı benimsemişlerdir. Sebk-i Hindî'nin Anadolu'daki en büyük temsilcileri Nâ'ilî-i Kadîm, Arpaeminzâde Sâmî, Şehrî, İsmetî, Neşâtî, Fehîm-i Kadîm, Nedîm ve Şeyh Gâlib'dir. (Şentürk, 2010, s. 418-420)

Şehrî'nin incelenen gazellerinde bazı Sebk-i Hindî özellikleri ve bu özellikleri örnekleyen beyitler aşağıda verilmiştir:

Genişletilmiş Tamlamalar ve Birleşik Yapılar: Birden fazla isim tamlamasından oluşan terkiplere genişletilmiş tamlamalar denir. Bu tamlamalar sadece isim tamlaması olabildiği gibi bazen de araya sıfat tamlamaları girmesiyle de oluşabilmektedir. Sebk-i Hindî şairlerinin Hint ve İran sahası şairlerden aldığı ifadeler, genişletilmiş tamlamaların yoğun olmasına neden olmuştur (Babacan, 2012, s. 217).

zebân-ı ârzû-yı żabṭ-ı müdde'â (G18B3)

şerâr-ı sîne-i sûzân-ı ehl-i derd (G21B4)

çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd (G21B2)

"**Bâġ-ı nâ-dîde-bahâr-ı 'âlem-i ḥırmânda**

Ḫûn-ı ḥasretle leb-â-leb ġonca-i neşgüfteyüz" (G49B3)

Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler: Daha önce söylenmemiş bir anlam peşinde olan şairler, ister istemez şiir dilini de değiştirmişlerdir. Sebk-i Hindî şairlerinin kullandığı yeni-orijinal yapı ve terkipler dört kısımda incelemek mümkündür: tamamen Türk şairlerinin

ürettiği tabirler, nadir kelime kullanımıyla oluşan orijinal tabirler, Fars şiirinden hazır alınan ifadeler ve Türkçeden Farsçaya geçen Farsçalaşmış ifadeler (Babacan, 2012, s. 229)

"Ḫaṭ degül **ṣubḥ-ı benâgûşını** ehl-i 'aşkuŋ

İtdi necm-i siyeh-i baḫtı şebistân-endûd" (G20B2)

Sayılarla Abartı: Aşağıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi Şehrî bir durumu abartmak istediği zaman bunu sayılarla ifade etmektedir ve sayılar genellikle sayılamayan soyut kavramları belirtmek için kullanmıştır. Gündelik dilde kullanılmayan bu tarz ifadelere kimi Sebk-i Hindî şairlerinde sıkça rastlanmaktadır. Farsça yazan Sebk-i Hindî şairlerinden Bîdil'de bu tür çokça rastlanır (Kedkenî, 1371, s. 45-54).

"**Ṣad âferîn** ġazel-i Rûmiyânuŋa Ṣâ'ib

Ki virdi Şehrî **dü-ṣad şevḳ** ile cevâb saŋa"(G3B5)

"Ey şûḫ-ı bütân itme telef naẓra-i luṭfuŋ

Gelmez dil-i **ṣad-ârzu**-yı 'aşka tesellâ" (G8B4)

Şiir Dilinde Sapmalar: Sebk-i Hindî şairleri şiir dilinde sapmalarda daha çok dilbilgisel sapmalara yer vermişlerdir. Genellikle Farsça ek kullanımının yaygın olmayan şekilde kullanımıyla şiir dilinde sapmalara gidilmiştir (Babacan, 2012, s. 266).

"Mahrûmî-i 'uşşâk-ı siyeh-ahteri gör kim

Zindânter olur Yûsuf'a âgûş-ı Zelîhâ (G8B2)

"Dil olmış iken ġamze-i pür-nîştere muḥtâc

İtme yine asâyiş-i **nîştertere** muḥtâc" (G16B1)

Önemli İmajlar ve Kavramlar: Osmanlı sahası Sebk-i Hindî şairleri, özellikle gazellerinde bazı imaj ve kavramları sıklıkla kullanmışlardır. Bu kavramlar şunlardır: ateş, hayret, Musa-Tûr-Tecellî, kurbân (bismil), girdâb, vahşet, bîrengî (Renksizlik). Bu kavramların sıklıkla işlenişinin temel nedeni, şiire tasavvufî bir atmosfer katmaktır (Babacan, 2012, s. 428).

Hem **bismil** ider 'âşıḳı hem mâtemin eyler

İtmez hele maḳtûlını şîvengere muḥtâc (G16B2)

"Mâ'il dile ol mertebe kim vaḳt-i **tecellâ**

İtmez naẓar-ı dîde-i **ḥayrettere** muḥtâc" (G16B5)

“Bu tâb-ı şevḳ ile ṣanma derûn âteşdür

Miṣâl-i şu‘le derûn u birûn âteşdür” (G23B)

“İtdük yine **Ṭûr**-ı dili **ḥayret**le müzeyyen

Müştâḳ-ı **temâşâ**-yı **tecellî**-i bülendüz” (G50B2)

Örneklemeli Beyit Sistemi (Üslûb-ı Muâdele): Daha önce var olan bu kullanım şekli Sebk-i Hindî şairlerince geliştirilmiştir. Beytin mısraların birinde akla uygun bir konu dile getirilir, diğer mısrada ise söylenen durum bir örnekle somutlaştırılır. Şair için asıl hüner bu somutlaştırmayı nasıl yaptığıdır (Babacan, 2012, s. 358).

Bir dil ki ider ‘aşḳ-ı ciger-tâb ile ülfet

Beŋzer o ketâna k’ide meh-tâb ile ülfet (G14B1)

“‘Akse kim mâni‘ olur âyîneden itse rücû‘

Şehrî eylerse n’ola ‘âlem-i ervâḥa ṣu‘ûd” (G20B5)

Tezat veya Paradoks: Paradoksal ifadelerde karşıtlık ilişkisi söz konusudur. Aralarında karşıtlık ilişkisi bulunan iki kavram birleştirilerek yeni fakat çelişkili bir kavram ortaya çıkmaktadır (Babacan, 2012, s. 371-372).

“İltifât itmezse erbâb-ı ṣafâya vechi var

Devlet-i ġamda dil-i şeydâyı almışdur ġurûr”(G36B2)

Duyumlar Arası Geçiş İçeren İfadeler (Hiss-âmîzî): İki hissin birbirine karışmasıyla oluşur. Yani gözlerin konuşması veya burnun işitmesi gibi tabirler bu başlık altında incelenir.

Nice maḳtûl-i nâzı olmasun ‘âşıḳ o fettânuŋ

Ki **ẕevḳ-i tîġ-ı ḳahrı** ḥayret-efzây-ı teraḥḥumdur (G35B)

‘Âşıḳ o **telḫ-kâm-ı ṭarabdur** ki nûş-ḫand

Gelse leb-i ḥalâvetine zehr-ḫand olur(G44B2)

“Şöyle fehm itdük rumûz-ı **çeşm-i pinhân-gûyı** kim

Ġamzeye mażmûn-baḫş-ı nükte-i nâ-güfteyüz” (G49B2)

Kelimelerle Oynama (Kârıkelimator): Osmanlı sahası Sebk-i Hindî şairleri “kârıkelimator” daha çok cinas veya iştikak şeklinde görülür (Babacan, 2012, s. 283).

Cân virürsem girye-i pür-ıżṭırâb-ı reşkden

Tâ ḳıyâmet türbetüm **gird-âb**-ı **zîbaḳ-âb** olur (G40B2)

“Şöyle fehm itdük rumûz-ı çeşm-i pinhân-gûyı kim

Ġamzeye mażmûn-baḫş-ı **nükte-i nâ-güfteyüz**” (G49B2)

Sıfatların Sıralanması (Tensîkü’s-sıfât): Genişletilmiş tamlamalar ve birleşik yapılar içinde değerlendirilen bu kullanım şekli bir kişiyi, kavramı veya mekânı türlü yönleriyle ele almaktır. Yani ele alınan konunun detaylı bir şekilde vasıflarını ortaya koymaktır (Babacan, 2012, s. 287).

“Çeşm-i siyehüŋ ḫûn-ı ḥelâl-i dile mu‘tâd

Cân **ḥasret-i germ-i ṭabiş-i bismile** mu‘tâd” (G19B1)

3. GAZELLERİN ŞERHİ

1. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

چین نازم ابروی خوبان مأمندر بڭا / موج نورم جبهۀ خورشید مسکندر بڭا

Çîn-i nâzam ebrû-yı ḫûbân me'mendür baŋa

Mevc-i nûram cebhe-i ḫûrşîd meskendür baŋa

[Çîn-i nâzam ebrû-yı ḫûbân baŋa me'mendür. Mevc-i nûram cebhe-i ḫûrşîd baŋa meskendür.]

Naz buruşuğuyum, güzellerin kaşları sığınılacak yerdir bana; nur dalgasıyım, güneş gibi parlak alın meskendir bana.

Çîn: Kıvrım, büklüm; çatıklık, buruşukluk. **Nâz:** Kendini beğendirmek amacıyla takınılan tavır, cilve; bir şeyi istediği halde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. **Ebrû:** Kaş. **Hûbân:** Güzeller. **Me'men**: Sığınılacak, güven duyulacak, emin ve emniyetli yer, melce. **Mevc:** Dalga. **Cebhe:** Alın; yüz, ön taraf; savaş bölgesi; taraf, yön, cihet. **Hûrşîd:** Güneş.

Söyleyici[1] kendini güzellerin nazlandığı vakit yüzlerinde oluşan ifadeye benzetmiştir. "Nâz" kelimesi bir şeyi beğenmiyormuş gibi davranma anlamı vardır. Alnın kırışması ve buruşması bir memnuniyetsizlik ifade eder. Oluşan bu yüz ifadesinde sevgilinin alın ve kaşlar bölgesinin "nâz" için emniyetli güvenli bir yer olduğunu ifade etmiştir. İkinci mısrada şair kendisini bir ışık dalgası olarak niteler ve güneş gibi parlak alnın onun için bir mesken olduğunu ifade eder. Genellikle şairler sevgilinin yüzünü güneşe alnı da aya benzetmelerine rağmen bu beyitte olduğu gibi bazen de alnı güneşe benzetirler. Ayrıca alnın kırış kırış olması dalgalı bir denizi de anımsatmaktadır. "Mevc" kelimesi bu anlayışla kullanılmıştır.

[1] Tahkiyeli metinlerde yazar ile anlatıcı ayrımı olduğu gibi şiirde de şairin sesi olan söyleyici kavramı vardır. Bu çalışmanın devamında beyitlerde olanları aktaran kişi "söyleyici" olarak adlandırılmıştır. [Bkz: (Kurt, 2019)]

“Çîn-i nâz” (naz buruşuğu) terkibinde naz soyut bir kavramdır. Soyut bir kavramın buruşuklukla ifade edilmesi Sebk-i Hindî özelliği olan somutlaştırmaya örnektir. “Mevc-i nûr” (nur dalgası) terkibinde de aynı tasarruf söz konusudur.

بیڭ بهار اولسه آچلمم گوشهٔ گلزارده / آتشم جای تبسّم کنج کلخندر بڭا

Biŋ bahâr olsa açılmam gûşe-i gülzârda

Âteşem cây-ı tebessüm künc-i külḫandur baŋa

[Biŋ bahâr olsa gûşe-i gülzârda açılmam. Âteşem baŋa cây-ı tebessüm künc-i külḫandur.]

Bin bahar olsa da gül bahçesinde açılmam. Ateşim, tebessüm yeri bana külhan köşesidir.

Külhan: Hamamlarda döşeme altında bulunan ve ısınmayı sağlayan kapalı büyük ocak. **Gülzâr:** Gül bahçesi. **Cây:** Yer, mahal, mevki. **Künc:** Köşe, bucak. **Gûşe:** Köşe

Bahar gelince doğal olarak gülbahçesinde güller açar. Kırmızı renginden dolayı gül bahçesi ateşe benzer ve bu metafor birçok şair tarafında kullanılır. Şair burada bin tane bahar gelip geçse de kendini bir gül olarak tasavvur edip açılmayacağını söylemektedir (mübalağa). “Külhan” ateşin yakıldığı yerdir. Şair, kendisinin ateş olduğunu ve tebessümün yeri yani sevgilinin yüzünün kendisi için külhan köşesi olduğunu ifade etmiştir. Yüz ve yanak kırmızılığı güzellik açısından ateşe çokça benzetilir.

خندهناکم گرچه روی نوبهاره گنجهوش / لیك خار محنت دوران نشیمندر بڭا

Ḫandenâkem gerçi rûy-ı nev-bahâra ġoncaveş

Lîk ḫâr-ı miḥnet-i devrân nişîmendür baŋa

[Gerçi ġoncaveş rûy-ı nev-bahâra ḫandenâkem. Lîk baŋa ḫâr-ı mihnet-i devrân nişîmendür.]

Her ne kadar gonca gibi baharın yüzüne gülümseyensem de devran mihentinin dikeni meskendir bana.

Handenâk: Gülümseyen, gülen. **Rûy:** Yüz, çehre; yüzey, satıh; taraf, cihet, yön. **Lîk:** Lakin. **Hâr:** Diken. **Devrân:** Dünya, felek; (mec.) kader, talih, baht; zaman, çağ. **Nişîmen:** Mekân, yuva, mesken; meclis.

Gonca, henüz açılmamış çiçektir. Zamanı gelince açılıp gül olacaktır. Bu da bahar mevsiminin gelişiyle olur. Goncanın açılması bir insanın gülerken ağzının açılmasına benzetilir. Söyleyici bu beyitte her ne kadar gonca gibi bahara gülümsesem de, yani bahar geldiğinde açılsam da, benim meskenim feleğin bela dikenidir diyor. Şair, âşıkane bir anlayışla acıyı kucaklamaktadır. Rahatlık ve huzur yerine keder ve ıstırap diliyor. Hatta bununla mutlu oluyor.

"Rûy" Allah'ın cemali olarak alınırsa onu her zaman görme arzusunda olan fakat dünya sürgününde bulunan bir âşık profili ortaya çıkar.

حفظ آه آتشین و شغل خونین گریه‌دن / چشم بی خواب و دل پرتاب دشمندر بڭا

Ḥıfẓ-ı âh-ı âteşîn ü şuġl-ı ḫûnîn-giryeden

Çeşm-i bî-ḫᵛâb u dil-i pür-tâb düşmendür baŋa

[Ḥıfẓ-ı âh-ı âteşîn ü şuġl-ı ḫûnîn-giryeden çeşm-i bî-ḫᵛâb u dil-i pür-tâb baŋa düşmendür.]

Ateşli ahın koruması ve kanlı gözyaşı gailesi sebebiyle uykusuz göz ve hararetli gönül bana düşmandır.

Hıfz: Koruma, saklama, muhafaza etme; ezberleme; Kur'n-ı Kerîm'i bütünüyle ezberleme. **Âteşîn:** Ateş gibi; (mec.) coşkulu heyecanlı. **Şugl:** İş, meşgale, gaile. **Hâb:** Uyku. **Pür:** Dolu. **Tâb:** Güç, kuvvet, takat; sıcaklık, hararet.

Söyleyici, ateşli ahın koruması ve kanlı gözyaşı gailesi nedeni ile uykusuz gözün ve hararetli gönlün kendisine düşman olduğunu belirtmiştir. Bu beyitte göz ve gönle insana ait olan bir davranış yüklenerek kişileştirilmiştir (teşhis). Bu tarz kullanımlar, eskiden beri kullanılagelirken Sebk-i Hindî şairleri kişileştirmeye biraz daha ağırlık vermişlerdir.

غمزۂ پر فتنه‌دن خوف ایلمم شهری گبی / چین نازم ابروی خوبان مأمندر بڭا

Ġamze-i pür-fitneden ḫavf eylemem Şehrî gibi

Çîn-i nâzam ebrû-yı ḫûbân me'mendür baŋa

[Şehrî gibi ġamze-i pür-fitneden ḫavf eylemem. Çîn-i nâzam ebrû-yı ḫûbân me'mendür baŋa.]

1) *Şehrî gibi fitne dolu bakıştan korkmam. Naz büklümüyüm, güzellerin kaşları sığınılacak yerdir bana.*

2) *Fitne dolu bakıştan korkmam. (Ben de) Şehrî gibi naz büklümüyüm, güzellerin kaşları durulacak yerdir bana.*

Havf eylemek: Korkmak. **Çîn:** Kıvrım, büklüm; çatıklık, buruşukluk. **Nâz:** Kendini beğendirmek amacıyla takınılan tavır, cilve; bir şeyi istediği halde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. **Ebrû:** Kaş. **Hûbân:** Güzeller. **Me'men**: Sığınılacak, güven duyulacak, emin ve emniyetli yer, melce.

Söyleyici bu beyitte fitne dolu bakıştan korkmadığını ifade ediyor. Burada sanki bir nükte saklıdır. Fitne dolu bakıştan korkmam çünkü ben naz kıvrımıyım, güzellerin kaşı benim için güvenli bir sığınaktır. Kaş gözün üstünde olduğu için bakışa hedef olmaz, menzil dışında kalır. Belki de bu yüzden güvenli bir sığınaktır. Bir de sevgiliye çok yakın olmuş oluyor. Hem güvenli hem de bir âşık için arzu edilecek, seçkin bir yer. Yani söyleyici göz üstünde olduğu için değer verilmiş olunuyor. Bu beyitte gazelin ilk mısrası yinelenerek redd-i matla yapılmıştır.

2. Gazel

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

تا کی فیض اولدی ازل نطق شرناك بڭا/داغ بردلدراو کندن بروافلاك بڭا

Tâ ki feyż oldı ezel nuṭḳ-ı şerernâk baŋa

Dâġ ber-dildür o günden beri eflâk baŋa

[Tâ ki ezel nuṭḳ-ı şerernâk baŋa feyż oldı. O günden beri eflâk baŋa dâġ ber-dildür.]

Ta ezelden parlak söz bana feyzoldu. O günden beri feleklerin gönlü benim için yanıktır.

Feyz: Verimlilik, bolluk, bereket; nimet, bağış, ihsan, kerem; ruha huzur verici mübarek ve uğurlu tesir; irfan, ilim ve marifet; Allah tarafından kula lutfedilen ve ilham yoluyla kalbe gelen şey. **Ezel:** Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman. **Nutk:** Söz, konuşma, kelam; söz söyleme yeteneği. **Şerer:** Kıvılcım, kıvılcımlar. **-nâk:** Sonuna geldiği kelimelere "-li" anlamı katarak Farsça türemiş sıfatlar yapar. **Eflâk:** Felekler, gökler.

Bu beyitte aşığa parlak söz bağışlandığı vurgulanmış. Aynı zamanda o günden beri felekler gönlümde bir yanık yarasıdır, diyor. Felek, gökyüzünde yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı kabul edilen etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht gibi bir anlama sahiptir. Söyleyici şairle aynı kabul edersek acıları güzel bir şekilde ifade etsin diye şaire bahşedilmiş bir yetenek olarak kabul edebiliriz bu durumu.

Beyitte geçen "ezel" kelimesi ile aslında ezeli güzellik olan Allah kastedilmiş olabilir. Aynı zamanda "bezm-i elest"i de hatırlatıyor. Söz konusu mecliste Allah "Ben sizin Rabb'iniz değilmiyim." diye sorduğunda kulların da "Evet öyledir." diye cevap verdiği meclistir. Bu olay, insanlar yaratılmadan önce Allah ile ruhlar arasında gerçekleşen bir durumdur (Uludağ, 2012, s. 75).

بن او شهباز شهادتكدهٔ عشقم كيم/سر منصور اولەمز بستهٔ فتراك بڭا

Ben o şehbâz-ı şehâdet-gede-i 'aşḳam kim

Ser-i Manṣûr olamaz beste-i fitrâk baŋa

[Ben o şehbâz-ı şehâdet-gede-i 'aşḳam kim Ser-i Manṣûr baŋa beste-i fitrâk olamaz.]

Ben öyle bir aşk şehidliğinin yiğidiyim ki Mansur'un başı benim atımın terkisine bağlanamaz.

Şehbâz: İri ve beyaz bir doğan cinsi; (mec.) yiğit, gösterişli ve şanlı kimse. **Ser:** Baş, kafa; başkan, önder, reis; doruk, zirve; uç. **Beste:** Bağlanmış, bağlı, kapalı. **Fitrâk:** At eyerinin arka kısmındaki eşya bağlamaya yarayan kayış, terki bağı.

Şehbâz ya da şahbâz yırtıcı kuş türlerinden biridir. Mecaz yoluyla yiğit, gösterişli ve şanlı kimseler için kullanılır. Söyleyici burada kendisini aşk yolunda

öyle bir aşk şehidi olarak görüyor ki “Mansur’un başını atımın terkisinin kayışı yapmam.” diyerek abartma yoluna gidiyor (Mübalağa). Fitrâk, “At eyerinin terkisine ve bu terkiye torba veya heybe bağlanan kayış veya örme ipe de denir… Çok defa avlanan hayvanlar ayaklarından terki bağlarıyla sarılarak atın sağ ve sol tarafından oyluğu hizâsına salıverilir ki herkes görür. Eskiden sarayın emriyle kesilen kelleleri de terkiye asarak götürürler; halka teşhir ederlermiş.” (Onay, 2016, s. 180)

Hallâc-ı Mansûr “Ene’l-Hakk” (Ben hakkım.) sözünü söyleyerek feci ölümüne sebep olmuştur. İşkence gördükten sonra asılır. Bu asılma ve darağacı sıkça başvurulan kavramlardır. Mutasavvıf ve aykırı bir kişiliğe sahip olan Mansûr toplumda saygın bir yere de sahiptir. “Tarikat mensupları ve mutasvvıflar arasında maksad ve gaye uğruna Allah yolunda asılmayı göze alan bir fedayi timsalidir.” (Onay, 2016, s. 285-286). Söyleyici, bu beyitte kendisini Mansûr ile kıyaslayıp ondan daha üstün olduğunu vurgulamıştır. Hatta Mansûr’un başını, atının terkisine dahi layık görmediğini belirtiyor.

بن او سرمایهٔ فخرم که جگرخون اولهلر/دم اوله باد یله آب آتشله خاك بڭا

Ben o ser-mâye-i faḫram ki ciger-ḫûn olalar

Dem ola bâd ile âb âteş ile ḫâk baŋa

[Ben o ser-mâye-i faḫram ki dem ola bâd ile âb âteş ile ḫâk baŋa ciger-ḫûn olalar.]

Ben o övünç sermayesiyim ki an gelir hava ile su, ateş ile toprağın (bile) ciğerleri benim için kan olur.

Ser-mâye: Bir servetin para ile ifade edilen kısmı; bahsedilen şeye ait elde bulunan değer. **Fahr:** Övünme, iftihar, gururlanma; iftihar kaynağı, iftihar sebebi, övünç. **Hûn:** Kan. **Dem:** Nefes, soluk; zaman, an, çağ; içki; kan. **Bâd:** Rüzgâr, hava, yel. **Âb:** Su; göl, nehir, deniz; kaynak, çeşme, kuyu. **Hâk:** Toprak.

Bu beyitte hava, su, ateş ve topraktan oluşan dört elementin gönülleri söyleyici için kanla dolmaktadır. Bunun olmasının nedeni ise kendisinin övünç sermayesi olmasıdır. Ciğeri olmayan ateş, su, hava ve toprağın ciğerlerinin kanla dolması mübalağadır. Burada hava, su, ateş ve toprak; varlık elemini oluşturan dört unsurdur.

ای غم ای غم بری گل دفع نشاط ایلیلم/دل پرخون سڭا سینهٔ صد چاك بڭا

Ey ġam ey ġam beri gel def‘-i neşâṭ eyleyelim

Dil-i pür-ḫûn saŋa sîne-i ṣad çâk baŋa

[Ey ġam ey ġam beri gel def‘-i neşâṭ eyleyelim. Dil-i pür-ḫûn saŋa sîne-i ṣad çâk baŋa.]

Ey gam ey gam yanıma yaklaş sevinçleri def edelim; kan dolu gönül senin, paramparça sine benim (olsun).

Gam: Keder, tasa, kaygı, iç darlığı. **Def‘:** Öteye itme; savma, savuşturma, kovma; ortadan kaldırma ortadan kaldırılma. **Neşât:** Sevinç, neşe, sürur. **Sîne:** Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **Pür:** Dolu. **Hûn:** Kan. **Sad çâk:** Yüz parça, paramparça.

Gamın olduğu yerde neşe ve mutluluk olmaz. Söyleyici ilk mısrada gama seslenerek (teşhis) yanına yaklaşmasını, neşe ve mutlulukları ortadan kaldırmak istediğini belirtmiştir. İkinci mısrada eğer neşe -sevinçler- kovulursa benim olan kanla dolu gönlüm senin olsun, yüz yerinden yarılmış göğüs benim olsun diyor. Çok kederli olma durumunda insanın gönlü kanlı olur. Söyleyicinin neşeyi def etmek isteyip gam ile ahbap olmak istemesi Sebk-i Hindî şairlerinin karamsar ruh hâlinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

شهری شهری سبب مغفرتمدر زنهار/سوق جرم ایلمهده ایلمه امساك بڭا

Şehrî Şehrî sebeb-i maġfiretümdür zinhâr

Sevḳ[2]-i cürm eylemede eyleme imsâk baŋa

Ey Şehrî! Ey Şehrî! Sakın cürme sevk eylemede bana cimrilik etme (zira bu) bağışlanma sebebimdir.

Mağfiret, “Allah’ın kullarının günahlarını bağışlamasıdır.” (Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 2009). “İmsak” bir şeyden el çekme, perhiz, oruca başlama zamanı, cimrilik, pintilik gibi anlamlara sahiptir. Bu beyit özelinde anlam olarak cimrilik tam oturuyor diyebiliriz. İslâm anlayışında insanların

[2] Şener Dmirel, bu sözcüğü “ẕevḳ” şeklinde okumuşsa da beytin anlam bütünlüğüne baktığımızda “sevḳ” şeklinde okunması daha isabetli olur.

işledikleri günahlardan kurtulmalarının yolu tövbe edip sevap işlemeleridir. Beytin bütününe baktığımızda söyleyici Şehrî'ye seslenerek suça yönelmesi konusunda onu durdurmamasını istiyor. Çünkü şu anda yaptığı suç veya kabahat aynı zamanda onun affedilmesi için bir sebeptir. Şair, kendi kendine seslenerek kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid). Beytin anlam bütününe baktğımızda bir cürm, suç, kabahat aslında istenmeyene ayıplanan bir durum iken söyleyici bunları arzulamaktadır. Bu da kendi içinde bir tezat barındırıyor. Ya da işlenen cürüm, suç veya kabahatın aslında olumsuz bir durum olmayan "âşık olmak"ı kastediyor olabilir. Çünkü âşık olmanın kimseye bir zararı olmamasına rağmen âşıklık derecesi artıp delilik hüviyetien kavuşunca toplumca ayıplanan bir durum olur.

"İmsak etmek" "tutmak, durgutmak, alıkoymak, zabtetmek, rabt etmek…" (Tulum, 2011, s. 269) gibi anlamlara da sahip. Bu minvalde beyit şöyle de okunabilir: "*Ey Şehrî! Ey Şehrî! Sakın suça yönelmede beni alıkoyma (zira bu) bağışlanma sebebimdir.*"

3. Gazel

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

گلورسه كثرت نظّارەدن حجاب سڭا/او دمده سرخئ رويڭ اولور نقاب سڭا

Gelürse keṯret-i neẓzâreden ḥicâb saŋa

O demde sürḫî-i rûyuŋ olur niḳâb saŋa

[Keṯret-i neẓzâreden saŋa ḥicâb gelürse o demde sürḫî-i rûyuŋ saŋa nikâb olur.]

Eğer bakışların çokluğundan sana utanma gelirse (dert etme) o zaman yüzünün allığı sana örtü (peçe) olur.

Kesret: Çokluk, bolluk, fazlalık, ziyadelik; Cenabıhakk'ın tecellisiyle zuhura gelmiş olan çokluk, mahlukatın çokluğu. **Nezzâre:** Bakma, bakış, seyretme. **Hicâb:** Utanma, sıkılma, mahcubiyet; perde, örtü, engel. **Dem:** Nefes, soluk; zaman, an, çağ; içki; kan. **Sürhî:** Kırmızılık. **Rûy:** Yüz, çehre; yüzey, satıh; taraf, cihet, yön. **Nikâb:** Yüz örtüsü, peçe; örtü, perde.

Güzel olan dikkat çeker. Bu nedenle kendisine birçok bakış atılır. Bu bakışlar, bakılmaya alışık olmayan birine geldiğinde utanır. Utanma sonucu yüzü kızarır. Söyleyici burada güzel sevgiliye bu minvalde merak etmemesini söylüyor. Bu durumda yüzünde oluşan kızarıklık senin için bir perde olur, diyor. Gerçek suretin, gerçek güzelliğin yine gizlenmiş olur. İnsan duygulanmasını ve anlık fiziksel değişiminden hareketle şair burada çok ince bir hayal yakalamıştır. Görüldüğü gibi insanî bir durum klasik şiirin malzemesi olabilmektedir.

نجه ایتسون آیینه مهر رخڭله عکسنی فرق/سن آفتابه مشابهسن آفتاب سڭا

Nic'etsün âyîne mihr-i ruḫuŋla 'aksini farḳ

Sen âftâba müşâbihsin âftâb saŋa

[Âyine mihr-i ruḫuŋla 'aksini nic'etsün farḳ. Sen âftâba müşâbihsin âftâb saŋa.]

Ayna güneş gibi parlak yüzünü ile aksini nasıl ayırsın sen güneşe benzersin güneş de sana.

Mihr: Güneş; (mec.) sevgili, dostluk. **Ruh:** Yanak. **'Aks:** Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı; bir şeyin zıddı, tersi, karşıtı; bir düşünce, duygu veya olayın yaptığı etki, bıraktığı iz, yankı. **Âftâb:** Güneş; (mec.) güzel yüz, güzel yüzlü sevgili, dilber. **Müşâbih:** Benzeyen, benzer.

Beyitte sevgilinin yüzü parlaklığından dolayı güneşe benzetilmiştir. Söyleyici, aynaya bakan sevgili ile onun yansımasının birbirinden ayırmanın çok zor olduğunu ifade ediyor. Çünkü sevgilinin güzelliği tıpkı güneş gibi parlamaktadır. Ayna burada kişileştirilmiştir.

"Ayna ve gönül'' istiare yoluyla birbirlerinin yerine çokça kullanılagelmiştir. Tıpkı "la'l" sözcüğünün dudak yerine kullanılması gibi (Şentürk, 2016, s. 448). Dolayısıyla bu beyitte de böyle bir kullanım söz konusu olabilir. Gönül ki aşk duygusunun olduğu yerdir. Sevgilinin yüzünü ve yansımasını birbirinden ayırt edemiyor. İkisine de âşık olmuş olabilir.

شرارەوش ایدرم ایدرم دودۂ جگردن رد/گر ایلمزسه اثر آه شعلەتاب سڭا

Şerâreveş iderüm dûdeyi[3] cigerden redd

Ger eylemezse eṣer âh-ı şu‘le-tâb saŋa

[Ger âh-ı şu‘le-tâb saŋa eṣer eylemezse şerâreveş dûdeyi cigerden redd iderüm.]

Eğer alev parlaklığında olan ah sana tesir etmezse kıvılcım gibi dumanı ciğerden reddederim.

Ah, “Yeis, azab, hüzün, ızdırâb gibi kalbî hallere delâlet eden bir edattır.” (Onay, 2016, s. 44) “Aşkın ağır yüküne tahammülün tükeniş alameti sayılan ah şiir geleneğinde âşıklık belirtilerinin ilki olarak kabul edilir.” (Şentürk, 2016, s. 162). Şentürk (2016), ah’ın özelliklerini şöyle sıralar: “aşk sırrını fâş eder, dumanlıdır (dûd), göğe çıkar, kıvılcımlıdır (şerar), lacivert renklidir.” Bu özellikler göz önüne alındığında beyitte “şerâr, dûd, ah, şu’le” bir arada kullanılmıştır (tenasüp). Söyleyici muhatabını adeta tehdit ediyor. Alev gibi parlak olan aşığın ahı muhatabına tesir etmesi gerekiyor. Bu tesir gerçekleşmezse kıvılcım gibi dumanı ciğerden reddederim, diyor. Kıvılcım (şerâr), “Yanmakta olan bir maddeden sıçrayan küçük ateş parçası, alev, çakım… Demir, taş vb. maddelerin güçlü çarpışmasından sıçrayan ateş durumdaki parçacıkları” (Türk Dil Kurumu, 2021) olarak tanımlanmıştır. Bu da bir hız ve aceleciğin olduğunun göstergesidir. Âşığın bağrı yanar. Yanma olunca duman çıkar. Âşık bir nevi bu durum sevgiliye tesir etmezse onu ciğerden atarım diyor. Bilindiği gibi ciğerler solunum organlarıdır. İnsan, dumanı nefes yoluyla dışarıdan ciğerlere alsa da bu beyitte ah çeken âşığın ciğerlerinde zaten vardır.

اول آب و تاب كه وار عارضكده نشف ايلر/اولورسه قلب بتاندان اگر نقاب سكا

Ol âb u tâb ki var ‘ârıżuŋda neşf[4] eyler

Olursa ḳalb-i bütândan eger niḳâb saŋa

[Eger ḳalb-i bütândan saŋa nikâb olursa ol âb u tâb ki ‘ârıżuŋda var neşf eyler.]

---

[3] “Şerâreveş iderüm dûde-i cigerden redd/Ger eylemezse eser âh-ı şu‘le-tâb saŋa” şeklinde okunmuş fakat anlamın oturması için “dûdeyi cigerden”in akuzatif şeklinde okunması gerektiğine kanaat getirdik.

[4] Şehrî Dîvânı neşrinde “keşf” olarak okunan bu kelime yazma nüshada “neşf” şeklindedir.

Yanağındaki o parlaklık, sana put gibi güzellerin kalbinden eğer örtü olsa (ona) sızar.

Âb u tâb: Güzellik, parlaklık, letafet. **'Ârız:** Yanak. **Neşf:** Suyu çekip emme; soğurma. **Büt:** Put, (mec.) güzel, sevgili. **Nikâb:** Yüz örtüsü, peçe; örtü, perde.

Büt, put kelimesinin eski şiirde kullanış biçimidir. Müşriklerin insan suretinde yapıp taptıkları heykellerdir. Güzel olmalarından dolayı sevgili put'a benzetilir (Onay, 2016, s. 99). Putlar çeşitli maddelerden yapılmıştır. Bu beyit özelinde taştan yapıldığını anlıyoruz. Öyle ki taştan olan putun kalbi sana kapanırsa dahi senin yanağındaki o parlaklık, ışığı geçirmeyen taşı bile aşarak kendine âşık ettirir. Bu da sevgilinin ne kadar üst düzey bir güzelliğe sahip olduğunun göstergesidir.

می تغافلی نوش ایتمه گیرمه قانمزه/سیاه مستئ چشمڭ یتر شراب سڭا

Mey-i tegâfüli nûş itme girme ḳanumuza

Siyâh-mestî-i çeşmüŋ yiter şarâb saŋa

[Mey-i tegâfüli nûş itme ḳanumuza girme. Saŋa siyâh-mestî-i çeşmüŋ şarâb yiter.]

Bilmezlikten gelme şarabını içip kanımıza girme. (Zira senin) gözünün zil zurna sarhoşluğu şarap olarak sana yeter.

Mey: Şarap, bade; İlahî aşk. **Tegâfül:** Anlamazlıktan, bilmezlikten gelme, bilmiyor görünme, kendini gafil gösterme. **Nûş itmek:** İçmek. **Siyâh-mest:** Fena halde sarhoş; zilzurna sarhoş.

"Mey-i tegâfül" terkibinde somut **"**mey" ile soyut olan "tegâfül" bağdaştırılmıştır. Bu tarz kullanımlar Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olarak gösterilmiş "somutlaştırma" veya "alışılmamış bağdaştırma" olarak ifade edilmiştir (Babacan, 2012, s. 245). "Kanına girmek" deyimi "Birini öldürmek ya da öldürtmek… Kandırmak…" (Saraçbaşı, 2010, s. 724) olarak ifade edilmiştir. "Siyâh-mest" veya "bed-mest" körkütük sarhoş olmak demekle beraber gamzenin ve gözün bir özelliği olarak "silah çekip kan döker." (Şentürk, 2017, s. 149). Beyitte söyleyici bir mazmunlar dünyası yaratarak muhatabına bilmezlik şarabını içip onu öldürmemesini istiyor çünkü gözün sarhoşluğu sana şarap olarak yeter diyor. Maddi anlamda bir

şarapa ihtiyaç duymamaktadır. “Çeşm”in (göz) klasik şiirde bir özelliği baygın bakışından sarhoş olmaya benzetilir. Öyle ki sarhoşlar kavga çıkarıp kan dökebiliyorlar.

صد آفرین غزل رومیانه‌ڭا صائب/که ویردی شهری دوصد شوقله جواب سڭا

Ṣad âferîn ġazel-i Rûmiyânuŋa Ṣâ’ib

Ki virdi Şehrî dü-ṣad şevḳ ile cevâb saŋa

[Ṣâ’ib ġazel-i Rûmiyânuŋa ṣad âferîn ki Şehrî dü-ṣad şevḳ ile cevâb saŋa virdi.]

Ey Sa’ib, senin Türkçe gazellerine yüzlerce aferin ki Şehrî iki yüz şevk ile sana cevap (karşılık) verdi.

Sa’ib yazdığı Farsça şiirlerle İran edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Türkçe gazelleri de vardır. Şehrî bu beyitte Sa’ib’in Türkçe gazel yazdığı için takdir etmektedir ve bu takdirin ötesinde bir coşkuyla ona nazire yazmıştır. Bu gazelin Sa’ib’in “*Ne iḥtiyâc ki sâḳî vire şarâb sene/Ki öz piyâlesini virdi âfitâb sene*” matlalı gazeline nazire olduğu Ahmet Kartal tarafından tespiti yapılmıştır (Kartal, 2008, s. 222). Aynı zamanda şair “dü-sad şevk ile cevâb” vererek kendini Sa’ib’ten üstün görmüştür. Rum sözcüğü aslında Anadolu karşılamaktadır. Fakat bu beyitte Türkçe kastedilmiştir.

4. Gazel

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

ایتدی هجوم عشق ملامت اثر بڭا/همدملك ایله ای دل آشفته سر بڭا

İtdi hücûm ‘aşḳ-ı melâmet-eṣer baŋa

Hem-demlik eyle ey dil-i âşüfte-ser baŋa

[‘Aşḳ-ı melâmet-eser baŋa hücûm itdi. Ey dil-i âşüfte-ser baŋa hem-demlik eyle.]

Kınanmaya sebep olan aşk bana hücum etti. Ey avare gönül bana dostluk eyle.

Melâmet: Azarlama, kınama, yerme, ayıplama, serzeniş. **Hem-dem:** Birlikte bulunan, samimi, canciğer arkadaş, dost. **Dil:** Gönül, yürek. **Âşüfte:** Baştan çıkmış, hafifmeşrep, ahlaksız kadın; işveli, çekici, oynak; çılgın gibi seven, aşktan perişan olan, sevdalı kimse, meftun.

Klasik şiir geleneğinde şiirin merkez ve temeline oluşturan tipleri "sevgili" ve "âşık"tır. Âşık aynı zamanda şairin kendisidir. Sevgilini güzelliği karşısında perişan ve sefil bir hâldedir. Ağlayıp inler, aklı onu terk etmiştir. Âşığı toplumun hoş görmeyeceği davranışlar sergilemesi toplumca ayıplanır ve kınanır. Bu beyitte söyleyici kınanmaya sebep olan aşk saldırısından dert yanmaktadır. Perişan haldeki gönle seslenerek onunla dost olmasını istemektedir (teşhis). "Soyut düşünce ve kavramlara, insanî özellikler vererek cisimlendirme sonra yine insansı vasıflar yükleyerek canlandırmaya teşhis kategorisinde yer alan "tecsîm" olarak adlandırılır ve Sebk-i Hindî'nin temel bir özelliği olarak verilmiştir (Babacan, 2012, s. 251).

ضبط نظاره ایله تنك ظرف وصلتم/بسدر خروش قطرهٔ جام نظر بڭا

Żabṭ-ı neẓâre eyle tenük-ẓarf-ı vuṣlatam

Besdür ḫurûş-ı ḳaṭre-i câm-ı naẓar baŋa

[Tenük-ẓarf-ı vuṣlatam, żabṭ-ı neẓâre eyle. Baŋa, ḫurûş-ı ḳaṭre-i câm-ı naẓar besdür.]

Kavuşmanın ince mahfazasıyım, bakışı zabtet; bakış kadehinin katresinin coşması yeter bana.

Zabt eylemek: Tutmak, zorla ele geçirmek, yönetimi altına almak, sahip olmak; akılda tutmak; kayıt altına almak. **Nezâre:** Bakma, bakış, seyretme. **Tenük:** İnce, zayıf. **Zarf:** Kap, kılıf, mahfaza; içine kahve fincanı veya bardak oturtulan madenî kap. **Bes:** Yeter, yetişir, elverir, kâfi. **Hurûş:** Coşma, gürleme, şamata. **Katre:** Damla. **Câm:** İçki kadehi. **Nazar:** Bakış, bakma, göz atma; bir şeye şöyle veya böyle düşünerek bakam, bakış, bakış açısı; fikir yürütme; bazı kimselerin bakışlarının bir şeye veya kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan ve kötü hadiselere sebep olan terslik, uğursuzluk, göz, göz değmesi.

Söyleyici kavuşmaya karşı ince bir mahfazaya sahip olduğunu belirtiyor. Kendisine olan bakışı zabtedilmesini istiyor. Çünkü kendisi için bakış kadehinin bir katresinin coşması yeterli gelmektedir. “Vuslat” (kavuşma) ve “zarf” (mahfaza) ile “nazar” (bakış) ve “câm” (kadeh) terkiplerinde soyut ve somut kavramlar bir araya getirilerek bağdaştırılmıştır. Bu tarz kullanımlar Sebk-i Hindî’nin özelliklerinden olan “somutlaştırma” ve “alışılmamış bağdaştırma”lara örnektir.

خوان غم اوزره ایتمیلم ای گوڭل نزاع/داغ درون هپ سڭا لخت وگر بڭا

Ḫᵛân-ı ġam üzre itmeyelüm ey gönül nizâ‘

Dâġ-ı derûn hep sana laḫt-ı ciger bana

[Ey gönül ḫᵛân-ı ġam üzre nizâ‘itmeyelüm. Dâġ-ı derûn hep sana laḫt-ı ciger bana.]

Ey gönül! Gam sofrası üzerine çekişmeyelim; kalp yarası hep senin, ciğer parçası benimdir.

Hân: Sofra, yemek sinisi, yemek tepsisi. **Nizâ‘:** Çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilaf. **Laht:** Bir şeyin parçası, parça, öz.

Söyleyici bu beyitte gönlü bir insan yerine koyup gam sofrası üzerine çekişmemeleri gerektiğini belirtiyor (teşhis). “Gam” soyut bir kavram “hân” ise somuttur. Bu iki kavramı beraber kullanıp “somutlaştırma”ya gidilmiştir. Bu tarz kullanımlar Sebk-i Hindî’nin önemli bir özelliğidir. İç derinliklerinin gönülde olsun, parçalanmış ciğerin parçaları benim olsun, diyor söyleyici. Tabii buradaki ciğer parçalanması soyut anlamdadır. Klasik şiirde âşığın “gıdası ciğer kanıdır.” “Yeme ve içmeden kesilen, uyku uyuyamayan, sürekli gam ve keder hâlinde yaşayan âşık bir süre sonra vereme yenik düşerek ciğerlerinde yaralar açılır, ardından kan tükürmeye ve yutmaya başlar. Bu durum mecâzî olarak onun kanla beslenmesi şeklinde yorumlanır.” (Şentürk, 2016, s. 374). Söyleyici bundan çektiği eziyeti ifade ediyor. “Dağ”, kızgın demirle vücutta oluşan izdir. Rengi itibariyle ciğerle birbirine benzerliği vardır.

غیره اولان نظارهٔ بی باك عشقنه/ای شوخ ایله نظرهٔ دزدیده‌تر بڭا

Ġayra olan neẓâre-i bî-bâk ‘aşḳına

Ey şûḫ eyle naẓra-i düzdîdeter baŋa

[Ey şûḫ ġayra olan neẓâre-i bî-bâk ‘aşḳına baŋa naẓra-i düzdîdeter eyle.]

Ey güzel, başkasına olan korkusuz bakış aşkına bana göz ucuyla bir bak.

Nezâre: Bakma, bakış, seyretme. **Bî-bâk:** Korkusuz. **Şûh:** Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Nazra:** Bakış. **Düzdîde:** Çalınmış.

Gayr; başkası, Allah’tan başka her şey, yabancı gibi anlamlara gelir. Normal şartlarda insan yabancı birisine çekinerek bakması gerekirken bu beyitte “şûh” (güzel) korkusuzca bakıyor. Söyleyici bu korkusuz bakış aşkına kendisine göz ucuyla bakmasını istiyor. “Nazra-i düzdîdeter” terkibinde “-ter” ekini tamlamanın geneline yayarsak miktar anlamında “daha çok gizli bakış” sadece “düzdîde”ye bağlarsak “daha gizli bakma”sını niteler. “Bî-bak” korkusuz, pervasız, doğruca, aşikâr bir şekilde, gönlünce, yiğitçe, küstahça… gibi anlamlara gelmektedir (Tulum, 2011, s. 418). Türkçede bu durum ikileme şeklinde “uğrun uğrun” olarak ifade edilen bu kavram klasik şiirde, halk türkülerinde kendini göstermiştir.

شهری غمیله صحبت خون دل ایلمش/گور حسّتن که ایلمدی بر خبر بڭا

Şehrî ġam ile ṣoḥbet-i ḫûn-ı dil eylemiş

Gör ḥissetin ki eylemedi bir ḫaber baŋa

[[Şehrî ġam ile ṣoḥbet-i ḫûn-ı dil eylemiş. Ḥissetin gör ki baŋa bir ḫaber eylemedi.]

Şehrî, gam ile gönül kanı sohbetini etmiş; pintiliğine bakın ki bana haber vermemiş.

Gam: Keder, tasa, kaygı, iç darlığı. **Hûn:** Kan. Hisset: Hasislik, cimrilik, pintilik.

“Gam soyut” bir kavramdır. Herhangi bir kişiliği yoktur. Söyleyiciye göre Şehrî onu bir insan gibi görüp sohbet etmiş (teşhis). Ama Şehrî pintilik yapıp onu haberdar etmemiş. Söyleyici ve şairi aynı kişi görürsek Şehrî burada kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmiş (tecrid). Normal şartlarda gönül kanı sohbeti acı veren

bir durum, kaçınılması gerekirken söyleyici kendisinin bu durumdan mahrum edene yakınmaktadır. Bu durumu Fuzûlî'nin "*Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb/Kılma dermân kim helâkim zehri dermânundadır*" (Fuzulî, 2014, s. 227) beytinde bir ekol haline getirmiştir demek yanlış olmaz.

5. Gazel

Mefâ'îlün fe'ilâtün mefâ'îlün fe'ilün

شو رسمه كاوش غم ويردى اضطراب بڭا/كه شفقت ايلدى چرخ ستم جناب بڭا

Şu resme kâviş-i ġam virdi ıżṭırâb baŋa

Ki şefḳat eyledi çarḫ-i sitem-cenâb baŋa

[Kâviş-i ġam baŋa şu resme ıżṭırâb virdi ki çarḫ-i sitem-cenâb baŋa şefḳat eyledi.]

Gam kazması bana öyle ıstırap verdi ki zulme meyilli felek bana şefkat gösterdi.

Kâviş: Kazma, eşme. **Çarh:** Çark, dönen tekerlek, tekerlek gibi dönen şey; gökyüzü, kâinat, felek, âlem, dünya; (mec.) talih, baht, zaman, devran. **Sitem:** Bir kimseye herhangi bir davranışında dolayı üzüldüğünü, kırıldığını, alındığını öfkelenmeden belirtme, dosta çıkışma; eziyet, cefa, zulüm, haksızlık. **Cenâb:** Allah, peygamber ve bazı tarikat büyüklerine ait isim ve sıfatların başına getirilerek "hazret" manasında kullanılan saygı ve tazim sözü; şeref, haysiyet.

"Kâviş-i gam", soyut olan "gam" ile kazma manasındaki somut olan "kâviş" bağdaştırılarak Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olan "somutlaştırma"ya gidilmiştir. Şair burada gamın eşelenmesinin ona ıstırap verdiğini söylüyor ki aynı zamanda felek, kötü talih, bahtsızlık, dünya meşgalesi gibi olumsuz anlamaları olan "çarh"ın ona şefkat gösterdiğini ironiyle karışık bir tezat dile getirmiştir. "Sitem" zulüm anlamı vardır, "cenâb" ise taraf, yön anlamlarına gelir. Bundan dolayı "çarh-i sitem-cenâb"ı zulme meyilli felek olarak günümüz Türkçesine çevirebiliriz. "Kâviş"in araştırma anlamı da vardır. Bu anlamıyla gamın araştırılması da aşığa ıstırap vermiş olabilir.

قو جام وصلڭى سرشار فرقتڭ صونكم/ كفايت ايتمز او ميخانەدەن شراب بڭا

Ko câm-ı vaṣluŋı[5] ser-şâr-ı firḳatüŋ sun kim

Kifâyet itmez o mey-ḫâneden şarâb baŋa

[Ko câm-ı vaṣluŋı ser-şâr-ı firḳatüŋ sun kim o mey-ḫâneden baŋa şarâb kifâyet itmez.]

Kavuşma kedehini bırak ayrılık dolusunu (şarabını) sun zira o meyhaneden bana şarap yeterli gelmez.

Câm: Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi. **Ser-şâr:** Ağzına kadar dolu, dopdolu. **Firkat:** Ayrılık, ayrılış, firak, hicran. Kifâyet etmek: Yetmek, yetişmek, kâfi gelmek.

Söyleyici bu beyitte muhatabına kavuşma kadehini bırakarak ayrılık şarabını sunmasını istemektedir. Çünkü ayrılmak meyhanesindeki şarabın ona yetmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrılıktan dolayı çekeceği sıkıntılar onun için daha önceliklidir. Yani söyleyici için bir nevi ayrılık daha evladır. Öyle ki "Ey ġam ey ġam beri gel def '-i neşâṭ eyleyelim" (G2B4) diyen Şehrî acı, keder ve ıstırapla hemhâl olmayı isteyen bir poetikaya sahiptir. Sebk-i Hindî'nin tipik bir özelliği olan somut ve soyut kavramları bağdaştırılması "câm" ve "vasl" kelimeleri arasında da görmekteyiz.

دیسم مژه‌کده می دل یوخسه ابروانکده/ویرر یا تیر ایله یا تیغ ایله جواب بکا

Disem müjeŋde mi dil yoḫsa ebrûvânuŋda

Virür yâ tîġ ile yâ tîr ile cevâb baŋa

[Dil müjeŋde mi yoḫsa ebrûvânuŋda disem. Ya tîġ ile yâ tîr ile baŋa cevâb virür.]

Gönül kirpiğinde mi yoksa kaşlarında mı diye sorsam ya kılıç ile ya da ok ile bana cevap verir.

Müje: Kirpik. **Ebrûvân:** Kaşlar. **Tîg:** Kılıç. **Tîr:** Ok.

"Müje" (kirpik) ve "ebrû" (kaş) sevgilinin yan bakışı olan gamze ile hareket ederek şairin canına kasteder. "Tîğ" (kılıç) ve "tîr" (ok) gibi savaşa has öldürücü

[5] "Ko câm vasluŋı ser-şâr-ı firkatüŋ sun kim /Kifâyet itmez o mey-hâneden şarâb baŋa" Şehrî Dîvânı neşrinde bu şekilde okumuş fakat anlamın oturması için "câm-ı vasluŋı" okuması daha isabetli olacaktır.

silahlara benzetilir. Genel olarak kaşlar “kemân”a (yay), kirpiklerde oka benzetilir. Klasik şiir geleneğinde önceki yüzyıllarda da bu mazmunlar bu anlayışla kurulmuştur. Bu beyitte ise kirpik, ok ile kaş, kılıca karşılık gelecek şekilde leff ü neşr yapılmıştır. Bu beyitte söyleyici sevgilinin güzellik unsurlarından hangisine âşık olduğunu karar verememektedir. Aslında ikisinin de birbirinden güzel olduğu anlamı çıkmaktadır. Sevgili ise burada âşığa bakış atarak kaşları ve kirpikleriyle (sinesini hedef alacak şekilde) karşılık veriyor.

درونه چاشنئ سوزشی حرام اولسن/گلورسه دوزخ عشقڈن اجتناب بڭا

Derûna çâşnî-i sûzişi ḥarâm olsun

Gelürse dûzaḫ-ı ‘aşḳundan ictinâb baŋa

[Dûzaḫ-ı ‘aşḳundan baŋa ictinâb gelürse çâşnî-i sûzişi derûna ḥaram olsun.]

(Onun) aşk cehenneminden sakınırsam yanma lezzeti gönle haram olsun.

Çâşnî: Çeşni, lezzet, tat. **Sûziş:** Yanma, yürek yanığı, büyük acı; etkilenme, dokunma. **Dûzah:** Cehennem. **İctinâb:** Kaçınma, sakınma, çekinme.

Şehrî’nin şiirlerinde genel olarak acıyı, ıstırabı, ayrılığı isteyen bir atmosfer görmekteyiz. Bu beyitte söyleyici aşkın cehenneminden sakınmayacağını belirtiyor. Eğer sakınırsam gönle yanma lezzeti haram olsun, diyor. Gönlün yanmasının bir lezzeti olduğunu, şairin bu anlayışta biri olduğu beyitte açıkça görmekteyiz.

فریب چشمڭی شهری طویردی عشاقه/هلاك غمزهڭ اولم ایلمه عتاب بڭا

Firîb-i çeşmüŋi Şehrî ṭuyurdı ‘uşşâḳa

Helâk-i ġamzeŋ olam eyleme ‘itâb baŋa

[Firîb-i çeşmüŋi ‘uşşâḳa Şehrî ṭuyurdı. Helâk-i ġamzeŋ olam baŋa ‘itâb eyleme.]

Gözlerinin aldatıcılığını âşıklara Şehrî duyurdu, (senin) bakışınla helak olayım beni azarlama.

Firîb: Aldatma, kandırma, hile. Çeşm: Göz. **‘Uşşâk:** Âşıklar. **‘İtâb:** Azarlama, paylama. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek, göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; çene veya yanak çukuru.

Söyleyici, sevgilinin gözlerinin aldatıcılığını âşıklara Şehrî'nin duyurduğunu kendisinin bu konuda bir günahının olmadığını belirtiyor. Dolayısıyla kendisini paylamamasını istiyor. Klasik şiirde sevgilinin bakışı âşıkları aldatıcı özelliğine sahiptir. Şehrî'nin bunu âşıklara duyurması sevgili için itibar kaybına neden olacaktır. Çünkü âşıklar temkinli davranacaktır. Söyleyici ile şair aynı kişiymiş gibi bakarsak beyitte şair yine burada kendisinden bir başkasıymış gibi bahsediyor (tecrid). "Gamze" güzelin manalı bakışıdır. Âşığın sevgiliye bağlanmasına neden olan güzellik unsurlarından biridir. Gamze, öldürücüdür (Canım, 2016, s. 60). Bu beyitte de gamzenin öldürücülüğüne işaret vardır.

6. Gazel

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

ای مشرب خیالی گبی عالم آشنا/وی دلربای محرم و نامحرم آشنا

Ey meşreb-i ḫayâlî gibi 'âlem-âşnâ

V'ey dil-rübâ-yı maḥrem ü nâ-maḥrem-âşnâ

[Ey meşreb-i ḫayâlî gibi 'âlem-âşnâ v'ey dil-rübâ-yı maḥrem ü nâ-maḥrem-âşnâ]

Ey hayalci mizaç gibi âlemi tanıyan ve ey mahrem ve namahremi tanıyan gönül çelici (güzel).

Meşreb: Bir kimsenin yaratılışında bulunan huy, yaratılış, tabiat, mizaç, karakter; davranış biçimi, yaşayış tarzı, gidiş, yol, meslek. **'Âlem-âşnâ:** Âlemi bilen. **Dil-rübâ:** Gönül kapan, herkesi kendine bağlayan, âşık olunan (güzel).

Bu beyitte söyleyici sevgiliye seslenmiş ancak herhangi bir yargıda bulunmamıştır. Asıl meramını sonraki beyitlerde ifade etmiştir. Bu nedenle bu beyit, beyt-i merhun[6] olarak ifade edilebilir. Beyitte sevgili, âlemi hayalinde tasavvur ettiği şekliyle tanıyor. Sevgili bir nevi tecrübesiz, safdil olarak düşünülebilir. İkinci mısrada sevgili, mahrem ve namahremin ne olduğunun farkında olan biri olarak tanımlanıyor. Bunun farkında olduğu için de sevgili, nasıl davranmsı gerektiğinin

[6] Anlamı başka bir beyitle tamamlanan beyit.

farkındadır. İkinci mısrada “âlem-âşnâ” tabiriyle ya âlemi tanıyan biri olan sevgili kastedilmiş ya da herkesin tanıdığı biri olarak yorumlanabilir (İkinci yorum yapılırsa klasik şiirde sevgilinin kimseyle muhatap olmaması gerekliliğinin çiğnendiği söylenebilir.). Bu nedenle ikinci mısra sevgili için hem olumlu hem de olumsuz bir durum ifade edilmiş olabilir.

ای گلبن حیا دلی پرخون ایلدڭ/گلغنجهٔ تبسّمڭ ایت شبنم آشنا

Ey gül-bün-i ḥayâ dili pür-ḫûn eyledüŋ

Gül-ġonca-i tebessümüŋ it şeb-nem-âşnâ

[Ey gül-bün-i ḥayâ dili pür-ḫûn eyledüŋ. Şeb-nem-âşnâ gül-ġonca-i tebessümüŋ it.]

Ey utancın gül fidanı, gönlü kan doldurdun; (kendi) gülümsemenin gül goncasını çiy tanesi ile dost et.

Gül-bün: Gül fidanı, gül ağacı. **Hayâ:** Utanma, sıkılma; ar, namus, edep; Allah korkusu ile günahtan kaçınma. **Pür:** Dolu. **Hûn:** Kan. **Şeb-nem:** Çiy. **Âşnâ:** Aşina, dost, bildik, tanıdık.

İnsan tabiatının gereği biri utanınca yüzü kızarır. Kızaran yanak rengi itibariyle güle benzetilir. Söyleyicinin hitap ettiği kişi gönlü kan ile doldurmuş. Gönlün kanla dolmasının sebebi muhatabın tebessüm etmemesidir. Kan ve gül arasında da renk yönüyle bir benzerlik söz konusudur. Gonca açılmamış çiçektir. Klasik şiirde genellikle sevgili veya muhatabın kapalı ağzını ifade etmek için benzetmeler yapılır. Gonca açılınca gül olur. Bu da sevgili veya şiirdeki muhatabın konuşması veya gülmesi ile olur. Söyleyici ikinci mısrada muhatabına gülümsemesini istiyor. Gonca kapalı olduğu için çiy tanesi dışarıda kalır. Gonca, gül olunca yani muhatap tebessüm edince çiy tanesi güle kavuşur. Söyleyici de muradına ermiş olur.

“Gülbün-i hayâ (utanç gülü)” terkibi Sebk-i Hindî özelliklerinden biri olan “alışılmamış bağdaştırma”dır. Söyleyiciye göre “utanç gülfidanı” onun gönlünü kanla doldurmuştur. Bu da ancak âşığa çok acı vermekle olur. Gülün açılmamış tomurcuk haline “gonca” denilir. “Goncanın açılmasıyla gülücük arasında ilişki kurulur.” (Canım, 2016, s. 527). Şebnem, bitki yaprakları üzerinde oluşan su

damlacığına denilir. Çiy ve jale olarak da adlandırılır. Klasik şiirde şebnem birçok hayale konu olmuştur. Bunlardan birisi de "çiçeklerin seher vakti sevgilinin güzelliği karşısında âcizlikleriyle hayâ etmelerinden oluşan terler"dir (Canım, 2016, s. 120-121).

اولمه اسیر غمزهڭ اولم بوالهوس فریب /یلمز زبان عشقی دل خرّم آشنا

Olma esîr-i ġamzeŋ olam bü'l-heves-firîb

Bilmez zebân-ı 'aşḳı dil-i ḥurrem-âşnâ

[Esîr-i ġamzeŋ olam bü'l-heves-firîb olma. Dil-i ḥurrem-âşnâ zebân-ı 'aşḳı bilmez.]

(Senin) gamzenin esiri olayım maymun iştahlıları aldatan olma; sevinçli olan gönül aşk dilini bilmez.

Bü'l-heves: Arzu ve heveslerine tabi, maymun iştahlı, kararsız, aklına geleni yapmak isteyen. **Firîb:** Aldatma, kandırma, hile. **Zebân:** Dil, konuşma. **Hurrem:** Sevinçli, şen, gönül açıcı.

Söyleyici bu beyitte sevgiliye seslenerek geçici arzu ve heves peşinde olanları aldatmamasını istemektedir. Çünkü sen onlara biraz ümit verince bunların gönlü şenlenir ve aldatılmaya yatkın olurlar, diyor. Bir de bunlar maymun iştahlı oldukları için gerçek aşk nedir bilmezler. Bilmedikleri için de aldanırlar. Görüldüğü gibi söyleyici rakipleri saf dışı bırakmaya çalışmıştır. Gerçek âşık kendisidir ve sevgilinin sadece ona bakmasını istemektedir.

Dil, kelimesi hem lisan anlamında hem de gönül anlamında kullanılmıştır. Bu tarz kullanıma iham-ı tenasüp denilir.

گلبرگ آفتاب ایله همشاخ اولورسهده/اولمز شگفته داغ درون غم آشنا

Gül-berg âftâb ile hem-şâḫ olursa da

Olmaz şigüfte dâġ-ı derûn-ı ġam-âşnâ

[Dâġ-ı derûn-ı ġam-âşnâ gül-berg âftâb ile hem-şâḫ olursa da şigüfte olmaz.]

Gül yaprağı güneş ile aynı dalda olsa bile gamı bilen gönül yarası (çiçek) açmaz.

Gül-berg: Gül yaprağı. **Âftâb:** Güneş. **Şâh:** Dal, budak; parça. **Âşnâ:** Aşina, dost, tanıdık, bildik.

Bu beyitte belki de yeşermek için güneş ışığına ihtiyaç duyan bitkilerle ilgili bir atıf vardır. “Gamı bilen gönül yarası güneş ile aynı dalda olsa bile açılmaz.” denilmek istenmiş olabilir.

شهری شهید دلبر خونریزڭ اولەیم/کاولمش خیال شوخی گبی عالم آشنا

Şehrî şehîd-i dil-ber-i ḫûn-rîzüŋ olayum

K’olmış ḫayâl-i şûḫı gibi ‘âlem-âşnâ

[Şehrî k’olmış ḫayâl-i şûḫı gibi ‘âlem-âşnâ şehîd-i dil-ber-i ḫûn-rîzüŋ olayum.]

(Ey) Şehrî (o,) cilveli hayali gibi herkesi tanıyan (senin) kan döken sevgilinin şehidi olayım.

Şehîd: Allah yolunda ve din uğruna ölen kimse. **Hûn-rîz:** Kan dökücü, zalim. **Âşnâ:** Aşina, dost, tanıdık, bildik.

Bir dilber var, dilberin şuh hayali gibi sevgili de herkesi tanıyor hem de şuh hayali herkesi tanıyor. Hayali de insanların tasavvurundaki yani onun hayali olan sevgilidir. Bir şeyin aslı ve hayali gibi düşünülebilir. Şehid kelimesi tanık olan demektir. Âşık ona tanık olmak isteği de var. İdeal bir sevgili var bir de insanların zihninde olan bir sevgili var gibi gözüküyor. İlahi bir güzellik mutlak güzellik olmuş olabilir.

7. Gazel

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

اسیر جنبش چشمڭ ویرر قضایه رضا/او خون گرفته صفت کیم ویرر بلایه رضا

Esîr-i cünbüş-i çeşmüŋ virür ḳażâya rıżâ

O ḫûn-girifte-ṣıfat kim virür belâya rıżâ

[Esîr-i cünbüş-i çeşmüŋ ḳażâya rıżâ virür. O ḫûn-girifte-ṣıfat kim belâya rıżâ virür.]

Gözünün hareketinin esiri kazaya rıza verir, o öldürülme fetvası verilen kişi belaya rıza verir.

Esîr: Savaşta düşman eline düşen kimse, tutsak; kul, köle, cariye; bir şeye aşırı derecede bağlı olan kimse. **Cünbüş:** Şevk, neşe ve coşkunluk dolu hareket, kaynaşma; zevk ve eğlence toplantısı, eğlence, âlem. **Rızâ virmek:** Razı olmak, kabul etmek. **Kazâ:** Kimsenin kastı olmadan ortaya çıkan, zara veya can kaybına sebep olabilen hadise; kaderin, Allah tarafından ezelden tayin ve tespit edilen biçimde ve zamanda gerçekleşmesi.

Bu beyitte muhatabın göz cümbüşünün esiri kazaya razı olmaktadır. Buradaki esir muhtemelen söyleyicinin kendisidir. Klasik şiirde sevgilinin gözü manalı işaretlerle âşığı kendine cezp ettirir. Âşığı kendine kul köle yapar. Burada söyleyici, gözün esiri olmuştur. Gözün esiri olduğu için de istenilen her şeyi yapmak zorundadır. İkinci mısrada esir konumundaki söyleyici belaya da rıza vermek zorundadır. Yani istese de istemese de emredilen şeyi yapmak zorunda olan bir köledir. Klasik şiirde sevgilinin manalı bakışı olan gamzesi sevgiliyi öldürme özelliğine sahiptir (Canım, 2016, s. 60). Beyit bu çağrışımlarla kurulmuştur.

درون راهتیان وش عدوی غم اوله‌یم/ویررسم آرزوی راحت دوایه رضا

Derûn-ı râḥatiyânveş[7] ‘adû-yı ġam olayum

Virürsem ârzû-yı râḥat-ı devâya rıżâ

[Ârzû-yı râḥat-ı devâya rıżâ viriürsem derûn-ı râḥatiyânveş ‘adû-yı ġam olayum.]

Deva rahatı arzusuna rıza verirsem gamzısların gönlü gibi gam düşmanı olayım.

Rızâ virmek: Razı olmak, kabul etmek. **Derûn:** İç, taraf, dâhil; kalp, yürek, iç, bâtın. **‘Adû:** Düşman.

Söyleyici, eğer çare rahatı arzusuna razı olursam gamsızların gönlü gibi gam düşmanı olayım, diyor. Rahat kimse; üzüntüsü, sıkıntısı, ıstırabı olmayan; geniş ve

[7] Şehrî Dîvânı neşrinde “râḫtiyânveş” okunan bu kelime yazma nüshaya baktığımızda hem vezin olarak hem de beytin anlamının gereği “râḥatiyânveş” şeklinde okumak daha doğru olacaktır.

gamsız, olup bitene aldırmayan biridir. Doğal olarak rahat olanların kalbi gam ve kederden uzak, kötü bir durumla karşılaşırsa önemsemeyip arkasını dönüp gidendir. Söyleyici bu tipte biri olmadığını vurgulamıştır. Tabii bunu bir şarta bağlamaktadır. Eğer derdime çare olabilecek bir rahatlık durumunun arzusunda olursam (birinci mısrada belirtilen) rahat ehlinin gam düşmanı olan gönlü gibi olayım, diyor.

Klasik şiirde âşığın gıdası her zaman için keder ve ıstıraptır. Soyut bir sevgiliye meftundur. Aşk derdiyle hoştur ve bu dertten kurtulmak gibi bir endişesi yoktur (Canım, 2016, s. 40-41). Beyit bu anlayışla kurgulanmıştır.

نفس همیشه اجابت در آغوش ایتسه ظهور/قسم به یأسکه ویرمم ینه دعایه رضا

Nefes hemîşe icâbet-der-âġuş itse ẓuhûr

Ḳasem-be-ye’s ki virmem yine du‘âya rıżâ

[Nefes hemîşe icâbet-der-âġuş ẓuhûr itse ḳasem-be-ye’s ki yine du‘âya rıżâ virmem.]

(Dua) nefesi, kabul olunma kucaklamasında ortaya çıksa (bile) üzüntüye yemin olsun ki yine duaya razı olmam.

Nefes: Soluk; şifa amacıyla hastaya okuyup üfleme. **Hemîşe:** Daima, her zaman. **İcâbet:** Kabul etme, uyma. **Der-âguş:** Kucaklama, sarma. **Zuhûr itmek:** Meydana çıkmak, baş göstermek, görünmek. **Kasem:** Yemin. **Ye’s:** Şiddetli üzüntü, keder; ümitsizlik. **Rızâ virmek:** Razı olmak, kabul etmek.

Burada söyleyici aşırı üzüntü içerisindedir. Bu üzüntüden yana bir şikâyeti yoktur. Kendisine çare olabilecek duaya razı gelmeyeceğini üzüntüsü üzerine yemin etmektedir. Sosyal hayatta insanlar yeminin inandırıcılığı artırmak için Allah, peygamber gibi kutsal şeyler veya aile bireyleri üzerine yemin içmektedirler. Bunun nedeni onları kaybetme korkusudur. Eğer yalan yere ant içiliyorsa sahip olduğu kutsal şeyler veya aile bireylerini kaybetme riski doğar. Söyleyici ise üzüntü üzerine yemin etmektedir.

Birinci mısradaki “nefes” şifa amacıyla okuyup üflenen nefestir. Bunun iyileştirici gücü olmasına rağmen ve kabul edilmesi kesin olsa bile söyleyici bunu

istememektedir. Klasik şiirde âşığın derdiyle hoş olması; aslolan sevgiliye kavuşmak değil, hasretle mutlu olması anlayışı bu beyitte de görülmektedir.

حزر صبا كه پريشان چين زلفم زلف/ويرلدن آفت زلف دل آشنايه رضا

Hazer sabâ ki perîşân-ı[8] çîn-i zülfem zülf

Virelden âfet-i zülf-i dil-âşnâya rıżâ

[Sabâ hazer ki zülf âfet-i zülf-i dil-âşnâya rıżâ virelden perîşân-i çîn-i zülfem.]

Tanyeli sakın! (Zira) gönlü tanıyan saçın afetine rıza verdiğimden beri saç kıvrımının perişanıyım.

Hazer: Sakınma, çekinme; sakın, çekin, kork. **Sabâ:** Sabaha doğru kuzeydoğudan esen serin, hoş, latif bahar rüzgârı; tan yeli. **Çîn:** Kıvrım, büklüm; buruşukluk, çatıklık, kırışıklık. **Perîşân:** Dağınık, düzensiz, karmakarışık; acınacak durumda, zavallı, kederli, muzdarip. **Zülf:** Yüzün iki tarafından sarkan saç lülesi. **Rızâ virmek:** Razı olmak, kabul etmek.

Beyitte söyleyici saç kıvrımından perişan yani acınacak durumda ve zavallı bir hâlde olduğunu belirtmiştir. Sabaha doğru esen hoş ve latif rüzgârdan dikkat etmesini istemektedir. Çünkü perişan yani dağınık olan kendisidir. Esen rüzgâr ona zarar verecektir. Saç kıvrımı olmasının sebebi gönle alışık olan saç afetine rıza vermiş olmasıdır.

Zülf (saç) klasik şiirde başvurulan güzellik unsurlarından biridir. Çeşitli benzetmelere konu olan zülf şekil itibariyle kıvrımlı ve dağınık, rengi itibariyle de siyahtır. Dağınıklığını ancak sabâ (tan yeli) çözebilir. Kıvrımlı ve dağınık oluşu "çîn" ve "perîşân" kavramları ile anlatılır. Ayrıca saç kıvrımının ucuna âşığın gönlü ve canı takılıdır (Canım, 2016, s. 104). Şair bu mazmunlar dünyasından hareketle beytini kurgulamıştır.

Saçın siyah oluşu geceyi andırır. "Sabâ" sabaha doğru estiği için bir nevi karanlığı yok eder. Yani perişanlığı ortadan kaldırır. Söyleyici kendisini sevgilinin

[8] Şehrî Dîvânı neşrinde "perîşân-çîn" okunan bu terkip yazma nüshaya baktığımızda hem vezin olarak hem de beytin anlamının gereği "perîşân-ı çîn" şeklinde okumak daha doğru olacaktır.

dağınıklığına (perişan oluşuna) benzetmiştir. “Perîşân” kelimesi hem saç dağınıklığı hem de perişan bir insanı çağrıştıracak şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

اولرمی شهری عزاب جهیمدن دلگیر/ویرن محبّت جاویدئ خدایه رضا

Olur mı Şehrî ‘azâb-ı caḥîmden dil-gîr

Viren muḥabbet-i câvîdî-i Ḫudâya rıżâ

[Şehrî muḥabbet-i câvîdî-i Ḫudâya rıżâ viren ‘azâb-ı caḥîmden dil-gîr olur mu?]

Ey Şehrî! Allah’ın sonsuz sevgisine razı olan kişi hiç (onun) cehennem azabından gücenir mi?

Cahîm: Cehennem. **Dil-gîr:** Gücenmiş, kırgın, gönlü incinmiş. **Cavîdî:** Sonsuzluk, bakilik. **Rızâ virmek:** Razı olmak, kabul etmek.

“Rızâ” sözcüğü kalben hoş görüp kabul etme, kolaylıkla benimseme, karşı koymama gibi anlamlara gelir. Şener Demirel (1999) Şehrî’nin bunu teslim olma, güvenme anlamında kullandığını belirtmiştir. Bilindiği gibi İslâmiyet inancında Allah’ın koyduğu kurallara uyanlar cennete uymayanlar cehenneme gidecekler. Bu ikisine de Allah, insanları göndermektedir. Şair burada Allah sevgisi besleyen bir kimsenin acı çekeceği cehenneminden gücenmeyeceğini, kırılmayacağını ifade etmiştir.

8. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

چك زوقیله زهراب غمی ای دل شیدا/منّتله اولان جام جمی ایتمه تمنّا

Çek żevḳ ile zehr-âb-ı ġamı ey dil-i şeydâ

Minnetle olan câm-ı Cem’i itme temennâ

[Ey dil-i şeydâ zehr-âb-ı ġamı żevḳ ile çek. Minnetle olan câm-ı Cem’i temennâ itme.]

Ey çılgın gönül! Gam zehrini zevk ile iç; minnetle olan şarabı temenni etme.

Şeydâ: Aşkının çokluğundan aklı başından gitmiş, kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış (kimse), çılgın, divane, meczup. **Zehr-âb:** Acı su. **Temennâ:** Arzu, istek, temenni.

Aşırı aşktan aklı başından geçmiş gönül için "dil-i şeydâ" tamlaması kullanılmış. Gönle seslenerek gamın zehrini zevk ile şikâyet etmeden içmesi isteniliyor. Cem İran mitolojisinde şarabın mucidi olarak kabul edilir. Câm-ı Cem, Cem'in sihirli kadehi olarak kabul edilse de şarap yerine de kullanılabiliyor. Kadeh olarak kabul edilen "Câm-ı Cem" istenilen memleketlerin hâllerini gösterme özelliğiyle İskender'in aynasına benzer özellikleri var. Bazen de bu ikisi aynı kabul edilir (Canım, 2016, s. 52). Söyleyici bu beyitte gönle seslenerek minnetle olan şarap yerine –ki minnet, kendisine karşı yapılan bir iyiliğe borçlu hissetmedir.- gamın zehrini zevkle içmesini istiyor.

محرمئ عشّاق سیه اختری گور کیم/زندانتر اولور یوسفه آغوش زلیخا

Mahrûmî-i 'uşşâḳ-ı siyeh-aḫteri gör kim

Zindânter olur Yûsuf'a âgûş-ı Zelîhâ

[Mahrûmî-i 'uşşâk-ı siyeh-ahteri gör kim âgûş-ı Zelîhâ Yûsuf'a zindânter olur.]

Karabahtlı âşıklarının mahrumluğunu gör zira Zeliha'nın kucağı Yusuf'a zindandan beter olur.

Mahrûm: İyi ve güzel bir şeyden hissesi, payı olmaya, yosun olan, istediğini elde edemeyen kimse, nasipsiz. **'Uşşâk:** Âşıklar. **Ahter:** Yıldız. **Âgûş:** Kucak; (mec.) himaye, koruma.

Yusuf ve Zeliha kıssasında Zeliha, aslında köle olarak satın alınan güzel yüzlü Yusuf'u çok beğenir. Yusuf'u arzular fakat yüz vermez. Yusuf, Zeliha'dan kaçarken gömleği arkadan yırtılır. Ancak Zeliha Yusuf'un ona saldırdığını belirtir. Bundan dolayı Yusuf yıllarca zindanda kalır. Rüya yorumları sayesinde zindandan çıkar ve devlet yönetiminde önemli bir konuma gelir. Zeliha ise eski şanını ve güzelliğini kaybetmiştir. Yusuf bir gün onu bulur ve konuşurlar. Yusuf Allah'a dua ederek Zeliha'ya eski güzelliğini bağışlamasını ister. Duası kabul olur ve Zeliha sonunda Yusuf'a kavuşur. Yukarıdaki beyitte olduğu gibi birçok şair bu olayı telmihte

bulunur. Sadece Türk edebiyatında yüzden fazla Yusuf u Züleyha mesnevisi yazılmıştır (Canım, 2016, s. 233-236). Beyitte âşıkların kötü talihinden yakınılır ve Zeliha'nın kucağının Yusuf'a zindandan daha kötü olduğunu belirtir. Burada âşıkların geneli Yusuf'a benzetilmiştir (teşbih).

Beyitte Sebk-i Hindî'den öncesinde de var olan fakat bu üslupla yeni bir boyut kazanan "örneklmeli beyit sistemi"ni (üslûb-ı muâdele) görmekteyiz. Birinci mısrada soyut bir durum açıklanırken ikinci mısrada Yusuf ve Zeliha hikâyesi ile durum somutlaştırılmıştır. "Zindânter" kelimesi yine Sebk-i Hindî'nin özelliklerinden olan "şiir dilinde sapma" görülmektedir. Farsça "-ter" eki genelde sıfatlardan sonra gelir ve "çok, pek çok, daha çok" anlamları katar. "Zindânter"de ise isme eklenmiştir. Beyitte ayrıca Yusuf ile Zeliha hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

اول عاشق دردم كه دوا طالبى اولمم/درد اهلنه وقف اولسه شفاخانهٔ عيسا

Ol 'âşıḳ-ı derdem ki devâ tâlibi olmam

Derd ehline vaḳf olsa şifâ-ḫâne-i 'Îsâ

[Derd ehline şifâ-ḫâne-i 'Îsâ vaḳf olsa ol 'âşıḳ-ı derdem ki devâ tâlibi olmam.]

Dert ehline İsa'nın şifahanesi vakfolsa da ben, o dert aşığıyım ki devaya talip olmam.

Vakf: Durma, duruş, durak; durdurma, alıkoyma; bir mal veya mülkün gelirlerini hayır işlerine tahsis etme.

Hristiyan dininin peygamberi olan Hz. İsa, eski Türk edebiyatında çeşitli yönlerde telmihte bulunulur. Bunlardan hastalıkla ilgili olanlar Hz. İsa'nın ölüleri nefesiyle diriltmesi, körlerin gözlerini iyileştirmesi, eliyle mesh etmesi gibi yönlerden ele alınır (Canım, 2016, s. 207). Ölüm gibi çaresi olmayan dertlere bile çaresi olan Hz. İsa'nın hastanesi dert ehline yani âşıklara bütünüyle bağışlansa da âşık çare istemiyor. Çünkü o derdine âşık biridir. Bu anlayış Şehrî'nin birçok beytinde göze çarpmaktadır. Birinci mısrada yine Fuzûlî'nin "*Işk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb*/*Kılma dermân kim helâkim zehri dermânundadır*" (Fuzulî, 2014, s. 227) beytini bize hatırlamaktadır. Beyitte Hz. İsa'nın sağlıkla ilgili birçok

özelliği olduğu için bunları tek tek sıralamak yerine "şifâ-hâne" kelimesine kullanarak kısa ve öz anlatıma gidilmiştir.

ای شوخ بتان ایتمه تلف نزرۂ لطفڭ/گلمز دل سد آرزو ی عشقه تسلّا

Ey şûḫ-ı bütân itme telef naẓra-i luṭfuŋ

Gelmez dil-i ṣad-ârzu-yı 'aşka tesellâ

[Ey şûḫ-ı bütân naẓra-i luṭfuŋ telef itme. Dil-i ṣad-ârzu-yı 'aşka tesellâ gelmez.]

Ey put gibi güzellerin cilvelisi, ihsan (veren) bakışını telef etme! Yüz arzulu aşkın gönlüne teselli gelmez.

Şûh kelimesi serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli, şen, hareketli, kıvrak, canlı, açık saçık, hayâsız (kadın) gibi anlamlara sahiptir. "Bütân" büt'ün çoğulu putlar veya güzeller anlamında kullanılır. Sanem, put, sevgili gibi karşılıkları da vardır. Kilise duvarlarındaki "büt" tasvirlerinin etkileyici güzelliğine sevgiliyi benzetme amacıyla kullanılır (Canım, 2016, s. 94). "Lutf" önem verilen, sayılan birinden gelen yardımdır. Beyitte güzele yani sevgiliye değil de onun şuhluğuna sesleniliyor. İhsan eden bakışlarını boş yere harcama çünkü aşkın çok arzulu gönlüne teselli gelmez, diyor. Dikkat edilirse ikince beyitte de tesellinin gelmesi aşka veya âşığa değil aşkın arzulu gönlüne, kalbine gelmeyeceğini ifade ediyor. Bu tür tasarruflar Sebk-i Hindî'nin özellikleridir. Şehrî genellikle "sad-ârzu" şeklinde görülen "sayılarla abartma"yı soyut kavramlarla kullanılmaktadır. "Nazra-i lutf" (lutfun bakışı) terkibi "alışılmamış bağdaştırma"dır.

بر دلبر پر غمزه نڭ اول بسملی شهری/رشك ایلیه عمر ابد حضر و مسیحا

Bir dil-ber-i pür-ġamzenüŋ ol bismili Şehrî

Reşk eyliye 'ömr-i ebed-i Ḫızr u Mesîḥâ

[Şehrî bir dil-ber-i pür-ġamzenüŋ bismili ol. 'Ömr-i ebed-i Ḫızr u Mesîḥâ reşk eyliye.]

Şehrî, çok gamzeli bir dilberin kurbanı ol (ki) Hızır ve Mesih'in ebedi ömürleri (senin kurbanlığını) kıskansın.

“Gamze” sevgilinin süzerek göz ucuyla yan bakışı anlamındadır. Göz, kaş ve kirpiklerin uyumuyla oluşan bir durumdur. Bu bakış aşığı öldürendir. Mülkü talan edendir. Ok ve kılıçları vardır. Bunlar aşığın cismini, canını ve gönlünü delip geçer. Öldürücü olması hasebiyle Padişah’ın bakışı olarak da ele alınabilir. Padişah birinin idamına karar verince cellada attığı özel bakışıyla (gamzesiyle) bunu ifade eder. “Bismil”, boğazlanmış veya kesilmiş hayvan; kurban edilmiş hayvan veya kimse anlamlarına gelir. İsrafil Babacan “Bismil”i Sebk-i Hindî için “önemli imajlar ve kavramlar” arasında görerek şu açıklamada bulunur.

> “Sebk-i Hindî şairlerinin kurbân kavramı üzerinde ısrarla durmalarınınasıl nedeni, kurban kesilirken, manevî bir zevk aldığına inanmaları ve bu zevki, aşığın sevgilisi uğrunda canını feda ederken duyduğu ızdırap ile tasavvufta salikin hayret makamında hissettiği duygulara benzetmeleridir. Bilindiği gibi İslam inancına göre kurbân edilen hayvanlar, hayvanlar aleminin şehidi sayılır. Ayrıca kurban kurbân kesilirken, özellikle de boyun kısmının yer alan şah damarı kesilince çırpınır. İşte Sebk-i Hindî şairleri, âşığın aşk halinde çırpınan gönlünü, kurbanın bu haline bezetmişlerdir.” (Babacan, 2012, s. 445)

Hz. Hızır, “âb-ı hayat”ı içerek ölümsüzleşen kutsal bir kişiliktir. Türk edebiyatında ölümsüzlüğü, Hz. Musa ile macerası, insanlara kılık değiştirerek yardım etmesi yönleriyle ele alınır. Bu beyitte ölümsüz oluşu ele alınarak telmihte bulunuluyor (Canım, 2016, s. 283). Mesih, Hz. İsa’nın lakabıdır. İslam inancına göre Hz. İsa çarmıha gerilmeden önce göğe çektirilmiş, orada yaşamaktadır ve kıyamete yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne Mehdi olarak inecektir (Canım, 2016, s. 204). Söyleyici, Şehrî’den öyle güzel birinin öldürücü gamzesinin kurbanı olmasını istiyor ki ölümsüz olan Hızır ve İsa’nın ömürleri bile bu kurban olmayı kıskansın istiyor (mübalağa).

9. Gazel

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

نه معجز گوی اولور غمزڭ سخن ظاهر زبان غائب/دمادم کشف راز ایتمکده دللر رازدان غائب

Ne mu‘ciz-gûy olur ġamzeŋ suḫan ẓâhir zebân ġâ’ib

Dem-â-dem keşf-i râz itmekde diller râzdân ġâ’ib

[Ne mu‘ciz-gûy olur ġamzeŋ suḫan ẓâhir zebân ġâ’ib. Dem-â-dem keşf-i râz itmekde diller râzdân ġâ’ib.]

Gamzen ne harikulade sözler söyleyendir; söz görünür, dil kayıptır. Gönüller her zaman (beraber) sırları keşfetmekte (olduğu) sırdaş kayıptır.

Mu'ciz-gûy: Benzeri söylenmeyecek kadar güzel, harikulade sözler söyleyen. **Suhan:** Söz, lakırdı, kelam. Zâhir: Meydanda olan, görünen, açık ve belli olan şey; bir şeyin görünen tarafı, dış yüzü. **Zebân:** Dil; lisan, konuşma. **Dem-â-dem:** Her vakit, daima, her an. **Râz:** Gizlenen şey, sır. **Râzdân:** Sırrı bilen, sırra ortak olan, dost. **Gâ'ib:** Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan; gözle görülmeyen âlem.

Gamze, sevgilinin bakışıdır. Bu bakış birçok şey ifade eder ki söyledikleri apaçık var ama dili ortada yok. "Bakış"ın söz sahibi yapılmasıyla teşhis yapılmıştır. "Râzdân" sırrı bilen, sırra ortak olan dost demektir. Her zaman sırrı keşfeden gönüller var aslında da bu sırrı paylaşacak bir dost olmadığını ifade ediyor söyleyici. Râz'ın derin bir anlamı vardır. Bu râz yani sır, insanın kâinatı anlamasıdır. Tasavvufta çok önemli bir kavramdır. Birçok mesnevide bazı sırlara ulaşmak eserin konusudur. Aslında Allah'a ulaşma bilgisidir.

گوڭل كنج دهانڭده گم ايتدى كام نايابن/او جسم مردەوش كايلر عدمده نقد جان غائب

Gönül künc-i dehânuŋda güm[9] itdi kâm-ı nâ-yâbın

O cism-i mürdeveş k'eyler 'ademde naḳd-i cân ġâ'ib

[Gönül künc-i dehânuŋda kâm-ı nâ-yâbın güm itdi. O cism-i mürdeveş k'eyler 'ademde naḳd-i cân ġâ'ib.]

Gönül, (senin) ağzının köşesinde eşsiz arzusunu kaybetti. O ölü gibi beden ki ölümde can naktini kaybeder.

Künc: Köşe, bucak. **Dehân:** Ağız. **Güm itmek:** Kaybetmek, yok etmek. **Kâm:** Ağzın üst kısmı, damak; arzu, emel, istek. **Nâ-yâb**: Bulunmaz, yok; benzeri olmayan, eşsiz, ender. **Mürde:** Ölü, ölmüş. **Naḳd-i cân:** En değerli şey olan can sermayesi, can varlığı. **Gâ'ib:** Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan; gözle görülmeyen âlem.

[9] "Gönül künc-i dehânuŋda kim itdi kâm-ı nâ-yâbın/O cism-i mürdeveş k'eyler 'ademde naḳd-i cân ġa'ib" görüldüğü gibi Şehrî Dîvânı neşrinde "güm" kelimesi "kim" şeklinde okunmuştur. Anlamın tam oturması için "güm"ü tercih etmek daha doğru olacaktır.

Belki gönül, sevgilinin ağzının köşesinde damağını kaybetmiş yorumu yapılabilir. Aşırı yoruma gitmezsek gönül, sevgilinin ağzının köşesinde eşsiz arzusunu kaybetmiştir. Kaybetmek insana has bir fiildir. Şahsiyeti olmayan gönlün bir şeyi yitirmesi gibi bir kullanım teşhise örnektir. Klasik şiirde ağzın (dehân) makbul olanı küçük olandır. Hatta "yok" derecesinde küçük olanı makbuldür (Şentürk, 2016, s. 132-139). İkinci mısrada "cisim" beden anlamında kullanılmıştır ve ölü olduğu söylenmiş yani ruhsuz kalmıştır. Yoklukta can naktini kaybetmiştir. Cisim ve ruh anlamındaki "cân" bir araya gelerek insanın hayatiyetini oluşturur. "'Adem" yokluk ve ölüm anlamına gelir. Cân kaybolduğunda doğal olarak ölüm gerçekleşir. Eten kemikten oluşan cisim kalır geriye. Beyit "örneklemeli beyit sistemi"ne örnek olabilecek beyitlerdendir. Çünkü birinci mısrada şair kendince bir hayâl kurmuş ve ikinci mısrada bunu "cisim" ve "cân" ilişkisiyle somutlaştırmaya çalışmıştır.

Ayrıca "gâ'ib (gayb)" gizli olan veya görülmeyen şey anlamına gelir. Gördüğümüz ve bildiğimiz âlemin dışında kalan ve hakkında malumatımızın olmadığı âleme de gayb âlemi denir. Klasik şairler ağzı yok derecesinde küçük oluşundan gayb âleminin sembolü olarak kullanmışlardır. Şair bu anlayışı hatırlatacak şekilde bu iki kavramı aynı beyitte kullanmak istemiş olabilir.

هزار امید پر ایهام قلبی نیم جنبشله/ایدر چشمی ادا تعبیر نا پیدا زبان غائب

"Hezâr ümmîd-i pür-îhâm-ı ḳalbi nîm-cünbişle

İder çeşmî-edâ ta'bîr-i nâ-peydâ zebân ġâ'ib"

[Hezâr ümmîd-i pür-îhâm-ı ḳalbi nîm-cünbişle çeşmî-edâ ta'bîr-i nâ-peydâ ider zebân ġâ'ib.]

Kalbin çokça vehme düşüren bin ümidine onun dili olmayan göz edası küçük bir hareketle eşsiz tabirler getirir.

Hezâr: Bin. **Îhâm:** Şüphe, vehim ve tereddüde düşürme. **Nîm:** Yarım, yarı. **Edâ:** Tarz, üslup, davranış veya anlatış biçimi; naz, işve, cilve. **Ta'bîr:** İfade, anlatım; bir anlam ifade eden söz; deyim; rüya yorumlama. **Nâ-peydâ:** Görünmeyen, belli ve aşikâr olmayan, gizli. **Zebân:** Dil; lisan, konuşma. **Gâ'ib:** Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan; gözle görülmeyen âlem.

Burada muhatabın gözünün özellikleri verilmiştir: Aşikâr olmayan tabirleri söyler, dili yoktur, kalbi vehme düşürür ve bütün bunları küçük bir hareketle yapabilmektedir. Klasik şiirde var olan sevgilinin bakışı ile ilgili mazmunlar sıralanmıştır. Bu beyitte sevgilinin bütün bunları küçük bir göz hareketiyle yapması abartılmıştır (mübalağadır).

شمیم غنجه سانکایلر نسیم صبحدم در جیب/ایدر دلدن خدنگ غمزه‌ڭڭ زوقینی جان غائب

"Şemîm-i ġonca sank'eyler nesîm-i ṣubḥ-dem der-ceyb

İder dilden ḫadeng-i ġamzenüŋ zevḳüŋi cân ġâ'ib"

[Sanki nesîm-i ṣubḥ-dem şemîm-i ġonca der-ceyb eyler. Cân dilden ḫadeng-i ġamzenüŋ zevḳüŋi ġâ'ib ider.]

Sanki sabah vaktindeki rüzgâr goncanın kokusunu cebine koyar (gibi) can gönülden (senin) gamzenin okunun zevkini zayi eder.

Şemîm: Güzel koku; güzel kokulu, güzel kokan. **Nesîm:** Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr. **Subh-dem:** Sabah vaktinde, sabahleyin. **Der-ceyb:** Cepte, cep içinde. **Hadeng:** Ok. **Gâ'ib:** Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan; gözle görülmeyen âlem.

Gonca; çiçeklerin açılmamış hali, tomurcuktur. Nesîm, hafif ve lâtif bir rüzgârdır. Klasik şiirde nesîm sevgiliden haber verir, koku taşır, çiçek ve gönül açtırır, sevgilinin saçının kokusunu taşıyandır (Canım, 2016, s. 90). Klasik şiirde çeşitli yönlerden ele alan "ceyb"in özelliklerinden biri "güzel kokuyla dolduruluması"dır. Bu da içine gül yaprağı ya da güzel koku verecek nesnelerin konmasıyla olur (Şentürk, 2017, s. 407). Dil, gönül demektir. Gamze, sevgilinin âşığa yönelttiği anlamlı, yan bakışıdır. Bu bakış; göz, kaş ve kirpiklerin birlikteliğiyle gerçekleşir. Savaşa özgü ok (hadeng), kılıç (tîr) gibi unsurlarla birlikte ele alınır. Aslında kaş ve kirpikler, ok ve kılıca benzetilir. Özellik olarak gamze; öldürücüdür, gammazdır, yağmalayıcıdır, hırsızdır, sarhoştur, fitnecidir, sâhirdir, cellâttır. Avladığı da âşığın cânı ve gönlüdür (Canım, 2016, s. 60-61).

قالور اسرار غمزه ناشگفته چشم خوباندن/اولورسه دیده‌لردن شهرئ معجزبیان غائب

Ḳalur esrâr-ı ġamze nâ-şigüfte çeşm-i ḫûbândan

Olursa dîdelerden Şehrî-i mu‘ciz-beyân gâ’ib

[Şehrî-i mu‘ciz-beyân dîdelerden gâ’ib olursa esrâr-ı ġamze çeşm-i ḫûbândan nâ-şigüfte ḳalur.]

Mucize beyanlı Şehrî gözlerden kaybolursa güzellerin gözünden (olan) gamzenin sırları açılmamış kalır.

Gamze, klasik şiirde “sevgilinin âşığa yöneltiği süzgün, manalı ve yan bakışı ifade etmek için kullanılır.” **Esrâr,** sır kelimesinin çoğulu olduğu gibi keyif verici bir madde için de kullanılır. Aynı zamanda keyif verici esrârın kalitelisine de gamze denilir. **Şigüfte,** bir bitkinin çiçek açmasıdır. **Hûbân,** güzeller; çeşm ve dîde de göz demektir. **Muciz-beyân,** taklit edilemeyecek derecesinde bir üslûba sahip şair ve yazar anlamındadır. Beyitte şair kendi sanatını övmek için güzel bir mazmun ve anlam dünyası kurmuştur. Eğer Şehrî ortalıkta gözükmezse -ki Şehrî’nin çok özgün ve taklit edilemeyecek bir ifade gücü vardır- güzellerin gözünden olan gamzenin sırları gizli kalacaktır. Ancak Şehrî o sırları açıklayabilir. Şair, kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmiştir (tecrid).

10. Gazel

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘îlü fâ‘ilün

آچلدی غنجهٔ چمن افروز عندلیب/ایتدی طلوع کوکب فیروز عندلیب

Açıldı ġonca-i çemen-efrûz-ı ‘andelîb

İtdi ṭulû‘ kevkeb-i firûz-ı ‘andelîb

[Ġonca-i çemen-efrûz-ı ‘andelîb açıldı. Ṭulû‘ kevkeb-i firûz-ı ‘andelîb itdi.]

Bülbülün çimen aydınlatan goncası açıldı, uğurlu yıldızı doğdu.

-efrûz: Sonuna geldiği kelimelere “aydınlatan, parlatan; yakan” anlamları katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **‘Andelîb:** Bülbül. **Tulû’ itmek:** Doğmak. **Kevkeb:** Yıldız. **Firûz:** Uğurlu, mesut.

Bülbül çiftleşme döneminde genellikle akşamları özellikle seher vaktinde güzel ötmesiyle bilinir. Gülün çevresindeki sineklerden de beslendiği için şairler tarafından güle aşık olarak düşünülmüş ve bir metafor olarak şiirde kullanılagelmiştir (Şentürk,

2016, s. 320). Gonca, açılmamış çiçeğe ya da tomurcuğa denilir. Çoğunlukla gülün açılmamış hali için kullanılır. Goncanın açılmasında seher yelinin tesiri vardır. Eski Türk şiiri geleneğinde genellikle "andelîb" yani bülbül güle kavuşamamaktan yakınan olarak tasavvur edilir. Bu beyitte şair iyimser bir hava çizip goncanın açıldığını, uğurlu yıldızının doğduğunu ifade etmiştir. Yani sürekli hasretle terennüm eden bülbül için sevindirici şeyler söylenmiştir. Eski astronomi bilimine göre gökte dokuz kat felek ve bunların içinde uğurlu ve uğursuz yıldızlar yer almaktadır. Bu yıldızların insan hayatı üzerinde tesirli olduğuna inanılagelmiştir (Pala, 2009, s. 149). Beyitte bu inanışı çağrıştıracak şekilde bülbülün uğurlu yıldızının doğduğu ifade edilmiştir.

گوش گلی پر ایلدی شرح درون ایله/خونین ترنمات گلوسوز عندلیب

Gûş-ı güli pür eyledi şerḥ-i derûn ile

Ḫûnîn-terennümât-ı gülû-sûz-ı 'andelîb

[Ḫûnîn-terennümât-ı gülû-sûz-ı 'andelîb şerḥ-i derûn ile gûş-ı güli pür eyledi.]

Bülbülün boğaz yakan kanlı terenümleri, gül kulağını iç yaralarla doldurdu.

Gûş: Kulak. **Şerh:** Açma, yarma, ayırma; bir metni yorumlama; açık açık anlatım. **Gülû:** Boğaz. **'Andelîb:** Bülbül. **Hûnîn:** Kanlı, kan bulaşmış. **Terennüm:** Şakıma, ötme; nağme ile söyleme.

Bülbülün gülün aşkından sabahlara kadar ötüşü boğazı yakan kanlı terennüm gibi tasavvur edilmiş. O kadar etkileyici bir ötüş olmuş ki gül kulağını (teşhis) yaralarla doldurmuş. Bu da sevgilinin vefasızlığının yanında aşığın istikrarının göstergesidir. Aslında birinci beyitteki kavuşmanın nasıl olduğu anlatılıyor. Goncanın durduk yere açılmadığını bülbülün ısrarları böyle bir sonuç doğurduğu ifade edilmiştir.

تصویر محشر ایلدی هر برگ گلشنه/کلك مهرتراوش نوروز عندلیب

Taṣvîr-i maḥşer eyledi her berg-i gülşene

Kilk-i mihir-i terâviş-i nev-rûz-ı 'andelîb

[Kilk-i mihir-i terâviş-i nev-rûz-ı ‘andelîb her berg-i gülşene taṣvîr-i maḥşer eyledi.]

Bülbülün bahar vakti yayılan güneş kalemi gül bahçesinin her yaprağına bir mahşer tasviri çizdi.

Tasvîr: Bir şeyi resim gibi göz önüne gelecek şekilde ayrıntıları ile anlatma; resim yapma, resmi yapılma; resim. **Mahşer:** Ahiret hayatında bütün insanların, dünyada yaptıklarının hesabını Allah huzurunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer; (mec.) çok büyük kalabalık. **Berg:** Yaprak. **Gülşen:** Gül bahçesi. **Kilk:** Kalem, kamış kalem. **‘Andelîb:** Bülbül.

Bülbülün kış aylarında sıcak ülkelere gidip bahar aylarında geri dönüşü şairler tarafından sadece gülün olduğu dönemde aşkını ifade etmek için öttüğü anlayışı yaratmış. Bu nedenle şairler bahar aylarında açan gül ile bülbül arasında ilişki kurmuşlardır (Şentürk, 2017, s. 320). Bu beyitte yine bir ve ikinci beyitte oluşturulan atmosfer betimlenmeye devam edilmiştir. İkinci mısradaki bütün sözcükler zincirleme bir tamlama oluşturmuşlardır. Bu kullanım Sebk-i Hindi şairlerinin başvurduğu bir tasarruftur. Yeryüzünün gelmiş geçmiş bütün insanları Mahşer Günü tekrar diriltilip toplandırılacaklardır. Şair burada gül bahçesinin her yaprağında bir mahşerin çizilmesiyle mübalağa gitmiştir. Ayrıca doğanın bahar aylarında tekrar canlanması mahşeri hatırlatır.

غرق ایتدی خون شکوه‌یه دیوان گلشنی/فریاد سینه کاو و جگر دوز عندلیب

Ġarḳ itdi ḫûn-ı şekveye dîvân-ı gül-şeni

Feryâd-ı sîne-kâv u ciger-dûz-ı

[Feryâd-ı sîne-kâv u ciger-dûz-ı ‘andelîb dîvân-ı gül-şeni ḫûn-ı şekveye ġarḳ itdi.]

Bülbülün ciğer delen ve sine yakan feryadı gül bahçesi divanını şikâyet kanına boğdu.

Gark itmek: Batırmak. **Hûn:** Kan. **Dûz:** Sonuna geldiği kelimelere “diken, dikici, dikilmiş” anlamları katarak birleşik sıfatlar yapar. **‘Andelîb:** Bülbül.

Birinci beyitteki gülün "'andelîb"e cevap vermesinin nasıl gerçekleştiği anlatılmaya devam edilmiştir. Buna göre bülbülün ciğer delen ve sine yakan feryadı yani ötüşü varmış. Bu feryat gül bahçesinin divanını şikâyet kanına boğduğu ifade ediliyor (mübalağa). Dîvân, padişahın üzerine oturup halkın şikâyetlerini dinlediği bir çeşit oturak. Bülbül de öterek şikâyetini iletmiştir. Somut bir sözcük olan kan ile soyut bir sözcük olan şikâyeti beraber kullanıp soyutlaştırmaya gidilmiştir. Yani aslında şikâyet kanı ortada yoktur. Anlamı güçlendirmek amacıyla yeni bir hayal oluşturulmuştur. Bu da Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

تکلیف گلشن ایتمه بڭا شهری گوڭلمی/ایتمز شکفته نغمه نغمهٔ ده روز عندلیب

Teklîf-i gül-şen itme baŋa Şehrî göŋlümi

İtmez şigüfte naġme-i deh-rûz-ı 'andelîb

[Şehrî baŋa teklîf-i gül-şen itme. Naġme-i deh-rûz-ı 'andelîb şigüfte itmez.]

Ey Şehrî, bana gül bahçesi teklifi etme; bülbülün on günlük (geçici) nağmesi gönlümü açmaz.

Teklîf itmek: Öneride bulunmak. **Gül-şen:** Gül bahçesi. **Şigüfte:** Açılmış. **Nagme:** Kulağa hoş gelen ahenkli ses, ezgi. **Deh:** On. Rûz: Gün, gündüz. **'Andelîb:** Bülbül.

Bu beyitte söyleyici âşık olarak karşımıza çıkmıştır. Aslında Şehrî kendisinden bir başkasıymış gibi bahsediyor (tecrid). Söyleyici, Şehrî'den gül bahçesi önerisinde bulunmamasını istiyor. Çünkü onun gönlünü on günlük yani geçici bülbülün nağmesi açtıramaz. Yukarıda bülbülün goncayı nasıl açtığı anlatılmıştı. Fakat burada bu yapılanların hiçbiri söyleyicinin, âşığın gönlünün açamayacağı ifade ediliyor.

11. Gazel

Fe'ilâtün mefâ'îlün fe'ilün

داد ایتدم او مست نازه بو شب/ایتدی رحم آه جانگدازه بو شب

Dâd itdüm o mest-i nâza bu şeb

İtdi raḥm âh-ı cân-güdâza bu şeb

[Bu şeb o mest-i nâza dâd itdüm. Bu şeb âh-ı cân-güdâza raḥm itdi.]

O naz sarhoşuna bu gece feryat ettim, (o da) can yakan aha acıdı bu gece.

Dâd etmek: Şikâyet etmek, sızlanmak, feryat etmek. **Mest-i nâz:** Nazdan sarhoş olmuş, süzgün bakışlı, nazlı güzel. **Cân-güdâz:** Canı eriten, cana işleyen.

Söyleyici burada naz sarhoşu yani sevgiliye feryat figan etmiştir. Naz sarhoşu olan sevgili de can yakan, can eriten ah'a merhamet etmiş. Buradaki ah aşığın "dâd etme"si yani feryat figanıdır. Sadece içki içerek sarhoş olunmaz. Sevgili takındığı tavırdan ya da gururdan sarhoş olunabilir, âşık da sevgilinin bakışından cilveli hareketlerinden dolayı ona tutulmuştur.

Ahmet Atillâ Şentürk *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*'un ah (âh) maddesinde aşkın ağır yüküne tahammülün tükeniş alâmeti sayılan "âh", şiir geleneğinde âşıklık belirtilerinin ilki olarak kabul edildiğini ifade etmiştir ve şairler, çektikleri "âh"larla ilgili hayal ürünü çok sayıda benzetme ve yorum geliştirdiklerini belirtmiştir. Âhın özellik olarak aşk sırrını fâş ettiğini, dumanlı, kıvılcımlı, lacivert renkli olduğunu, göğe çıktığını; benzetme olarak ata, ateşe, buluta, çadıra, çerâğa, davul ve köse, delil ve şahite, direk ve sütuna, dumana, ejderhâya, güle, kaleme, kandile, kargaya, kayan yıldıza, kemente, kervana, kılıç ve bıçağa, merdivene, meşaleye, muma, nevbete, nura, oka, orduya, peyke, rehbere, rüzgâra, sancağa, serviye, sorguca, sümbüle, şimşeğe, topa, tâca, tuğa, yıldıza, yoldaşa, zincire benzetildiğini örnekleriyle açıklamıştır. Yorum olarak âhın aydınlattığını, demiri eritip taşı yumuşattığını, felek papağanını kargaya çevirdiğini, felekleri yaktığını, gammaz olduğunu yine örnek beyitlerle savunmuştur (Şentürk, 2016, s. 163).

Burada naz sarhoşunun aşığa değil de can yakan aha merhamet etmesi dikkate değerdir.

چشم خونریزین ایلدی تعیین/شیوهٔ بندەگان نوازه بو شب

Çeşm-i ḫûn-rîzin eyledi ta'yîn

Şîve-i bendegân-nevâza bu şeb

[Çeşm-i ḫûn-rîzin şîve-i bendegân-nevâza ta'yîn eyledi bu şeb.]

Kan dökücü gözü kölesine iyi davranan işveye tayin etti bu gece.

Çeşm: Göz. **Hûn-rîz:** Kan dökücü, zalim. **Ta'yîn eylemek:** Belirlemek, atamak, nasbetmek. **Şîve:** Güzellerin insana hoş gelen ve gönül fetheden tavrı, naz, eda; tarz, tavır. **Bendegân:** Kullar, köleler; padişaha bağlı olanlar, padişah hizmetinde bulunan kimseler. **–nevâz:** Sonuna geldiği kelimelere "okşayan, okşayıcı" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar.

İkinci beyit gazelin ilk beyitiyle beraber düşünmek gerekir. Onun devamı niteliğindedir. Kan dökücü gözü kölesine iyi davranan işveye tayin etme işini sevgili yapmıştır. Fakat "bende-nevâz"ın sözlükteki anlamı kulunu, kölesini hoş tutan, adamlarına iyi davranan kimse olarak tanımlanmaktadır. Bunlardan hareketle durumu şöyle özetleyebiliriz: Sevgili, kendisine ait olan kan dökücü gözü, kul ve kölesine iyi davranan bir işve, naz, eda tayin etmiş. Ondan bir nevi merhamette bulunmasını istiyor.

اولدی گلچین گلبن نازی/رشك نظّارۂ نیازه بو شب

Oldı gül-çîn-i gül-bün-i nâzı

Reşk-i neẓẓâre-i niyâza bu şeb

[Gül-çîn-i gül-bün-i nâzı reşk-i neẓẓâre-i niyâza oldı bu şeb.]

Bu gece, yalvarma bakışının hasedine nazlı gül fidanının gül toplayanı oldu.

Gül-çîn: Gül toplayan, gül devşiren. **Gül-bün:** Gül fidanı, gül ağacı. **Nâz:** Kendini beğendirmek amacıyla takınılan tavır, cilve; bir şeyi istediği halde kendini ağıra satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma. **Reşk:** Kıskanma, haset. **Nezzâre:** Bakma, bakış, seyretme. **Niyâz:** Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica; dua, tazarru; muhtaç olma, muhtaçlık, ihtiyaç.

"Gül-çîn-i gül-bün-i nâz" terkibi Sebk-i Hindî'nin "genişletilmiş tamlamalar"ına örneketir. Ayrıca soyut bir kavram olan "nâz" kelimesinin somut ola "gül-çîn" ve "gül-bün" ile bağdaştırılması yine Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu anlatım yöntemlerinden "somutlaştırma"ya örnek teşkil etmektedir. "Reşk-i nezzâre-i niyâz" (yalvarma bakışının hasedi) terkibi ise Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olan "alışılmamış bağdaştırmalar"a örnektir.

ایلدیم بیڭ مراد دلی قربان/بر نگاه وفا طرازه بو شب

Eyledüm biŋ murâd dili ḳurbân

Bir nigâh-ı vefâ-ṭırâza bu şeb

[Bu şeb, bir nigâh-ı vefâ-ṭırâza biŋ murâd dili ḳurbân eyledüm.]

Bir vefa süsleyen bakışa bin arzu gönlünü kurban ettim bu gece.

Dil: Gönül, yürek. **Nigâh:** Bakma, bakış nazar. **-tırâz:** Sonuna geldiği kelimelere "donatan, süsleyen" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar.

Vefa kısaca sadakat, bağlıktır ve ya sözünde durma diyebiliriz. Burada söyleyici bir "vefa süsleyen bakışa" bin "arzu gönlünü" feda etmiştir. Bir ile bin kendi içerisinde bir tezat oluşturmuştur. "Biŋ" sayısı "murâd" gibi soyut ve sayılamayan bir kavramla bağdaştırılarak Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça bavurduğu "sayılarla abartma"ya örnektir. "Kurbân" kelimesi Sebk-i Hindî şairlerinin çokça bavurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadır.

اولدی دامان آرزو پرکام/دوشدی دل قید امتیازه بو شب

Oldı dâmân-ı ârzû pür-kâm

Düşdi dil ḳayd-ı imtiyâza bu şeb

[Bu şeb dâmân-ı ârzû pür-kâm oldı, dil ḳayd-ı imtiyâza düşdi.]

Arzu eteği çok istekli oldu, gönül imtiyaz kaydına düştü bu gece.

Dâmân: Etek, uç, kenar. **Pür:** Dolu. **Kâm:** Arzu, meram, maksat. **İmtiyâz:** Ayrıcalık; diğerlerinden farklı ve üstün olma.

"Dâmân" ya da "dâmen" etek, uç, kenar gibi anlamlara gelir. "Etek" şairlerce iffetin ve temizliğin sembolü olarak görülmüştür. Sultanların eteği lütuftur. Cübbe, hilat, kaftan gibi giysilerin alt kısmına da etek denilir. Ağaçalrın alt kısmı için etek kelimesi kullanılabiliyor. Eteklerin desenleri çeşitli yönlerle şiire konu edilebiliyor (Öztoprak, 2010, s. 103-154). Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte "dâmen" yani etekle ilgili yeni bir kavramla karşılaşmaktayız: "Arzu eteği" Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu soyut ve somut kelimeleri bağdaştırmaları sonucu ortaya çıkmış bir terkiptir.

بزم ناز و نیازده شهری/بر غزل دیدی شوخ و تازه بو شب

Bezm-i nâz u niyâzda Şehrî

Bir ġazel didi şûḫ u tâze bu şeb

[Şehrî bezm-i nâz u niyâzda bu şeb şûḫ u tâze bir ġazel didi.]

Şehrî, yalvarıp yakarma meclisinde bu gece neşeli yeni bir gazel dile getirdi.

Bezm: İçkili, eğlenceli yiyip içme ve sohbet meclisi; topluluk meclis. **Nâz**: Kendini beğendirmek için takılınılan işve, cilve, şive; bir şeyi istemiyormuş gibi görünme. **Niyâz:** Yalvarma, yakarma, dua, ihtiyaç, muhtaçlık. **Şûh:** Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Tâze:** Yeşil; yeni, zamanı geçmemiş; dinç görünüşlü, yıpranmamış, körpe.

"Bezm" içkili, eğlenceli yiyip içme sohbet meclisidir. Bezmde dost sohbeti dinlenilir ve sakinin sunduğu kadeh içilir. Bu meclisin kendine has kuralları vardır. Üzüntülü şeyler anlatılması yasaktır. Saki kederli sohbet edenleri uyarır ve gönül açıcı sohbetleri ile şiir okumasını tavsiye eder. Daire olunacak şekilde oturulur. Gönül ehli olmayanlar bu meclise alınmaz. Ortamda bir ciddiyet vardır (Canım, 2016). Bu beyitteki bezmin özelliği biraz farklıdır. Çünkü bu meclis yalvarıp yakarma meclisidir. Şener Demirel(1999. s. 489) ise bu beyitte "bezm-i nâz u niyâz" ile aşkın bir tanımı yapıldığını belirtmiştir yani bu tabir aşk için kullanılmıştır. Şehrî bu mecliste yeni bir aşk gazel söylemiştir. Bu gazelin bir özelliği de "şûh" işveli, cilveli olmasıdır. Şehrî bu kavramı kendi gazelinin bir özelliği olarak sunuyor. Aslında kendi sanatını övmektedir. "Şeb", gece demektir. Eski şiirde şairin gece boyunca acı çekmesi, rengi, kasvetli oluşuyla ele alınsa da bu gazelde güzel ve iyimser şeylerin olduğu belirtiliyor.

12. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

سایەوش ای ماه روزه اولەسن بی آب و تاب/کیم لب کوثر چکان یارمی ایتدڭ سراب

Sâyeveş ey mâh-ı rûze olasın bî-âb u tâb

Kim leb-i Kevs̱er-çekân-ı yârümi itdüŋ serâb

[Ey mâh-ı rûze sâyeveş bî-âb u tâb olasın. Kim leb-i Kevser-çekân-ı yârümi serâb itdüŋ.]

Ey oruç ayı, gölge gibi parlak olmayasın çünkü yârimin Kevser damlayan dudağını serap ettin.

Sâye: Gölge; (mec.) yardım etmek, koruyup gözetme, himaye. **Mâh:** Gökteki ay, kamer; bir takvim yılının on ikide biri, ay, şehr; (mec.) ay gibi güzel, sevgili; ay gibi güzel ve parlak. **Rûze:** Günlük; oruç. **Âb u tâb:** Güzellik, parlaklık, letafet; tazelik, canlılık. **Leb:** Dudak, kenar. **Kevser:** Cennette bir nehir veya havuz; (mec.) cana can katan, hayat veren, saf, temiz, tatlı su vb.

Bu gazel ramazan ayının şiire yansımasıdır. Gölge, ışığın tam olarak ulaşmadığı yerlerdir. Gölgenin olduğu yerde hafif bir koyuluk vardır. Ramazan ya da oruç ayı Hicrî Takvime ait bir ay olup Müslümanların yeme, içme ve cinsel ilişki vb. bulunmadığı bir aydır. Özellikle yaz aylarına denk gelen ramazanlarda günlerin uzun oluşu ve sıcaklığın yüksek olmasından dolayı oruç tutanlar için zorluklar yaşanır. Beyitte ramazan ayının bu özellikleri özetlenmiştir. Büyük ihtimalle âşık burada oruçtan dolayı sevgili ile etkileşim içinde olamayacağı için parlaklığını, tazeliğini kaybetmesi hususunda ona bedduada bulunuyor.

Kevser, Kur'an-ı Kerim'de bir surenin ismidir. Aynı zamanda cennette baldan tatlı, sütten ak, kardan soğuk bir ırmaktır. Müslümanlara lütfedilmiş bir nimettir. Beyitte sevgilinin dudağı âşık için bu özellikte iken oruç onu bir seraba yani hayale dönüştürmüştür.

چشم بیمارندن آرتق ناتوانتر ایلدڭ/غرّه‌ڭ اولسون چون هلال آخرین پادرركاب

Çeşm-i bîmârından artuḳ nâtüvânter eyledüŋ

Ġurreŋ olsun çün hilâl-i âḫirîn pâ-der-rikâb

[Çeşm-i bîmârından artuḳ nâtüvânter eyledüŋ çün hilâl-i âḫirîn pâ-der-rikâb ġurreŋ olsun.]

(Ey Ramazan ayı), onun hasta gözününden daha güçsüz eyledin. Senin yeni doğan bir günlük ayın olsun çünkü sonraki hilal, hazırdır.

Bîmar: Hasta. **Nâtüvân:** Kuvvetsiz, güçsüz, zayıf. **Gurre:** Parlak ve nurlu olma, yeni doğan bir günlük ay, sabahın ilk ışıkları; atın alnındaki beyaz leke. **Pâ-der-rikâb:** Hazır, gidici; çabuk son bulan.

Söyleyici, ramazan ayının bitmesini istemektedir. Çünkü ramazanın uzun sürmesi bir nevi gözde fer bırakmamıştır, söyleyiciyi hâlsiz düşürmüştür. Hicrî Takvim ayın hareketlerine göre hesaplanmaktadır. Ramazan ayının başlangıcı ve bitişi de ay takvimine göre düzenlenir. Burada söyleyici, sonraki ayın başlangıcı olan hilalin hazır olduğunu belirtmiştir. Yani ramazan ayı bitebilir demek istemiştir.

ای صباح عید جام مهرڭ اولمسون تهی/کوکب بختم هلال اولمشکن ایتدڭ ماهتاب

Ey ṣabâḥ-ı ‘ıyd câm-ı mihrüŋ olmasın tehî

Kevkeb-i baḫtum hilâl olmışken itdüŋ mâh-tâb

[Ey ṣabâḥ-ı ‘ıyd câm-ı mihrüŋ tehî olmasın. Kevkeb-i baḫtum hilâl olmışken mâh-tâb itdüŋ.]

Ey bayram sabahı, bahtımın yıldızını hilal iken dolunay yaptın (senin de) güneş gibi (parlak) kadehin boş kalmasın.

‘Iyd: Bayram. **Câm:** Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi. **Mihr:** Güneş; (mec.) sevgi, dostluk. **Tehî:** Boş. **Kevkeb:** Yıldız. **Baht:** Allah tarafından ezelden belirlendiği kabul edilen kısmet ve nasip, uygun talih, ikbal, şans. **Mâh-tâb:** Mehtap, dolunay.

Ramazanın bitimindeki ilk gün bayram sabahıdır. Müslümanların bugüne özel kutlama ve ibadetleri vardır. Zorlukla geçen bir aydan sonra insanlarda bir neşe ve sevinç havası uyanır. Günümüzde de ister oruç tutulsun ister tutulmasın bugün sabırsızlıkla beklenir. Âşık burada bayram sabahına seslenerek güneşinin kadehi boş olmasın ki güneş, sabah olduğuna dair gerekliliktir, diyor. Âşık, ikinci mısrada sevincini ayın halleri ile açıklamıştır. İlk ve son günler ayın çok az bir kısmı görülürken ayın tam hali on dördüncü günde gözükür. Bahtımın yıldızı hilal olmuşken ey ramazan sabahı onu dolunay yaptın diyor. Bahtın yıldızının kullanılmasının sebebi yıldızların insan mizacı üzerindeki etkilerinin olduğu inancıdır. “Câm-ı mihr” alışılagelmiş bir kullanım değildir, Sebk-i Hindî’nin bir

tezahürüdür. Ay, bir insan gibi düşünülerek ona seslenip kişileştirme yapılmıştır (teşhis).

بر نهال گل بو دڭلو گل ويررمى دوستم/ايلدڭ گلبوسهٔ عيد ايله خلقى كامياب

Bir nihâl-i gül bu deŋlü gül virür mi dostum

Eyledüŋ gül-bûse-i ‘ıyd ile ḫalḳı kâm-yâb

[Dostum bir nihâl-i gül bu deŋlü gül virür mi? gül-bûse-i ‘ıyd ile ḫalḳı kâm-yâb eyledüŋ.]

Ey dostum, bayramın gül gibi güzel öpüşünle herkesi bahtiyar ettin; bir gül fidanı bu kadar gül verir mi?

Nihâl: Fidan. **Gül-bûse:** Öpüşü gül gibi güzel ve tatlı olan. **‘Iyd:** Bayram. **Kâm-yâb:** İsteğine erişmiş, arzusuna nail olmuş, bahtiyar.

Bu beyitte de bayramlaşma geleneğine vurgu yapılmıştır. Bilindiği gibi Müslümanlar bayram sabahlarından bayramlaşırlar. Bu bayramlaşmada büyüklerin elleri, küçüklerin yanağı öpülür. Dost denilen kişi, herkesle bayramlaşarak onları mutlu ettiğini belirtiyor. Dost, “nihâl-i gül”e benzetilmiştir (istiare). “Gül-bûse” aslında “dostun” insanları öpmesidir. Öpme, gül vermeye benzetilmiştir (istiare).

عكس رخسارڭ قو مه سيرايلسون دلدن دله/پرتوڭ غربتزده ايتمه مثال آفتاب

‘Aks-i ruḫsâruŋ ḳo meh seyr eylesün dilden dile

Pertevüŋ gurbetzede itme misâl-i âftâb

[Pertevüŋ misâl-i âftâb gurbetzede itme. Ḳo ‘aks-i ruḥsâruŋ meh dilden dile seyr eylesün.]

(Ey) ay (yüzlü sevgili), parlaklığını güneş gibi gurbetzede etme. Bırak yanağının yansımasını gönülden gönüle seyretsin.

‘Aks: Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı; bir şeyin zıddı, tersi, karşıtı; bir düşünce, duygu veya olayın yaptığı etki, bıraktığı iz, yankı. **Ruhsâr:** Yanak, yüz. **Meh:** Gökteki ay, kamer; bir takvim yılının on ikide biri, ay, şehr; (mec.) ay gibi

güzel, sevgili; ay gibi güzel ve parlak. Âftâb: Güneş; güzel yüz, güzel yüzlü sevgili, dilber.

Sevgilinin yanağı, parlaklığı yönüyle aya benzetilir. Burada "meh"i sevgili yerine kullanılmıştır diyebiliriz (istiare). Söyleyici, ay gibi güzele seslenerek bırak yanağının yansımasını seyretsinler, diyor. Güneşin yaptığı gibi parıltından insanlar mahrum kalmasın, demek istemiş olabilir.

شهری الحاصل فهیم ایدی اوده اولدی عدم/تازه‌گویان ستانبولده بنمله همجواب

Şehrî el-hâsıl Fehîm idi o da oldı 'adîm

Tâze-gûyân-ı Sitanbul'da benümle hem-cevâb

[Şehrî el-hâsıl tâze-gûyân-ı Sitanbul'da benümle hem-cevâb Fehîm idi o da 'adîm oldı.]

Ey Şehrî, sözün kısası benimle İstanbul'un yeni tarz şiir söyleyen Fehîm idi; o da yok oldu.

El-hâsıl: Sözün kısası, hasılı, velhasıl. **'Adîm:** Yok olan, bulunmayan. **Tâze:** Yeşil; yeni, zamanı geçmemiş; dinç görünüşlü, yıpranmamış, körpe. **Gûyân:** Söyleyen, söyleyici.

Bu beyitte Şehrî yakın arkadaşı Fehîm'i anmıştır. İkisi de Sebk-i Hindî tarzı şiir anlayışı benimseyerek bu minvalde sanatlarını icra etmişlerdir. Burada yeni tarz bir şiir yazdıkları anlaşılmaktadır. Bu tarz da Sebk-i Hindî tarzı olsa gerek. Bu beyitte anladığımız kadarıyla Fehîm'in öldüğüdür. Şehrî burada yine kendisinden bir başkasıymış gibi bahsediyor (tecrid).

13. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

باد شوقیله مشام جانه گلسه بوی دوست/هر خس وخارتن اولور رشك خاك كوی دوست

Bâd-ı şevḳ ile meşâm-ı câna gelse bûy-ı dost

Her ḫas ü ḫâr-ten olur reşk-i ḫâk-i kûy-ı dost

[Bûy-ı dost meşâm-ı câna bâd-ı şevḳ ile gelse her ḫas ü ḫâr-ten reşk-i ḫâk-i kûy-ı dost olur.]

Sevgilinin kokusu şevk rüzgârıyla can burnuna gelse her çalı çırpı gibi olan ten, sevgilinin bulunduğu yerin toprağını kıskanır.

Bâd: Rüzgâr, yel, hava. Meşâm: Burun. Bûy: Koku; (mec.) bir şeyin varlığını belli eden iz, eser. **Has ü Hâr:** Çalı çırpı, çer çöp. **Reşk:** Kıskanma, hased; (Farsça isim tamlamasının birinci öğesi olarak) kıskançlığa sebep olacak nitelikte olan, kıskanılan kimse veya şey. **Hâk:** Toprak. **Kûy:** Köy, mahalle, semt; sevgilinin bulunduğu yer.

Bu beyitte dost kokusu eğer şevk rüzgârıyla can burnuna gelse çalı çırpı gibi olan ten dostun bulunduğu yerin toprağını kıskanır, denilmiştir. Koku, rüzgâr sayesinde yer değiştirir. Burada dostun kokusu şevk rüzgârı sayesinde can burnuna gitmiştir. Aynı zamanda çalı çırpı da rüzgârın etkisiyle hareket edip yer değiştiren varlıklardır. Eğer bunlar rüzgârdan etkilenmeyip dostun bulunduğu yere hareket etmezlerse oradaki toprağı kıskanacaklardır.

Bâd; rüzgâr, yel, hava anlamındadır ve somut bir varlıktır. Şevk ise şiddetli arzu, aşırı heves, sevinç, neşe, keyif gibi anlamlara gelmektedir ve soyut bir kavramdır. “Bâd-ı şevk” (şevk rüzgârı) denilerek somut bir kavram ile soyut bir kavram ilişkilendirilerek Sebk-i Hindî’nin bir özelliği olan “alışılmamış bağdaştırma”ya gidilmiştir. Aynı dizede burun anlamındaki “meşâm” ile “cân” arasında da “alışılmamış bağdaştırma”ya örnektir.

“Kûy” sevgilinin bulunduğu yerdir. Dolayısıyla sevgilinin bulunduğu yer şairin olmak istediği yerdir, bu nedenle oranın toprağını kıskanmıştır. “Has ü hâr’’ın dikenli ot, çer çöpün yanında Mertol Tulum (2011) bu iki sözcüğü ayrı ayrı maddelendirilmiş ve “hâr” için bilinen anlamları dışında “şevk” anlamı vermiştir. “Has” için bilinen anlamları dışında yine “şevk” ve “dağlı, vahşi” şeklinde anlamlandırmıştır. Aynı zaman söz konusu eserde her iki sözcük eş anlamlı da gözüküyor.

راه بی پایان عشق ایچره حلال اولسون سڭا/ای دل آرام دشمن زوق جست و جوی دوست

Râh-ı bî-pâyân-ı ‘aşḳ içre ḥelâl olsun saŋa

Ey dil-i ârâm-ı düşmen ẕevḳ-i cüst ü cûy-ı dost

[Ey dil-i ârâm-ı düşmen ẕevḳ-i cüst ü cûy-ı dost râh-ı bî-pâyân-ı ‘aşḳ içre saŋa helâl olsun.]

Ey düşman rahatın gönlü, sevgili arayışının zevki; aşkın sonsuz yolunda helal olsun sana.

Râh: Yol; usul, tarz, sistem. **Bî-pâyân:** Sonsuz, sınırsız. **Ârâm:** Durma, dinlenme; rahat, huzur, sükûn; bir yerde kalma, karar kılma. **Cüst ü cûy:** Arama, araştırma.

Söyleyici bu beyitte gönle seslenmektedir. Bu gönül düşman ve rahat olan gönüldür. Dost ya da sevgiliyi ararken telaşlı olması gerekirken rahat içindedir. Söyleyici, onun aşkın sonsuz yolunda bu kadar rahat oluşunu takdir etmektedir.

اولەیم قربان رمز شوخی کیم روز ازل/عشقی کافر قبله ایتدی جنبش ابروی دوست

Olayum ḳurbân-ı remz-i şûḫı kim rûz-ı ezel

‘Aşḳı kâfir-ḳıble itdi cünbüş-i ebrû-yı dost

[Rûz-ı ezel ḳurbân-ı remz-i şûḫı olayım kim cünbüş-i ebrû-yı dost ‘aşḳı kâfir-ḳıble itdi.]

İşveli (sevgilinin) imasının kurbanı olyaım ki ezel günü dostun kaşlarının cünbüşü aşkı kâfir kıble etti.

Remz: Bir şeyi akla getiren, o şeye delalet eden nesne, işaret, resim harf, sembol; meramı üstü kapalı bir şekilde gizli bir yolla, ima ve işaretle anlatma. **Şûh:** Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Rûz-ı ezel:** Allah’ın ezelde ruhları yaratıp bir araya topladığı gün. **Cünbüş:** Şevk, neşe ve coşkunluk dolu hareket, kaynaşma; eğlence, âlem, zevk ve eğlence toplantısı, eğlenti, ahenk. **Ebrû:** Kaş.

Burada “şûh” ile “dost” denilen kişi aynı kimsedir. Dostun kaşının coşkunluk dolu hareketi aşkın kıblesini şaşırtmıştır. Onu kâfir kıble etmiştir. Serbest ve neşeli tavırlara sahip olduğu için kaşları oynak olur. Kaş hareketi âşığa çeşitli imalarda bulunur. Söyleyici bu beyitte bu imalara kurban gittiğini ifade etmiştir.

Klasik şiirde kaş ile ilgili birçok benzetme yapılmış çeşitli hayallere konu olmuştur. Bunlardan biri şeklinin mihrab, kıble ve secdegaha benzetilmesidir (Canım, 2016, s. 81). Şair bu mazmundan yararlanarak kaş ile kıble arasında ilişki kurmuştur. Âşığın yöneldiği yer, sevgilinin kaşıdır. Buradaki sevgili de oynak biri olduğu için aşkı yanlış yere yöneltmiştir.

Kiliseden bozma camilerin mihrabları biraz eğri olduğu için namaza biraz yan durulur. Bu mihrablara kâfirî mihrab derler (Onay, 2016, s. 260). Beyitte sosyal hayatta görülen bu durum "kâfir-kıble" tabiri ile çağrışımda bulunulmuştur. Söyleyicinin muhatabı olan dostun kaşları hareketliliğinden dolayı bu tarz bir mihraba benzetilmiştir.

دلدن ایلر شکوه‌یی کندی پرشان ذات ایکن/بوالعجب آشفته‌سردر زلف عاشق خوی دوست

Dilden eyler şekveyi kendi perîşân-ẕât iken

Bü'l-'aceb âşüfte-serdür zülf-i 'âşıḳ-ḫûy-ı dost

[Kendi perîşân-ẕât iken dilden şekveyi eyler. Zülf-i 'âşıḳ-ḫûy-ı dost bü'l-'aceb âşüfte-serdür.]

Kendisi perişan kimse iken gönülden şikâyet eder; çok tuhaf dostun âşık huylu zülfün aklı başından gitmiştir.

Şevke: Şikâyet. **Bü'l-'aceb:** Çok şaşırtıcı, çok garip, çok tuhaf. **Âşüfte:** Baştan çıkmış, hafifmeşrep, ahlaksız kadın; işveli, cilveli, oynak; çılgın gibi seven, aşktan perişan olan, sevdalı kimse.

Bu beyitte şaşırtıcı bir durumdan bahsedilmektedir. Dostun âşık huylu saçı çılgın gibi seven konumda ve perişan bir halde olmasına rağmen gönülden şikâyetçi olmuştur. Klasik şiirde "perîşân" saç dağınıklığını anlatmak için kullanılan bir ifadedir. Saçın perişan oluşu sadece dağınık değil aynı zamanda aşktan acınacak bir halde oluşu da kastedilmiştir. Saça bir kişilik yüklenmiştir. "Âşüfte" olmak da gönül için kullanılan bir tabirdir. Bu kavramlar bir uygunluk içinde beyitte kullanılmıştır. "Dil" ile "âşüfte-ser" ve "perîşân-ẕât" ile "zülf-i 'âşıḳ-ḫûy-ı dost" arasında leff ü neşr vardır.

سجده‌گاه قدسیان عشقدر شهری صفت/اوله‌لی مرأت دل ظرف خیال روی دوست

Secde-gâh-ı ḳudsiyân-ı ‘aşḳdur Şehrî-sıfat

Olalı mirât-ı dil ẓarf-ı ḫayâl-rûy-ı dost

[Mirât-ı dil ẓarf-ı ḫayâl-rûy-ı dost olalı Şehrî-sıfat secde-gâh-ı ḳudsiyân-ı ‘aşḳdur.]

Gönül aynası, dostun hayaldeki yüzünün kılıfı olduğundan beri Şehrî gibi, aşk meleklerinin secdegahıdır.

Kudsiyân: Melekler. **Zarf:** Kab, kılıf, mahfaza; içine mektup konulan kâğıt kap. **Mirât:** Ayna. **Rûy:** Yüz, çehre; yüzey, satıh; taraf, cihet, yön.

Ayna, cisimleri yansıtır. Yani cisimler onda görünür (tecelli). Gönül de Allah’ın tecelli ettiği yerdir. Bu nedenle ayna ile gönül arasında ilgi kurulur. Bu beyitte ayna ile gönül “mirât-ı dil” şeklinde bağdaştırılmıştır. Beyitte ayna mazmunu ile ilgili bir çağrışım daha var. Aynalar eskiden gümüş ve çelik gibi maddelerden yapılırdı. Paslanmamaları için keçe kılıf içinde saklanırdı. Şairler bu durumdan hareketle çeşitli hayaller geliştirmişlerdir (Şentürk, 2016, s. 486). Bu beyitte ise şair kendince bir hayal geliştirmiştir: Ayna normalde kılıfta muhafaza edilen bir şeyken gönül aynası, dost hayalinin kılıfı yapılmıştır.

14. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

بر دلكه ايدر عشق جگرتابيله الفت/بڭزر او كتانه كايده مهتابيله الفت

Bir dil ki ider ‘aşḳ-ı ciger-tâb ile ülfet

Beŋzer o ketâna k’ide meh-tâb ile ülfet

[Bir dil ki ‘aşḳ-ı ciger-tâb ile ülfet ider. Ki meh-tâb ile ülfet ide ketâna beŋzer.]

Bir gönül ki ciğer yakan aşk ile dostluk kurmuş, (tıpkı) dolunay ile ahbaplık eden ketene benziyor.

Ülfet: Alışma, kaynaşma, ünsiyet; uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbablık etme. **Ketân:** Lifleri dokumacılıkta kullanılan, çiçekleri göz alıcı, yaprakları basit, kireçli toprakları ve ılık iklimi seven otsu bitki; bu bitkinin liflerinden yapılmış dokuma. **Meh-tâb:** Ay ışığı; dolunay.

Mehtabın tesiriyle otlar ve keten çürürmüş yahud rengi parlar, üzerindeki renkler gidermiş, lifleri incelirmiş. Eski şiirde mehtabın keten üzerine tesiri en mühim meselelerden biridir. Bu tesirin ayın ilk yarısında çok, son yarısında az olurmuş (Onay, 2016, s. 256). Şair, bu inanış çerçevesinde gönlü bir ketene, ciğer yakan aşkı da aya benzetmiştir. Normal şartlarda dolunayın ışığına maruz kalan ketenin solup çürümesi gerekirken burada o ışığa alışmış ondan etkilenmemektedir. Gönül de aynı şekilde aşk acısı çekmesi gerekirken ciğer parçalayan aşk ile dost olacak şekilde bir ilişki kurmuştur. Beyit Sebk-i Hindî özelliği olan "örneklemeli beyit sistemi"ne örnek teşkil etmektedir.

بیدار اولەمز واقعەسندان بیله بختم/ایتدی شو قدر راحتئ خوابیله الفت

Bîdâr olamaz vâḳı'asından bile baḫtum

İtdi şu kadar râḥatî-i ḫᵛâb ile ülfet

[Baḫtum râḥatî-i ḫᵛâb ile şu kadar ülfet itdi, vâḳı'asından bile bîdâr olamaz.]

Bahtım, uyku rahatlığıyla o kadar dostluk kurmuş (ki) (onun) rüyasından bile uyanamaz.

Bîdar olmak: Uyanık durumda bulunmak, uyanık olmak. **Vakı'a:** Olmuş olan şey, geri çevrilmesi mümkün olmayan olay, olgu; rüya. **Ülfet:** Alışma, kaynaşma, ünsiyet; uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbablık etme.

Söyleyici bahtından şikâyetçidir. Bahtı uyku rahatlığına o kadar alışmış ki rüyasından bile uyanamaz olmuş. Rüya gerçek olmayan düşlerdir ve eğer birisi gerçek hayatta mutsuzsa rüya âlemine dalmak ister ve oradan çıkmak istemez. Baht, soyut bir kavramdır. Uyku ve rüya insanlara has eylemlerdir. Bahtın uyku ve rüyaya sahip olması teşhistir. Bu tür teşhislere Sebk-i Hindî şairlerinde çokça rastlanılmaktadır.

هر غنجۂ اشق ایتمده خنده گل داغه/چشمم ایدەلی ریزش خونابیله الفت

Her ġonca-i 'aşḳ itmede ḫande gül-i dâġa

Çeşmüm ideli rîziş-i ḫûn-âb ile ülfet

[Çeşmüm rîziş-i ḫûn-âb ile ülfet ideli her ġonca-i ‘aşḳ gül-i dâġa ḫande itmede.]

Gözlerim kanlı gözyaşının dökülüşü ile dostluk kurduğundan beri her aşk goncası yara gülüne gülmekte.

Gonca: Henüz açılmamış çiçek, tomurcuk. **Hande itme:** Gülmek. **Dağ:** Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan; tedavi için vücutta kızgın bir demirle oluşturulan yanık; (mec.) aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara; lale, gelincik vb. çiçeklerin göbek kısmındaki siyahlık. **Çeşm:** Göz. **Rîziş:** Dökülme, dökülüş. **Hûn-âb:** Kanlı su, kanlı gözyaşı. **Ülfet:** Alışma, kaynaşma, ünsiyet; uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbablık etme.

Goncanın açılması gülümseyen sevgilinin ağzının açılmasına benzetilmiştir (teşbih). “Dâg” rengi ve şekli itibariyle güle benzetilir. Birinci mısrada bu sözcükler arasındaki anlam ilişkileri ve çağrışımlarından yararlanılarak yeni terkipler kurulmuştur. Bunların oluş sebebi ise ikinci mısrada anlatılmıştır: Söyleyicinin gözlerinin kanlı akan gözyaşlarından kaynaklanmaktadır.

اولدم ینه سیماب صفت دشمن راحت/ای وای نه گوچ غمزهٔ بی تابیله الفت

Oldum yine sîm-âb-ṣıfat düşmen-i râḥat

Ey vây ne güç ġamze-i bî-tâb ile ülfet

[Yine sîm-âb-ṣıfat düşmen-i râḥat oldum. Ey vây ġamze-i bî-tâb ile ülfet ne güç.]

Yine cıva gibi huzur düşmanı oldum. Eyvah, yorgun gamzeyle dostluk ne güç!

Sîm-âb: Cıva. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek, göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; çene veya yanak çukuru. **Bî-tâb:** Bitkin, yorgun. **Ülfet:** Alışma, kaynaşma, ünsiyet; uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbablık etme.

“Sîmâb”ın özelliği şişe, kurşun, kalay ve kunduz derisinden yapılmış kaplardan başka yerde durmaz, sıcak kaba konsa firar eder (Onay, 2016, s. 370). Beyit bu

gündelik bilgiden hareketle oluşturulmuştur. Söyleyici, cıvanın yerinden durmayıp akışkan oluşunu, sıcak ortamda barınamamasını, her ortama ayak uyduramamsını kendi heline benzetmiştir. Çünkü kendisi de rahatlığın ve huzurun düşmanı olmuştur. İkinci mısrada gamzenin normal şartlarda ona kaş göz hareketleriyle işve ve cilve yapması gerekirken yorgun düşmüş. Yorgun düştüğü için de onunla iletişim kurmak zorlaşmıştır.

شهری نقدر مست می رخصت اولورسڭ/ایله نگهیله ینه آدابیله الفت

Şehrî ne ḳadar mest-i mey-i ruḥṣat olursaŋ

Eyle nigehyile yine âdâb ile ülfet

[Şehrî ne ḳadar mest-i mey-i ruḥṣat olursaŋ yine nigehiyle âdâb ile ülfet eyle.]

Ey Şehrî, her ne kadar izin şarabının sarhoşu olursan (da) sen yine (de sevgilinin) bakışıyla edebinle ülfet eyle.

Mest: Sarhoş. **Mey:** Şarap, bade. **Ruhsat:** İzin, müsaade; bir işe izin verildiğini bildiren belge. **Âdâb:** Davranışlarda ve karşılıklı ilişkilerde alışılmış usullere, ahlak ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar, âdet, yol yordam. **Ülfet eylemek:** Alışkanlık peyda etmek, kaynaşmak; konuşmak, görüşmek, ahbaplık etmek, dostluk kurmak.

Söyleyicinin muhatabı Şehrî'dir. Söyleyici, Şehrîye her ne kadar şarap içip sarhoş olmaya izinli olsan da edep sınırlarının dışına çıkmamasını istiyor. Sevglinin bakışıyla edeble ahbaplık yapmasını salık veriyor. Şehrî, bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid).

15. Gazel

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

محال ایکەن خرد چرخ نه کتابیله بهث/ضمیر شوخم ایدر کمترین جوابیله بحث

Muḥâl iken ḫıred-i çarḫ-ı nüh kitâb ile baḥs

Żamîr-i şûhum ider kemterîn-cevâb ile baḥs

[Ḫıred-i çarḫ-ı nüh kitâb ile baḥs muḥâl iken żamîr-i şûhum kemterîn-cevâb ile baḥs ider.]

Dokuz göğün kitabının aklıyla konuşmak/tartışmak imkânsız iken neşeli gönlüm pek hakir cevapla söz eder.

Muhal: Olması, gerçekleşmesi, yapılması mümkün olmayan, imkânsız. **Hıred:** Akıl. **Çarh:** Çark, dönen tekerlek, tekerlek gibi dönen şey; gökyüzü, kâinat, felek, âlem, dünya; (mec.) talih, baht, zaman, devran. **Bahs:** Karşılıklı konuşma, söz, sohbet, lakırdı; üzerinde konuşulan, tartışılan konu, mevzu, mesele; bir kitapta belli bir konu hakkındaki bilginin toplu halde bulunduğu bölüm, fasıl, mephas. **Bahs itmek:** Söz etmek, hakkında konuşmak. **Zamîr:** İç, derun; (mec.) kalp, gönül. **Şûh:** Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Kemterîn:** Çok aciz, pek hakir, en küçük.

Dokuz felek kitabının aklıyla bahis imkânsız iken neşeli gönlüm yarım yamalak cevap ile onun hakkında konuşmaya çalışıyor. Burada feleği açıklamak kitaplarla anlatılması bile imkânsız iken işveli gönül gaflette bulunarak yarım yamalak cevaplarla onun hakkında konuşmaya çalışıyor.

Çarh ya da felek âşığın sürekli şikâyetçi olduğu bir kavramdır. Eski astronomi bilimine göre dünyayı dokuz felek çevrelemiştir. Bunlar soğan zarları gibi iç içe geçmiş tabakalardır. Bu tabakalrın her birinde bir yıldız mevcuttur. Bunlar sırasıyla Ay, Utarid, Zühre, Şems, Mirrih, Müşteri, Zühal'dır. Sekizinci tabakada sabit yıldızlar ve burçlar yer alır. Dokuzuncu felek, diğer bütün tabakaları saran en yüksek gök tabakasıdır. Dokuzuncu felek, diğer sekiz feleği tersine döndürür. Kendi isteğinin dışında dönen bu sekiz felek, insanların kaderi üzerinde etkisi olduğuna inanılır ve bu nedenle sürekli felekten şikâyet etme durumu vardır (Pala, 2009, s. 149). Şair bu mazmunu hatırlatacak şekilde beytini kurgulamıştır.

غلط ادا دیو رد ایتدی نسخهٔ بختم/ایدر می عاقل اولان چرخ ناصوابیله بحث

Ġalaṭ-edâ deyü redd itdi nüsḫa-i baḫtum

İder mi 'âḳil olan çarḫ-ı nâ-ṣavâb ile bahs

[Ġalaṭ-edâ deyü nüsḫa-i baḫtum redd itdi. 'Âḳil olan çarḫ-ı nâ-ṣavâb ile bahs ider mi?]

Yanlış tavırlı diye bahtımın nüshasını reddetti, akıllı olan doğru olmayan felek ile sohbet eder mi?

Galat: Yanlış, hata; hatalı, kusurlu. **Nüsha:** Yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan suret; gazete ve dergilerde sayı; muska. **Baht:** Allah tarafından ezelden belirlendiği kabul edilen kısmet ve nasip, uygun talih, ikbal, şans. **'Âkil:** Akıllı. **Çarh:** Çark, dönen tekerlek, tekerlek gibi dönen şey; gökyüzü, kâinat, felek, âlem, dünya; (mec.) talih, baht, zaman, devran. **Nâ-savâb:** Doğru olmayan, yanlış, haksız.

Bu beyitte yine felekten yana şikâyet söz konusudur. Felek, söyleyicinin bahtının nüshasını yanlıştır diye reddetmiş. Söyleyici ise akıllı olan kimsenin doğru dürüst olmayan felek ile iddialaşmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bir önceki beyitte olduğu gibi klasik şiirde âşık felekten har zaman şikâyetçi konumdadır. Bu beyitte de böyel bir tutumu görmekteyiz.

صدای چاك گلور داخی جیب یوسفدن/محال اولدیغیچن عشق بی حجابیله بحث

Ṣadâ-yı çâk gelür daḫı ceyb-i Yûsuf'dan

Muḥâl olduġıçün 'aşḳ-ı bî-hicâb ile baḥs

['Aşḳ-ı bî-hicâb ile baḥs muḥâl olduġıçün ceyb-i Yûsuf'dan daḫı ṣadâ-yı çâk gelür.]

Utanmaz aşk ile bahis imkânsız olduğu için Yusuf'un yakasından bile yırtık sesi gelir.

Sadâ: Ses, yankı. **Çâk:** Yırtık, yarık. **Ceyb**: Yaka, cep.

Yusuf güzelliğiyle şöhret bulmuş genç bir delikanlıdır. Mısır'da Katîfer adında üst düzey bir devlet görevlisi tarafından satın alınır. Katîfer'in karısı Züleyhâ'dır. Bir gün kimse evde yokken Zeliha, Yusuf'la olmak ister. Fakat Yusuf bunu kabul etmeyerek kaçmaya başlar. Züleyhâ arkadan Yusuf'un elbisesinden tutup çeker ve elbisesi yırtılır (Onay, 2016, s. 434-435). Beyitte bu kıssaya telmih vardır. "Aşk-ı bî-hicâb" ile Züleyhâ'nın evli olmasına rağmen Yusuf'a duyduğu tutku kastedilmiş olabilir. Züleyhâ'nın derin tutkusu, utanılması gereken bir eylemde bulunmasına neden olmuştur. Utanmaz aşk ile bahse girmek imkânsız bir durumdur. Çünkü

karşımızda bu gibi aşktan dolayı Yusuf'un yırtılan yakası mevcuttur. Aşk soyut bir kavramdır ve insanlara özgü utanma duygusu aşkın bir özelliği olarak verilmiştir (teşhis).

گوڭل بر آتش حسنه پرستش ایلر کیم/ایدر کمینه شراری صد آفتابیله بحث

Gönül bir âteş-i ḥüsne perestiş eyler kim

İder kemîne-şerârî ṣad âftâb ile baḥs

[Gönül bir âteş-i ḥüsne perestiş eyler kim kemîne-şerârî ṣad âftâb ile baḥs ider.]

Gönül bir güzelin ateşine tapar çünkü zavallı kıvılcım, yüz güneşle söz eder.

Perestiş eylemek: Tapınmak, taparcasına sevmek**. Kemîne:** Az; hakir, aciz, zavallı. **Şerâr:** Kıvılcım. **Âftâb:** Güneş; (mec.) güzel yüz, güzel yüzlü sevgili, dilber.

Gönül, bir güzellik ateşine taparcasına sever ki azıcık, zavallı durumundaki kıvılcım yüz güneşten bahsetmektedir. Burada gönül, kıvılcıma güzellik ateşi olan muhatap da güneşe benzetilmiştir. Gönül, her ne kadar taparcasına sevse de güzellik ateşine yaklaşması biraz zor olur. Bir nevi yaklaşırsa yanar gibi bir hayal kurulmuştur. Bu durumu bütün enerjilerin kaynağı olan güneş üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Neticede kıvılcım da güneş enerjisi ile ortaya çıkmaktadır. Buradaki kıvılcım azıcık ve zavallı durumdadır. Buna rağmen güneşe talipmiş gibi anlatılmıştır. Beyit bir imkânsızlık üzerine kurulmuştur. Burada gönül, sevgilinin yanağına düşmüştür. "Gönül" ile "şerâr" ve "âteş-i hüsn" ile "âftâb" arasında leff ü neşr vardır.

قو بحث دانشی ای خصم خار و خس طینت/اولور می شهری گبی آتشین جوابیله بحث

Ḳo baḥs-i dânişi ey ḫaṣm-ı ḫâr u ḥas-ṭînet

Olur mı Şehrî gibi âteşîn-cevâb ile baḥs

[Ey ḫaṣm-ı ḫâr u ḥas-ṭînet baḥs-i dânişi ko. Şehrî gibi âteşîn-cevâb ile baḥs olur mı?]

Ey çalı çırpı yaratılışlı düşman, bilgi iddiasını bırak. Ateş gibi cevaplı Şehrî ile sohbet olur mu?

Bahs: Karşılıklı konuşma, söz, sohbet, lakırdı; üzerinde konuşulan, tartışılan konu, mevzû, mesele; bir konu üzerinde kazanan tarafa kaybeden tarafın önceden kararlaştıran bir şeyi vermesi esasına dayanan sözleşme, iddia. **Dâniş:** Bilgi, ilim, irfân. **Hasm:** Düşman; bir dava veya karşılaşmada taraflardan her birinin birbirine göre durumu, karşı taraf. **Hâr u has:** Çalı çırpı, çerçöp. **Tînet:** Yaratılış, maya, fıtrat, hilkat.

Bu beyitte muhatap çalı çırpı gibi kolayca tutuşabilen olarak tasavvur edilmiştir. Ona Şehrî ile bilgelik iddasına girilmemesi uyarısında bulunulmuştur. Çünkü Şehrî'nin cevapları ateş gibidir. Nasıl ki çalı çırpı ateş karşısında kolayca tutuşuyorsa sen de onunla bahse girersen bilgisi karşısında kolayca yenilirsin deniliyor. Ayrıca şair bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid).

16. Gazel

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

دل اولمشیکن غمزهٔ پر نیشتره محتاج/ایتمه ینه آسایش نیشترتره محتاج

Dil olmış iken ġamze-i pür-nîştere muḥtâc

İtme yine asâyiş-i nîştertere muḥtâc

[Dil ġamze-i pür-nîştere muḥtâc olmış iken yine asâyiş-i nîştertere muḥtâc itme.]

Gönül, neşter dolu gamzeye muhtaç olmuşken daha neşterli huzura muhtaç etme.

Dil: Gönül, yürek. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek, göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; çene veya yanak çukuru. **Nîşter:** İğne, diken, hançer vb. delici ve batıcı sivri şeyler; neşter. **Muhtâc eylemek:** Bir kimseye, bir şeye ihtiyaç duyar hâle getirmek. **Asâyiş:** Güvenlik; rahat, huzur, sukûnet.

Gamze özellik olarak kılıç ve okun iştirakiyle âşığın cismini, canını ve gönlünü delip geçer. Gamze ok ve kılıcına hedef olan âşık, bunun tekrarlanmasını ister

(Canım, 2016, s. 60-61). Bu beyitte ok ve kılıç yerine yine kesici ve delici bir alet olan neşter kullanılmıştır. Gamze, âşığa zulmeden sevgilinin bakışı ise de söyleyici bunun devam etmesini istemektedir. Kendisinin buna muhtaç olduğunu ifade ediyor. Hâl böyle iken neştere karşı herhangi bir rahatlık ve huzura muhtaç etmemesini buyurmaktadır. Yani söyleyici burada rahat ve huzur yerine sevgilinin neşter dolu gamzesini arzulamaktadır. Rahatlık ve huzur onun için eziyettir.

"Nîşterter" kelimesinde "-ter" eki Farsçada sıfatlara gelerek "çok, pek çok, daha çok" anlamı katarken burada bir isim olan "nîşter"e eklenmiştir. Bu tarz bir tasarruf Sebk-i Hindi'nin "şiir dilinde sapmalar" özelliğine örnektir.

هم بسمل ایدر عاشقی هم ماتمن ایلر/ایتمز هله مقتولنی شیونگره محتاج

Hem bismil ider 'âşıḳı hem mâtemin eyler

İtmez hele maḳtûlını şîvengere muḥtâc

['Âşıḳı hem bismil eder hem mâtemin eyler. Hele maḳtûlını şîvengere muḥtâc itmez.]

Hem aşığı keser hem de yasını tutar hele (bir bakın) öldürdüğünü feryatçıya muhtaç etmez.

Bismil itmek: Kesmek, boğazlamak. **Mâtem:** Sevilen bir kimsenin ölümünden duyulan büyük acı ve bu acı sebebiyle ağlayıp inleme, zevk ve eğlenceden uzaklaşma, yas; mağlubiyet, ayrılık, istila gibi büyük dert ve felaketlerin sebep olduğu derin üzüntü, keder ve ümitsizlik. **Maktûl:** Öldürülmüş, katledilmiş kimse. **Şîven:** Matem, yas, sızlanma, feryat. **–ger:** Sonuna geldiği kelimelere "-li, -ci, eden, edici" anlamı katarak Farsça türemiş sıfat ve isimler yapar.

"Bismil" boğazlanmış, kesilmiş hayvan olmakla beraber katledilmiş bir kimseye de bismil denilir. Halim selim, yumuşak huylu ve sabırlı kimseler için de bismil kavramı kullanılmıştır (Asım, 2009). İsrafil Babacan (2012), Sebk-i Hindi şairlerinin kullandığı "önemli imajlar ve kavramlar" arasında bismil (kurbân) kelimesiyle ilgili şu tespitlerde bulunur:

Sebk-i Hindî şairleri kurbân kavramı üzerinde ısrarla durmalarının asıl nedeni, kurbanın kesilirken, manevî bir zevk aldığına inanmaları ve bu zevki, aşığın sevgilisi uğrunda canını feda ederkenduyduğu ıztırap ile tasavvufta salikin hayret makamında hissettiği duygulara benzetmeleridir.

Bilindiği gibi İslam inancına göre kurbân edilen hayvanlar, hayvanlar aleminin şehidi sayılır. Ayrıca kurbân kesilirken, özellikle de boyun kısmının yarısında yer alan şah damarı kesilince çırpınır. İşte Sebk-i Hindî şairleri, âşığın aşk halinde çırpınan gönlünü, kurbanın bu haline benzetmişlerdir. Dolayısıyla çoğu kez kurban yerine "nîm-bismil" ve "nîm-kuşte" (yarı kesilmiş, yarı kurban, yarı ölü) ifadelerine yer vermişlerdir. Ayrıca kesilen kurbanın gözü sabit bir noktaya, donuk bir şekilde bakar. Kurbanın bu görüntüsü Sebk-i Hindî şiirinde tablolaştırılarak hakikati görmeye başlayan salikin hayret halindeki göz ifadesi ile özdeşleştirilmiştir. (Babacan, 2012, s. 445)

Bu beyitte sevgili, hem âşığını katletmiş hem de onun yasını turmaktadır. Burada da bir tezad söz konusudur. Âşığı için feryat figan etmesinin sebebi de onu bir feryatçıya muhtaç etmemek istemesidir.

ایتمه دله تکلیف رقیب ایله نظاره/اولماز می ساقی نظر ساغره محتاج

İtme dile teklîf raḳîb ile nezâre

Olmaz mey-i sâḳî naẓar-ı sâġara muḥtâc

[Dile raḳîb ile nezâre teklîf itme. Mey-i sâḳî naẓar-ı sâġara muḥtâc olmaz.]

Gönle rakiple bakışı teklif etme, sakinin şarabı kadehin bakışına muhtaç olmaz.

Teklîf itme: Bir kimseye bir şeyin olması veya bir şeyi yapması için öneride bulunmak. **Rakîb:** Başkalarının menfaatine mani olarak kendi menfaatine çalışan kimseler demektir. Türk edebiyatında engel, düşman, ağyar, hasut, yabancı gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Gözcü, bekçi, fesat kimse anlamlarında da kullanılmıştır (Onay, 2016, s. 339). **Nezâre:** Bakma, bakış, seyretme. **Mey:** Şarap, bade; tasavvufta İlahî aşk. **Sâkî:** İçki meclisinde içki dağıtan, kadehlere içki koyan kimse; su dağıtan kimse. **Nazar:** Bakış, bakma, göz atma; bir şeye şöyle veya böyle düşünerek bakan, bakış, bakış açısı; fikir yürütme; bazı kimselerin bakışlarının bir şeye veya kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan ve kötü hadiselere sebep olan terslik, uğursuzluk, göz, göz değmesi. **Sâgar:** İçki kadehi.

Rakip klasik şiirde sevgili ile âşığın arasına giren kimsedir. Bu rakip başka bir âşık olabildiği gibi sevgilinin yanında bulunan herhangi biri de olabilir. Söyleyici, bu anlayıştan hareketle gönle rakiple bakışmayı önermemesini istemektedir. Çünkü buna ihtiyacı da yoktur. Bunu da bir örnekle ifade etmektedir. Saki'nin elinde bulunan şarap kadehin bakışına muhtaç olmaz. Kadeh boş ise o şaraba muhtaçtır, şarap ona muhtaç değildir.

Sebk-i Hindî'nin "örenklemeli beyit sistemi"ne bir örnek burada da var: Birinci mısrada şair bir durumu ifade ederken ikinci mısrada bu durumu somutlaştırmak için günlük hayattaki bir gerçeklikle ifade etmiştir. Gönlün rakiple bakışması kişileştirmedir (teşhis). Muhtaç olamak da insanlara has bir durumdur. Şarabın kadehe muhtaç olmaması yine teşhis örneğidir. Mey, sâkî, sâgar kelimeleri bir uyum içinde kullanılmıştır (tenasüp).

شاد ایتمه دلم منّت غیریله شکست ایت/تك آیینه‌می ایلمه خاکستره محتاج

Şâd itme dilüm minnet-i ġayr ile şikest it

Tek âyinemi eyleme ḫâkistere muḥtâc

[Dilüm şâd itme minnet-i ġayr ile şikest it. Tek âyinemi ḫâkistere muḥtâc eyleme.]

Gönlümü başkasının yardımıyla memnun etme, (onu) kır, yeter ki (gönül) aynamı küle muhtaç etme.

Şâd: Sevinçli, memnun. **Gayr:** Başka bir kimse, başkası. **Şikest it:** Kırmak. **Hakister:** Kül. **Minnet:** Yapılan bir iyiliğin yükü, ağırlığı altında ezilme, iyilik yapana karşı kendini daima borçlu hissetme; iyilik, yardım, bağış, lütuf, kerem.

Söyleyici birinci mısrada muhatabına gönlünü sevindirmemesini, başkasının yardımıyla onu kırmasını, ikinci mısrada ise aynasını küle muhtaç etmemesini istemektedir. Ayine kelimesi klasik şiirlerde -dudak kelimesinin yerine lal kelimesinin kullanılması gibi- gönül yerine kullanılmıştır (Şentürk, 2016, s. 485). Aynalar eskiden çelik ve gümüş gibi madenlerden imal edildiği için zamanla kir ve pasla kararabiliyorlardı. Bu karartıyı gidermek için kül sürtülerek aynalar tekrar parlatılırdı (Şentürk, 2016, s. 487). Klasik şairler reel hayattaki bu uygulamayı sevgili ile çeşitli şekillerde ilişkilendirerek şiirlerde işlemişlerdir. Minnet kelimsinin anlamına baktğımızda söyleyici kendini borçlu hissetmek istmemektedir. Birilerinin iyiliği altında ezilmektense gönül aynasının kırılmasını tercih ediyor. Söyleyici burada onurlu bir tutum sergilemektedir. Aynı zamanda sevgilinin yanağı ve yüzü de aynaya benzetilir. Bu beyit özelinde belki de söyleyici sevgiliyi bile istememiş olabilir. Bu durum Sebk-i Hindî'de "sevgiliden yüz çevirme" (vâsûht) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gönül aynaya, başkasının minneti de küle benzetilmiştir (teşbih). Ayrıca “dil” ile “ayine” ve “minnet-i gayr” ile “hâkister” kelimeleri arasında leff ü neşr vardır.

مائل دله اول مرتبه کیم وقت تجلّا/ایتمز نظر دیدهٔ حیرت تره محتاج

Mâ’il dile ol mertebe kim vaḳt-i tecellâ

İtmez naẓar-ı dîde-i ḥayrettere muḥtâc

[Dile ol mertebe mâ’il kim vaḳt-i tecellâ naẓar-ı dîde-i ḥayrettere muḥtâc itmez.]

(O,) gönle o kadar meyillidir ki tecelli zamanında daha hayran bir gözün bakışına muhtaç etmez.

Mâ’il: Bir tarafa, bir yöne doğru eğilmiş, meyletmiş; bir şeye yatkınlığı olan; istekli, hevesli, arzulu; andırır, benzer, -e çalar, yakın. **Mertebe:** Kademe, derece, basamak, sıra; rütbe; miktar, ölçü, kadar. **Tecellâ (Tecelli):** Görünme, belirme, görünür olma; (mec.) kader, talih; Allah’ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. **Hayret:** Şaşmak, şaşırmak; kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salikin, düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesi. Hayret ya delilde olur ya da medlulde. Allah’ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklık ve mülhitliktir. Delille varılan Hakk’ın tecellilerini temaşada hayrete düşmek sıddıklıktır (Uludağ, 2012, s. 163). **Nazar:** bakma, bakış, göz atma; fikir yürütme; bazı kimselerin bakışlarının bir şey veya bir kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan terslik, uğursuzluk, göz değmesi. **Dîde:** Göz

Bu beyitte Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça kullandığı “tecellâ” ve “hayret” gibi kavramlara yer verilmiştir.

شهری گبی مستغنی یم احسان فلکدن/اولمق نه بلا طالع بداختره محتاج

Şehrî gibi müstaġnîyem ihsân-ı felekden

Olmaḳ ne belâ ṭâli‘-i bed-aḫtere muḥtâc

[İhsân-ı felekden Şehrî gibi müstaġniyem. Ṭâli‘-i bed-aḫtere muḥtâc olmaḳ ne belâ.]

Şehrî gibi feleğin yardımına ihtiyaç duymam, yıldızı kötü olan talihe muhtaç olmak ne beladır.

Müstagnî: İhtiyaç ve eksiklik duymayan, elinde olanla yetinen kimse, tok, doygun; ilgi, alaka göstermeyen, tenezzül etmeyen, umursamaz, kayıtsız. **İhsân:** Bağışlama, bağışta bulunma; bağışlanan şey, bahşiş; lütuf, kerem, iyilik. **Tâli':** Doğan; baht, talih. **Bed-ahter:** Yıldızı kötü olan, talihsiz; uğursuz.

Söyleyici, Şehrî gibi feleğin iyiliğinden müstağni olduğunu yani ondan herhangi bir beklenti içinde olmadığını ifade etmiştir. Bunu veciz bir şekilde ikinci mısrada örneklemeye çalışmıştır. Uğursuz talihe muhtaç olmak çok belalı, kederli bir durum olduğunu belirtmiştir. Burada söyleyici klasik şiir anlayışında görülen felekten yakınma, ondan şikâyetçi olma durumu yine karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki felekten gelebilecek herhangi bir yardımı, iyiliği gözetmemektedir.

Eski asronomi bilimine göre dokuz kat gök vardır. Eskilerin inancına göre bütün ruhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak ana rahmine düşer ve bir gün tekrar oraya döneceklerdir. Ay, Güneş, Mirrih, Müşteri, Utarid, Zühal, Zühre adlı yıldızların kendilerine göre kuruluk, yaşlılık, sıcaklık, soğukluk gibi tabiatları; insanlarda görülen iyi ve kötü huy gibi vasıflara neden olur (Onay, 2016, s. 430-431). Ayrıca bu yıldızların uğurlu ve uğursuz olanları da vardır. Bu beyitte uğursuz yıldıza muhtaç olmanın ne denli müşkil bir durum olduğu anlatılmıştır. Şehrî bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsederek tecride başvurmuştur.

17. Gazel

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

فزون ایدرسه نوله دردمی دوای مسیح/زمین جانی مرض خیز ایدر هوای مسیح

Füzûn iderse n'ola derdümi devâ-yı Mesîḥ

Zemîn-i cânı maraż-ḫîz ider hevâ-yı Mesîḥ

[Devâ-yı Mesîḥ derdümi füzûn iderse n'ola? Hevâ-yı Mesîḥ zemîn-i cânı maraż-ḫîz ider.]

Mesih'in ilacı derdimi artırırsa bunda şaşılacak ne var? İsa'nın nefesi (bile benim) can toprağımda hastalık yeşertir.

Füzûn itmek: Artırmak, çoğaltmak, fazlalaştırmak. **Devâ:** İlaç, derman, şifa; çare, tedbir. **Maraz:** Hastalık, illet; kibir, gurur, benlik, bencillik gibi manevi bünyeyi rahatsız eden kusurlardan her biri. **–hîz:** Sonuna geldiği kelimelere "kalkan, kaldıran, sıçrayan, sıçratan" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. Ayrıca "hîz" kelimesi yeşermek, (bitkinin) bitmesi anlamlarına da gelmektedir (Dihhudâ, 2021).

Bu beyitte bir mübalağa söz konusudur. Mesih'in ilacı herkese şifa olurken söyleyicinin derdini artırmaktadır. Can, toprağa benzetilmektedir (teşbih). Bu toprakta Mesih'in nefesi hastalık yeşertiyor. Arka planda Hz. İsa'nın ölüyü diriltme mazmunu vardır. Topraktan ölüyü diri olarak çıkarması beklenirken söyleyicinin can toprağından hastalık yeşertiyor.

حسد او خون دل آشامه کیم نگاه ایتمز/آچرسه هر نفسی چشمهٔ دعای مسیح

Ḥased o ḫûn-ı dil-âşâma kim nigâh itmez

Açarsa her nefesi çeşme-i du'â-yı Mesîḥ

[Her nefesi çeşme-i du'â-yı Mesîḥ açarsa ḥased o ḫûn-ı dil-âşâma kim nigâh itmez]

Ne imrenilecek (kimsedir) o gönül kanı içen, (onun) her nefesi Mesih'in dua çeşmesini açarsa (bile bir kez dönüp) bakmaz.

Hased: Çekememe; ne imrenilecek, ne gıpta edilecek şey! **Hûn–âşâm:** Kan içici. **Nigâh itmek:** Bakamk.

Söyleyicinin muhatabı gönül kanı açan kimsedir. Bu muhatabın bir özelliği de Mesih'in dua çeşmesini açmaya muktedir ve kabil iken buna tenezzül etmez. Hz. İsa'nın mucizeleri arasında ölüleri nefesiyle diriltmesi, körlerin gözlerini iyileştirmesi, eliyle mesh edip hastalıkları iyileştirmesi de vardır (Canım, 2016, s. 207). "Mesîh"in kelimesinin zikredilmesi onun sağlıkla ilgili özelliklerine telmihte bulunulmuştur.

فغان شریعت عشق حیات دشمندن/که نقص معجزه در روح بی فدای مسیح

Fiġân şerî‘at-ı ‘aşḳ-ı hayât-düşmenden

Ki naḳş-ı mu‘cizedür rûḥ-ı bî-fidâ-yı Mesîḥ

[Şerî‘at-ı ‘aşḳ-ı hayât-düşmenden fiġân ki rûḥ-ı bî-fidâ-yı Mesîḥ naḳş-ı mu‘cizedür.]

Hayata düşman aşkın hükmünden eyvah ki Mesih'in eşsiz nefesi (dahi) mucizenin eksikliğidir.

Figân: Istırapla bağırma, haykırma, feryat. **Şerî‘at:** Açık, doğru ve düz yol; herkesin uyması için konan her çeşit kural, kanun, yasa, düzen ve nizam. **Naks:** Eksiklik, noksanlık. **Bî-fidâ:** Faydasız.

Bu beyitte İsa'nın nefesiyle diriltme mucizesinin âşığın canına kasteden aşk ve dolayısıyla sevgili karşısında kifayetsiz kalındığı ima ediliyor. Sebk-i Hindî şairlerinin az sözle çok mana ifade etme çabaları ve kaygıları "alışılmamış bağdaştırmalar"la da kendini göstermektedir. Terkip yoluyla kelimeler arasında benzerlik, aitlik, tür gibi münasebetler kurulurken yeni çağrışımların bir sonucu olarak da daha önce rastlanmayan terkipler ortaya çıkabilmektedir. "Naks-ı mu‘cize" ifadesi de böyle yorumalanabilir. Yani mucize yetersiz kalmıştır.

طواف ایدر دل قربانیان لباسنده/حریم دیدهٔ بیمارگی شفای مسیح

Ṭavâf ider dil-i ḳurbâniyân[10] libâsında

Ḥarîm-i dîde-i bîmâruŋı şifâ-yı Mesîḥ

[Şifâ-yı Mesîḥ ḥarîm-i dîde-i bîmâruŋı dil-i ḳurbâniyân libâsında ṭavâf ider.]

Hz. İsanın şifası (senin) hasta gözünün haremini kurbanların gönlü kıyafetinde tavaf eder.

Tavaf itmek: Kutsal sayarak etrafını dolaşma, ziyaret etme. **Libâs:** Elbise, giyecek şey. **Harîm:** Yabancılara yasak olan, yabancılardan korunan mukaddes yer, harem dairesi, camilerde toplu namaz kılınan iç kısım. **Bîmâr:** Hasta.

Söyleyici, muhatabına "Hz. İsa'nın şifası senin hasta gözünün haremini kurbanların gönlü kıyafetinde tavaf eder." demiştir. Burada muhatabın gözü hastadır.

[10] Akuzatif eki olmadığı görülerek terkip yapılmıştır.

“Hz. İsa nefesiyle ölüleri diriltir, körlerin gözlerini açar… (Onay, 2016, s. 225)”. İyileştirici güçleri olan Hz. İsa’nın şifası, hasta gözün haremini kurban gönüller şeklinde tavaf etmektedir. Tavaf etmekten kasıt, Hz. İsa’nın şifası gözün hastalığını iyileştirmek için gözün etrafında dönüp dolaşmasıdır. “Harîm” yabancıların girilmesi yasak olduğu için şifa da yabancı olarak görülmüş ve gözün haremine alınmamıştır, denilebilir.

Göz bebeği dairevidir. Hacıların Kâbe’yi tavaf etmeleri sırasında dairevi bir şekil oluşur. Şair, gözü hacıların Kâbe’yi tavaf ettiklerinde oluşan görüntüye benzetmiştir (teşbih). Bu yönüyle şair “aşırı hayalcilik”e kaçmış diyebiliriz. “Tavâf itmek”, “kurbân”, “libâs”, “harîm” gibi kavramlar İslamiyet’in şartı olan Hac ibadetini çağrıştıran kelimelerdir. Bu kelimelerin bir arada ve biribirine uygun kullanılması tenasüptür. Ayrıca hac ibadetinin şartlarından biri kurban bayramı esnasında Kâbe’de olmak ve orada kurban kesmektir. Beyitte kurban kelimesinin kullanılması bu ibadeti çağrıştırmaktadır.

Hac ziyareti esnasında hacılar, normal zamanlarda helal olan bazı fiilleri kendilerine haram kılmasına “ihram” denilir. İhrama girmekle beraber erkeklerin dikişli elbise giymekleri yasaktır. Hac süresince beyaz renkli dikişsiz kıyafetler giyilmiş ve bu kıyafete “ihramlık” denilmiştir (Öğüt, 2000, s. 539). Beyitte geçen “libâs” kelimesi bu durumu çağrıştırmaktadır.

Eskiden hastalıktan kurtulmak için insanlar, tekkelere kurban adarlarmış (Onay, 2016, s. 270). Bu beyitte gönüller belki de sevgilinin ve muhatabın gözünün hastalığını iyileştirmek için kurban olmaya hazır şekilde onun etrafında dönüp dolaşmaktadırlar. Bu yönüyle “dil (gönül)” kavramı kişileştirilmiştir (teşhis). Hz. İsa’nın körlerin gözlerini nefesiyle iyileştirme mucizesine telmih yapılmıştır.

خموش شهری بو معجز دمانه زمزمه‌دن/سماع جانمی تعزیب ایدر صدای مسیح

Ḫamûş Şehrî bu mu‘ciz-demâne zemzemeden

Semâ‘-ı cânumı ta‘ẓîb ider ṣadâ-yı Mesîḥ

[Şehrî bu mu‘ciz-demâne zemzemeden ḫamûş. Semâ‘-ı cânumı ṣadâ-yı Mesîḥ ta‘ẓîb ider.]

Şehrî sus! Bu mucize nefesli tiz nağmeden Mesih'in avazı canımın işitmesini azaba sokar.

Hamûş: Susmuş, sessiz. **Mu'ciz-dem:** Nefesinin gücüne erişilmeyen, nefesi karşısında aciz kalınan, olağanüstü etkili bir nefese sahip olan. **Zemzeme:** Nağmeli ses, nağme, ezgi. **Semâ':** İşitme, duyma. **Ta'zîb itmek:** Eziyet vermek, azaba sokmak, üzme.

Söyleyicinin muhatabı Şehrî'dir. Söyleyici, Şehrî'den olağanüstü etkilere sahip nefesinin nağmesini salmamasını, sessiz kalmasını istemektedir. Çünkü Hz. İsa'nın avazı, söyleyicinin canının işitmesini azaba sokmaktadır. Burada Şehrî'nin mucizeli nefesinin nağmesi, Hz. İsa'nın sesine (sadâ-yı Mesîh) benzetilmiştir. Hz. İsa'nın nefesi ölüleri diriltme ve körlerin gözünü açma (Onay, 2016, s. 270) gibi özelliklere sahiptir. Şehrî'nin nefesi de mucizeli olarak gösterilmiştir. Şehrî'nin "zemzeme"den kastı kendi şiirleri olabilir. Şehrî, tıpkı Hz. İsa'nın mucizeleri gibi kendi şiirlerinin karşısında da aciz kalındığını ifade etmek istemiş olabilir.

"Semâ'-ı cânum" (canımın işitmesi) terkibi Sebk-i Hindî'nin "alışılmamış bağdaştırmalar" özelliğine uygun bir kullanımdır. Hz. İsa zikredilerek onun mucizeli nefesine telmih yapılmıştır.

18. Gazel

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

اذّیت دله اول مرتبه جفا گستاخ/که حسنگه او قدر اولمز ابتلا گستاخ

Eẕiyyet-i dile ol mertebe cefâ güstâḫ

Ki ḥüsnüŋe o kadar olmaz ibtilâ güstâḫ

[Cefâ, eziyyet-i dile ol mertebe güstâḫ ki güstâḫ, ḥüsnüŋe o kadar ibtilâ olmaz.]

Gönle eziyet etmekte cefa o kadar küstah ki küstah (bile) güzelliğine o kadar tutkun olmaz.

Güstâh (Küstâh): Haddini bilmez, saygısız, utanmaz, edepsiz. **İbtilâ:** Bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük, kendini almayacak kadar tutkun olma, tutku.

Söyleyici, bu beyitte cefanın gönle eziyet etmekte çok cüretkâr olduğunu belirtmiştir. Söyleyici, muhatabına cefanın bu konudaki cüretkârlığı öyle bir derecededir ki küstah kimse bile senin güzelliğine bu kadar tutkun değildir, demiştir. Burada Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu "mübalağa"lı anlatıma gidilmiştir.

نه سود حسن طلبدن کاولور دم دیدار/دله غلوی ادب حسنکٔه حیا کستخ

Ne sûd[11] ḥüsn-i ṭalebden k'olur dem-i dîdâr

Dile ġulüvv-i edeb ḥüsnüŋe ḥayâ güstâḫ

[Nu sûd ḥüsn-i ṭalebden ki dem-i dîdâr dile ġulüvv-i edeb ḥüsnüŋe ḥayâ güstâḫ olur.]

Talep güzelliğinden ne fayda ki görüşme vakti gönle aşırı edep (senin) güzelliğine (karşı) utanma (bile), utanmaz olur.

Sûd: Fayda, kâr. **Dem:** Nefes, soluk; zaman, an, çağ; içki. **Dîdâr:** Yüz, güzel yüz; görünüş, tecelli. **Gulüvv:** Haddini aşma, ileri gitme, aşkınlık, taşkınlık. **Hayâ:** Utanma, sıkılma; ar, namus, edep; Allah korkusu ile günahtan kaçınma. **Güstâh:** Küstah, hayâsız, arsız, edepsiz, saygısız.

Bu beyitte sevgilinin güzelliği konusunda bir mübalağa söz konusudur. Sevgilinin güzelliği karşısında edep, haddini aşarak taşkınlık yapmaktadır. Hayâ bile küstahlaşır. Yani utanma duygusu bile utanmaz olur. İnsan fıtratında var olan utanma duygusunun küstahlaşması, arsızlaşması "ince hayal" olarak ele alınabilir.

ینه نه حیلهٔ وعده خلافی طرح ایتدکٔ/که بیدلانه نگاه طلب نما کستاخ

Yine ne ḥîle-i va'de-ḥilâfı ṭarḥ itdüŋ

Ki bî-dilâna[12] nigâh-ı ṭaleb-nümâ güstâḫ

[Yine ne ḥîle-i va'ḍe-ḥilâfı ṭarḥ itdüŋ ki bî-dilâne nigâh-ı ṭaleb-nümâ güstâḫ]

Yine nasıl vadeye aykırı bir hile tasarladın ki arzulu olan bakış âşıklara küstah(tır).

---

[11] Şehrî Dîvânı neşrinde terkipli okunan bu kelime anlam gereği terkibsiz okunması daha doğru olacaktır.

[12] Bu kelime "bî-dilâna" şeklinde okunabildiğinden anlam gereği "bî-dilâna" şeklinde değiştirildi.

Hîle: Bir kimseyi aldatmak, kandırmak ve yanıltmak amacıyla yapılan tertip, düzen. **Va‘de:** Bir iş için önden belirtilen zaman; bir işi geciktirmek için belirtilen zaman; ecel; söz verme. **Hilâf:** Ters, aykırı; ihtilaf, zıt olma; yalan. **Tarh itmek:** Atmak, koymak, bırakmak; kurmak, tertip ve tanzim etmek. **Bî-dil:** Korkak; nüktesiz; âşık; kalpsiz, gönülsüz. **Nigâh:** Bakma, bakış, nazar. **Taleb:** İsteme, dileme, arzu etme; istek, dilek. **–nümâ:** Sonuna geldiği kelimelere "gösteren, bildiren; benzeyen" anlamları katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Güstâh:** Küstah, hayâsız, arsız, edepsiz, saygısız.

Söyleyici, muhatabının sözünde durmama hilesi tasarladığını belirtmiştir. Çünkü arzulu olan bakış, âşıklara karşı küstah olmaktadır. Burada klasik şiirde var olan sevgilinin cefasını görebilmekteyiz. Çünkü âşık, yine dilediğine kavuşamamış ve sevgili ona karşı bir takım oyunlar oynamıştır, denilebilir.

نیجه نهان ایدەیم حرف وعدۂ وصلڭ/زبان آرزویی ضبط مدّعا کستاخ

Nice nihân ideyüm ḥarf-i va‘de-i vaṣluŋ

Zebân-ı ârzû-yı żabṭ-ı müdde‘â güstâḫ

[Ḥarf-i va‘de-i vaṣluŋ nice nihân ideyüm. Zebân-ı ârzû-yı żabṭ-ı müdde‘â güstâḫ.]

Kavuşma vadi sözünü nasıl gizleyeyim (ki) iddiayı zabt etme arzusunun dili küstahtır.

Nihân itmek: Gizlemek, saklamak. **Harf:** Söz, laf. **Va‘de:** Bir iş için önden belirtilen zaman; bir işi geciktirmek için belirtilen zaman; ecel; söz verme. **Vasl:** Ulaşma, birleşme; sevdiğine kavuşma, vuslat. **Zebân:** Dil; lisan, konuşma. **Müdde‘â:** İddia edilen, ısrarla savunulan husus, görüş, maksat, fikir, düşünce, tez vb. **Güstâh:** Küstah, hayâsız, arsız, edebsiz, saygısız.

Söyleyici, muhatabına kendisine kavuşma sözü verdiğini ve bunu gizlemenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun mümkün olmamasının sebebi iddia edilenin zapt edilmesinin arzu dilinin küstah olmasıdır. Arzu dili, arsız ve küstah olduğu için gizlenmesi mümkün değilmiş gibi düşünülmüştür. Hani arzu dili, utangaç olsa saklanılması kolay olur fakat edepsiz olduğu için gizlemek pek mümkün

olmamaktadır. Bir nevi kavuşmanın kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Ya da muhatap sözünden cayıp, söyleyiciye bunu kimseye söylememesini istemiş de olabilir. Söyleyici, bu durumu gizlemenin ihtimalinin olmadığını belirtmek istemiş olabilir.

محبّ عادت شهرئ بی نیازم که/اسیر مشربی کستاخیان و نا کستاخ

Muḥibb-i ‘âdet-i Şehrî-i bî-niyâzam ki

Esîr-i meşrebi güstâḫiyân u nâ-güstâḫ

[Muḥibb-i ‘âdet-i Şehrî-i bî-niyâzam ki esîr-i meşrebi güstâḫiyân u nâ-güstâḫ]

Niyazsız Şehrî’nin âdetinin dostuyum ki küstahlar ve küstah olmayanlar (onun) meşrebinin esiridir.

Muhibb: Sevgi duyan, sevgi besleyen, seven kimse; dost, yâr; bir tarikata ilgi ve yakınlık duyan, o tarikatın inancını, görüş ve düşüncelerini benimseyen kimse. **‘Âdet:** Herkes tarafından uyulan hâl, görenek, usul; alışkanlık, huy, tabiat. **Niyâz:** Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica; dua, tazarru; muhtaç olma, muhtaçlık, ihtiyaç. **Meşreb:** Bir kimsenin yaradılışında bulunan huy, yaratılış, tabiat, mizaç, karakter; davranış biçimi, yaşayış tarzı, gidiş, yol, meslek. **Güstâh:** Küstah, hayâsız, arsız, edepsiz, saygısız.

Bu beyitte söyleyici, yalvarıp yakarmayan Şehrî’nin mizacının sevenidir. Çünkü küstah olanlar da olmayanlar da Şehrî’nin meşrebinin esiridir. Söyleyici bu beyitte küstah mı değil mi bilmiyoruz. Fakat küstah olanlar da olmayanlar da Şehrî’nin karakterine sevgi besledikleri için söyleyici de Şehrî hayranı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şehrî, bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir. Bu tarz bir kullanıma tecrid denilmektedir. “Muhibb-i ‘âdet-i Şehrî-i bî-niyâzam” terkibi Sebk-i Hindî’nin “genişletilmiş tamlamalar” özelliğine örnek olarak gösterilebilir.

19. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

چشم سیهڭ خون حلال دله معتاد/جان حسرت گرم طبش بسمله معتاد

Çeşm-i siyehüŋ ḫûn-ı ḥelâl-i dile mu‘tâd

Cân ḥasret-i germ-i ṭabiş-i bismile mu‘tâd

[Çeşm-i siyehüŋ ḫûn-ı ḥelâl-i dile mu‘tâd. Cân ḥasret-i germ-i ṭabiş-i bismile mu‘tâd.]

Siyah gözlerin gönlün helal kanına alışık; can, boğazlanmanın parlak ve sıcak hasretine alışık.

Mu‘tâd: Alışılmış, âdet edinilmiş şey, alışkanlık, âdet; alışılmış, her zamanki. **Germ:** Sıcak; çabuk ve süratli. **Bismil:** Kesilmiş, boğazlanmış (hayvan). **Tabiş:** Parlama, parlayış, parlaklık; sıcaklık, hararet, sıcak.

Söyleyici, muhatabına senin siyah gözlerin gönlün helal kanına alışmıştır, diyor. Yani muhatabın gözleri söyleyicinin gönül kanını dökmektedir. İkinci mısrada da can, boğazlanmanın yani kesilip kurban edilmenin sıcak ve hararetli hasretine alışıktır, gibi bir yorum yapılabilir.

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurlarından olan göz, siyahtır. Diğer bir özelliği de öldürücü olmasıdır (Pala, 2009, s. 101). Bu beyitte de gönül kanı ona helal olarak sunulmuş ki göz zaten kan dökücüdür. İkinci mısrada gözün bu özelliğine yardım edecek bir durum ortaya çıkmaktadır: Can, hızlıca boğazlanmanın sıcaklığın hasretine alışıktır. Ki boğazlanan hayvan genellikle sıcak olur. Burada sıcaklık, hararet, süratlilik gibi anlamlara gelen “tabiş” ve “germ” kelimelerinin kullanılması daha güçlü bir anlatım ortaya koymak için olabilir.

“Hasret-i germ-i tabiş-i bismil” terkibi Sebk-i Hindî özelliği olan “sıfatların sıralanması”na örnek olarak gösterilebilir. Bu terkip aynı zamanda “genişletilmiş tamlamalar ve birleşik yapılar” özelliğini de örneklendirmektedir.

آرام ایدەمز سینهٔ عیسی ده اولورسه/بر دلکه اوله غمزه گبی قاتله معتاد

Ârâm idemez sîne-i Îsî de olursa

Bir dil ki ola gamze gibi ḳâtile mu‘tâd

[Bir dil ki gamze gibi ḳâtile mu‘tâd ola sîne-i Îsî de olursa ârâm idemez.]

Gamze gibi katile alışan bir gönül İsa’nın gönlü de olsa huzur bulmaz.

Ârâm itmek: Dinlenmek, rahat ve huzur içinde olmak; durmak, kalmak, oyalanmak. **Sîne:** Göğüs, bağır, gönül, kalp, yürek, iç, derinlik. **Mu‘tâd:** Alışılmış, âdet edinilmiş şey, alışkanlık, âdet; alışılmış, her zamanki. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; yanak ve çene çukuru.

Söyleyici, bu beyitte gamzeye alışmış bir gönlün kendisini öldüren katile de alışmış olduğunu belirtiyor. Hatta bu gönül, Hz. İsa'nın sinesinde olan gönül bile olsa rahat bulamaz. Klasik şiirde sevgilinin gamzesi öldürücü olma özelliğine sahiptir. Gamze, sevgiliye ait olduğu için gönül ondan vazgeçmez. Gönül, her bakışta ölse bile yine sevgilinin kendisine bakmasını diler.

Hz. İsa'nın mucizelerinden biri ölüleri diriltebilmesidir (Pala, 2009, s. 235). Bu beyitte ölüleri diriltebilen Hz. İsa'nın gönlü bile olsa sevgilinin öldürücü gamzesine karşı rahat ve huzur içinde olamayacağı belirtilerek mübalağa yapılmıştır. Yani Hz. İsa'nın gönlü bile olsa bu kadar öldürücü gamzeye karşı çaresiz kalacaktır, denilebilir. Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi hatırlatılarak telmihte bulunulmuştur.

بن موج نمك پرور گرداب بلايم/ای باد سلامت اولەمم ساحله معتاد

Ben mevc-i nemek-perver-i gird-âb-ı belâyam

Ey bâd-ı selâmet olamam sâḥile mu‘tâd

[Ey bâd-ı selâmet ben mevc-i nemek-perver-i gird-âb-ı belâyam sâḥile mu‘tâd olamam.]

Ey selamet rüzgârı, ben bela girdabının sadık (ve tuzlu) dalgasıyım, sahile alışamam.

Mevc: Dalga. **Nemek:** Tuz, lezzet, tat. **Nemek-perver:** Sâdık, bağlı kimse. **Girdâb:** Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim mecazen de içinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum demektir. **Bâd:** Rüzgâr, yel. **Selâmet:** Tehlikeden uzak olma, güvenlik, ruh ve beden yönünden sağlıklı olma, esenlik kurtulma, kurtuluş anlamlarına gelir. **Mu‘tad:** Alışkanlık haline gelmiş, âdet edinilmiş, alışılmış, her zamanki; alışılmış, âdet edinilmiş şey, alışkanlık.

Söyleyici bu beyitte selamat rüzgârına seslenerek bela girdabına sadık biri olduğunu ifade etmiştir. Normal şartlarda insanlar beladan kaçarak sağlıklı ve güvenli olanı tercih ederken buradaki tasarruf beladan yana olma tarafı seçilmiştir. Dalgalı ve girdaplı denizde olan hemen kendini güvenli olan sahile atmak ister. Söyleyici ise belalara sadık biri olduğunu ifade etmiştir. Mevc, nemek, girdâb, sahil hatta bâd kelimeleri deniz ile ilgilidir. Bu kelimelerin bir arada kullanımı tenasüptür. Şair, doğaya ait bu kelimeleri kullanarak bir durumu somutlaştırmaya çalışmıştır.

عشق ایتدی دل زارمی بر رهبره تسلیم/کاولمز اثر پایی دخی منزله معتاد

‘Aşḳ itdi dil-i zârumı bir reh-bere teslîm

K’olmaz eṡer-i pâyı daḫı menzile mu‘tâd

[‘Aşḳ dil-i zârumı bir reh-bere teslîm itdi. Ki eṡer-i pâyı daḫı menzile mu‘tâd olmaz.]

Aşk; inleyen gönlümü, ayak izi bile menzile alışmayan bir kılavuza teslim etti.

Dil: Gönül, yürek. **Zâr:** Ağlayan, inleyen; zayıf, dermansız; ağlama, inleme. **Reh-ber:** Yol gösteren, kılavuz. **Pây:** Ayak. **Eser:** Yapıt, kitap; iz, nişan, işaret. **Menzil:** Yolcuların konakladıkları yer, konak yeri; varılacak yer; rütbe, mevki, makam; oturulan, ikamet edilen yer; ok, kurşun, gülle gibi şeylerin eriştiği uzaklık. **Mut‘ad:** Alışkanlık haline gelmiş, âdet edinilmiş, alışılmış, her zamanki; alışılmış, âdet edinilmiş şey, alışkanlık.

Bu beyitte söyleyici şöyle bir durumdan bahsetmektedir: Aşk onun gönlünü bir kılavuza teslim etmiştir. Bu kılavuzun da bir özelliği vardır: Ayak izi menzile alışmayan biridir. Burada farklı iki yorumda bulunabilir. Söz konusu olan rehber yani yol gösteren kişi yolu mu bilmiyor yoksa ardında ayak izi mi bırakmıyor? Kesin olan bir şey var: Her iki durumda da bu rehber âşık konumundaki söyleyiciye yardımcı olamamaktadır. Bundan dolayı aşktan yana bir şikâyet ve sitem söz konusudur. Beyte bu yönüyle baktığımızda Sebk-i Hindî’nin “ince hayaller ve yeni mazmûnlar” özelliğine örnek olarak gösterilebilir.

مردود در یأس اولەیم شهری اولورسم/مقصد طلبان وش هوس باطله معتاد

Merdûd-ı der-i ye’s olayum Şehrî olursam

Maḳṣad-ṭalebânveş heves-i bâṭıla mu‘tâd

[Şehrî maḳṣad ṭalebânveş heves-i bâṭıla mu‘tâd olursam merdûd-ı der-i ye’s olayum.]

Ey Şehrî, maksat talep edenler gibi boş hevese alışırsam ümitsizlik kapısının kovulmuşu olayım.

Merdûd: Kovulmuş, defedilmiş; geri çevrilmiş, kabul edilmemiş; çürütülmüş. **Der:** Kapı. **Ye’s:** Şiddetli üzüntü, keder; ümitsizlik. **Maksad-talebân:** Bir maksat peşinde olanlar, maksadı arayanlar. **Bâtıl:** Doğru ve sahih olmayan, gerçekle ilgisi bulunmayan şey; boş, esassız, çürük, temelsiz şey; geçersiz, hükümsüz. **Mu‘tâd:** Alışkanlık haline gelmiş, âdet edinilmiş, alışılmış, her zamanki; alışılmış, âdet edinilmiş şey, alışkanlık.

Söyleyicinin muhatabı Şehrî’dir. Söyleyici Şehrî’ye bir iddiada bulunmaktadır. Eğer gerçek bir maksat peşinde olanlar gibi boş, gereksiz, gerçekle ilgisi olmayan bir hevesin peşinde koşarsam ümitsizlik kapısının kovulmuşu olayım, demiştir. Söyleyici burada hakikatın peşindedir, diyebiliriz. Boş heveslerin peşinde koşmamaktadır. Belki de dinde ve özellikle tasavvufta var olan dünya nimetlerine sırt çevirip Allah yolunda yürüme kastedilmiş olabilir. Beyitte ilginç olan ümitsizlik veya keder gibi anlamlara gelen “ye’s”in kapısından kovulmak olumlu bir durum olması gerekirken söyleyici bu kapıdan dönmeyi kötü bir durummuş gibi ifade etmiştir.

“Der-i ye’s” terkibinde “der” kapı anlamına gelir ve somuttur. “Ye’s” ise keder ile ümitsizlik gibi anlamlara gelir ve soyuttur. “Ye’s” kavramı somutlaştırmaya çalışılmıştır. Bu tarz bir tasarruf Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu bir yöntemdir.

20. Gazel

Fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

خط دگل جام لبڭ ایلدی سرمه آلود/تا که دهر ایلیه آوازهٔ حسنڭ مسدود

Ḫaṭ degül câm-ı lebüŋ eyledi sürme-âlûd

Tâ ki dehr eyleye âvâze-i ḥüsnüŋ mesdûd

[Ḫaṭ degül câm-ı lebüŋ câm-ı lebüŋ sürme-âlûd eyledi. Tâ ki dehr âvâze-i ḥüsnüŋ mesdûd eyleye.]

Felek güzelliğinin avazına sed koyabilmek için (o dudağın üstündeki) ayva tüyü değildir dudağının kadehine sürme çekti.

Hat: Çizgi, yazı; İslam âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. **Câm:** İçki kadehi. **Leb:** Dudak. **-âlûd:** Sonuna geldiği kelimelere "bulaşan, bulaşmış" anlamları katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Dehr:** Dünya, cihan, âlem; zaman, devir. **Âvâze:** Ses, seda, feryat, nara. **Mesdûd:** Önüne çekilmiş bir setle kapanmış, kapalı.

Hat, gençlerin yüzünde çıkan tüylere denilir. "Ayva tüyü" de denmektedir. Siyahlıkla ilgisi kurulur. Hızır ve karanlıkla birlikte kullanıldığında "âb-ı hayat" olan dudağı karşılar. "Âb-ı hayat" zulumât içindedir ve Hızır onu bulabilmiştir (Canım, 2016, s. 75). Hızır, âb-ı hayatı içerek ölümsüzlüğe erişmiştir. Peygamber veya veli olduğu rivayet edilen kutsal bir kişidir. "Mesdud" kelimesi bir şeyin önünü bir setle kapatmaya denilir. Bu da akıllara, Kur'an'nın Kehf Suresi'nde geçen Zülkarneyn'in bozgunculuk yapan Yecüc ve Mecüc kavimlerinin saldırılarını engellemek amacıyla inşa ettiği seti getirir. (Canım, 2016, s. 298) İskender veya Zülkarneyn kimlikleri eski kültürde kaynaşmış iki şahsiyettir. İskender, Hızır'la "ab-ı hayat"ı aramak için Zülumat ülkesine gider. Hızır "ab-ı hayat"ı bulup kayıplara karışır. İskender, "ab-ı hayat"ı kaybettiğini anlayınca derin kederlere kapılıp ölür (Canım, 2016, s. 299). Görüldüğü gibi şair bu anlayışta beytini oluşturmuştur. Birçok kavramı direkt kullanmak yerine onları çağrıştıracak kelimeler kullanmıştır. İç içe geçmiş birden fazla hayal olduğunu görmekteyiz. Bu da Sebk-i Hindi şairlerinin tipik bir özelliğidir. Çağrışımlar için sınırları zorlarlar. Bunun da temel nedeni az sözle çok şey ifade etme kaygısıdır.

Beyitte dikkat çeken bir diğer husus "sürme-i avaz-hat" ilgisidir. Sürme, süs ve sağlık için göze sürülen siyahımsı bir tozdur. Hat'ın da siyah olduğunu düşünürsek şairler ilgili çağrışımlar kurmakta maharetlerini göstermişlerdir. Sürme-i avaz terkibi ile ilgili beyitlere bakıldığında sürme yenildiğinde sesi kıstığı anlaşılmaktadır.

Sevgilinin dudağının etrafındaki ayva tüyleri yani hat'ları aşığı susturan bir sürme-i avazdır (Yakut, Aşkın Suretleri- Hint Üslubunda Müşterek İmgeler, 2020, s. 15). Bu da Sebk-i Hindi'yle şiire kazandırılmış bir hayaldir. Ayrıca "avaze-i hüsn (güzelliğin sesi)" terkibinde soyut bir kavram somutlaştırılmış ve kişileştirilmiştir (teşhis).

خط دگل صبح بناگوشنی اهل عشقڭ/ایتدی نجم سیه بختی شبستان اندود

Ḫaṭ degül ṣubḥ-ı benâgûşını ehl-i 'aşkuŋ

İtdi necm-i siyeh-i baḫtı şebistân-endûd

[Ḫaṭ degül ehl-i 'aşkuŋ ṣubḥ-ı benâgûşını necm-i siyeh-i baḫtı şebistân-endûd itdi.]

(O) ayva tüyü değildir, aşk ehlinin bahtının siyah yıldızı (sevgilinin) kulak memesinin sabahını gece karanlığına buladı.

Hat: Çizgi, yazı; İslam âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. **Subh:** Sabah vakti, sabah; tan vakti, fecir. **Benâgûş**: Kulağın ucundaki küpe takılan yumuşak kısım, kulak memesi. **Necm:** Yıldız. **Şebistân:** Yatak odası, halvet yeri; gece ibadetine mahsus oda. **–endûd:** Sonuna geldiği kelimelere "sürülmüş, parlatılmış" anlamı katarak birleşik sıfatlar yapar.

Beyte göre aşk ehlinin kulak memesinin sabahını gece karanlığına boğan hatı yani ayva tüyleri değil onun bahtının siyah yıldızı imiş.

Klasik şiirde yazı anlamının yanında gençlerin yüzünde biten sakallara da "hat" denilmiştir, bu kavram "ayva tüyü" olarak da adlandırılır, sakal olarak ele alınırsa güzelliği gideren bir unsurdur, bir özelliği de kara renkli olmasıdır (Canım, 2016, s. 75). Bu beyit özelinde beyaz olan kulak memesinin karanlık olmasının "hat"ın herhangi bir ilgisinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Aşk ehlinin bahtının siyah yıldızı kulak memesinin sabahını geceye bulamıştır.

Eski insanlar gökteki yıldızların insan tabiatı üzerinde etkileri olduğuna inanırlardı. Ayrıca her insanın bir yıldızı olduğu anlayışı da hâkimdi. İnsan kaderinin üzerinde tesiri olan gökteki cisimler iyi ve kötü olarak gruplandırılmıştır (Onay, 2016, s. 430). Kara baht, kara talih, kara yıldız, kötü felek hep bu anlayışın etkisiyle

ortaya çıkmıştır. Bu beyitte de aşk ehli, kara talihe sahiptir. Kaderden gelen bu olumsuz durumu başka bir şeyde aramamak gerektiği söylenmiştir.

"Subh-ı benâgûş" terkibini Sebk-i Hindî'nin "yeni-orijinal yapı ve terkipler" içerisinde değerlendirilebilir.

خط دگل تیرگی آمیز ایدن آب رویڭ/حکمت نقش برآب اولدی رخڭده مشهود

Ḥaṭ degül tîregî-âmiz iden âb-ı rûyuŋ

Ḥikmet-i nakş-ber-âb[13] oldı ruḫuŋda meşhûd

[Tîregî-âmiz iden âb-ı rûyuŋ ḥaṭ degül. Ḥikmet-i nakş-ber-âb rûḫuŋda meşhûd oldı.]

Senin yüzünün suyuna siyahlık karıştıran ayva tüyü değildir, yanağında su üzerine (çizilen) nakış hikmeti görüldü.

Hat: Çizgi, yazı; İslam âleminde Arap alfabesiyle güzel yazı yazma sanatı ve bu şekilde yazılmış yazı. **Tîregî:** Karalık, bulanıklık. **–âmiz:** Sonuna geldiği kelimelere "… ile karışık, -i taşıyan anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Âb:** Su; kaynak, çeşme, kuyu; nehir, deniz, göl. **Rûy:** Yüz, çehre; yüzey, satıh; taraf, cihet, yön. **Ruh:** Yanak. **Nakş-ber-âb:** Su üzerine yapılmış resim gibi süreksiz, devamsız olan şey. **Meşhûd:** Gözle görülen, şahit olunan, müşahede edilen.

Bu beyitte muhatabın yüzünün suyunu karalaştıran hat değildir. Yüzde görülen karalığın hikmeti su üzerinde yapılmış resim gibi geçici bir durum söz konusudur. Bilindiği gibi su üzerine herhangi bir çizim yapılamaz, yazı yazılamaz. Bu beyitte sevgilinin yanağında bir siyahlık görülse de o, "nakş-ber-âb"dır. Belli bir süre sonra yok olacak, geçici bir olaydır ve bu durum bir hikmetmiş gibi düşünülmüştür.

Sevgilinin yüzünde çıkan tüylere de "hat" denilmiştir. Sevgilinin yüzü bir sayfa ise yüzdeki tüyler de "hat"tır. Genel olarak yazı yazmada siyah mürekkep kullanılırdı, yüzde çıkan tüyleri de siyah olarak düşünürsek bu iki kavram arasında renk bakımından ilgi kurulmuştur.

با وجود ایتدیگی یوق حال دل زاره نظر/نیه بقسڭ عدم آباد درونده موجود

[13] Şehrî Dîvânı neşrinde bu terkip "naḳş-ı pür-âb" şeklinde okunmuşsa da vezin ve anlam gereği "nakş-ber-âb" olarak düzeltildi.

Bâ-vücûd itdügi yoḳ ḥâl-i dil-i zâra naẓar

Neye baḳsaŋ ‘adem-âbâd-ı derûnda mevcûd

[Ḥâl-i dil-i zâra naẓar itdügi yoḳ bâ-vücûd neye baḳsaŋ ‘adem-âbâd-ı derûnda mevcûd.]

İnleyen gönlün hâline (sevgilinin) nazarı olmamakla beraber gönlün yokluk ülkesinde neye baksan vardır.

Hâl: Durum; davranış, tutum, tavır; yaşanmakta olan zaman; güç kuvvet, takat, mecal; kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah’ın bir lutfu olarak kalbe gelen mana, feyiz, bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe. **Zâr**: ağlayan, inleyen; ağlama, inleme; zayıf, dermansız. **Nazar:** Bakış, bakma, göz atma; bakış açısı; fikir yürütme; göz değmesi. **Âbâd:** Bayıdır, mamur; şen, neşeli.

Bu beyitte sevgilinin âşığa bakmaması istiğna ile açıklanabilir. Âşığa iltifat etmez, ona bakmaz; fakat gönlün yoklukla dolu ülkesinde mevcuttur. İslâm inancından Allah her yerde hazır ve nazırdır olmakla beraber duyuların bunu algılamaya yetenekli ve kabiliyetli değildir. Beyit bu olguyu da çağrıştırmaktadır.

عکسه کیم مانع اولور آیینه‌دەن ایتسه رجوع/شهری ایلرسه نوله عالم ارواحه صعود

‘Akse kim mâni‘ olur âyîneden itse rücû‘

Şehrî eylerse n’ola ‘âlem-i ervâḥa ṣu‘ûd

[Âyîneden rücû’ ‘akse kim mâni‘ olur. Şehrî ‘âlem-i ervâḥa ṣu‘ûd eylerse n’ola?]

Akis aynadan dönse (buna) kim mani olabilir? Şehrî ruhlar âlemine yücelirse bunda şaşılacak ne var?

‘Aks: Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı; bir şeyin zıddı, tersi, karşıtı; bir düşünce, duygu veya olayın yaptığı etki, bıraktığı iz, yankı. **Mâni‘ olmak:** Engel olmak, engellemek, önlemek. **Rücû‘:** Dönme, geri dönem; sözünü geri alma, sözünden cayma; sözü daha etkili kılmak için söylenen şeyden vazgeçmiş gibi görünme**. Ervâh:** Ruhlar. **Su‘ûd eylemek:** Yukarı çıkmak, yükselmek, yücelmek.

Söyleyici, bu beyitte Şehrî'nin ruhlar âlemine yükselmesinde şaşılacak bir durum olmadığını belirtmiştir. Bunu bir örnekle açıklamıştır: Aynadan dönen akse kimse mani olamaz. İnsan, ruhlar âleminde mevcuttu. Yani bedenen var olmadıkları zaman elest bezminde vardılar. Doğup büyüdükten sonra ölümle yine oraya döneceklerdir. Bu durumu günlük hayatta kullandığımız bir nesene olan ayna ile ve onun bir özelliği olan yansıma ile açıklamaktadır. Çünkü cisimlerin yansıması/görüntüleri aynadan döner. Bu şekliyle beyit, Sebk-i Hindî'nin "örneklemeli beyit sistemi"ne örnek teşkil etmektedir.

21. Gazel

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

ای نوش داروی غمی درمان اهل درد/وی درد چاره دشمنی مهمان اهل درد

Ey nûş-ı dâru-yı ġamı dermân-ı ehl-i derd

V'ey derd-i çâre-düşmeni mihmân-ı ehl-i derd

[Ey nûş-ı dâru-yı ġamı dermân-ı ehl-i derd v'ey derd-i çâre-düşmeni mihmân-ı ehl-i derd.]

Ey gam ilacının tadı, dert ehlinin dermanı (olan)! Ve ey çare düşmanı derdi, dert ehlinin misafiri (olan)!

Nûş: İçme, içiş; bal, afiyet olsun, panzehir, tiryak; şarap, meze; hayat, ölümsüzlük, hazmı kolay, tatlı. **Dâru:** İlaç. **Mihmân:** Misafir, konuk.

Bu beytin birinci mısrasında dert ehlinin dermanı olan gam ilacının tadına, ikinci mısrada da dert ehlinin misafiri olan çare düşmanı, derde seslenilmektedir. Bu yönüyle soyut kavramlara şahsiyet kazandırlımıştır (teşhis). Burada gam ilacının tadının özelliği dert ehlinin dermanı olmasıdır. Çare düşmanı derdin özelliği ise dert ehlinin misafiri olmasıdır. Dert ehlinin derdinin özelliği çare düşmanıdır. Yani giderilmesi zor bir dert olarak yansıtılmıştır.

اولور رفوگرئ مسیحایه خندزن/هر چاك سینهٔ دل ویران اهل درد

Olur refûgerî-i Mesîḥâya ḫande-zen

Her çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd

[Her çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd refûgerî-i Mesîḥâya ḫande-zen olur.]

Dert ehlinin yıkık gönlünün derinliğindeki her yırtık İsa'nın yamacılığına güler.

Refûgerî: Örmecilik, örücülük. **Hande-zen:** Gülen. **Çâk:** Yırtık, yarık. **Sîne:** Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **Vîrân:** Yıkık, yıkılmış, harap; gamlı, kederli, üzüntülü.

Bu beyte göre dert ehlinin yıkık gönüllerinde İsa'nın yamacılığına gülmektedir. Burada şöyle bir hayal söz kounusu olabilir. İnsan güldüğünde ağzı açılır. Yaranın açılması gülen ağza benzetilmiş olabilir. Hz. İsa'nın elini sürdüğü hastaları derhal iyileştirmesinden dolayı ona "Mesîh" denilmiştir (Pala, 2009, s. 309). Şair, Hz. İsa'nın bu özelliğini göz önüne alarak beytini kurgulamıştır. Hz. İsa'nın diğer özellikleri arasında kendi söküğü kendi dikmesi, göğe çıkarılırken üzerinde dünya malı olarak bir iğne bulunması (Pala, 2009, s. 235-236) da şairin zihnindeki muhtemel çağrışımlardır.

"Çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd" terkibi Sebk-i Hindî özelliği olan "genişletilmiş tamlamalar"a örnek olarak verilebilir.

اولماز نمك پزیرئ الماس ریزه وش/محتاجترین اولمده شریان اهل درد

Olmaz nemek-peẕîrî-i elmâs-ı rîzeveş

Muḥtâcterîn olmada şiryân-ı ehl-i derd

[Şiryân-ı ehl-i derd muḥtâcterîn olmada nemek-peẕîrî-i elmâs-ı rîzeveş olmaz.]

Dert ehlinin atardamarı en muhtaç olma (hususun)da elmas kırıntısı gibi tuz kabul ediciliği gibi olmaz.

Nemek: Tuz; lezzet, tat. **-pezîr:** Sonun geldiği kelimelere "kabul eden, kabul edilecek olan, alan" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Rîze:** Kırıntı, döküntü, ufak parça. **Şiryân:** Atar damar.

Bu beyitte elmas, tuz ve yara ilişkisinden bahsetmektedir, diyebiliriz. Atardamardan bahsedildiği için belki atardamarın olduğu yerde bir yara oluşmuştur. Bu yaraya tuz veya elmas kırıntısı serpilebilir. İkisi de serpilse acı verecektir fakat

arada bir fark vardır: Tuz serpilse acı verir ama yarayı iyileştirir. Elmas kırıntısı serpilse acı verdiği gibi yarayı iyileştirmez, tam tersine yarayı tazeler (Yakut, Aşkın Suretleri- Hint Üslubunda Müşterek İmgeler, 2020, s. 76). Şair, bu birbirine benzer etkisi olan ve zıt sonuçlar doğuran gerçeklerden hareketle beytini kurgulamıştır.

صد دوزخ تحمّله سوزش رسان اولور/کمتر شرار سینهٔ سوزان اهل درد

Ṣad dûzaḫ-ı taḥammüle sûziş-resân olur

Kemter şerâr-ı sîne-i sûzân-ı ehl-i derd

[Kemter şerâr-ı sîne-i sûzân-ı ehl-i derd ṣad dûzaḫ-ı taḥammüle sûziş-resân olur.]

Dert ehlinin yanan sinesinin küçüçük kıvılcımı yüz tahammül cehennemini yakar.

Sad: Yüz (sayı). **Dûzah:** Cehennem. **Sûziş:** Yanma, içi yanma, yürek yanığı, büyük acı, ıstırap; içe işeleme, tesir. **–resân:** Sonuna geldiği kelimelere "eriştiren, yetiştiren, ulaştıran" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Kemter:** Çok değersiz, çok aşağı, pek itibarsız, en hakir. **Şerar:** Kıvılcım. **Sîne:** Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **Sûzân:** Yakan, yakıcı; yanan, yanıcı.

Söyeleyici, bu beyitte dert ehlinin gönlünde yer alan bir kıvılcım yüz tahammül cehennemini yaktığını belirtiyor. Derdi olanın sabretmesi, bela ve musibetlere karşı tahammül etmesi gerekir. Bu dayanma dahi cehennem olarak düşünülmüştür. Gönüldeki bir kıvılcımın bile yüz cehennemi yakması mübalağadır. Sebk-i Hindî şairleri beyitlerini kurgularlarken mübalağaya sıkça başvurmuşlardır.

رغمینه شهری حاسد بی دردڭ ایلرم/احوال دردمی نجه دیوان اهل درد

Raġmına Şehrî ḥâsid-i bî-derdüŋ eylerem

Ahvâl-i derdümi nice dîvân-ı ehl-i derd

[Şehrî raġmına ḥâsid-i bî-derdüŋ raġmına ahvâl-i derdümi nice dîvân-ı ehl-i derd eylerem.]

Ey Şehrî! Senin dertsizliğinin kıskançlığına rağmen derdimin hallerini nice dert ehlinin divanı yaparım.

Ragm: İnadına, zıddına davranma. **Hâsid**: Kıskanç kimse, hasetçi, hasut. **Dîvân:** Büyük meclis, yüksek meclis.

Bu beyitte söyleyici ile Şehrî ayrı kişiler olarak kurgulanmıştır. Şair, kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid). Söyleyici, Şehrî'nin dertsizliğinin kıskançlığına rağmen kendi derdini, dert ehlinin divanında söz konusu edebileceğini kastetmiştir.

22. Gazel

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

گلمز سماع شوقه نوای هوس لذیذ/مستانیه اولور می صدای عسس لذیذ

Gelmez semâ'-ı şevḳa nevâ-yı heves leẕîẕ

Mestâneye olur mı ṣadâ-yı 'ases leẕîẕ

[Nevâ-yı heves semâ'-ı şevḳa leẕîẕ gelmez. Ṣadâ-yı 'ases mestâneye leẕîẕ olur mı?]

Heves sesi şevk işitmesine lezzetli gelmez, hiç gece bekçisinin sesi sarhoşa hoş gelir mi?

Sema': İştime, duyma, mevlevî âyinlerinde tarikat mensuplarının cezbe hâliyle ayakta dönmesi, zikretmesi anlamındadır. **Şevk:** şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç anlamlarına gelir. **Nevâ:** ses, seda, musikide makam, ahenk, nâme demektir. **Mestân:** Sarhoşlar. **'Ases:** Gece bekçisidir.

Ases, gece devriyesi gezen yeniçeri postasıdır. Osmanlı Devleti'nde bu grubun başı olan asesbaşı şeriatça caiz olmayan fiillere bakardı ve gerekli yerlerde olaylara müdahalede bulunup cezalar veriridi (Onay, 2016, s. 61-62). Beyitte bir benzerlik söz konususdur. Nasıl ki sarhoşlar için gece bekçisinin sesi hoş gelmez, şevk işitmesine de heves sesi rahatsız edici olduğunu belirtiyor söyleyici. Burada halkın asayişi için günlük hayatta var olan olan bir uygulama şiire konu edinilmiştir.

Beytin yapısına baktığımızda Sebk-i Hindî özelliği olan "örneklemeli beyit sistemi"nin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca "şevk" insana ait soyut bir kavramdır. "Sema'-ı şevk" (şevkin işitmesi) derken hem somutlaştırma yapılmış hem de

kişileştirme yoluna gidilmiştir. Bu da Sebk-i Hindî'nin belirgin özelliklerinden biridir. Aynı tasarruf "nevâ-yı heves" (hevesin sesi) terkibinde de görülmektedir.

ای اه گرم اولمه فلك آرزو كاولور/فرياد سينه كاوئ مرغ قفس لذيذ

Ey âh-ı germ olma felek-ârzû k'olur

Feryâd-ı sîne-kâvî-i mürġ-i ḳafes leẕîẕ

[Ey âh-ı germ felek-ârzû olma ki Feryâd-ı sîne-kâvî-i mürġ-i ḳafes leẕîẕ olur.]

Ey sıcak ah, göğe yükselmeye heveslenme ki kafes kuşunun sine yakan feryadı leziz olur.

Germ: Sıcak; çabuk ve süratli. **Feryâd:** Yüksek sesle ve kuvvetle bağırma, bağırtı, haykırış, çığlık, avaz, figan; imdat isteme, yardım dileme; sızlanma, inleme, şikâyet etme. **Sîne:** Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **Kâvî:** Yakan, yakıcı. **Mürg:** Kuş.

Bu beyitte "ah"a sesleniliyor. "Ah" insanın içinden vücudun çeşitli organlarının titreşimiyle çıkan sestir. Ona dünyayı fazla arzulayan olma diyor. Kafes kuşunun göğüs yakan feryadı leziz olur. Büyük bir ihtimalle şairin kurduğu hayal şöyledir: Kuş özgür iken kafeste tutuluyor. Doğal olarak bundan şikâyetçidir. Bu ses sine yakandır.

ای شمع قدس اولمه دل افروز بوالهوس/اولسونمی شعله بازئ شوق مگس لذيذ

Ey şem'-i ḳuds olma dil-efrûz-ı bü'l-heves

Olsun mı şu'le-bâzî-i şevḳ-i meges leẕîẕ

[Ey şem'-i kuds dil-efrûz-ı bü'l-heves olma. Şu'le-bâzî-i şevḳ-i meges leẕîẕ olsun mı?]

Ey kutsallık mumu, maymun iştahlının gönlünü aydınlatma. Sineğin tutkusunun ateş oyunu (ateşle oynaması) lezzetli olur mu?

Şem': Mum, bal mumu; İlahi nur. **Kuds:** Mukaddes ve mübarek olma, kutsallık; temiz olma durumu, arınmışlık. **Dil-efrûz:** Gönül aydınlatan, gönle ferahlık veren, sevindiren. **Bü'l-heves:** Arzu ve heveslerine tabi, maymun iştahlı,

kararsız, aklına geleni yapmak isteyen. **Şu'le:** Alev, yalım; ışık, parıltı. **Bâzî:** Oyun, eğlence. **Meges:** Sinek

Klasik şiirde âşık ile maşuk, mum ve pervaneye ilişkisine benzetilir. Sevgilinin etrafında dönüp duran âşık, pervanenin bir ışık etrafında hızla dönmesine benzetilir. Söyleyici, bu beyitte muma seslenerek maymun iştahlıların gönlünü aydınlatma, diyor ve maymun iştahlıları, sineğin ateş etrafında uçmasına benzetiyor. Sinek ve maymun işlahlılar arasında bir bağdaştırma yaparak bu durumun hoş olmadığı belirtiliyor. Bunun karşıtı olarak pervane-âşık bağdaştırması akla geliyor. Mumun layığı sinek yani maymun iştahlı değil, pervane yani âşıktır.

ای ناله یوق اثر دیو اولمه خموش لب/کاولور سماع کمرهه صوت جرس لذیذ

Ey nâle yoḳ eṯer deyü olma hamûş-leb

K'olur semâ'-ı güm-rehe ṣavt-ı ceres leẕîẕ

[Ey nâle eṯer yoḳ deyü hamûş-leb olma. Ki semâ'-ı güm-rehe ṣavt-ı ceres leẕîẕ olur.]

Ey inilti! Tesiri yok diye suskun dudaklı olma ki yolunu kaybetmiş işitmeye çan sesi leziz olur.

Nâle: İnleme, inilti. **Eser:** Tesir. **Hamûş olmak:** Susmak, söz söylememek. **Leb:** Dudak. **Güm-reh:** Yolunu kaybetmiş, yolunu şaşırmış kimse; doğru yoldan sapmış, azgın. **Semâ':** İşitme, duyma. **Savt:** Ses, seda. **Ceres:** Çan, hayvanların boynuna takılan çıngırak.

Söyleyici, bu beyitte iniltiye seslenmektedir ve tesir yok diye susmamasını istemektedir. Yani inlemenin devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Yolunu kaybetmiş bir işitmeye, çan sesi lezzetli gelir demiştir. Susmamasının gerekliliğini günlük hayattaki bir nesne ile açıklamktadır. "Ceres" (çan), günlük hayatta birçok işlevi vardır. Bunlardan biri ve beyit ile alakalı olan kervanlarda sürüden ayrılan hayvan olduğunda bunun fark edilmesine yaraması ve bu hayvanlar, eğer sağa sola dağılırsa çan sesi sayesinde hayvanı bulmak kolay olmasıdır (Onay, 2016, s. 113).

“Nâle” (inilti) soyut bir kavramdır, bu kavrama seslenilmesi kişileştirmedir (teşhis). Beyit aynı zamanda Sebk-i Hindî özelliği olan “örneklemeli beyit sistemi”ne örnek teşkil etmektedir.

ممکنمی شهری نالهگه دلبسته اولممق/مطرب لذیذ نغمه لذیذ و نفس لذیذ

Mümkin mi Şehrî nâleŋe dil-beste olmamak

Muṭrib leẕîẕ ü naġme leẕîẕ ü nefes leẕîẕ

[Şehrî nâleŋe dil-beste olmamak mümkin mi? Muṭrib lezîz ü naġme lezîz ü nefes leẕîẕ.]

Ey Şehrî, inlemene gönül bağlamamk mümkün mü? Söyleyen tatlı, nağme tatlı, nefes tatlı.

Nâle: İnleme, inilti. **Dil-beste:** Gönül bağlamış, âşık. **Mutrib:** Çalgı çalan, çalgıcı, şarkıcı, şarkı okuyan. **Nagme:** Ahenk, ezgi, güzel ses, bir kimsenin nazlanarak yapmacıkla söylediği söz. **Nefes:** Soluk, okuyup üfleme, Bektaşî tekkelerinde ezgiyle okunan manzum söz.

Bu beyitte söyleyici, Şehrî’ye seslenerek onun inlemesine âşık olmamanın mümkün olmadığını belirtiyor. İnleyen Şehrî mutribe, inlemeyi bir nağmeye ve nefese benzetmiştir. İnleme, bir insanın çeşitli ıstıraplar sonucu ortaya çıkardığı bir sestir. Yani olumsuz bir durum sonucu ortaya çıkmasına rağmen söyleyicinin kulağına hoş gelen bir nağme olarak tasavvur edilmiştir. Şehrî bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsederek tecride başvurmuştur.

23. Gazel

Mef‘ûlü fâ‘ilât mefâ‘îlü fâ‘ilün

بو تاب شوقله صنمه درون آتشدر/مثال شعله درون وبرون آتشدر

Bu tâb-ı şevḳ ile ṣanma derûn âteşdür

Miṯâl-i şu‘le derûn u birûn âteşdür

[Bu tâb-ı şevḳ ile ṣanma derûn âteşdür. Miṯâl-i şu‘le derûn u birûn âteşdür]

Bu şevk sıcaklığıyla iç ateştir sanma, alev gibi iç de ateştir dış da ateştir.

Şu‘le: Ateş alevi, alev, yalım; ışık, parıltı. **Derûn:** İç, iç taraf; kalp, gönül, yürek. **Birûn:** Dış, dışarı; fazla.

Alevin içi de dışı da ateştir. İkinci mısrada bir realite ifade ediliyor. Söyleyici burada şiddetli arzu ile yanıp tutuştuğu yok çünkü kıvılcım misali her tarafının ateş olduğunu ifade ediyor. “Derûn u birûn” arasında bir zıtlık söz konusudur.

قو عرض دود درونی سراب وش ای دل/چکیدهٔ فلك آبگون آتشدر

Ḳo ‘arz-ı dûd-ı derûnı serâbveş ey dil

Çekîde-i felek-i âb-gûn âteşdür

[Ey dil ‘arz-ı dûd-ı derûnı serâbveş ḳo. Çekîde-i felek-i âb-gûn âteşdür.]

Ey gönül, içindeki dumanı serap gibi dışa vurmayı bırak. Mavi renkli felekten damlayan ateştir.

Dûd: Duman, tütün; (mec.) gam, tasa keder. **Serâb:** Çöl, çorak arazi vb. yerlerde atmosferdeki ışık kırılması ve sıcaklık sebebiyle ortaya çıkan su görüntüsü. **Çekîde:** Damlamış. **Âb-gûn:** Su renginde, mavi, gök mavisi.

Serap, uzaktan duman/buhar gibi görünür. Mavi renkli gökten damlayan ateştir. “Çekîde”nin bir manası da “hulasa, öz”dür (Dihhudâ, 2021). Bu durumda mavi renkli göğün özü ateştir, gibi düşünülmüş olabilir. Beyitte geçen su ve ateş birbirine zıt kavramlardır. Beyte baktığımızda şöyle bir tablo zihinde canlanmaktadır: Sanki serap susuzluktan dolayı duman arz ediyor. Belki gökten su gelir ümidiyle. Âşığın gönlü de tıpkı bunun gibi içindeki dumanını arz ediyor. Oysa o su renkli göğün özü ateştir. Boş yere dumanını arz ederek gökten merhamet beklememek gerekir, çünkü su yerine ateş yağmaktadır, nasibin ancak ateş olur.

فسردهٔ دله ای گریه اولمه گرم آغوش/حذر حذر او سیه قطره خون آتشدر

Füsürde-i dile ey girye olma germ-âġûş

Ḥaẕer ḥaẕer o siyeh-ḳatre-i hûn âteşdür

[Ey girye füsürde-i dile germ-âġûş olma. Ḥażer ḥażer o siyeh-ḳatre-i hûn âteşdür.]

Ey gözyaşı! Gönül donukluğuna sıcak kucak olma. Sakın sakın o kanın siyah damlası ateştir.

Füsürde-dil: Gönlü donmuş, (mec.) duygusuz, hissiz. **Girye:** Ağlama, ağlayış; gözyaşı. **Germ:** Sıcak; çabuk ve süratli. **Âgûş:** Kucak. **Hûn:** Kan.

Söyleyici, bu beyitte gözyaşına seslenmektedir (teşhis). Hissiz gönle sıcak kucak olmamasını istemiştir. Beyitte geçen "füsürde-i dil"in (gönül donukluğu), hissizlik anlamı vardır. Sevgilinin gönlünün âşığa karşı donuk olarak tasavvur edilmiş olabilir. Yani maşuk, âşığa karşı hissizdir, denilebilir. "Füsürde-i dil"**,** "germ-âġûş" ve "âteş" kelimeleri arasında kelime oyunları ve anlam ilişkileri vardır.

طریق غمده اولورسم عجبمی پیرو داغ/سوی حریم دله رهنمون آتشدر

Tarîk-i ġamda olursam 'aceb mi pey-rev-i dâġ

Sûy-ı[14] ḥarîm-i dile reh-nümûn âteşdür

[Tarîk-i ġamda pey-rev-i dâġ olursam 'aceb mi? Sûy-ı ḥarîm-i dile reh-nümûn âteşdür.]

Gam yolunda yanık (izlerini) takip edersem buna şaşılır mı? Gönül hareminin istikametine yol gösteren ateştir.

Tarîk: Yol; takip edilen yol, usul. **Pey-rev:** Birinin arkasından, izinden giden, ona uyan, tabi olan kimse. **Dâg**: Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan; tedavi için vücutta oluşturulan yanık; (mec.) aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. **Sûy:** Yan, yön, taraf, cihet. **Harîm:** Yabancılara yasak olan, yabancılardan korunan mukaddes yer, harem dairesi, camilerde toplu namaz kılınan iç kısım. **Reh-nümûn:** Rehber, kılavuz.

Klasik şiirde âşığın bağrı aşk yarasıyla dağlıdır, yanıktır. Aşk yolundaki âşığın güzergâhı gam, çile ve cefalarla doludur. "Tarîk-i gam"dan kasıt, aşk yolu olsa gerek. Bir nevi âşığın sinesindeki dağlar, gamlı aşk yolculuğunda ona yol gösteren izler oluyor. Bu izler ona yol gösterdiği gibi klasik şiirde bir âşığın sadaktinin, gerçek âşık olduğunun şahidi ve ispatı gibi de görülüyor.

[14] Şehrî Dîvânı neşrinde "sevî" diye okunan bu kelime beytin anlam bütününe bakıldığında "sûy-ı" şeklinde okumak daha isabetli olacaktır.

حذر طبیعت شهرئ صاف مشربدن/مثال کوثر غم آبگون آتشدر

Ḥaẕer ṭabî‘at-ı Şehrî-i ṣâf-meşrebden

Miṯâl-i Kevṯer-i ġam âb-gûn âteşdür

[Ṭabî‘at-ı Şehrî-i ṣâf-meşrebden ḥażer. Miṯâl-i Kevṯer-i ġam âb-gûn âteşdür.]

Saf mizaçlı Şehrî'nin tabiatından sakın. (Zira onun tabiatı) gam Kevser'i gibi su renkli bir ateştir.

Hazer: Sakınma, çekinme; sakın, çekin, kork. **Misâl:** Örnek, nümune; benzer, gibi, nazir; rüya, düş; padişahın hükmü ve fermanı. **Kevser:** Cennette bir nehir veya havuz; (mec.) cana can katan, hayat veren, saf, temiz, tatlı su vb. **Âb-gûn:** Su renginde, mavi, gök mavisi. **Meşreb:** Bir kimsenin yaratılışında bulunan huy, yaratılış, tabiat, mizaç, karakter; davranış biçimi, yaşayış tarzı, gidiş, yol, meslek; içecek yer.

Su, şeffaf ve berrak olur. Su aynı zamanda saflık ve temizliği de çağrıştırır, temizleyicidir de. Şehrî'nin saf meşrebi ile Kevser ve su rengi arasında bir ilgi kurulmuştur. Ama buradaki su renkli olsa da ateştir. Dolayısıyla su renkli olması insanı yanıltmamalı, ateş tabiatlıdır, yakar. "Kevser-i gam" terkibi "alışılmamış bağdaştırma"dır. "Âb-gûn âteş" (su renkli ateş) terkibinde zıt unsurlar bir araya getirilmiştir. Bu tarz kullanımlar Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu anlatım yöntemlerindendir. "Meşreb", su içilen yer anlamına da gelmektedir. Şair bu kelimeyi iki anlama gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanmıştır.

24. Gazel

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

فغانکه چشممه سنسز شراب آتشدر/شراب ناب دگل آفتاب آتشدر

Fiġân ki çeşmüme sensiz şarâb âteşdür

Şarâb-ı nâb degül âfitâb âteşdür

[Fiġân ki sensiz çeşmüme şarâb âteşdür. Şarâb-ı nâb degül âfitâb âteşdür.]

Eyvah ki sensiz gözüme şarap ateştir. Saf şarap değil güneş ateştir.

Figân: Feryat, haykırma, ıstırapla bağırma. **Şarâb-ı nâb:** Katıksız, halis şarap. **Âfitâb:** Güneş; (mec.) güzel yüz, güzel yüzlü sevgili, dilber.

Söyleyici, muhatabına eyvah ki gözüme sensiz şarap ateştir, demiş. Devamında saf, katıksız şarap değil güneş ateştir, demiştir. Klasik şiirde şarap rengi itibariyel ateşe benzetilir (Pala, 2009, s. 41). Güneş ateşten ibarettir. Rengi itibariyle güneş kadeh yani şaraptır (Pala, 2009, s. 176). Bu beyitte Şehrî şarap, ateş ve güneş arasında renk itibariyel bir ilgi kurmuştur.

او شعله خو نوله صودقچه دردم ایتسم آه/سؤال آتشه لا بد جواب آتشدر

O şu‘le-ḫû n’ola ṣorduḳça derdüm itsem âh

Sü’âl-i âteşe lâbüdd cevâb âteşdür

[O şu‘le-ḫû derdüm ṣorduḳça itsem âh n’ola? Sü’âl-i âteşe lâbüdd cevâb âteşdür.]

O ateş tabiatlı (sevgili), derdimi sordukça ah etsem ne olur? Ateş sorusuna mutlak cevap (yine) ateştir.

Hû: Huy. **Lâbüdd:** Gerekli, lazım, zaruri; elbette, mutlaka.

Bu beyitte sevglinin ateş tabiatlı olarak görülmesinin nedeni ya âşığı yaktığı içindir veya âşık, onun derdiyle yandığı içindir. “Sü’âl-i âteş” terkibi “ateşle ilgili sual” ve “Ateşin sualine cevap ateştir.” Şeklinde iki anlamda da anlaşılabilir. Ateşin suali aslında sevgilinin suali şeklinde okunabilir.

بوڭا نه شمع تحمّل ایدر نه پروانه/دم وصالده صبر و شتاب آتشدر

Buŋa ne şem‘ taḥammül ider ne pervâne

Dem-i viṣâlde ṣabr u şitâb âteşdür

[Ne şem‘ ne pervâne buŋa taḥammül ider. Dem-i viṣâlde ṣabr u şitâb âteşdür.]

Buna ne mum tahammül eder ne de pervane. Kavuşma vaktinde sabır da sabırsızlık da ateştir.

Şem‘: Mum, bal mumu; İlahî nur. **Pervâne:** Geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek; yol gösteren, rehber, kılavuz; ferman, hüküm, nişan. **Dem:**

Nefes, soluk; herhangi bir nağmeye sürekli eşlik eden ses; zaman, an, çağ; içki. **Visâl:** Sevdiğine kavuşma, vuslat. **Şitâb:** Çabukluk, acele.

Söyleyici, kavuşma vaktinde sabır da sabırsızlık da ateştir, diyor. Hâl böyle olunca bu duruma ne mum tahammül eder ne de pervane. İkisi de kavuşmak için can atar.

Klasik şiirde "şem'" ile "pervâne" âşık ile maşuku temsil eden ögelerdendir. Geceleri ışığın etrafında dönen pervane, âşığı; "şem'" yani mum da maşuku yani âşık olunanı temsil eder. Pervane, mumun etrafında her dönüşünde ona biraz daha yaklaşır. Sonunda kendini ateşe atıp yok eder. Bu durum sevdiğiyle yakıcı bir kavuşma şeklinde düşünülmüş ve şairler bu konuda özgün, yaratıcı benzetmeler üretmişlerdir. Şem' ile pervane ilişkisi Doğu edebiyatlarında birçok mesneviye konu olmuştur (Canım, 2016, s. 405). Şehrî bu mazmunlardan yararlanarak kısa ve öz bir şekilde kendince bir yorum getirmiştir. Kavuşma vaktinde sabrın ve sabırsızlığın kendisi ateş olduğu için bu durum karşısında şem de pervane de sabırsızlık göstererek hemen kavuşmak isterler.

نهانده اولسه یقر دللری فروغ رخك/که سوز آتشه زیرا نقاب آتشدر

Nihân da olsa yakar dilleri fürûġ-ı ruḫuŋ

Ki sûz-ı âteşe zîrâ niḳâb âteşdür

[Fürûġ-ı ruḫuŋ nihân da olsa dilleri yakar. Ki sûz-ı âteşe zîrâ niḳâb âteşdür.]

(Senin) yanağının parlaklığı gizli de olsa gönülleri yakar. Çünkü ateş yakması karşısında perde yine ateştir.

Nihân olmak: Görünmez olmak, gizlenmek. **Fürug:** Nur, parlaklık, ışık, ziya, şule. **Ruh:** Yanak. **Sûz:** Yanma, yanık, ateş; (mec.) acı, ıstırap. **Nikâb:** Yüz perdesi, peçe; örtü, perde.

Söyleyici, bu beyitte muhatabına: "Senin yanağının parlaklığı gizli de olsa gönülleri yakar." demiştir. Sonra bunu örneklendirmektedir: "Çünkü Ateş yakmasına karşı örtü yine ateştir." demiştir. Bu yönüyle beyit Sebk-i Hindî'nin "örneklemeli beyit sistemine" örnek teşkil etmektedir. Yani sevgilinin yüzünde büyük ihtimalle

peçe vardır. Sevgilinin yüzünde peçe olmasına rağmen parlakılığı gönülleri etkileyecektir.

حذر حذر نفس شعله‌ناك شهريدن/كى شعرى گبى او خانه خراب آتشدر

Ḥaẕer ḥaẕer nefes-i şu‘lenâk-i Şehrîden

Ki şi‘ri gibi o ḫâne-ḫarâb âteşdür

[Nefes-i şu‘lenâk-i Şehrîden ḥażer ḥażer ki o ḫâne-ḫarâb şi’ri gibi âteşdür.]

Şehrî’nin alevli nefesinden sakın, kork! Çünkü o, evi yıkık olan şiiri gibi ateştir.

Hazer: Sakınma, çekinme; sakın, çekin, kork. **Nefes:** Soluk, okuyup üfleme, Bektaşî tekkelerinde ezgiyle okunan manzum söz. **Şu‘le:** Ateş alevi, alev, yalım; ışık, parıltı. **–nâk:** Sonuna geldiği kelimelere “-li” anlamı katarak Farsça türemiş sıfatlar yapar. **Hâne-harâb:** Evsiz, barksız kimse, müflis, züğürt; sefil, perişan kimse. Bedbaht, talihsiz, mazlum (Dihhudâ, 2021).

Beyte göre Şehrî’nin nefesi alevlidir. Bu nedenle onun soluğundan çekinilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Şehrî’nin şiiri ateş gibidir. Şiiri ateş olduğu gibi evi yıkık Şehrî de ateştir. Şehrî’nin biyografisine bakıldığında bazı sıkıntılar yaşadığı aşikârdır. Bu beyitte Şehrî’nin gerçek hayatından izler görmek mümkündür. Karamsar bir ruh hâlinin olması Sebk-i Hindî’nin etkisi olduğu da söylenebilir. Sanatının güzelliğinin gücünü göstermek için şiirini ateşe benzetmiştir.

25. Gazel

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün

حيرت ديدارڭ ايا عشوه‌كار/طالع نظّاره‌يه حسرت نگار

Ḥayret-i dîdâruŋ eyâ ‘işvekâr

Ṭâli‘-i neẓẓâreye ḥasret-nigâr

[Eyâ ‘işvekâr ḥayret-i dîdâruŋ ṭâli‘-i neẓẓâreye ḥasret-nigâr.]

Ey nazlı! Güzel yüzün (karşısındaki) hayret seyretme talihi için bir hasret nakışıdır.

Hayret: Şaşmak, şaşırmak; kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salikin, düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesi. Hayret ya delilde olur ya da medlulde. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklık ve mülhitliktir. Delille varılan Hakk'ın tecellilerini temaşada hayrete düşmek sıddıklıktır (Uludağ, 2012, s. 163). **Dîdâr:** Yüz, güzel yüz; görünüş, tecelli. **'İşvekâr:** Edalı, nazlı. **Tâli':** Doğan, tulu eden; baht, talih. **Nezzâre:** Bakma, bakış, seyretme. **Nigâr:** Resim, nakış; resim gibi güzel sevgili, put.

Söyleyici, hayret sebebiyle muhatabını seyredemiyor. Yani hayranlık sebebiyle hasreti dinmiyor. Çünkü âşık, kendinden geçiyor. Ortada bir temaşa var. Fakat hayranlıkla maluldur. Seyretmek bile ancak bir hasret nakışı olmkatan öteye geçmiyor.

نظرۂ لطفڭ دل بیچارەیه/بخشش خوابی گبی ناپایدار

Naẓra-i luṭfuŋ dil-i bî-çâreye

Baḫşiş-i hᵛâbî gibi nâ-pâydâr

[Naẓra-i luṭfuŋ dil-i bî-çâreye baḫşiş-i hᵛâbî gibi nâ-pâydâr.]

Lutfunun bakışı çaresiz gönüle rüyadaki ihsan gibi geçicidir.

Nazra: Bakış. **Lutf:** İyi muamele, iyilik, yumuşaklık, hoşluk; bağış, bağışlama, ihsan, kerem, cömertlik. **Bî-çâre:** Çaresiz, aciz, zavallı. **Pâydâr:** Kalıcı, devamlı, sabit.

Bu beyitten anlaşılan rüyada olup bitenin uyanınca kaybolması, kalıcı olmaması söz konusudur. Tıpkı bunun gibi muhatabın lutfunun bakışı da böyle gelip geçicidir, bir anlıktır; devamlı olmadığı için gönül çaresizdir.

شوق تماشای رخڭله نظر/گوشۂ چشممده غریبالدّیار

Şevḳ-i temâşâ-yı ruḫuŋla naẓar

Gûşe-i çeşmümde ġarîbü'd-diyâr

[Naẓar şevḳ-i temâşâ-yı ruḫuŋla gûşe-i çeşmümde ġarîbü'd-diyâr.]

Bakış, yanağını seyretmenin şevkiyle gözümün ucunda yabancıdır.

Şevk: şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç anlamlarına gelir. **Temâşâ:** Seyretme, müşahede; Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini seyretme, maddi ve manevi âlemlerdeki ilahi güzelliği müşahede etme (Uludağ, 2012, s. 352). **Nazar:** Bakma, bakış, göz atma; fikir yürütme; bazı kimselerin bakışlarının bir şey veya bir kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan terslik, uğursuzluk, göz değmesi. **Gûşe:** Köşe. **Çeşm:** Göz. **Garîbü'd-diyâr:** Memleketin yabancısı, asıl yurdundan uzakta olan.

Söyleyici, muhatabına senin yanağının temaşasının şevkiyle bakış, gözümün köşesinde yabancı kalmıştır, demiştir. Soyut bir kavram olan bakışa (nazar) bir şahsiyet yüklenmiştir (teşhis). "Nazar" (bakış), göz organıyla olmaktadır, yani kaynağı göz olmasına rağmen oranın yabancısı olmuştur. Bu yabancılığın oluşmasının sebebi de muhatabın yanağıdır.

حسرت لعلگله نگاه ایلسم/یاسمنستانه اولور لاله زار

Ḥasret-i la'lüŋle nigâh eylesem

Yâsemenistâne olur lâlezâr

[Ḥasret-i la'lüŋle yâsemenistâne nigâh eylesem lâlezâr olur.]

Dudağının hasretiyle yasemin bahçesine baksam lale bahçesi oluverir.

Söyleyici, dudağının hasretiyle yasemin bahçesine baksam lale bahçesi olur, demiştir. Yani beyaz renkli olan yasemin bile o hasret dolu bakışın etkisiyle kırmızı bir lale bahçesine dönüşmektedir. Zira dudağın hasretiyle bakılıyor ve dudak kırmızıdır.

"La'l" yakut gibi kırmızı ve kıymetli bir nevi cevherdir. Klasik Doğu edebiyatında sevgilinin dudağı daima la'le benzetilmiştir. Hatta la'l kelimesi, renginin dudağa benzemesi nedeniyle dudak yerine kullanılmıştır. "La'l madeni terden beyaz renkte çıkartılırmış. Sonra bunu kanlı taze ciğere batırıp güneşe koyarak kızartırlarmış." (Onay, 2016, s. 277). "Nigâh" bakma, bakış. "Yâsemin" beyaz ve sarı renkli hoş kokulu bir çiçek türü dolayısıyla bu çiçeğin çok bulunduğu veya yetiştiği yere yaseministandır; "lâle-zar" lale bahçesidir.

ایلدی شهری گبی کاسد متاع/دولتیان ایچره بنی روزگار

Eyledi Şehrî gibi kâsid-metâ‘

Devletiyân içre beni rûzgâr

[Rûzgâr beni devlatiyân içre Şehrî gibi kâsid-metâ‘ eyledi.]

Zaman, zenginler içerisinde beni Şehrî gibi geçmez akçe yaptı.

Kâsid: Revaçta olmayan, sürümsüz, geçmez, aranmaz. **Metâ‘:** Mal, satılacak mal; maddi manevi sermaye, ticaret malı. **Devlet:** Ululuk, büyüklük, büyük rütbe, büyük mevki va makam; mutluluk, saadet, talih, baht. **Rüzgâr:** Kuvvetli etken, cereyan; yel, bâd; zaman, devir; dünya.

Söyleyici, bu beyitte zamandan yana bir şikâyette bulunmuştur. Zaman, kendisini Şehrî gibi zenginler içerisinde geçmez akçe yapmıştır. Bu beyitte Sebk-i Hindî şairlerinde görülen karamsarlık ön plandadır.

26. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

اول خال سیه تا که بزم اخترمزدر/مانند شرر آتش غم پسترمزدر

Ol ḫâl-i siyeh tâ ki bizüm aḫterümüzdür

Mânend-i şerer âteş-i ġam püsterümüzdür

[Ol ḫâl-i siyeh tâ ki bizüm aḫterümüzdür, mânend-i şerer âteş-i ġam püsterümüzdür.]

O siyah ben bizim yıldızımız olduğu müdetçe kıvılcım misali gam ateşi, yatağımızdır.

Hâl: Ben. **Ahter:** Yıldız, (mec.) talih, baht. **Mânend:** Benzer, eş, misil. **Şerer:** Kıvılcım, kıvılcımlar. **Püster:** Yatak, döşek.

Şair, bu beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından olan “hâl” (ben) ile ilgili bir mazmun oluşturmuştur. Buna göre siyah ben, söyleyicinin kötü yıldızıdır. Böyle bir benzetmenin kurulmasının temel sebebi yıldızların insan tabiatı üzerinde etkisi olduğuna inanılmasıdır. Talih veya baht yerine geçen buradaki yıldız, kara talih veya kara baht olarak düşünülürse siyah ben ile renk itibariyle ilgi kurulmuştur denilebilir.

Söyleyici aslında talihsizliğinden şikâyet etmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarından olan ben, yıldız olduğu müdetçe gam ateşi de yatak olacaktır. Yani söyleyici rahata kavuşamaycak, sürekli gam ateşiyle yanacaktır.

قربانی قانون بتانمکه تغافل/هم قاتلمز هم ینه دعوی گرمزدر

Ḳurbânî-i ḳânûn-ı bütânam ki teġâfül

Hem kâtilümüz hem yine da‘vâgerümüzdür

[Ḳurbânî-i ḳânûn-ı bütânam ki teġâfül hem kâtilümüz hem yine da‘vâgerümüzdür.]

Put gibi güzellerin töresinin kurbanlığıyım ki (onların) görmezden gelmeleri hem katilimizdir hem de (bizden) şikâyetçidir.

Kânûn: Yasa. **Büt:** Put, (mec.) güzel, sevgili. **Tegâfül:** Anlamazlıktan, bilmezlikten gelme, bilmiyor görünme, kendini gafil gösterme.

Bu beyitte put gibi güzellerin bazı özellikleri verilmiştir. Güzellerin âdeti, hem âşıkları görmezden gelerek onları öldürmek hem de öldürdükleri âşıklardan şikâyetçi olmakmış. Söyleyici, bu tarz güzellerin kurbanlığı olduğunu belirtmiştir.

بر ذوقله یاندق علو عشقه که دوزخ/خمیازه کش چاشنئ اخکرمزدر

Bir ẕevḳ ile yanduḳ ‘alev-i ‘aşḳa ki dûzaḫ

Ḫamyâze-keş-i çâşnî-i aḫgerümüzdür

[Bir ẕevḳ ile yanduḳ ‘alev-i ‘aşḳa ki dûzaḫ ḫamyâze-keş-i çâşnî-i aḫgerümüzdür.]

Aşk alevine öyle bir zevk ile yandık ki cehennem bizim közümüzün tadına hasrettir.

Dûzah: Cehennem. **Hamyâze:** Esneme; (mec.) Kötü davranış, karşısındakini küçümseme. **Çâşnî:** Lezzet, tat. **Ahger:** Ateş koru, (mec.) aşk ateşi, ateş gibi yakıcı duygu.

Bu beyitte söyleyici, aşk alevinde öyle bir zevkle yanmış ki cehennem bile o yanmanın közüne hasrettir (mübalağa). Cehennem, günahkârları öldükten sonra

ahrette azap çekecekleri yerdir ve bu azap da “cehennem ateşi”nde yanmakla olacaktır.

چیقسه یولیمز وادئ حرمانه عجبمی/شهری گبی بر شوم قدم رهبرمزدر

Çıḳsa yolumuz vâdî-i ḥirmâna ‘aceb mi

Şehrî gibi bir şûm-ḳadem reh-berümüzdür

[Yolumuz vâdî-i ḥirmâna çıḳsa ‘aceb mi? Şehrî gibi bir şûm-ḳadem reh-berümüzdür.]

Yolumuz mahrumluk vadisine çıksa bunda şaşılacak ne var? Şehrî gibi bir uğursuz ayaklı rehberimizdir.

Hirmân: Nasipsizlik, mahrumiyet. **Şûm:** Uğursuz, şom. **Kadem:** Ayak, adım; uğur.

Söyleyici bu beyitte Şehrî’den yana şikâyetçidir. Şehrî, rehber olduğu için nasipsizlik vadisine yolunun düşmesi gayet doğal olduğunu söylemek istemiştir. Aslında şair bu beyitte kendi kendini kınamıştır. Bu tarz kınamalar tasavvuftaki melamet kavramını çağrıştırmaktadır. Melamet, nefsi devamlı yermeyi, kınamayı, halkın iltifatından uzaklaşarak Hakk’a yaklaşmayı esas alan anlayıştır.

27. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

شوق رخی دفع الم سینهلر ایلر/سیر ایلدوگی ییرلری آیینهلر ایلر

Şevḳ-i ruḫı def‘-i elem-i sîneler eyler

Seyr eyledügi yirleri âyîneler eyler

[Şevḳ-i ruḫı def‘-i elem-i sîneler eyler. Seyr eyledügi yirleri âyîneler eyler.]

Yanağın şavkı, gönül kederlerini defeder, seyrettiği yerleri aynalar eder.

Şevk: İstek, arzu, heves; sevinç, neşe; ışık, parıltı, şavk. **Ruh:** Yanak. **Sîne:** Göğüs, bağır; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik.

Bu beyitte özne olarak belli olmayan birinin yanağının parıltısı gönüldeki acıları yok etmektedir. Aynı kişinin yanağı seyrettiği yerleri ayna şekline sokmaktadır. Bunu yapabilmesinin nedeni parlaklığının çok olmasındandır.

Klasik şiirde sevgilinin yüzü ve yanağı genellikle aynaya benzetilmektedir. Bu benzetmenin temel nedeni aynanın aydınlık, parlak, lekesiz oluşudur. Sevgilinin yüz aynası da bu özelliklere sahiptir (Pala, 2009, s. 47). Ayna, güneş ışığını yansıtınca müthiş bir parlaklık özelliği kazanır. İnsan çıplak gözle o parlaklığa bakamaz bile. Burada var olan kişinin yanağı o kadar parlaktır ki gönüldeki acıları yok eder. Yani güzelliği had safhadadır. Yanağın ışığı başka nesnelere yansıdığında o nesneler de ayna gibi parlamaya başlar.

دل قحط وفا خوفی ایله نیم نگهدن/ویرانکدەسنده نیجه گنجەلر ایلر

Dil ḳaḥt-ı vefâ ḫavfı ile nîm-nigehden

Vîrânkedesinde nice gencîneler eyler

[Dil ḳaḥt-ı vefâ ḫavfı ile nîm-nigehden vîrânkedesinde nice gencîneler eyler.]

Gönül, vefa kıtlığı korkusu ile yarım bakıştan viranhanesinde nice hazineler yapar.

Kaht: Azlık, kıtlık, yokluk. **Havf:** Korku. **Nîm:** Yarım, yarı. **Nigeh:** Bakış, bakma, nazar. **Vîrân:** Yıkık, yıkılmış, harap; (mec.) gamlı, kederli, üzüntülü. **Gencîne:** Hazine.

Söyleyiciye göre gönül, vefa kıtlığı olur korkusuyla yarı bakıştan virangâhında birçok hazine ortaya çıkarmıştır. Yani gönlün aza kanaat ettiği açıklanmıştır. Aynı zamanda yarım bakış bile âşığın virane gönlünde hazineler peyda olmasına vesile olmaktadır. Hazineler genellikle harap ve viran yerlerde yer almaktadır. Günümüzde de hazine avcıları define bulmak umuduyla tarihî yerleri talan etmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

“Kaht” kelimesi aslında kuraklıktan dolayı ürünlerin yetişmemesinden kaynaklı kıtlık ve açlığın ortaya çıkmasıdır. Şehrî, bu kavramı “vefâ” gibi soyut bir kavramla bağdaştırmıştır. Bu tarz bir kullanım Sebk-i Hindî’nin “alışılmamış bağdaştırma” özelliğine örnektir, denilebilir.

Klasik şiirde sevgilinin güzelliği “genc”e (hazine, define) benzetilir. Sevgilinin güzellik unsurları olan la’l (dudak), piruze (hat), inci (diş), yakut (ağız) vs. o hazinenin içinde yer alır (Pala, 2009, s. 166). Bu beyitte yarı bakıştan bile birçok hazineler olduğu anlaşılmaktadır. Yani muhatabın güzelliği üst derecededir. Yarı bakıştan bir sürü hazinenin bulunması söylenerek abartıya gidilmiştir.

قورقم بو صلح آفتی ابرام شفیعان/گرم طلب شفقت دیرینه‌لر ایلر

Ḳorḳum bu o ṣulḥ-âfeti ibrâm-ı şefî‘ân

Germ-i ṭaleb-i şefḳat-i dîrîneler eyler

[Ḳorḳum bu o ṣulḥ-âfeti ibrâm-ı şefî‘ân germ-i ṭaleb-i şefḳat-i dîrîneler eyler.]

Korkum budur ki şefaatçilerin ısrarı o barış düşmanını kadim şefkat talebine ısındırır.

Sulh: Savaştan sonra barışma, barış; savaş, fitne, fesat vb.nden uzak olma, huzur, rahatlık; uyuşma, uzlaşma. **Âfet:** Önlenmesi elde olmayan büyük felaket, bela, musibet, badire. **İbrâm:** Bıktırıncaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama. **Şefî‘:** Şefaat eden, bir kimsenin affa uğraması için aracılık eden kimse. **Germ eylemek:** Isıtmak, hararetlendirmek. **Dîrîne:** Eski, kadim.

Bu beyte göre sevgili, âşığa cevrücefa ediyor. Sevgilinin sulhe yanaşmayan bir tabiatı vardır. Ancak şefaatçilerin ısrarıyla şefkat taleplerine gönlü ısınabilir. Âşık bundan korkuyor; aman bizden cevrücefayı eksik etmesin, diyor. Nihayetinde sevgilinin cevrücefası da bir muhatap alma biçimidir. Sevgilinin ilgisiz kalması en büyük endişedir.

Kadim şefkat ile elest bezmi kastedilmiş olabilir. Elest bezmi, Allah “Ben sizin Rabb’iniz değilmiyim.” diye sorduğunda kulların da “Evet öyledir.” diye cevap verdiği meclistir. Bu olay, insanlar yaratılmadan önce Allah ile ruhlar arasında gerçekleşen bir durumdur (Uludağ, 2012, s. 75).

روشنگریئ شوقله هر داغ شکیبین/امّید خدنگکله دل آیینه‌لر ایلر

Rûşengerî-i şevḳ ile her dâġ-ı şekîbin

Ümmîd-i ḫadengüŋle dil âyîneler eyler

[Dil rûşengerî-i şevḳ ile her dâġ-ı şekîbin ümmîd-i ḫadengüŋle âyîneler eyler.]

Gönül, şevk parlatıcılığı ile her sabır yarasını (senin) okunun ümidiyle aynalar eder.

Rûşenger: Parlatan, cila veren. **Şevk:** İstek, arzu, heves; sevinç, neşe; ışık, parıltı, şavk. **Şekîb:** Sabır, tahammül. **Hadeng:** Ok.

Gönül, parlak bir ayna olmalı ki oraya sevgilinin cemali aksetsin. Sevgilinin aynaya bakması ve oraya aksetmesi bir tecellidir. Bununla birlikte sevglinin bakışı öldürücü olması hasebiyle oka ve kılıca benzetilmektedir (Canım, 2016, s. 60-61). O hâlde âşık, yaralarla dolu gönül aynasını en güzel şekilde parlatacak ki sevgili ona baksın. Yani sevgilinin bakış okları oraya saplansın.

عشاقه فریب نگهن شهری طویرمش/اول طفل نوافسون بڭا کینەلر ایلر

‘Uşşâḳa firîb-i nigehin Şehrî ṭuyurmış

Ol ṭıfl-ı nev-efsûn baŋa kîneler eyler

[Firîb-i nigehin‘uşşâḳa Şehrî ṭuyurmış. Ol ṭıfl-ı nev-efsûn baŋa kîneler eyler.]

Âşıklara bakışının aldatıcılığını Şehrî duyurmuş. O yeni yetme efsunlu çocuk bana kin beslemiş.

‘Uşşâka: Âşıklar. **Firîb:** Altadma, kandırma, hile, iğfal. **Nigeh:** Bakış, bakma, nazar. **Tıfl:** Küçük çocuk; toy, tecrübesiz kimse. **Efsûn:** Büyü, sihir, tılsım; büyüleyici etki, cazibe. **Kîne:** Kin.

Klasik şiirde sevgilinin bakışı genellikle efsunlu yani büyülüdür ki âşığı etkisi altına alabilmektedir. Bu beyitte de söyleyici sevgilinin bakışının büyücülüğünü âşıklara Şehrî’nin ulaştırdığını belirtiyor. Kendisinin bu olayda hiçbir kabahatinin olmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı yeni yetme birine benzetilen sevgilinin ona kin beslediğinin belirtiyor. Belliki sevgili, sihirli ve cazibeli bakışının özelliğinin ortaya çıkmasını istememektedir. Şehrî burada kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir. Buna da tecrid denilmektedir.

28. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

دلسوز ایدن اول آفتی تاب نظرمدر/نتسون او یاقن گوڭلمی کندی شررمدر

Dil-sûz iden ol âfeti tâb-ı naẓarumdur

N'itsün o yaḳan göŋlümi kendi şererümdür

[Ol âfeti dil-sûz iden tâb-ı naẓarumdur. O göŋlümi yaḳan n'itsün kendi şererümdür.]

O afeti gönül yakan eden bakışımın gücüdür. O gönlümü yakan, ne yapsın (beni yakan) kendi kıvılcımımdır.

Dil-sûz: Yürek yakan, çok ıstırap veren. **Tâb:** Güç, kuvvet; sıcaklık, hararet; ışık, parıltı; tazelik; kıvrım, büklüm; sıkıntı, endişe, ıstırap. **Nazar:** Bakış, bakma, göz atma; fikir yürütme. **Şerer:** Kıvılcımlar, kıvılcım. **Âfet:** Önlenmesi elde olmayan büyük felaket, bela, musibet, badire; sakınılması gereken, tehlikeli, insana zarar verecek olan kimse veya şey; insanın kendini kaptırıp kurtulamadığı durum; insanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın.

Söyleyici, insanın aklını başından alacak kadar güzel olan sevgiliyi biraz masum göstermeye çalışmaktadır. Kendi bakış gücü çok kuvvetli olduğundan muhatabını da gönül yakan yapıyor. Gönlünün yanmasına sebep kendi kıvılcımıdır. Bunda başka birisinin suçu olmadığını ifade etmiştir.

پاشیده اولان تیشهٔ آهم دهنندن/صنمڭ که شرر ریزهٔمحنت جگرمدر

Pâşîde olan tîşe-i âhum deheninden

Ṣanmaŋ ki şerer-rîze-i mihnet cigerümdür

[Ṣanmaŋ ki şerer-rîze-i mihnet cigerümdür. Tîşe-i âhum deheninden pâşîde olan.]

Sanma ki gam kıvılcımını saçan ciğerimdir, ahımın kazmasının ağzından dağılmştır (onlar).

Pâşîde: Saçılmış, serpilmiş, dağılmış. **Tîşe:** Balta, nacak, külünk; keser. **Dehen:** Ağız. **Rîze:** kırıntı, döküntü. **Mihnet:** Sıkıntı, zorluk, eziyet, zahmet; üzüntü, dert, elem, keder, gam; bela, afet, musibet.

Söyleyici, ortada var olan kıvılcımların ah'ının kazmasının ağzından saçıldığını, ortada var olan bu kederin kıvılcım parçacıkları ciğerinden gelmediğini belirtmiştir.

"Tîşe" ucu sivri taşçı kazması olarak ele alırsak bu alet taşa vurulduğu zaman kıvılcım saçar. Şehrî, bu gerçekten yararlanarak onu soyut bir kavram olan ah ile bağdaştırmıştır. Bu kullanım Sebk-i Hindî'nin "somutlaştırma" özelliğine örnektir. Nitekim ah'ın özelliklerinden birisi kıvılcımlı oluşudur (Şentürk, 2016, s. 163). Bunun nedeni âşığın içinin ve gönlünün yangın yeri olmasıdır. Şehrî beyti kurgularken "tîşe" ve "âh"ın bu özelliklerinden yararlanmıştır.

"Mihnet" sözlük anlamına bakıldığında genelde soyut kavram olan gam, keder, ıstırap, üzüntü, dert, elem gibi kavramları karşıladığı görülür. Soyut bir kavram olan "mihnet"in kıvılcım parçacıkları gibi somut kavramlarla bağdaştırılması Sebk-i Hindî'nin "somutlaştırma" ve "alışılmamış bağdaştırma" özelliklerine örnektir.

پروانەکم ای شعله نهالم سنڭ امّا/پرواز ایدەمم شرط ادب بند پرمدر

Pervâneŋem ey şu'le-nihâlüm senüŋ ammâ

Pervâz idemem şarṭ-ı edeb bend-i perümdür

[Ey şu'le-nihâlüm senüŋ pervâneŋem ammâ pervâz idemem şarṭ-ı edeb bend-i perümdür.]

Ey alev fidanım senin pervanenim ama edep şartları kanatlarımı bağlamış uçamam.

Pervâne: Geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek; yol gösteren, rehber, kılavuz; ferman, hüküm, nişan. **Şu'le:** Ateş alevi, ateş; ışık, parıltı. **Nihâl:** Fidan. **Pervâz itmek:** Uçmak. **Bend:** Bağ; bağlama, bağlanma; boğum, halka. **Per:** Kanat.

Söyleyici, bu beyitte muhatabını ateşten fidana benzetmiştir. Kendisini de ışık etrafında uçan küçük kelebek olan pervaneye benzetmiştir (teşbih). Normal şartlarda ışığın etrafında hızla dönmesi gerekirken bir koşul onu bu durumdan alıkoyuyor. O da edep şartı yani utanma duygusudur. Söyeleyici muhatabının etrafında dönüp dolanmak ister fakat ar duygusu onu bu eylemden alıkoymaktadır.

Pervane ışığın etrafında hızla ve sürekli döner. Klasik şairler bu durumdan faydalarak âşığın da sürekli sevgilinin etrafına dönüp dolaşmasını pervaneye benzetirler. Alev, göğe doğru yükselir. Fidan da göğe doğru büyür. Şair, bu gerçeklerden hareketle "şu'le-nihâl" diye bir terkip oluşturmuştur. Pervanenini o alevin etrafında dönüp dolaşmaması soyut bir kavram olan "edeb"in kanatlarına bağ olmasıyla açıklanmıştır.

شوخ اولسه بنم گبی نوله شاهد نطقم/پروردهٔ آغوش دل خوشترمدر

Şûḫ olsa benüm gibi n'ola şâhid-i nuṭḳum

Perverde-i âġûş-ı dil-i ḫoşterümdür

[Şâhid-i nuṭḳum benüm gibi şûḫ olsa n'ola? Perverde-i âġûş-ı dil-i ḫoşterümdür.]

Sözümün güzelliği benim gibi şuh olsa bunda şaşılacak ne var? Daha hoş (olan) gönül kucağımda yetişmiştir.

Şûh: Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Şâhid:** Güzel, sevgili, dilber; tanık. **Nutk:** Söz, konuşma, kelam; söz söyleme yeteneği; söylev, hitabe. **Perverde:** Beslenmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş. **Âgûş:** Kucak, (mec.) himaye, koruma.

Bu beyitte söyleyici, sözlerinin kaynağının gönül olduğunu, gönülden zuhur ettiğini söylüyor. Sözlerim benim kadar şuhtur, zira daha hoş olan gönlümden neşet ediyor, diyor. "Hoş" ile "şûh" arasında bir kelime oyunu söz konusudur ve bu iki kelime arasında cinas türü olan "kalb-i küll" görülmektedir. Bu cinas türü, harflerin yeri değiştirilerek yapılır (Dilçin, 2009, s. 481).

شهری نوله ایلرسه دل عالمی سوزان/دلسوز ایدن اول آفتی تاب نظرمدر

Şehrî n'ola eylerse dil-i 'âlemi sûzân

Dil-sûz iden ol âfeti tâb-ı naẓarumdur

[Şehrî dil-i 'âlemi sûzân eylerse n'ola? Dil-sûz iden ol âfeti tâb-ı naẓarumdur.]

Şehrî, (o afet gibi güzel) âlemin gönlünü yaksa bunda şaşılacak ne var? O afeti gönül yakıcı yapan benim bakışımın gücü ve sıcaklığıdır.

Sûzân eylemek: Yakmak. **Dil-sûz:** Yürek yakan, çok ıstırap veren. **Âfet:** Önlenmesi elde olmayan büyük felaket, bela, musibet, badire; sakınılması gereken, tehlikeli, insana zarar verecek olan kimse veya şey; insanın kendini kaptırıp kurtulamadığı durum; insanı şaşkına çevirip aklını başından alacak kadar güzel kadın. **Tâb:** Güç, kuvvet, takat; sıcaklık, hararet; ışık, parıltı; tazelik; kıvrım, büklüm; sıkıntı, endişe, ıstırap.

Söyleyici, afet olarak nitelediği sevgilinin dünyayı yakmasının sebebi olarak kendi bakışlarının sıcaklığını göstermiştir. Söyleyicinin bakışının tesiri sebebiyle sevgili dünyanın gönlünü yakmaktadır. Dünya ifadesinde mecaz-ı mürsel vardır, dünya lafzıyla kastedilen dünyadaki insanlardır.

29. Gazel

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'ilü fa'ûlün

چشمڭ وارایکەن صحّت دنیایی کیم استر/غمزەڭ وار ایکن عمر مسیحایی کیم استر

Çeşmüŋ var iken ṣıḥḥat-i dünyâyı kim ister

Ġamzeŋ var iken 'ömr-i Mesîḥâyı kim ister

[Çeşmüŋ var iken ṣıḥḥat-i dünyâyı kim ister. Ġamzeŋ var iken 'ömr-i Mesîḥâyı kim ister.]

Gözlerin varken dünya sağlığını kim ister. Gamzen varken Mesih'in ömrünü kim ister.

Çeşm: Göz. **Sıhhat:** Sağlık, esenlik; doğruluk, gerçeklik. **Mesîhâ:** Hz. İsâ'nın lakabı.

Söyleyici muhatabına gözlerin dururken dünya sağlığını istemediğini ifade ediyor. Çünkü klasik şiirde göz, "zalim ve lakayttır" âşığı öldürendir. İkinci mısrada bir önceki söyelenen pekiştirilmiştir. Bu sefer göz, kaş ve kirpiklerin beraber hareket ettiği gamze ortaya çıkıyor. Gamze de öldürücüdür. Sevgilinin gamzesine maruz kalıp ölmek varken İsa'nın ömrünü kimsenin istemeyeceği gibi kendisinin de istemediğini ifade etmiştir. İsa peygember çarmıha gerileceği sırada melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırılmış olup kendisine kıyamete kadar ömür

verilmiştir (Pala, 2009, s. 235). Söyleyici, kıyamate dek yaşamak yerine muhatabının bakışıyla ölmeyi tercih etmektedir.

İsa peygamberin kıyamete kadar yaşamasına değinilerek telmih yapılmıştır. Ayrıca İsa peygamberin sonsuza dek yaşamasını detaylı anlatmak yerine sadece ömrü zikredilerek Sebk-i Hindî özelliği olan icazlı bir anlatıma gidilmiştir. Sebk-i Hindî'de az sözle çok şey anlatmanın bir yolu da telmih sanatını sıkça kullanmaktır (Babacan, 2012, s. 259).

اولمش طوتلم رؤیت دیدار میسّر/بو حیرت ایله ذوق تماشایی کیم استر

Olmış ṭutalum ru'yet-i dîdâr müyesser

Bu ḥayret ile ẕevk-i temâşâyı kim ister

[Ru'yet-i dîdâr müyesser olmış ṭutalum. Bu ḥayret ile ẕevk-i temâşâyı kim ister.]

Diyelim ki güzel yüzü görmek nasip oldu. Bu şaşkınlıkla izleme zevkini kim ister.

Dîdâr: Yüz, güzel yüz, çehre; görünüş, tecelli. İlahî güzelliği seyretme. **Ruyet:** Görme, bakış, görüş. **Müyesser:** Kolaylıkla olan, kolaylaştırılmış, kolaylıkla yapılan; nasip olan. **Hayret:** Şaşmak, şaşırmak; kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salikin, düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesi. Hayret ya delilde olur ya da medlulde. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklık ve mülhitliktir. Delille varılan Hakk'ın tecellilerini temaşada hayrete düşmek sıddıklıktır (Uludağ, 2012, s. 163). **Temâşâ:** Seyretme, müşahede; Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini seyretme, maddi ve manevi âlemlerdeki ilahi güzelliği müşahede etme (Uludağ, 2012, s. 352).

Beyitte güzel yüz görmenin nasip olsa bile şakınlık içinde kalınacağı ve şaşkınlık içinde o görünen güzelliğin seyretme zevkinin mümkün olunamayacağı ifade edilmişitir. Çünkü buradaki güzellik mutlak güzellik olan Allah'ın güzeliğidir. Allah'ın mutlak güzelliğini görmek isteyen Musa peygamber, Allah'ın ona beni göremezsin deyip dağa tecelli etmesi ve Musa peygamberin buna dayanamyıp bayılması kıssası vardır (Pala, 2009, s. 335). Hz. Muhammed de Miraç Gecesi'nde

Allah'ın mutlak güzelliğini görmüş ve buna dayanamayıp bayılmıştır (Pala, 2009, s. 322). Görüldüğü gibi Allah'ın mutlak güzelliği karşısında durmak imkânsızdır. Beyit bu kıssalara telmihte bulunmuştur. Beyitte çok açık tasavvufi bir atmosfer çizilmişitir. Ruyet, dîdar, hayret ve temâşâ gibi tasavvufî kelimelerin bir arada kullanılması tenasüptür.

İsarfil Babacan, "hayret" kelimesini Sebk-i Hindî şairlerinin kullandığı "önemli imajlar ve kavramlar" arasında göstermiştir (Babacan, 2012, s. 435).

رومالئ نقش قدمڭ وار ایکن ای دوست/گلچینئ بوس ید بیضایی کیم استر

Rû-mâli-i naḳş-ı ḳademüŋ var iken ey dost

Gül-çînî-i bûs-ı Yed-i Beyżâyı kim ister

[Ey dost rû-mâli-i nakş-ı ḳademüŋ var iken gül-çînî-i bûs-ı Yed-i Beyżâyı kim ister.]

Ey dost, ayak izininin yüz sürmeliği varken Yed-i Beyza'yı öpme gül toplamalığını kim ister.

Rû-mâl: Yüz süren; yüz sürme. **Nakş:** Resim, tasvir. **Kadem:** Ayak, adım; uğur. **Gül-çîn:** Gül toplayan. **Bûs:** Öpme, öpüş. **Yed-i Beyzâ:** Beyaz el.

Söyleyici ey dost dediği muhatabına seslenerek dostun ayak izinin bıraktığı ize yüz sürmek varken Yed-i Beyzâ'nın öpme gül toplamalığını istemediğini ifade etmiştir. Yed-i Beyzâ, Musa peygamberin "Allah'ın emriyle elini koltuğunun altına sokup çıkardıkça parlayan eline denir. Mecaz yoluyla harikulâde haller, kerametler hakkında kullanılan bir tabirdir." (Canım, 2016, s. 178). Musa peygambere Firavun'a karşı verilen bir mucizedir. Yed-i Beyzâ söylenerek hem telmih yapılmış hem de bu kavram kullanılarak Musa peygamberin bir mucizesi, icazlı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu da Sebk-i Hindî şairlerinin "az sözle çok şey anlatma" özelliği içinde değerlendirilebilir.

Klasik şiirde sevgilinin bastığı yerlerin toprağına yüz sürmek birçok şair tarafından kullanılan bir metâfordur. Tabii bu sevgili karşı cins olduğu gibi önemli siyasî ve dinî makamlardaki kişiler de olabilir. Söyleyici Yed-i Beyzâ yerine dostun

ayak izine yüz sürmeyi tercih etmekle mübalağaya gitmiştir. Beyitte oluşturulan Farsça üçlü, dörtlü terkipler de Sebk-i Hindî şairlerinin benimsediği bir özelliktir.

زهراب غم ایله قو بوگون ایلیلم عیش/سندن نعم وعدهٔ فردایی کیم استر

“Zehr-âb-ı ġam ile ḳo bu gün eyleyelüm ‘ayş

Senden ni‘am-i va‘de-i ferdâyı kim ister”

[Ḳo zehr-âb-ı ġam ile ‘ayş eyleyelüm. Senden ni‘am-i va‘de-i ferdâyı kim ister.]

Bırak, bugün gamın zehirli suyuyla eğlenelim. Senden, yarın vadesinin nimetlerini kim ister.

Zehr-âb: Acı su. **Gam:** Keder, tasa, kaygı, iç darlığı. **‘Ayş:** Yaşam, yaşayış; hayatın zevkini çıkarma, yiyip içme. **Niam:** Nimetler. **Vade:** Söz verme; ölüm vakti, ecel. **Ferda:** Ertesi gün, yarın; gelecek, gelecek zaman; kıyamet.

Söyleyici muhatabına seslenerek (nida) bırak, gamın zehirli suyuyla hayatın tadını çıkaralım diyor. Bunun için senden gelecekte vaat edeceğin nimetlerin hesabını kimsenin istemeyeceğini belirtmiştir. Her ne kadar hayatın zevkine varma isteği olsa da bunu gam zehrini içmekle yapmaya çalışması Sebk-i Hindî’nin “paradoksal ifadeler” özelliğine bir örnek teşkil etmektedir.

“Ferdâ”yı kıyamet anlamıyla düşünürsek hesap gününü düşünülmediği anlaşılmaktadır. Ahiret hayatında verilecek nimetler yerine bugünün hayatının zevkini çıkarma isteği var. Tabii bu da gam zehrini içmekle pek mümkün olmayacaktır.

بن مطرب خوش زمزمه سن ساقی لبڭ می/بسدر بوقدر شهریٔ رسوایی کیم استر

Ben muṭrib-i hoş-zemzeme sen sâḳi lebüŋ mey

Besdür bu ḳadar Şehrî-i rüsvâyı kim ister

[Ben muṭrib-i hoş-zemzeme sen sâḳi lebüŋ mey. Bu ḳadar besdür. Şehrî-i rüsvâyı kim ister.]

Ben hoş nağmeli şarkı söyleyen, sen içki dağıtan, dudakların şarap bu kadarı yeter. Rezil rüsva Şehrî’yi kim ister.

Mutrip: Bir müzik aletini çalan kimse; ilahi, gazel, şarkı okuyan kimse anlamlarına gelmektedir. **Zemzeme:** Nağmeli ses demektir. **Saki:** İçki meclisinde içki dağıtan kimseye denir. **Leb:** Dudak. **Mey:** Şarap. **Bes:** Yeter, yetişir, elverir, kâfi. **Rüsvâ:** Kötülükle şöhret bulmuş, rezil, kepâze kimse.

Söyleyici muhatabına kendisinin şarkı söyleyen olduğunu, muhatabının içki dağıtan saki, dudaklarının ise şarap olduğunu ve eğlenmek için bu kadarının kâfi geldiğini belirtmiştir. Rezil rüsva olan Şehrî'ye gerek olmadığını ifade etmiştir.

Söyelyici burada şairin kendisidir. "Mutrib-i hoş-zemzeme" derken aslında şairliğini kastetmiştir. Sakinin şarap dağıtmaktan kasıt sevgilinin güzelliğini göstermesidir. Dudağa şarap denilmesinin bir sebebi de muhatabın ağzından çıkanların şairi şarap gibi sarhoş etmesidir. İkinci mısrada şair kendisini kötü göstermiştir, kendisinden bir başkasıymış gibi bahsederek tecrid sanatına başvurmuştur.

Mutrip, zemzeme, saki ve mey gibi işret meclisine ait kavramların bir arada kullanılmsı tenasüptür. Bu kelimelerin kullanılması beyte tasavvufi bir mahiyet de kazandırmıştır. Nitekim sâkî, tekkede İlahi aşk şarabını sunan mürşid-i kâmildir (Canım, 2016, s. 113). Mürşid-i kâmilin gönlünde biriken sırların sâlike aktarılması "leb" yani dudak sayesinde olur. Bu sözler manevî hazla sâliki kendinden geçirip sarhoş eder (Şentürk, 2019, s. 312).

30. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

دلبران سیر گلستان ایلسون نوروزدر/عاشقان سوزیله افغان ایلسون نوروزدر

Dil-berân seyr-i gülistân eylesün nev-rûzdur

'Âşıḳân sûz ile efgân eylesün nev-rûzdur

[Dil-berân seyr-i gülistân eylesün, nev-rûzdur. 'Âşıḳân sûz ile efgân eylesün, nev-rûzdur.]

Dilberler gül bahçesini gezsin, nevruzdur. Âşıklar acıyla haykırsın, nevruzdur.

Gülistân: Gül bahçesi, gülü çok olan yer. **Nev-rûz:** Eski takvimlere göre güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşit olduğu, yılın ve ilkbaharın başlangıcı sayılan 21 Mart günü, bu günde kırlara çıkılarak yapılan bayram. **Sûz:** Yanma, yanık, ateş; (mec.) acı, ıstırap. **Efgân eylemek:** Feryat etmek, haykırmak.

Dilber, gönlü alıp götüren anlamındadır. Yani gönülçelen güzel kız. "Nevrûz" ilkbahar mevsiminin ilk günüdür. Bu günde doğadaki her nesneye canlılık gelir. Doğa kış mevsiminin donukluğunu ve renksizliğini üzerinden atarak gönle ve göze hoş gelen görüntüler ortaya çıkarır. Orta Asya ve Anadolu halkları bunu bir bayram olarak kutlar. Birçok devlet o günü resmî tatil ilan eder. Bu beyitte şair nevruz olduğunu haber veriyor. Sevgililerin güllük gülistanlık doğayı gezmesini istiyor. Onlara kavuşmaktan mahrum âşıkların da acıyla feryat etmelerini istiyor.

سويلڭ اول نوغنجهٔ نازه ادب وقتى دگل/گل گبى چاك گريبان ايلسون نوروزدر

Söyleŋ ol nev-ġonca-i nâza edeb vaḳti degül

Gül gibi çâk-i girîbân eylesün nev-rûzdur

[Ol nev-ġonca-i nâza söyleŋ edeb vaḳti degül. Gül gibi çâk-i girîbân eylesün nev-rûzdur.]

O nazlı, taze goncaya söyleyin edep vakti değil. Gül gibi yakasını yırtsın, nevruzdur.

Çâk-i girîbân eylemek: Üzüntü ve kederle yakasını parçalamak. **Nev-rûz:** Eski takvimlere göre güneşin Koç burcuna girdiği, gece ile gündüzün eşit olduğu, yılın ve ilkbaharın başlangıcı sayılan 21 Mart günü, bu günde kırlara çıkılarak yapılan bayram.

Gonca, henüz açılmamış tomurcuktur. Gül ise eskiden bir gonca olmasına rağmen kabuklarından sıyrılarak kendini göstermiştir. Şair o nazlı goncaya söyleyin utanma vakti değildir, gül gibi açılıp saçılsın diyor. Gonacanın açılarak güzelliğini hekese göstermesini istiyor. Yakasını yırtmacı anlamındaki "çâk-i girîbân" günümüzde anlayışına göre dekolte olarak ifade edilebilir. Eski insanlarda özellikleri kadınların bedenen çıplak görülmesi hoş karşılanmaz ve ayıplanırdı. Ama bugün nevruzdur, eğlence ortamı olduğu için söyleyici bir ruhsat olarak bunu sunmuş ve

goncanın açılmasını istemektedir. “Çâk-i girîbân” sabahın aydınlığı anlamı da vardır. Bilindiği üzere gül sabahın ilk ışıklarıyla açılır. Şair bütün bu ifadelerin farkındadır ve bu beytinde bu mazmunları kullanmıştır. Yakanın yırtık olması gülün açılmış yaprağına benzetilmiştir.

“Nev-gonca-i nâz” terkibinde somut bir kavram olan “gonca” ile soyut bir kavram olan “nâz”, bağdaştırılmıştır. Ayrıca söyleyici, “nev-gonca-i nâz”a söyleyin derken de ona bir şahsiyet yüklemiştir (teşhis). Bu tarz kullanımlar Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu anlatım biçimleridir.

سنده ای دل طورمه تحریك ایت نسیم ناله‌نی/سنبل زلفن پریشان ایلسون نوروزدر

Sen de ey dil ṭurma taḥrîk it nesîm-i nâleŋi

Sünbül-i zülfin perîşân eylesün nev-rûzdur

[Ey dil sen de ṭurma nesîm-i nâleŋi taḥrîk it. Sünbül-i zülfin perîşân eylesün nev-rûzdur.]

Ey gönül sen de durma inleme rüzgârını harekete geçir (ki) sünbül saçlarını dağıtsın nevruzdur.

Tahrîk it: Hareket ettirmek; kışkırtmak. **Nesîm:** Hafif esen, hoş ve latif rüzgâr. **Nâle:** İnleme, inilti. **Perîşan etmek:** Dağıtmak, karmakarışık duruma getirmek, düzenini bozmak; acınacak duruma getirmek.

Söyleyici bir önceki beyitlerde ifade edilen yargılardan sonra bir ekleme yapıyor. Gönle seslenerek inleme rüzgârını harekete geçir, diyor. İneleme rüzgârı harekete geçince sünbül gibi saçlar dağılacaktır. Bütün bunların olması gerekliliği de ilkbahar mevsiminin gelişidir.

Soyut bir kavram olan gönle seslenilmesi Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurdukları anlatım yöntemlerinden teşhistir.

ویرمه فرصت نازه ای عاشق همان ایله نیاز/آرزوی دلده طغیان ایلسون نوروزدر

Virme fırṣat nâza ey ‘âşıḳ hemân eyle niyâz

Ârzû-yı dil de ṭuġyân eylesün nev-rûzdur

[Ey ‘âşıḳ nâza fırṣat virme hemân niyâz eyle. Ârzû-yı dil de ṭuġyân eylesün nev-rûzdur.]

Ey âşık! Naza fırsat verme. Hemen niyaz et. Gönül arzusu da tuğyan etsin nevruzdur.

Nâz: Kendini beğendirmek için takılınılan işve, cilve, şive; bir şeyi istemiyormuş gibi görünme. **Niyâz:** Yalvarma, yakarma, dua, ihtiyaç, muhtaçlık. **Tugyân:** Taşma, coşma, su baskını; taşkınlık, coşkunluk.

Naz ile niyaz arasında bir zıtlık vardır. Naz artıkça niyaz da artar. Söyleyici burada âşığa seslenerek (teşhis) naza hiç fırsat vermeden gönül arzusuyla coşup taşarak yalvarmada bulunmasını istiyor çünkü nevruz günüdür. “Gönül arzusu”nun tuğyan etmesi, Sebk-i Hindî şarilerinin sıkça başvurduğu teşhis ve mübalağaya örnektir.

حضرت پاشای عالی رتبه ده شهری سنه/تازه تازه لطف و احسان ایلسون نوروزدر

Ḥażret-i Paşa-yı ‘âlî-rütbe de Şehrîsine

Tâze tâze luṭf u iḥsân eylesün nev-rûzdur

[Ḥażret-i Paşa-yı ‘âlî-rütbe de Şehrîsine tâze tâze luṭf u iḥsân eylesün nev-rûzdur.]

Yüksek rütbeli Paşa Hazretleri de Şehrî’sine yeni yeni iyilik ve yardımlar etsin nevruzdur.

‘Âlî: Yüksek olan, yüce, ulu; değeri yüksek, şerefli. **Lutf eylemek:** Bağışlamak, armağan etmek, bahşetmek.

Gazelin makta beyitinde şair ilk dört beyitteki hünerinin amacı aslında yardım almak olduğunu görüyoruz. Genelde kasidelerde görülen bu kültür bazen gazellerde de karşımıza çıkar. Yeni yılın başlagıcı olması nedeniyle şair himayesinde bulunduğu paşadan yardım istemektedir. Şener Demirel (2014, s. 31) bu gazelin Şeyhülislâm Yahyâ’nın *“Goncanın açsın yine kalbin sabâ nev-rûzdur/Bülbül-i zâr eylesün bir hoş sadâ nev-rûzdur”* matlalı gazeline nazire olduğunu tespit etmiştir. Beyitte anlaşıldığına göre devletin ileri gelenleri nevruzda maiyetindekilere yardımda bulunmuşlardır.

31. Gazel

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

دلستانم طفل عصمت دایه بر محبوبدر/سایه‌سندن ایلر استحیا عجب محجوبدر

Dil-sitânum ṭıfl-ı ‘ismet-dâye bir maḥbûbdur

Sâyesinden eyler istiḥyâ ‘aceb maḥcûbdur

[Dil-sitânum ṭıfl-ı ‘ismet-dâye bir maḥbûbdur. Sâyesinden istiḥyâ eyler ‘aceb maḥcûbdur.]

Gönül çelenim, namus dadısının elinde yetişmiş bir çocuktur; gölgesinden utanır, şaşırtıcı (bir şekilde) utangaçtır.

Dil-sitân: Gönül alan, gönlü kendien bağlayan. **Tıfl:** Küçük çocuk, toy, tecrübesiz kimse. **İsmet:** Nâmuslu olma, ahlâk kurallarına uyma, ırz temizliği, iffet. **Dâye:** Sütnine, dadı, bir çocuğa süt veren ve bakan cariye. **Sâye:** Gölge. **Mahbûb:** Sevgili. **İstihyâ:** Utanma.

Söyelyici bu beyitte sevgilinin vasıflarını zikretmiştir. Buna göre sevgili namus dadısından süt emmiştir, gölgesinden bile utanmaktadır. Bu da şaşılacak bir durumdur. Sevgilinin, kendi gölgesinden utanması mübalağadır. “‘İsmet-dâye” terkibinde “‘ismet” soyut bir kavramdır ve “dâye” de somuttur. Bu iki kavramın birbiriyle bağdaştırılması “somutlaştırma”dır.

رشتهٔ انظاری پا بند اولدی عکس یوسفه/صنمه نابینای قفل دیدهٔ یعقوبدر

Rişte-i enẓârı pâ-bend oldı ‘aks-i Yûsufa

Sanma nâ-bînâyı ḳufl-dîde-i Ya‘ḳûbdur

[‘Aks-i Yûsufa rişte-i enẓârı pâ-bend oldı. Nâ-bînâyı ḳufl-dîde-i Ya‘ḳûbdur sanma!]

Yusuf’un görünmesine (Yakup’un) bakışlarının ipi engel oldu. Âmâlığı Yakup’un kilidinin gözüdür sanma!

Rişte: İplik, tire. **Enzâr:** Nazarlar, bakışlar. **Pâ-bend:** At vb. hayvanların yürümesine engel olmak için ayaklarına vurulan bağ, köstek. **‘Aks:** Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen

ışık, yankı, yansı; bir cismin parlak bir yerde görünen hayali, görüntüsü, bir şeyin zıddı, karşıtı, tersi. **Nâ-bînâ:** Anadan doğma kör, âmâ. **Kufl:** Kilit. **Dîde:** Göz.

Beyte göre Yakup peygamberin Yusuf'u görememesinin nedeni Yakup'un kendi gözünün engelleridir. Âmâ olması Yusuf'u görmesine sebep değildir.

Hz. Yusuf, Hz. Yakup'un on iki oğlundan biridir ve onu hepsinden daha çok severdi. Hz. Yusuf bir gün bir rüya görür ve babasına anlatır. Babası rüyayı yorumlar ve bu rüyasını kimseye anlatmamasını tembihler. Çünkü Hz. Yusuf'un gelecekte peygamber ve devlet yöneticisi olacağını, kardeşlerinin bunu kıskanıp tehlike yaratabileceğini ifade eder. Yusuf'un büyük kardeşleri, onu kıskandılar ve uzak bir yerde kuyuya attılar. Babasına da kurt yedi derler (Pala, 2009, s. 483). Bu olaydan sonra Hz. Yakup evine kapanıp günlerce ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur (Pala, 2009, s. 478). Bu telmihte bulunulan bu kıssaklasik şiirde sıkça işelenen konulardan biridir.

"Rişte-i enzâr" (bakışların ipi) Sebk-i Hindî'nin "alışılmamış bağdaştırma" özellğine örnektir. Aynı kullanım "kufl-ı dîde"de de (gözün kilidi) söz konusudur.

امّتان عشقڭ ای دل رتبه‌سن سیر ایله کیم/داغ حسرت طعنهٔ راحت زن ایّوبدر

Ümmetân-ı 'aşḳuŋ ey dil rütbesin seyr eyle kim

Dâġ-ı ḥasret ṭa'ne-i râḥat-zen-i Eyyûbdur

[Ey dil ümmetân-ı 'aşḳuŋ rütbesin seyr eyle kim dâġ-ı ḥasret ṭa'ne-i râḥat-zen-i Eyyûbdur.]

Ey gönül! Âşıklar topluluğunun mertebesini seyret ki hasret yanığı Eyyüp'ün rahatını kınar.

Ümmet: Bir peygambere ima edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk; kavim, cemaat, taife. **Dâg:** Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan. **Ta'ne:** Sövme, çekiştirme, yerme, kınama.

Bu beyitte gönle seslenerek âşıklar topluluğunun rütbesini seyretmesini istemektedir. Bunun sebebi de hasret yanığı Eyyüp peygamberin rahatını kınadığını belirtir. Hz. Eyyüp, sabır timsalidir. Çok zengin olduğu, birçok evladı olduğu yani dünya saadetine sahip olduğu için Allah onu sınamak istemiş. Mal mülk ve çocukları

elinden alınır. Sağlığını kaybeder, vücudunda yaralar açılır ve bu yaralar kurt düşer. Fakat Hz. Eyyüp sabretmeye ve ibadet etmeye devam eder (Pala, 2009, s. 143-144). Şair burada mübalağaya gitmiştir. Âşıklar topluluğunun hasret yaraları o kadar büyük ki Hz. Eyyüp onların yanında huzur içinde olarak tasavvur etmiştir. Bu nedenle âşıkların rütbesi sabır timsali peygamberin rütbesinden daha yüksekte olduğu belirtilmiştir.

Hz. Eyyüp zikredilimiş fakat hastalığından bahsedilmemiştir. Bu da Sebk-i Hindî'nin "az sözle çok şey anlatma" özelliğine örnektir. Ayrıca Hz. Eyyüp'ün kıssasına telimihte bulunulmuştur.

حائل اولماز عرض حاله پردهٔ منعئ غیر/آتشین طومار آه عاشقان مکتوبدر

Ḥâ'il olmaz 'arż-ı ḥâle perde-i men'î-i ġayr

Âteşîn-ṭûmâr-ı âh-ı 'âşıḳân mektûbdur

[Perde-i men'î-i ġayr 'arż-ı hâle ḥâ'il olmaz. Âteşîn-ṭûmâr-ı âh-ı 'âşıḳân mektûbdur.]

Başkasının engelleme perdesi (âşıkların) halini bildirmeye engel teşkil edemez, âşıkların ahının ateş gibi (kâğıt) tomarı mektup gibidir.

Hâil olmak: Engel teşkil etmek, mani olmak. **Arz-ı hâl:** Hâlini bildirme; dilekçe, arzuhal. **Men'î:** Ele geçirilmesi güç, zabtı zor, sarp, çetin. **Tûmâr:** Tomar.

Söyleyici bu beyitte âşıkların halini bildirmeye kimsenin engeleyemeyeceğini belirtiyor. Çünkü onların ah'ının ateşli kâğıt tomarı mektup gibi olduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi mektuplar uzaktaki birine bir şeylerden haberdar etmek için yazılır. Klasik şiirde sıkça başvurulan âşığın ah'ının bir özelliği dumanlı olmasıdır. Duman da eski kültürde bir haberleşme aracıdır (Şentürk, 2016, s. 163). Bu nedenle ah'ın ateşli tomarı ile mektup arasında bir ilişki kurulmuştur. Ah'ın ortaya çıkmasına sebep âşıkların aşk yükünü daha fazla katlanamayıp çıkardıkları sestir. Bu nedenle aşk sırrını faş eder (Şentürk, 2016, s. 162). Bu da âşıkların arzuhâllerini kesin olarak bildireceğine kanıttır.

"Âteşîn-tûmâr-ı âh-ı 'âşıkân" terkibinde dört kelime birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Bu tasarruf Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu anlatım

biçimi olan “genişletilmiş tamlamalara” örnektir. “Ah” soyut bir kavramdır, “tûmar” ise deri ve kâğıt gibi somut maddelerin rollu haline gelmiş biçimidir. Bu iki kavramın terkip yapılması Sebk-î Hindî’nin “alışılmamış bağdaştırma” ve “somutlaştırma”ya örnektir.

الفت شهریدن ای عشرت گزینان الحزر/عشق راحت دشمن آسا عافیت آشوبدر

Ülfet-i Şehrîden ey ‘işret-güzinân el-ḥaẕer

‘Aşḳ-ı râḥat düşmenâsâ ‘âfiyet-âşûbdur

[Ey ‘işret-güzinân! Ülfet-i Şehrîden el-ḥaẕer. ‘Aşḳ-ı râḥat düşmenâsâ ‘âfiyet-âşûbdur.]

Ey içki içmeyi seçenler, Şehrî’nin ahbablığından (aman) sakının, rahat aşkı düşman gibi sıhhate zarar verir.

Ülfet: Alışma, kaynaşma, ünsiyet; uygun kimselerle güzel bir şekilde görüşüp konuşma, birlikte bulunup ahbaplık etme; dostluk, muhabbet, ahbaplık. **İşret:** İçki içme, içki. **–güzin:** Sonuna geldiği kelimelere “seçen, seçip kebul eden” anlamı katarak Farsça birleşik sıfat yapar. **El-hazer:** Sakınma, çekinme; sakın, çekin, kork. **–âşûb:** Sonuna keldiği kelimelere “karıştıran, karıştırıcı, kargaşalığa sebep olan” anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar.

Söyleyici içki içenlere uyarıda bulunuyor. Şehrî’nin dostluğundan sakınmalarını tavsiye ediyor. Bu beyitte şair mahlası üzerinden bir kelime oyunu yapmış olabilir. “Şehrî” derken şehirli biri kastediidiği düşünülürse “şehirliyle ahbaplıktan sakının” demiş olabilir.

32. Gazel

Mef‘ûlü fâ‘ilâtü mefâ‘ilü fâ‘ilün

اسدی ینه نسیم سهر نوبهاردر/ایتدی جهانی تازه و تر نوبهاردر

Esdi yine nesîm-i seḥer nev-bahârdur

İtdi cihânı tâze vü ter nev-bahârdur

[Nesîm-i seḥer esdi yine nev-bahârdur. Cihânı tâze vü ter itdi nev-bahârdur.]

Yine esti seher yeli, ilkbahardır. Dünyayı terütazeledi, ilkbahardır.

Nesîm: Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr. **Seher:** Tan yerinin ağarmasından biraz önceki zaman veya şafağın sökmek üzere olduğu vakit. **Nev-bahâr:** İlkbahar. **Cihân:** Dünya, yeryüzü. **Tâze vü ter:** Çok taze, çok körpe.

Beyit ilkbaharın geldiğini pastoral ifadelerle anlatmaktadır. Seher vakti esen hoş ve latif rüzgâr eserek dünyayı taptaze bir hâle getirmektedir. İlkbahar ile dünyaya bir canlılık ve renklilik gelir. Bütün canlılarda bir hareketlilik başlar. Klasik şiirde şairler hünerlerini göstermek için özellikle kasidelerin teşbib bölümlerinde tabiat tasvirini yaparlar. Bu beyit de bu anlayışla yazılmıştır diyebiliriz.

ایله نسیم نالەکی تحریك ای گوڭل/اول غنجۂ حجابی آچر نوبهاردر

Eyle nesîm-i nâleŋi taḥrîk ey göŋül

Ol ġonca-i hicâbı açar nev-bahârdur

[Ey göŋül! Nesîm-i nâleŋi tahrîk eyle. Ol ġonca-i hicâbı açar nev-bahârdur.]

Ey gönül! İlkbahar mevsimidir. İnilti rüzgârını harekete geçir. Utanma goncasını o, açar.

Nesîm: Hafif hafif esen, hoş ve latif rüzgâr. **Nâle:** İnleme, inilti. **Tahrik eylemek:** Hareket ettirmek; kışkırtmak. **Gonca:** Açılmamış çiçek, tomurcuk; sevgili ve sevgilinin ağzı için kullanılır. **Hicâb:** Utanma, sıkılma; perde, örtü, engel.

Söyleyici bu beyitte gönle seslenerek inleme rüzgârını harekete geçirmesini istiyor. Çünkü ilkbahar gelmiş ve utangaç olan goncanın açılma vakti gelmiştir. Gonca açılmamış çiçektir. Açılmamasının nedeni utangaç oluşudur (hüsn-i talil). Söyleyici, gönle eğer inleme rüzgârını harekete geçirirse onun goncayı açacağını ifade etmiştir. Zaten mevsim de ilkbahar olduğundan goncanın açılması daha da kolaylaşacaktır. Gönlün inlemesi, gül için sürekli feryat figan eden bülbülü çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır (istiare). Yani gönül, örtülü olarak bülbüle benzetilmiştir. “Gonca-i hicâb” terkibinde somut olan “gonca” ile soyut olan “hicâb” bağdaştırılmıştır. Bu tarz bir anlatım yöntemine Sebk-i Hindî şairleri sıkça başvurmuştur.

چشم ترمدن ایله حذر ای خیال دوست/خوناب گریه جوشش ایدر نوبهاردر

Çeşm-i terümden eyle ḥaẕer ey ḫayâl-i dost

Ḫûn-âb-ı girye cûşiş ider nev-bahârdur

[Ey ḫayâl-i dost! Çeşm-i terümden ḥaẕer eyle! Ḫûn-âb-ı girye cûşiş ider nev-bahârdur.]

Ey dostun hayali! Yaşlı gözümden sakın. Kanlı gözyaşı coşar (zira) ilkbahar mevsimidir.

Çeşm: Göz. **Ter:** Yaş, ıslak. **Hazer:** Sakınma, çekinme; sakın, çekin, kork. **Hûn-âb-ı girye:** Kanlı gözyaşı. **Cuşiş:** Coşma, coşkunluk, galeyan.

Söyleyici, sevgilinin hayaline seslenerek yaşlı gözünden sakınmasını istiyor. Çünkü ilkbahar olduğunu ve aşığın kanlı gözyaşının coşacağını belirtiyor. Yüksek dağlardaki karların erimesi ve bunu sonucunda derelerin coşup taşması ilkbaharda gerçekleşir. İlkbaharın bu özelliği gözlerden kanlı gözyaşlarını da coşmasını mümkün kıldığı belirtilmiştir. Dostun hayalinin çekinmesine sebep söyleyicinin kanlı gözyaşlarıdır. İlkbaharda suların coşup taşması ve bulanıklaşması ile şefaf olması gereken gözyaşının kanlı akması arasında bir ilgi kurulmuştur, denilebilir. Ayrıca gözyaşının coşması, tıpkı bir sel gibi sevgilinin hayalini boğabileceği ima edilmiş olabilir. Belki de bunun için sakınılması gerektiği vurgulanmıştır.

گلبرگ شوقی ایله دلا پانثار یار/شاید کایده عطای نظر نوبهاردر

Gül-berg-i şevḳi eyle dilâ pâ-nisâr-ı yâr

Şâyed k'ide 'aṭâ-yı naẓar nev-bahârdur

[Gül-berg-i şevḳi dilâ pâ-nisâr-ı yâr eyle. Şâyed k'ide 'aṭâ-yı naẓar nev-bahârdur.]

Ey gönül! Yârin ayağına şevkin gül yaprağını saç. Belki bakış lutfeder, ilkbahar mevsimidir.

Gül-berg: Gül yaprağı. **Pâ:** Ayak. **Nisâr:** Saçma, saçılma, serpme, serpilme; düğün alay gibi merasimlerde saçılan para. **'Atâ:** Cömertçe verme, ihsan, bağış; bağışlama, af. **Nazar:** bakma, bakış, göz atma; fikir yürütme; bazı kimselerin

bakışlarının bir şey veya bir kimse üzerinde meydana getirdiği etkiye yorulan terslik, uğursuzluk, göz değmesi.

Söyleyici, gönle yârin ayağına şevkin gül yapraklarını serpmesini istiyor. Bunu istemesinin sebebi de ilkbahar mevsimi olduğu için belki yâr, aşığa bakma lutfunda bulunabilir. “Gül-berg-i şevk” terkibinde “şevk” soyut bir kavramdır, “gül-berg” (gül yaprağı) ise somuttur. Bu iki kavramın biribiriyle bağdaştırılması klasik üslupta pek rastlanan bir durum değildir. Bu kullanım Sebk-i Hindî’nin bir özelliği olan “alışılmamış bağdaştırma”lara örnektir, denilebilir.

لطف ایله شهری بر متأثّر نواایله/قیل عندلیب زاره خبر نوبهاردر

Luṭf eyle Şehrî bir müte’essir nevâyile

Kıl ‘andelîb-i zâra ḫaber nev-bahârdur

[Şehrî müte’essir bir nevâyile luṭf eyle. ‘Andelîb-i zâra ḫaber kıl nev-bahârdur.]

Ey Şehrî! Kederli bir nağmeyle lütfet, inleyen bülbüle haber ver, ilkbahardır.

Müte’essir: Üzüntülü, kederli, üzgün; duygulanmış, içlenmiş; etkisi altında kalan, etkilenen. **Nevâ:** Nağme, ahenk, ses; nasip. **‘Andelib:** Bülbül. **Zâr**: ağlayan, inleyen; ağlama, inleme; zayıf, dermansız.

Söyleyici, Şehrî’ye seslenerek inleyen bülbüle ilkbaharın geldiğini ve acılarının bittiğini haber vermesini istiyor. Bu Şehrî’nin bülbüle bir lütfu olacaktır. Lutfetmek, genelde üstün olanın zayıf olana yardımıdır. Burada Şehrî’nin durumu inleyen bülbülün durumundan iyi hâldedir. Bilindiği üzere bülbülün güle âşık oluşu ve onun için sürekli inlemesi bir motif olarak klasik şiirde kullanılagelmiştir. Gülün açılmaması bülbüle acı verir ama ilkbahar gelmiştir ve gül açılacaktır. Bülbül de muradına erecektir.

33. Gazel

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

اولکه عیش بیوفایی دهرایله مأنوس اولور/لذّت جمعیتی لب خایئ افسوس اولور

Ol ki ‘ayş-ı bî-vefâ-yı dehr ile me’nûs olur

Leẕẕet-i cem‘iyyeti leb-ḫâyî[15]-i efsûs olur

[Ol ki ‘ayş-ı bî-vefâ-yı dehr ile me’nûs olur. Leẕẕet-i cem‘iyyeti leb-ḫâyî-i efsûs olur.]

Feleğin vefasız zevk ve sefasına alışan kimsenin eğlencesinin lezzeti teessüf dudağını ısırmak olur.

‘Ayş: Yaşama, yaşayış; hayatın zevkini çıkarma, yiyip içme, zevk u safa. **Dehr:** Dünya, cihan, felek, âlem; zaman, kesintisiz zaman, devir. **Me’nûs:** Alışılmış olan, alışılan, alışkanlık hâline gelmiş olan; insana alışık olan, vahşi olmayan, alışmış, alışık. **Cem‘iyyet:** Topluluk, kalabalık; içinde yaşanılan insan topluluğu, toplum, çevre; toplu ve düzenli olma; eğlence toplantısı, düğün; birbiriyle ilgili ve uygun kelimelerin ve karşıt anlamlı sözlerin bir arada kullanılması; insanın zihnen ve ruhen yalnız Allah ile meşgul olması, yalnız Allah ile olması durumu. **Leb:** Dudak, kenar. **Hâyî(den):** Çiğnemek, ısırmak. **Efsûs:** Yazık, eyvah.

Klasik şiirde âşık veya şair sürekli felekten yana şikâyetçidir. Bu beyitte de feleğin zevk ve sefasına alışan birinin eninde sonunda mutsuz olacağı belirtilmiştir, her ne kadar eğlence içinde olursa da bu eğlencenin sonunun üzüntü ile dudağı ısırmak olacağı söyleniyor. Dünyanın fani olması sebebiyle feleğin işreti, vefasız olarak nitelendirilmiştir.

نیلیم مرأت اقباله توجّه ایلیوب/نظره ایتسم عکس روی خواهشم معکوس اولور

Neyleyem mir’ât-ı iḳbâle teveccüh eyleyüp

Nażra itsem ‘aks-i rûy-ı hᵛâhişüm ma‘kûs olur

[Mirât-ı iḳbâle teveccüḥ eyleyüp neyleyem. Nażra itsem ‘aks-i rûy-ı hᵛâhişüm ma‘kûs olur.]

Talihin aynasına yönelip de ne yapacağım. Bakarsam arzumun yüzünün aksi tersine döner.

Mirât: Ayna, gözgü. **İkbâl:** Talih ve baht açıklığı, mutluluk, saadet; parlak ve yüksek mevki; istek, arzu; yüzünü döndürme, birine, bir şeye meyletme; teveccüh

[15] Şehrî Dîvânı neşrinde “ḫâbî” olarak okunmuş be kelime metnin anlamı gereği “ḫâyî” okunması daha doğru olacaktır.

etme. **Teveccüh:** Bir tarafa doğru yönelme; yakınlık duyma, hoşlanma, beğenme, iltifat. **Nazra:** Bakış. ‘**Aks:** Ses ve ışık dalgalarının bir cisme çarpıp geri dönmesi ve bunun sonucunda duyulan ses, görülen ışık, yankı, yansı; bir cismin parlak bir yerde görünen hayali, görüntüsü, bir şeyin zıddı, karşıtı, tersi. **Rûy:** Yüz; yüzey, taraf, cihet, yön. **Hâhiş:** İstek, arzu. **Ma’kûs:** Tersine dönmüş, bir şeyin aksi, zıddı olan, zıt, ters.

Söyleyici saadetin aynasına bakıp da ne yapayım diyor. Eğer saadet aynasına bakarsam isteğimin yüzünün aksi tersine döner demiştir. Burada söyleyici kötü talihli biri olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu tarz sitemde bulunma Şehrî’nin şiirlerinin çoğunda görmek mümkündür. Söyleyiciyi şairin kendisi olarak kabul edebiliriz bu beyiite. Çünkü Şehrî’nin biyografisine baktığımızda kötü koşullar altında yaşadığını görmekteyiz. Beyitte karamsar bir hava sezilmektedir. Şair, günlük hayatta kullandığımız aynayı soyut kavramlarla ilişkilendirerek meramını anlatmaya çalışmıştır. Beyte baktığımızda ayna, bakış, akis, makûs, teveccüh kelimeleri kendi içinde bir uygunluk göstermektedir (tenasüp).

“Acı, bedbinlik ve ben dili”nin kullanılması Sebk-i Hindî şairlerinin benimsedikleri bir tutumdur (Babacan, 2012, s. 390). “Mirât-ı ikbâl” ve “‘aks-i rûy-ı hâhişüm” terkiplerinde de Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça kullandıkları “somutlaştırma”ya örnektir.

بن گشاده دست درگاه نیاز اولسم همان/عقدهٔ بی قسمتیده داعیەم محبوس اولور

Ben güşâde-dest-i dergâh-ı niyâz olsam hemân

‘Uḳde-i bî-ḳısmetîde dâ‘iyem maḥbûs olur

[Ben güşâde-dest-i dergâh-ı niyâz olsam dâ’iyem hemân ‘uḳde-i bî-ḳısmetîde maḥbûs olur.]

Ben niyaz dergâhında elimi açsam kısmetsizlik düğümünde arzum derhal hapsedilmiş olur.

Güşâde: Açılmış, açık, ferah. **Dest:** El. **Dergâh:** Tarikatlarda dervişlerin zikir ve ibadet ettikleri ve içinde tarikatın gerektirdiği biçimde yaşadıkları yer, tekke; bir büyüğün, büyük bir yerin herkes için başvurma yeri olan kapısı, huzuru, eşiği.

Niyâz: Bir dileğin yerine gelmesi için yalvarma, yakarma, ricâ; dua; ihtiyaç, muhtaçlık; bir büyüğün veya tarikatlarda dervişlerin şeyh efendi ve tarikat büyükleri huzurunda saygı ve bağlılık ifadesi olarak verdikleri selam ve yaptıkları baş eğme, eşik öpme, diz öpme vb. hareketler. **Dâ'iyem:** İhtiras hâlini alan şiddetli arzu, hırs, iddia, dava. **'Ukde:** Düğüm.

Söyleyici, ben yalvarma dergâhında elimi açıp dua etsem hemen o anda arzum, kısmetsizlik düğümünde hapsedilir, diyor. Yine karamsar bir atmosfer karşımıza çıkmaktadır. Hayattan beklenti yok, söyleyici ümitsizlik içindedir. Ukde yani düğüm, çözülmesi zor bir mesele için kullanılan bir tabirdir. Bu da söyleyicinin zor durumda olduğunu göstermektedir. Bir önceki beyitle paralel bir anlam bütünlüğü kurulmuştur.

Bir önceki beyitte olduğu gibi "acı, bedbinlik ve ben dili" kullanılmıştır. Bu tasarruf ferdiyetçiliğin şiire girmesi olarak kabul edilmiştir (Babacan, 2012, s. 390).

بختی گور بر شب خیال شاهد مقسودمی/آغوش افکاره چکسم صورت کابوس اولور

Baḫtı gör[16] bir şeb ḫayâl-i şâhid-i maḳṣûdumı

Âġuş-ı efkâre çeksem ṣûret-i kâbûs olur

[Baḫtı gör bir şeb ḫayâl-i şâhid-i maḳṣûdumı âġuş-ı efkâre çeksem ṣûret-i kâbûs olur.]

Bahtı gör. Arzu ettiğim güzelin heyalini bir gece fikrimin kucağına çeksem kâbus tasviri olur.

Baht: Allah tarafından ezelde belirlendiği kabul edilen kısmet ve nasip, uygun talih, ikbal, şans. **Şâhid:** Güzel, dilber, sevgili; şahit. **Maksûd:** Söylenilmek istenen şey, kastedilen; istenilen şey, amaç, gaye, maksat. **Âguş:** Kucak. **Efkâr:** Fikirler, düşünceler; endişe, tasa, kaygı, üzüntü, keder. **Sûret:** Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim; tarz, yol; nüsha, kopya; resim, tasvir; yüz, çehre, surat.

Söyleyici talihinden şikâyet etmektedir. O kadar kara bahtlı biridir ki arzuladığı güzel, rüyasında bile kâbus şeklinde görünür. Bu beyitte de yine Sebk-i Hindî'nin

[16] Şehrî Dîvânı neşrinde "kör" olarak okunan bu kelime, beytin anlam dünyasına baktığımızda "gör" şeklinde okumak daha isabetli olacaktır.

“acı, bedbinlik ve ben dili” ve “âġuş-ı efkâre” (fikrin kucağı) terkibinde de “somutlaştırma”ya rastlanmaktadır.

بویله امساك اوزره دور ایلرسه شهری روزگار/یأسدنده قورقرم ارباب دل مأیوس اولور

Böyle imsâk üzre devr eylerse Şehrî rûzgâr

Ye’sden de ḳorḳarum erbâb-ı dil me’yûs olur

[Şehrî rûzgâr böyle imsâk üzre devr eylerse ye’sden de ḳorḳarum erbâb-ı dil me’yûs olur.]

Ey Şehrî! Zaman, böyle cimrilik üzere dönerse korkarım gönül ehli, ümitsizlikten de ümidini keser.

İmsâk: Her şeyden el çekme, perhiz; zamanında oruca başlama, oruca başlama zamanı; cimrilik, pintilik. **Rûzgâr:** Zaman; yel, bâd. **Ye’s:** Şiddetli üzüntü, keder; ümitsizlik. **Erbâb:** Sahipler, bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta olan kimse. **Me’yûs:** Ümitsiz, karamsar, üzgün.

Eskiden gök cisimlerinin hareketlerinin insanların talihi ve dünyadaki olaylar üzerinde tesirli olduğuna inanılırdı (Pala, 2009, s. 149). Klasik şairler bu inanışa dayanarak feleğin kendilerinin arzusuna muvafık değil muhalif olduğunu söylerler ve sevgiliye ulaşamamalarından onu sorumlu tutarlar. Bu beyitte de söyleyici, âşıkların muradına ermesi konusunda feleğin cimri davrandığını belirtmiştir.

34. Gazel

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

نه کوکبمده شرف وار نه بر اثر بولنور/ایدنجه فائده امّیدنی ضرر بولنور

Ne kevkebümde şeref var ne bir e̱ser bulunur

İdince fâ’ide ümmîdini żarar bulunur

[Ne kevkebümde şeref var ne bir e̱ser bulunur. Ümidini fâ’ide idince żarar bulunur.]

Ne yıldızımda şeref var ne de ondan bir iz bulunur. (Onun) ümidinden fayda bekleyince zarar bulunur.

Kevkeb: Yıldız. **Eser:** Yapıt, kitap, telif; iz, nişan, işaret; bir şeyin varlığını gösteren belirti, alamet. **Fâ'ide itmek:** İyi tesir etmek, yaramak, yarar sağlamak.

"Kevkeb"den kasıt talih, baht, kaderdir. Söyleyici burada kendi talih yıldızında ne şeref olduğu ne de ondan herhangi bir emarenin bulunmadığını belirtmiştir. Bundan da fayda beklemenin zarardan başka bir şey getirmeyeceği belirtmiştir. Klasik şiirde şairler sürekli kaderlerinden şikâyet ederler ki bu şikâyet Allah'a isyan değil çektiği acıların ne kadar büyük olduğunu göstermek içindir. Ayrıca eski insalara göre gökteki yıldızların insan talihi ve dünyadaki olaylar üzerinde etkili olduğu inancı hâkimdir ve bu yıldızların uğurlu ve uğursuz olanları da mevcuttu (Pala, 2009, s. 149-150). Burada uğursuz yıldızın söyleyici üzerinde etkiye sahip olduğu görülmektedir.

ندگلو مفلس ایسك میهمان درد و غمی/تسلّی ایلیه‌جك پارهٔ جگر بولنور

Ne deŋlü müflis isek mîhmân-ı derd ü ġamı

Teselli eyleyecek pâre-i-ciger bulunur

[Ne deŋlü müflis isek mîhmân-ı derd ü ġamı teselli eyleyecek pâre-i-ciger bulunur.]

Ne kadar parasız pulsuz olsak (da) dert ve gam misafirini teselli edecek ciğer parçası (bizde) bulunur.

Müflis: İflas eden, parasız pulsuz kimse. **Mîhmân:** Misafir, konuk. **Pâre:** Parça; sayı, âdet; para.

Söyleyici her ne kadar parasız pulsuz olursa da dert ve gam sahibi insanları teselli edecek kadar ciğer parçasının kendisinde bulunduğunu ifade etmiştir. Söyleyici; hâlden anlayan, düşmüşe yardım edecek bir yapıdadır. Bu davranış Anadolu insanın tarih boyunca gösterdiği hasletlerden biridir. "Pâre" kelimesi hem parça hem de para anlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Çünkü "müflis" kelimesi de para ile ilgilidir. Para anlamında okunursa söyleyici her ne kadar beş parasız biri olursa da ciğer parası ile dert sahiplerini avutacak kadar yardım edebileceğini belirtmiştir.

بولنمز ایسه نوله باغ دلده گلبن عیش/نهال آه گبی نخل شعله‌بر بولنور

Bulunmaz ise n'ola bâġ-ı dilde gül-bün-i 'ayş

Nihâl-i âh gibi naḫl-i şu'le-ber bulunur

[Bâġ-ı dilde gül-bün-i 'ayş bulunmaz ise n'ola? Nihâl-i âh gibi naḫl-i şu'le-ber bulunur.]

Gönül bahçesinde yaşama gül fidanı bulunmazsa bunda şaşılacak ne var? Ah fidanı gibi alev taşıyan hurma ağacı bulunur.

Gül-bün: Gül fidanı, gül ağacı. **'Ayş:** Yaşama, yaşayış; Hayatın zevkini çıkarma, yiyip içme, zevk u safa. **Nihâl:** Fidan. **Nahl:** Hurma ağacı, fidan gibi uzun ve ince vücutlu güzel. **Şu'le:** Ateş alevi, ışık, parıltı.

Söyleyici gönül bahçesinde zevk ve safanın gül fidanı bulunmaması durumunda bunda şaşılacak bir şey olmadığını ifade etmiştir. Çünkü gönül bahçesinde ah fidanı gibi alev yüklü hurma ağacının bulunduğunu ifade etmiştir. "Nahl" klasik şiirde sevgilinin endamı için kullanılan bir tabirdir (Onay, 2016, s. 309). Sevgilini güzelliği boyu itibariyle "nahl"e benzetilmiştir (istiare). Beytin anlam dünyası biribirine uygun düşen kelimelerle kurulmuştur. Öyle ki gönül bahçesi var ve o bahçede yaşama dair herhangi bir eğlence yoktur. Bunun dert edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Çünkü orada sevgilinin ateş yüklü boyu bulunduğu ifade edilmiştir. Sevgilin gelip konduğu yer zaten âşığın gönlüdür. Her ne kadar gönül bahçesinde zevk ve safa yerine acı ve kederin belirtisi olan "şu'le" (alev) varsa da bu, âşık konumundaki söyleyiciyi teselli etmiştir.

Aşk ateşi ile çırpınan âşığın gönlü yanık olur. Ağır acı ve keder sonucunda âşığın ah'ı ortaya çıkar. Klasik şiirde ah'ın bir özelliği de kıvılcımlı olmasıdır. Böyle bir hayalin olmasının sebebi eskilerin o zaman için çok fazla gürültü çıkaran top ve şimşek gibi unsurların aynı zamanda kıvılcım da saçmalarıdır. Bu nedenle âşığın çektiği ah bu olaylarla ilişkilendirilir (Şentürk, 2016, s. 163).

Beyitte "baġ", "gül-bün", "nihâl", "naḫl" gibi kelimelerin birbiriyle bağlantılı ve uygun bir şekilde kullanılması tenasüptür. "Nihâl-i âh" terkibinde ah soyut bir kavram nihâl ise somuttur. Bu tarz bir kullanım Sebk-i Hindî'nin "alışılmamış bağdaştırma" özelliğine örnektir.

مرادی اهل دلڭ نامراد اولمقدر/فلکده یوخسه نه خاتم جنابلر بولنور

Murâdı ehl-i dilüŋ nâ-murâd olmaḳdur

Felekde yoḫsa ne Ḫâtem-cenâblar bulunur

[Ehl-i dilüŋ murâdı nâ-murâd olmaḳdur. Yoḫsa felekde ne Ḫâtem-cenâblar bulunur.]

Gönül ehlinin muradı, muradına ermemektir. Yoksa dünayada ne Hâtem itibarlılar bulunur.

Murâd: Erişilmek istenen, olması arzu edilen şey, istek, dilek, amaç; maksat, niyet.

Bu beyitte anlaşıldığına göre gönül ehlinin muradına erememesinin sebebi onlara kimsenin yardım etmemesi değildir. Gönül ehli, muradına ermemeyi murat etmektedir. Yoksa dünyada nice cömert kimseler vardır, maddi ve manevi yardımlarda bulunacak kimseler mevcuttur. Hâtem, Arapların Tay kabilseinden olup cömertliği ile meşhur biridir (Onay, 2016). Gazelin devamında Şeyhü'l-İslam Yahyâ'dan bahis vardır. "Dünyada nice Hâtem cenaplar vardır." cümlesinden hareketle methiye özelliği gösteren bir gazel olduğu söylenebilir.

شکایت ایله ای شهری تیره بختکدن/سنکده شمع مرادیکی بر یقر بولنور

Şikâyet eyleme ey Şehrî tîre baḫtuŋdan

Senüŋ de şem'-i murâdını bir yaḳar bulunur

[Ey Şehrî tîre baḫtuŋdan şikâyet eyleme. Senüŋ de şem'-i murâdını bir yaḳar bulunur.]

Ey Şehrî! Kara bahtından şikâyet etme. Senin de muradının mumunu bir yakan bulunur (elbet).

Tîre: Karanlık, kara; bulanık. (**Tîre-baht:** Talihsizlik). **Şem':** Mum. **Murâd:** Erişilmek istenen, olması arzu edilen şey, istek, dilek, amaç; maksat, niyet.

Söyleyici, Şehrî'ye seslenerek kara bahtından, talihsizlikten fazla şikâyetçi olmamasını salık veriyor. Çünkü onun da isteklerini karşılayabilecek birini çıkacağını ifade etmiştir.

Eski şairler genel olarak bahtından şikâyetçidirler. Bu şiir kültürü olabaileceği gibi şairlarin gerçekten de kötü hayat koşulları yaşamış olabileceğinin de göstergesidir ki Şehrî'nin biyografisine baktığımızda bazı talihsizlikler yaşadağını görmekteyiz. Şiirlerinin geneline baktığımızda bedbinlik, karamsarlık, talihten şikâyet, ümitsizlik ön planda iken bu beyitte biraz olsun ümitvar bir atmosfer sezilmektedir. Talihsizliğe rağmen ona elini uzatacak birinin olacağını belirtmiştir. Bir sonraki beyitte bu elin kimin uzattğını görebilmekteyiz.

"Tîre baht" (kara[nlık] talih) ile "şem'-i mûrad" (istek mumu) arasında bir tezad söz konusudur. Şehrî burada da kendinden bir başkasıymış gibi bahsederek tecridde bulunmuştur.

جناب حضرت پاشای مهترم کانده/رعایت شعرا رغبت هنر بولنور

Cenâb-ı Ḥażret-i Paşa-yı muḥterem k'anda

Ri'âyet-ı şu'arâ raġbet-i hüner bulunur

[Cenâb-ı Ḥażret-i Paşa-yı muḥterem k'anda ri'âyet-ı şu'arâ raġbet-i hüner bulunur.]

Muhterem Paşa Hazretleri ki onda şairlere saygı, sanata rağbet bulunur.

Cenâb: Allah, peygamber ve bazı tarikat büyüklerine ait isim ve sıfatların başına getirilerek "hazret" manasında kullanılan saygı ve tazim sözü; şeref, haysiyet. **Hazret:** Şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başına getirilip Farsça isim tamlaması şeklinde kullanılır ve saygı ifade eder. **Muhterem:** Saygı gösterilen, saygıya layık olan, saygı değer. **Ri'âyet:** Saygı, sayma, itibar; uyma, itaat etme; ağırlama, ikram; gözetme, saklama, muhafaza etme.

Şener Demirel (2017, s.78) burada ismi geçen Paşa Hazretlerinin Şeyhü'l-İslam Yahyâ olduğunu tesbit etmiştir. Ki Şeyhü'l-İslam Yahyâ devrinin en büyük şairlerinden birisidir. Şehrî, Şeyhü'l-İslam Yahyâ'dan etkilenmiştir. Yukarıdada görüldüğü gibi bir gazeline nazire yazmıştır. Şeyhü'l-İslam Yahyâ'nın çeşitli vasıflarını zikretmiştir. Buna göre Şeyhü'l-İslam Yahyâ'nın şairlere saygısı vardır, sanata da rağbet eder, saygı değer, yüce biridir. Bir kişiyi övmek genellikle

kasidelerin konusu iken bu beyitte hayal dünyasından uzak gerçek hayatta var olan birinin methi yapılmıştır.

"Cenâb-ı Hazret-i Paşa-yı muhterem" terkibinde bir insanın vasfını bildiren sıfatlar peş peşe sıralanmıştır. Burada Sebk-i Hindî'nin "genişletilmiş tamlamalar ve birleşik yapılar" özelliği ile "sıfatların sıralanması" özelliğinin var olduğunu söyleyebiliriz.

اول عالم کرمڭ باغ لطتف تابعنده/همیشه اهل دله نخل بارور بولنور

O 'âlem-i keremüŋ bâġ-ı luṭf-ı ṭab'ından

Hemîşe ehl-i dile naḫl-ı bârver bulunur

[O 'âlem-i keremüŋ bâġ-ı luṭf-ı ṭab'ından ehl-i dile hemîşe naḫl-ı bârver bulunur.]

O kerem âleminin güzel tabiatlı bağında her zaman gönül ehline meyvesi olan hurma ağacı bulunur.

Tab': Huy, mizaç, karakter, yaratılış. **Hemîşe:** Daima, her zaman. **Nahl:** Hurma ağacı. **Bârver:** Yemişi olan meyve, meyve veren, meyveli; (mec.) iyi sonuç veren, faydalı olan, semereli.

Söyleyici burada muhatabını övmektedir. Muhatabını fıtrat gereği gönül ehline her zaman iyilikte bulunan olarak vasıflandırmıştır ve onu meyve veren bir fidana benzetmiştir (teşbih). Klasik şiir kültüründe sevgili veya muhatab âşığa yüz vermez, cefa çektirir. Bu beyitte tam tersi bir durum söz konusudur. Muhatabın söyleyiciye lütufta bulunacağı belirtilmiştir. Burada aslında Şeyhü'l-İslam Yahyâ övülmeye devam edilmiştir. Her ne kadar şiir, gazel de olsa içerik ve üslubu itibariyle bir kaside edası sahiptir.

الهی دولت و عمری اوله مرادنجه/زماناەده نتەکم شام ایله سحر بولنور

İlâhî devlet ü 'ömri ola murâdınca

Zamânede nitekim şâm ile seḥer bulunur

[İlâhî murâdınca devlet ü 'ömri ola nitekim zamânede şâm ile seher bulunur.]

Ey Allahım! Zamanda, akşam ile seher bulunduğu gibi (onun da) muradınca mutluluk ve ömrü olsun.

Devlet: Ululuk, büyüklük, büyük rütbe, büyük mevki va makam; mutluluk, saadet, talih, baht. **Şâm:** Akşam.

Yani zaman içinde nasl ki akşam ve seher bulunur, muhatabın da ömrü ve mutluluğu olsun, denilmiştir. Methiye tarzında yazılmış bu gazeli, Şeyhü'l-İslam Yahyâ için bir duayla bitiriyor, bu yönüyle bir kasideyi andırmaktadır. Ayrıca gazelde mahlastan sonra üç beyit daha yazılmıştır. Bu yönüyle müzeyyel gazele de örnektir.

35. Gazel

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefa'îlün

آچن راز درون اهل دیداری تبسّمدر/تبسّم نوبهار گل دراغوش تکلّمدر

Açan râz-ı derûn-ı ehl-i dîdârı tebessümdür

Tebessüm nev-bahâr-ı gül der-âġûş-ı tekellümdür

[Râz-ı derûn-ı ehl-i dîdârı açan tebessümdür. Tebessüm nev-bahâr-ı gül der-âġûş-ı tekellümdür.]

Tecelli ehlinin gönlünün sırrını açan tebessümdür. Tebessüm, konuşmanın kucağında gülün ilkbaharıdır.

Râz: Gizlenen şey, sır. **Derûn:** İç, dâhil; kalp, yürek. **Dîdâr:** Yüz, güzel yüz, çehre; görünüş, tecelli. **Tebessüm:** Gülümseme. **Tekellüm:** Söyleme, konuşma. **Âgûş:** Kucak.

Bu beyitte tecelli ehlinin kalp sırrını açan şeyin tebessüm olduğu tebessümün de konuşma kucağındaki ilkbahar gülü olduğu ifade edilmiştir. Gül, gonca iken doğal olarak kapalıdır. Goncanın açılıp gül olması sevgili veya muhatabın gülümsemesi ve konuşması ile mümkündür. Gülün kırmızılığı ile dudağın kırmızılığı arasında da ilişki kurulur. Beyitte gülün bu özellikleri çağrıştırılacak şekilde kullanılmıştır.

Beyit tasavvufî bir mahiyet taşımaktadır. Râz yani sır "Allah'ın gaip hâle getirip halka bildirmediği şey, ruh gibi insan bedenine verilen bir latifedir. Keşf

sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufî duygular.” (Uludağ, 2012, s. 317). Tasavvuf, akılla değil kalp gözü ile seyredilen yoldur. Bunun için şair “derûn” kelimesini kullanmıştır. Hz. Musa, Allah’ı görmek ister. Allah da Hz. Musa’nın O’nu göremeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Musa diretince yüce Allah dağa tecelli eder ve dağ darmadağın olur. Bu olaya tanık olan Hz. Musa baygınlık geçirir (Canım, 2016, s. 126). Bu nedenle Hz. Musa, Allah’la konuştuğu için “Kelîm” lakabını almıştır. Beyitte tekellüm kelimesinin kullanılması bu olaya telmihtir. Burada olduğu gibi olayın detayları anlatılmadan icazlı bir şekilde ifade edilmesi Sebk-i Hindî özelliği olarak değerlendirilebilir.

نوله بی بهره ایسه کوکبم سعد و نخوستدن/سپهر طالعم بیهوده گرد ساده انجمدر

N’ola bî-behre ise kevkebüm sa‘d u nüḫûsetden

Sipihr-i ṭâli‘üm bî-hûde gerd-i sâde-encümdür

[Kevkebüm sa‘d u nüḫûsetden bî-behre ise n’ola? Sipihr-i ṭâli‘üm bî-hûde gerd-i sâde-encümdür.]

Yıldızım uğurluluk ve uğursuzluktan nasipsizse bunda şaşılacak ne var? Bahtımın göğü gösterişsiz yıldızların avaresidir.

Bî-behre: Nasipsiz, kısmetsiz, mahrum. **Kevkeb:** Yıldız. **Sa‘d:** Kutluluk, bahtiyarlık; uğurlu olduğuna, uğur getirdiğine inanılan, uğurlu sayılan. **Nühûset:** Uğursuzluk, şeâmet. **Sipihr:** Gök, sema, âsuman; (mec.) talih, baht, kader, felek. **Bî-hûde:** Boş, gereksiz, faydasız, beyhûde. **Gerd:** Toz, toprak. **Encüm:** Yıldızlar.

Söyleyici nasipsizliğinden yakınmaktadır. Nasipsizliğini dile getirirken abartıya kaçmaktadır. Öyle ki yıldızı hem uğurlu hem de uğursuzluktan mahrumdur. Bunun olmsından da şaşılacak bir şeyin olmadığını ifade ederek bir nevi ortamı yumuşatmaya çalışıyor. İkinci mısrada böyle bir durumun sebebi açıklanmıştır. Talihinin göğü gösterişsiz, sade olduğunu belirtiyor. Aslında bunu “gerd” (toz, toprak) kelimesi ile anlatarak bir nevi temiz olduğunu da kastetmiş olabilir.

Eskiden insanlar gökteki yıldızların insan ahlakı ve talihi üzerinde etkisi olduğuna inanırlardı. Hatta insanlar arasına yapılan büyük savaş ve barışların bile yıldızların tesirinin olduğu inancı hâkimdi. Yıldız ilimiyle uğraşan müneccimler,

gelecekte olacak olayları yıldızlara bakarak hesabını yapar ve gelecekten haber verirlerdi. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde de müneccimbaşı memurluğu diye bir devlet kadrosu vardı. Bu memuriyet şerî hükümleri tayin etmek için kurulmuştu (ilm-i nücûm) (Onay, 2016, s. 430). Astroloji denilen bu ilim günümüzde de varlığı sürdürmektedir. Birçok insan astrologların burç yorumlarını takip eder ve önemser hatta ruh hallerini bile bununla tarif ederler. Şehrî beytini oluştururken klasik şiirde var olan bu mazmunlar dünyasından yararlanmıştır.

Sad', uğurlu olmak anlamındadır. Eski astronomi bilimi Batlamyus'un kurduğu nazariyeye göre tatbik edilirdi. Buna göre; Dünya, evrenin merkezinde sabit duruyor, onun üzerinde yani birinci gökte Ay, ikinci gökte Utarid, üçüncü gökte Zühre, dördüncü gökte Güneş, beşinci gökte Mirrih, altıncıda Müşteri, yedincide Zühal hâkimdir. Sekizinci kat gök, sabit yıldızların feleğidir. Dokuzuncu kat gökte ise yıldız yoktur ve ona Felek-i Atlas denilmiştir. Müslüman âlimlere göre Kur'an' da geçen arş, dokuzuncu kat göktür. Bu kat gök, bütün âlemleri döndürerek etkisi altına alır. Bunu döndüren güç ise Allah'tır. Eskilerin inancına göre bütün ruhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak ana rahmine düşer ve bir gün tekrar oraya döneceklerdir. Ay, Güneş, Mirrih, Müşteri, Utarid, Zühal, Zühre adlı yıldızların kendilerine göre kuruluk, yaşlılık, sıcaklık, soğukluk gibi tabiatları; insanlarda görülen iyi ve kötü huy gibi vasıflara neden olur (Onay, 2016, s. 430-431). Sa'd, uğurlu olmak anlamındadır, nahs ise uğursuzluk. Bu sıfatlar yukarıda sayılan gök cisimleri ile beraber anılırdı. Sa'd-ı ekber, Müşteri; Sa'd-ı asgar: Zühre; Nahs-ı ekber, Zühal; nahs-ı asgar: Mirrih'tir. Şehrî bu astronomik bilgilerden yararlanarak beytini oluşturmuştur.

Kevkeb, sa'd, nühûset, sipihr, encüm gibi astronomi ile ilgili kelimeler bir uyum içinde kullanılmıştır (tenasüp). Şehrî, bu kelimelerin kullanımı ile ince bir hayal, alışılmamış bir anlatım yakalamıştır. Talih, insan yazgısı ve soyut bir kavramdır. Onu "sipihr" (gök) kelimesi ile ilişkilendirerek somut bir hâle getirmeye çalışmıştır.

جفادانده دلا محروم اولورسڭ دادخواه اولمه/او فتّان ستمگر منكر اهل تظلّمدر

Cefâdan da dilâ maḥrûm olursaŋ dâd-hᵛâh olma

O fettân-ı sitemger münkir-i ehl-i taẓallumdur

[Dilâ cefadan da maḥrûm olursaŋ dâd-hᵛâh olma. O fettân-ı sitemger münkir-i ehl-i taẓallumdur.]

Ey gönül! Cefadan da mahrum olursan adalet isteme. O zalim fitneci şikâyetçileri reddedendir.

Cefâ: Eziyet, sıkıntı, cevr, ezâ. **Mahrûm olmak:** İstediğini elde edememek, bir şeyden nasibini alamamak. **Dâd-hâh:** Adalet isteyen, adalet dileyen kimse. **Fettân:** Fitne ve fesada teşvik eden, karıştırcı, çokbilmiş; gönlü kendine çeken, kendine hayran eden, cilveli, cazibeli. **Sitemger:** Zulüm ve haksızlık yapan, zalim, sitemkâr. **Münkir:** Reddeden, kabul ve itiraf etmeyen; İslam dinindeki esasları inkâr eden, inanmayan, imansız, inkârcı kimse. **Tazallum:** Sızlanma, yakınma, şikâyet etme.

Söyleyici gönle seslenerek kendsine eziyet edenden adalet beklememesini salık veriyor. Çünkü adalet isteyeceği kişi yakınma ehlini inkâr eden bir fitneci zalimdir. Klasik şiirde âşık veya söyleyici genellikle sevgilinin veya muhtabının cefasından şikâyetçi ve acılarına son vermesini isterken bu beyitteki muhatap yakınmayı bile kabul etmeyen inkârcı biridir. Burada muhatab naz yapmıyor, hatta o yolu bile açmıyor, sızlanıp yakınanaları direkt reddediyor. Bu şekliyle beyitte çok açık bir mübalağa görülmektedir. Zulmetmek, cilveli olmak, eziyet ve sıkıntı vermek, âşığı görmezden gelmek klasik şiirdeki sevgili tipinin özelliklerindendir. Bu beyitte sayılan vasıflara sahip muhatap ise talepkârına eziyetten bile mahrum bırakıyor. Bu yönüyle beyit ince bir hayalle oluşturulmuştur diyebiliriz.

نیجه مقتول نازی اولمسون عاشق او فتّانكْ/كه ذوق تیغ قهری حیرت افزای ترحّمدر

Nice maḳtûl-i nâzı olmasun ‘âşıḳ o fettânuŋ

Ki ẕevḳ-i tîġ-ı ḳahrı ḥayret-efzây-ı teraḥḥumdur

[‘Âşıḳ o fettânuŋ maḳtûl-i nâzı nice olmasun ki ẕevk-i tîġ-ı ḳahrı ḥayret-efzây-ı teraḥḥumdur.]

Âşık, o fetnecinin nazının kurbanı nasıl olmasın zira (onun) kahır kılıcının tadı acıma şaşkınlığını artırandır.

Maktûl: Öldürülmüş, katledilmiş kimse. **Nâz:** Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve; bir şeyi istediği halde kendini ağırdan satmak için hemen kabul etmeyip istemiyormuş gibi davranma; şımarıklık. **Fettân:** Fitne ve fesada teşvik eden, karıştıcı, çokbilmiş; gönlü kendine çeken, kendine hayran eden, cilveli, cazibeli. **Zevk:** Hoşa giden bir şeyden duyulan beğenme duygusu; güzeli seçme yeteneği; alay, eğlenme; tat alma, lezzet, tat. **Tîg:** Kılıç. **Kahr:** İnsanın içine işleyen derin üzüntü, keder; galip gelip ezme, perişan etme, mahv ve helak etme. **Hayret-efzâ:** Hayreti arttıran, çok şaşırtıcı. **Terahhum:** Acıma, merhamet etme.

Bu beyitte söyleyici; sevgiliyi fettan ve nazıyla âşığını öldüren biri olarak vasıflandırmıştır. Onun galip gelip ezme kılıcının tadı da merhamet etmeyi artırdığını ifade etmiştir. Birinci mısrada klasik şiirdeki sevgili tipi vardır: Naz sahibi olması ve bu nazla âşığını öldürmesi. Fakat burada dikkat edilmesi gereken âşığın kendi isteğiyle ölmek istemesidir. Bunun sebebi de sevgili fettandır yani cilveli biridir ve âşığı kendine hayran bırakandır. Aynı zamanda bu sevgilinin helak etme kılıcının tadı da merhamet etmesi hayret vericidir. Hâl böyle olunca âşık bu sevgilinin nazı ve kılıcıyla ölmek istemektedir.

"Zevk-i tîg-ı kahr" terkibini helak etme kılıcının tadı olarak kabul edersek kılıç, dokunma duyusuyla algılanabilir. Tat ise tatma duyusu ile algılanır. Burada Sebk-i Hindî özelliği olan "duyumlar arası geçiş içeren ifadeler" (hiss-âmîzî) örnek kabul edilebilir.

عجب آشفته بلبلدر دل آوارۂ شهری/بهشت اولورسه گلزاری ینه حسرت ترنّمدر

'Aceb âşüfte-bülbüldür dil-i âvâre-i Şehrî

Bihişt olursa gülzârı yine ḥasret-terennümdür"

[Dil-i âvâre-i Şehrî 'aceb âşüfte-bülbüldür. Gülzârı bihişt olursa yine ḥasret-terennümdür.]

Şehrî'nin avare gönlü acayip aşüfte bülbüdür. (Onun) gül bahçesi cennet bile olsa yine de hasreti dillendirir.

Âşüfte: Baştan çıkmış, hafifmeşrep, ahlaksız kadın; işveli, cilveli, oynak; çılgın gibi seven, aşktan perişan olan, sevdalı kimse, meftun. **Âvâre:** Boş gezen, işsiz

güçsüz kimse, aylak, başıboş; kararsız, şaşkın, perişan; evsiz barksız, serseri; düzensiz. **Bihişt:** Cennet. **Gülzâr:** Gül bahçesi. **Terennüm:** Nağme ile söyleme, güzel ve tatlı bir sesle hafif hafif şarkı söyleme; kulağa hoş gelen tesirli nağme; şakıma, ötme; (mec.) ifade etme, anlatma.

Beyitte Şehrî'nin gönlünün tuhaflığına dikkat çekilmiştir. Şehrî'nin gönlü başıboş ve aylak biri olarak tasavvur edilmiştir (istiare). Ayrıca aşktan perişan olan bülbül gibidir (teşbih). Bu bülbülün içinde bulunduğu gül bahçesi cennet de olsa yine hasreti dile getirmek için öter. Bilindiği gibi bülbül, güle âşıktır. Şakışıyla gülün güzelliklerini anlatır. Bülbül, gülden ayrı kalınca inlemeye başlar. Klasik şiirde bülbül; âşığın kendisi, canı veya gönlü olabilmektedir (Pala, 2009, s. 77). Bu beyitte âşığın gönlü olmuştur. Bülbül, gülden ayrı kalınca hasretle ötmesi gerekirken bırakın gül bahçesinde oluşunu bu gül bahçesi cennet bile olsa ayrlıktan dolayı şakımaktadır (mübalağa). Söyleyici, gönlünün durmunu anlatmak için bülbül üzerinden alegorik bir anlatıma gitmiştir.

Şehrî bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid). Bülbül ile gül arasındaki ilişkiyi detaylarına girmeden sadece çağrışımlarla anlatılması Sebk-i Hindî'nin "az sözle çok şey anlatma" (îcâz) özelliğine örnektir. "Âşüfte" kelimesine baktığımızda genellikle insan vasıflarını belirtmek için kullanılıyor. Fakat bu beyitte bülbülün aşüfte olarak tasarruf edilişi, teşhis örneği olarak kabul edilebilir.

36. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

وضع ناساز فلکدن بن که اولدم بیحضور/شاد اولمم خانهٔ دل اولسه ده جای سرور

"Vaż'-ı nâ-sâz-ı felekden ben ki oldum bî-ḥużûr

Şâd olamam ḫâne-i dil olsa da cây-ı sürûr"

[Ben ki vaż'-ı nâ-sâz-ı felekden bî-ḥużûr oldum. Cây-ı sürûr ḫâne-i dil olsa da şâd olamam.]

Feleğin aykırı tavrından ben ki huzursuz oldum. Gönül evi mutluluk yeri olsa da (ben) mutlu olamam.

Vaz‘: Koyma, konulma; belirleme, tayin etme, tespit etme; vaziyet, tavır, duruş, biçim. **Nâ-sâz:** Uygunsuz, uymaz, aykırı. **Felek:** Gökyüzü; dünya, âlem, devran; gök katlarında yer alan yıldızların insan kaderi üzerinde yaptığı etki, kadere hâkim olduğuna inanılan güç, talih, baht; eskiden her birinde bir gezegenin bulunduğu kabul edilengök katlarından her biri. **Bî-huzûr:** Huzursuz, tedirgin, rahatsız. **Şâd olmak:** Sevinmek, mutlu olmak. **Hâne:** Ev, kısımlara ayrılmış bir şeyin bölümlerinden her biri, bölük, göz. **Cây:** Yer, mahal, mevki. **Sürûr:** Sevinç.

Söyleyici, talihinden şikâyet etmektedir. Şikâyetçi olmasına sebep de feleğin onun için uygunsuz bir kader belirlemesidir. Söyleyici, o kadar huzursuz ki gönül evi sevinç yeri de olsa mutlu olamayacağını belirtmiştir. Klasik şiirde feleğin zikredilmesi genellikle bir şeylerden şikâyet etmek içindir. Eski inanışa göre feleğin yani gökteki cisimlerin yörüngelerinin insan tabiatı üzerinde etkisi vardır (Pala, 2009, s. 149-150). Bu inanış çerçevesinde klasik şairler çeşitli hayaller oluşturmuşlardır. Bu beyitte Şehrî, kaderin feleğin hükümlerine göre şekillendiğini belirtmiştir.

Klasik şiirde gönül, mekân olarak şehir, ev, hâne, dergâh, ülke olabilmektedir. Özellikle gamların konaklandığı ev olarak tasavvur edilir (Pala, 2009, s. 169). Bu beyitte söyleyici eğer gönül evim sevincin, mutluluğun yeri olsa da ben sevinemem, mutlu olamam diye vurgulamıştır. Aslında kendisinin çok müşkil bir durumda olduğunu anlatmak istemiştir.

التفات ایتمزسه ارباب صفایه وجهی وار/دولت غمده دل شیدایی المشدر غرور

İltifât itmezse erbâb-ı şafâya vechi var

Devlet-i ġamda dil-i şeydâyı almışdur ġurûr

[Erbâb-ı ṣafâya iltifât itmezse vechi var. Dil-i şeydâyı Devlet-i ġamda ġurûr almışdur.]

(Gönül) zevk erbabına rağbet etmezse sebebi var (çünkü) gam mutluluğunda çılgın gönlü gurur kaplamıştır.

İltifat itmek: Güler yüz göstermek, gönlünü alacak şekilde davranmak; bir şeye alaka ve rağbet göstermek. **Vecih:** Yüz, çehre; tarz, biçim, yol; sebep, vesile.

Erbâb: Sahipler; bir işten iyi anlayan, o işte becerikli, usta olan kimse. **Safâ:** Gönül şenliği, rahat, huzur, kedersizlik; eğlence, neşe, zevk; saflık, berraklık. **Devlet:** Hükûmet; ululuk, büyüklük, büyük rütbe; mutluluk, talih, baht, saadet.

Bu beyitte gönül, eğlence ve zevk içinde olanlara alaka göstermiyor. Ki bunun için de bir sebebi var: Gam mutluluğunda çılgın gönül kibirlenmiştir. Beyitte klasik şiir anlayışında var olan keder ve ıstırap çekme göze çarpmaktadır. Gönlün kendini beğenmesi söz konusudur. Gam çekerek mutlu olduğu için zevk ehline rağbet etmeye tenezzül etmez. "Gam" (keder, tasa, kaygı) ve "devlet" (mutluluk, saadet) kelimeleri birbiriyle zıt iki kavramdır. Biri varken diğerinin olmaması gereken bir durum söz konusudur. Böyle bir tasarruf Sebk-i Hindî'nin "tezad veya paradoks"lu ifade kullanımına uygun düşmektedir.

طالعمدن شویله مأیوسمکه ایتمم اعتماد/کوکب بختم گریبانمدن ایلرسه ظهور

Ṭâli'ümden şöyle me'yûsam ki itmem i'timâd

Kevkeb-i baḫtum girîbânumdan eylerse ẓuhûr

Ṭâli'ümden şöyle me'yûsam ki kevkeb-i baḫtum girîbânumdan eylerse ẓuhûr i'timâd itmem.

Talihimden o kadar ümitsizim ki talih yıldızım yakamda görünse itimat etmem.

Me'yûs: Ümidi kalmamış, ümitsizliğe düşmüş, ümitsiz, karamsar, üzgün. **İ'timâd:** Güvenme, güven, emniyet. **Kevkeb:** Yıldız. **Girîbân:** Elbise yakası. **Zuhûr eylemek:** Meydana çıkma, baş gösterme, görünme.

Söyleyici bu beyitte talihinden yana ümitsizlik içindedir. Öyle ki bahtımın yıldızı elbisemin yakasında bile görünse ona güvenemeyeceğini belirterek mübalağa gidilmiştir. Klasik şiirde söyleyici ya da âşık genel olarak bahtından şikâyetçidir. Bu beyitte de talihe karşı bir ümitsizlik dile getirilmiştir.

اهل دل نوش ایتدیگی بر قتره زهراب غمڭ/نقد وقتن ویرسه اجرن ایدەمز چرخ غیور

Ehl-i dil nûş itdügi bir ḳatre zehr-âb-ı ġamuŋ

Naḳd-i vaḳtin virse ecrin idemez çarḫ-ı ġayûr[17]

[Çarḫ-ı ġayûr ehl-i dil nûş itdügi bir ḳatre zehr-âb-ı ġamuŋ naḳd-i vaḳtin virse ecrin idemez.]

Çok çalşkan felek vakit nakdini verse gönül ehlinin içtiği gamın zehirli suyunun bir damlasının karşılığını ödeyemez.

Ehl-i dil: Gönül adamı, gönlünde birlik ve huzur ve zevkini bulan, gerçeği idrak etmekten gelen gönül zenginliği ve müsamahaya sahip kimse, irfan sahibi, arif. **Nûş itmek:** İçmek. **Zehr-âb:** Acı su, zehir gibi acı su. **Nakd:** Elde bulunan geçerli para, akçe; peşin, peşin olarak; bir şeyi almak için verilen peşin para. **Çarh:** Çark, dönen tekerlek, tekerlek gibi dönen şey; gökyüzü, kâinat, felek, âlem, dünya; (mec.) talih, baht, zaman, devran. **Gayûr:** Çok çalışkan, çok kıskanç.

Klasik şiirde gönül ehli olanlar mertebe olarak yüksekte yer alır. Aşk ateşi onların hamlığını alıp olgunlaştırır. Bu beyit özelinde onlar, gamın zehirli suyunu içmiş kişilerdir. Gönül ehlinin içtiği bir damla gamın zehirli suyunu çok çalışkan felek, devrinin bütün mal ve mülkünü verse de karşılayamayacağı belirtilmiştir. Tabii burada bir mübalağa söz konusudur. Klasik şiirdeki söyleyici, âşık veya olayın kahramanı her zaman en üstündür. En büyük âşık, en çok acı çeken, muhatabını en çok arzulayan ve en çok hak edendir. Klasik şiirde gönlün gıdası gam ve kederdir. Çarh, felek, âlem, dünya, talih, baht, zaman gibi kavramlar klasik şiirdeki âşık tipine veya söyleyiciye acı çektirir. Ona zulmeder. Mutlu olmasına mani olur. Klasik şairler bu kavramları çeşitli hayallerle süsleyerek sanatlarını icra ederler.

"Çarh-ı gayûr" terkibi hem kıskanç hem de çalışkan olarak okunabilir (tevriye). Kıskanç olmasının sebebi ehlidilin içtiği bir damla zehirli gamı, onun devrinin bütün nakitleri karşılayamayacağı ifade edilmişitir. Çalışkan olarak okunursa da kâinatın yaratılışından itibaren dönüp durmasıdır. Bu çalışkanlığı da yine ehlidilin içtiği bir damla gam zehrini karşılayamayacağı ifade edilmiştir.

قدرمز شهری نوله فهم ایلمزسه روزگار/بز گلنجه دهره اولدی دیدهٔ اذعانی کور

Ḳadrümüz Şehrî n'ola fehm eylemezse rûzgâr

[17] Şehrî Dîvânı neşrinde "çarḫ-ı ġubûr" şeklinde okunan bu terkip beytin anlamı gereği "çarḫ-ı ġayûr" olarak değiştirildi.

Biz gelince dehre oldı dîde-i iẕ‘ânı kûr

[Şehrî rûzgâr ḳadrümüz fehm eylemezse n’ola. Biz dehre gelince dîde-i iz‘ânı kûr oldı.]

Ey Şehrî! Zaman kadrimizi anlamazsa bunda şaşılacak ne var ki… Biz dünyaya gelince anlayış gözü kör oldu.

Kadr: Değer, kıymet; itibar, şeref; rütbe. **Rûzgâr:** Zaman, devir; dünya; yel. **Dehr:** Dünya, cihan, âlem; zaman, kesintisiz zaman, devir. **Dîde:** Göz. **İz‘ân:** Anlayış, kavrayış, feraset. **Kûr:** Kör.

Bu beyitte söyleyicinin hitap ettiği kişi Şehrî’dir. Şehrî ile söyleyici bir nevi aynı yolun yolcusu konumundadır. İkisi de dünyaya gelince dünyanın veya zamanın anlayış gözü kör olmuştur. Dünya, söyleyici ile Şehrî’nin kıymetini bilmemektedir. Söyleyici bundan şikâyetçi konumdadır. İşin aslı sıra ikisine gelince dünyanın feraseti kayboluyor, onları görmemezlikten geliyor. Beyitte klasik şiirdeki bahtsızlık, sürekli elem çekme, karamsarlık atmosferi hâkimdir. Bu aynı zamanda Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu anlatım yöntemidir. Şehrî, bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsederek tecride başvurmuştur.

37. Gazel

Mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fa‘ûlün

بو ناله كه ملك دلى دارالحزن ايلر/خوفم بو خيالكده جلاى وطن ايلر

Bu nâle ki mülk-i dili dârü’l-ḥazan eyler

Ḫavfum bu ḫayâlüŋde celâ-yı vaṭan eyler

[Bu nâle ki mülk-i dili dârü’l-ḥazan eyler. Ḫavfum bu ḫayâlüŋde celâ-yı vaṭan eyler.]

Gönül ülkesini hüzün evi yapan bu inilti, korkum bu (ki kendi) hayalinde vatandan sürgün eder.

Nâle: İnleme, inilti. **Mülk:** Dükkân, ev, arsa; memleket; (mec.) ülke, âlem, diyar, dünya. **Havf:** Korku. **Celâ-yı vatan:** Vatandan göç etmek. **Dârü’l-hazan:** Hüzünler evi.

Klasik şiirde gönül her zaman feryat, figan eyler; sürekli aşk acısını inleme şeklinde dillendirmektedir. Gönül; perişandır, kanlı gözyaşı dökerek ağlar, dertlidir, çaresizdir, hüzünlüdür, sevgilinin bakışlarının oklarıyla yaralıdır (Canım, 2016, s. 61). Bu beyitte gönlün bir mahali vardır. Bu mahal gönül evi veya gönül ülkesi olabilir. Bu mahali yerle bir eden, burayı üzüntülerin durağı yapan da "nâle"dir. Bunun olmasının nedeni de aşkın tecelli ettiği yer gönül olmasıdır. Doğal olarak inlemenin kaynağı gönüldür. İkinci mısrada söyleyici bir korkusunu dile getirmiştir. Bu korku da iniltinin gönül mülkünden sürgün edilmesidir. Söyleyici dolaylı yoldan acı ve kederi kucaklamaktadır. İnlemenin sürekli yürekte var olmasını istemektedir.

یارب بو نه اعجاز حسندر که او آفت/شیرینی شکر خنده‌ایله کوهکن ایلر

Yâ Rab bu ne i'câz-ı ḥüsündür ki o âfet

Şîrîni şeker-ḫande ile Kûh-ken eyler

[Yâ Rab bu ne i'câz-ı ḥüsündür ki o âfet şîrîni şeker-ḫande ile Kûh-ken eyler.]

Ya Rab! Bu ne güzellik mucizesidir ki o âfet, Şirin'i tatlı gülüşle dağı delen eyler.

İ'câz: Âciz bırakma, bir benzerini yapmada herkesi acz içinde bırakma; herkesi aciz bırakan şey, keramet, mucize; mucize sayılacak kadar düzgün söz söyleme. **Hüsün:** Güzellik; güzel, iyi. **Şîrîn:** Tatlı; hoşa gidecek niteliklere sahip, sevimli, iç açıcı, cana yakın. **Şeker-hande:** Tatlı gülüş, gülümseme. **Kûh-ken:** Dağı delen, dağı kazan (Ferhat için kullanılmıştır.)

Kûh-ken, Ferhat ile Şirin hikâyesinde Ferhat'ın lakabıdır. Bu beyitte tevriyeli bir kullanım söz konusudur. Yani güzellik mucizesi hem Şirin'i Ferhat gibi âşık eder hem de Şirin'e bile dağı delditir. "Şeker-hande" (tatlı gülüş) ile "şîrîn" (tatlı) arasında bir kelime oyunu söz konusudur. Mucizeli bir güzelliğe sahip olan "âfet"in tatlı gülüşüyle zaten "tatlı olan"a dağları deldirdiği belirtilerek mübalağaya gidilmiştir.

حیرت زدهٔ جلوهٔ حسن ازلم که/کیمینی صنم دوست کیمن بتشکن ایلر

Ḥayret-zede-i cilve-i ḥüsn-i ezelem kim

Kimini ṣanem-dost kimin büt-şiken eyler

[Ḥayret-zede-i cilve-i ḥüsn-i ezelem kim kimini ṣanem-dost kimin büt-şiken eyler.]

Ezel güzellğin tecellisinin şaşkınıyım ki (ezel güzellik) kimini putperest kimini put kıran yapar.

Hayret-zede: Hayrete düşmüş, şaşırıp kalmış. **Cilve:** Hoşa gitmek, ilgi çekmek için takınılan çekici tavır, edalı davranış, kırıtma, naz, işve, eda; (Allah hakkında) zuhura gelme, varlıklarda ve insanlarda kendini gösterme, kulun kalbinde hissedilir duruma gelme, tecelli. **Sanem:** Put; çok güzel kimse, dilber. **Büt-şiken:** Put kıran, put kırıcı.

Söyleyici kendini ezeli güzellik olan Allah'ın güzelliğinin tecellisinden hayrete düşmüş olarak tanımlamaktadır. Burada tecelli bir insana veya eşyaya yansımış olabilir. Söyleyici bu tecelli karşısında şaşırmış, hayretler içinde kalmıştır. Allah'ın tecellisi her kimde ve neyde ise o kimini putperest eder kimini de Hz. İbrahim misali putları kıran eder.

Bu beyit tasavvufi bir mahiyet taşımaktadır. "Ezel" Allah'ın başlangıcının olmamasıdır. Mutlak güzellik de Allah'a mahsusutur. "Tecelli" kavramı yerine "cilve" kelimesi kullanılmıştır. "Tecelli her zaman gaybdan şuhuda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe geçiş vardır (Uludağ, 2012, s. 346)." Allah'ın tecellileri yedidir. Bu beyitte söz konusu olan tecelli üçüncü tecelli olan "şuhûdî tecelli"dir. Üçüncü tecellide Nur isminin kâinatta varlıklar üzerinde görünmesidir (Uludağ, 2012, s. 346). Bu tecelli izleyenini öyle şaşkınlık içinde bırakır ki bazıları İslam dininin hoş görmediği putperestliğe sevk edebilir.

Beyitte "hayret" ve "cilve" (tecelli) gibi kelimler Sebk-i Hindî'nin "önemli imajlar ve kavramlar"ı arasında yer alır (Babacan, 2012, s. 428). "Büt-şiken" kavramı ile Hz. İbrahim'in kıssasına telmih vardır. Kıssaya göre Hz. İbrahim'in babası put imal edip satmaktadır. Hz. İbrahim ise putperestliği batıl bir inanış olarak görmektedir. Babasını ve çevresindekileri defalarca uyarmasına rağmen başarılı olamaz. En son fırsat bulup puthaneye girer ve hepisini baltayla kırarak baltayı en büyük putun boynuna asar. Halk gelip olanları görünce Hz. İbrahim'i suçlar. Hz. İbrahim de bunu, boynunda balta asılı olan putun papmış olabilceğini söyler ve onu

sorgulamalarını ister. Ancak halk putun hareket edip konuşamayacağını belirtir. Hz. İbrahim de konuşmayan ve hareket etmeyen, size hiç faydası dokunmayan bu putlara neden tapıyorsunuz, diye sorar (Pala, 2009, s. 225). Beyitte bu kıssa, icazlı bir şekilde hatırlatılmıştır. Bu da Sebk-i Hindî'in "az sözle çok şey anlatma" özelliğine girer. Ayrıca şair, put anlamındaki Arapça "sanem" ile Farsça "büt" kelimelerini kullanarak tekrara düşmekten kaçınmıştır.

شهریدر ایدن کفرایله ایمان آرەسن صلح/یوخسه بونی نه شیخ نه خود برهمن ایلر

Şehrîdür iden küfr ile îmân arasın ṣulḥ

Yoḫsa bunı ne şeyḫ ü ne ḫod-berhemen eyler

[Küfr ile îmân arasın ṣulḥ iden Şehrîdür. Yoḫsa bunı ne şeyḫ ü ne ḫod-berhemen eyler.]

Küfür ile iman arasında barışı sağlayan Şehrî'dir. Yoksa bunu ne bir şeyh ne de bir papaz yapabilir.

Küfr: Allah'ın varlığını, birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına inanmama; sövme, sövme sözü. **Îmân:** Allah'a inanma, dinî inanç. **Sulh:** Barış; savaş, fitne, fesat, vb.nden uzak durma, rahatlık, huzur; uyuşma, uzlaşma. **Berhemen (Brehmen):** Hint kutsal dininde bütün varlığı temeli olan yüce varlık, yüce güç; Hindistan'daki dört kastın ilk ve en kutsalına mensup olan ve doğuştan kutsal sayılan kimse.

Makta beytinde söyleyici Şehrî'yi övmektedir. Şehrî, Allah'ın varlığını ve birliğini reddeden ile Alla'a inanma arasındaki huzur ve barışı sağlamıştır. Bunu ancak Şehrî yapabilmektedir, ne İslam inancındaki Hak dostu şeyh ne de bir brehmen yapabilir. Brehmen, Hint inanç sisteminde insanın iç dünyası ile kâinatta var olduğuna inanılan yüce varlığı birleştirmeyi hedefleyen kişidir. Klasik Türk şiirinde Mecûsî din adamlarına ve Hristiyan papazlarına da Brehmen denilir. Brehmenler bilgi ve hikmet sahibi kimselerdir (Şentürk, 2017, s. 286). Şeyh de taliplere rehberlik etmek ve onları irşad etmek mertebesine ulaşabilmiş kimsedir. Şeyh ve Brehmen gibi maneviyata önem vermiş, insanları metafizik âleme sevk edip, onları yumuşak huylara teşvik etmelerine rağmen Şehrî kadar barışçı olamamışlardır (mübalağa). Şehrî bu beyitte dinler üstü biri olarak görülmüştür.

Küfr, iman, şeyh, berhemen kelimeleri arasında leff ü neşr görülmektedir. Şehrî, burada kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid). Küfr ile iman arasında bir tezatlık söz konusudur. Bu iki zıt kavramı uyuşmasını sağlayan Şehrî olmuştur.

38. Gazel

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

دل شاهيد محجوبيله مأنوس دگلدر/بوی آرزوی غنجهٔ ناموس دگلدر

Dil şâhid-i maḥcûb ile me'nûs degüldür

Bûy ârzû-yı ġonca-i nâmûs degüldür

[Dil şâhid-i maḥcûb ile me'nûs degüldür. Bûy ârzû-yı ġonca-i namûs degüldür.]

Gönül, utangaç sevgili ile alışkın değildir. Koku, namus goncasının arzusu değilidir.

Şâhid: Güzel, sevgili, dilber; şahit. **Mahcûb:** Utanmış, sıkılmış; çekingen, utangaç; örtülü, perdeli. **Me'nûs:** Alışılmış olan, alışılan, alışkanlık haline gelmiş; insana âşık olan, vahşi olmayan, alışmış, alışık. **Bûy:** Koku. **Nâmûs:** "Siyt, seda manasınadır; razdar, ehl-i esrar manasınadır; hane, mesken manasınadır; iffet, ismet ve nezahet manasınadır; cenk, cidal manasınadır; mana-yı sâni ve râbi' itibariyle melaike, şeriat, vahiy ve hükm-i ilahiye ıtlak olunur; avcı gömeltesine denir ki içinde pususlanıp av gözettiği yerdir (Asım, Burhân-ı Katı, 2009)."

Bu beyitte önce gönlün bir özelliği açıklanmıştır. Buna göre gönül, utangaç sevgiliye alışmamıştır. Bir nevi insanlardan uzak, vahşi olarak tanımlanmıştır. Burada sosyal biri olmadığı anlamını çıkarabiliriz.

مژگنڭله سويلشرز حرف وفايی/اول دزد نگاهڭ گبی جاسوس دگلدر

Müjgânuŋ ile söyleşirüz ḥarf-i vefâyı

Ol düzd-nigâhuŋ gibi câsûs degüldür

[Müjgânuŋ ile ḥarf-i vefâyı söyleşirüz. Ol düzd-nigâhuŋ gibi câsûs degüldür.]

Kirpiklerinle vefa sözünü konuşuruz. Onlar (senin) kaçamak bakışın gibi casus değiller.

Müjgân: Kirpikler, kirpik. **Harf:** Söz, laf. **Vefâ:** Sözünde durma, sevgide süreklilik, bağlılık, sadakat. **Düzd:** Hırsız. **Nigâh:** Bakış, bakma, nazar. (**Nigâh-ı düzdîde:** Göz ucuyla acele bakış.) **Câsûs:** Ajan; başkalarına ait sırları belli bir maksatla ve başkası hesabına araştırıp öğrenen ve haber veren kimse.

Söyleyci, muhatabının kirpiklerini überek bakışından daha vefalı olduğunu belirtmiştir. Muhatap çekinken biriyse göz göze gelindiğinde gözlerini kaçırma ihtimali yüksektir. Fakat muhatap karşında durdukça kirpiklere bakmaya engel herhangi bir durum gerçekleşmez. Doğal olarak söyleyici kirpiklerden memnun kalmıştır. Bakışı ise casus olarak görmektedir. Klasik şiirde sevgilinin veya muhatabın bakışı her zaman bir anlam içermektedir. Bunlardan biri de hırsız oluşudur. Hırsız oluşu âşığın gönlünü çaldığı içindir, yorumu yapılabilir. Bu beyitte casus denilmesinin nedeni âşığın hâlini fark etmesi ve bunu başkalarıyla paylaştığından olabilir. Gamze olarak da karşımıza çıkan sevgilinin bakışı gammazdır, sarhoştur. Sarhoş olanın sözüne güvenilmez. Belki de söyleyici bu nedenle vefa konusunu onunla konuşmak istememiştir. "Vefa"nın bir anlamı da sadakattir. Casus olan sadakatten ziyade ihanet etme durumu vardır.

بردارئ منصورده یوقدر گنه عشق/کیم شمعۂ خور قابل فانوس دگلدر

Ber-dârî-i Manṣûrda yoḳdur güneh-i ‘aşḳ

Kim şem‘a-i ḫûr ḳâbil-i fânûs degüldür

[Ber-dârî-i Manṣûrda güneh-i ‘aşḳ yoḳdur. Kim şem‘a-i ḫûr ḳâbil-i fânûs degüldür.]

Mansur'un asılmasında aşkın günahı yoktur. Ki güneş mumu fanus kabul etmez.

Ber-dârî: Asılmak. **Şem‘a:** Mum; muma batırılmış fitil, şama. **Hûr:** Güneş. **Kâbil:** Kabul eden, alan, alıcı; olabilir, mümkün. **Fanûs:** Uzun ayaklı süslü fener; bir ışık kaynağının etrafına geçirilen cam mahfaza; saat, mikroskop gibi şeyleri tozdan

ve dış etkilerden korumak için üzerine geçirilen, kubbe biçiminde koruyucu cam kapak.

Bu beyitte Hallâc-ı Mansûr'un idam edilmesi üzerinden bir hayal geliştirilmiştir. Hallâc-ı Mansûr'un asılmasında aşkın herhangi bir günahının olmadığı belirtilmiştir. Bunu kanıtlamak için de ikinci beyitte imkânsız bir durum söylenmiştir. Bu da bir mum gibi düşünülen güneşe herhangi bir fanusun uymasının mümkün olmadığıdır.

Hallâc-ı Mansûr, hakkında birçok menkıbe anlatılan bir mutasavvıftır. Tasavvufta "fenafillah"a erince "Ene'l-Hakk (Ben Hakk'ım.)" dediği için zindana atılır. Fikirleri ve söyledikleri anlaşılmayıp yanlış yorumlanır. Halkı küfre yönelttiği gerekçesiyle kamçılanıp vücudu parça parça edilir, darağacına çekilip halka teşhir edilir, en son kafası kesilerek bedeni yakılır. Türk edebiyatında birçok sufi şair onu hak yolunda şehit olarak görmüş ve şiirlerinde işlemişlerdir. Klasik şiirde darağacı ve "Ene'l-Hakk" sebebiyle sıkça anılır. İnancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak ele alınmıştır (Pala, 2009, s. 185-186). Beyitte Hallâc-ı Mansûr'un bu özellikleri anımsatacak şekilde anılması telmihe örnektir ve onun asılmasında aşkın günahının olmadığı vurgulanmıştır. Çünkü Hallâc-ı Mansûr'un ölmesine sebep olan şey bir fanusa sığamayacak kadar büyük güneş gibidir.

"Fanus"un kelime anlamlarından biri, bir ışık kaynağının etrafına cam mahfaza olduğunu görebilmekteyiz. Güneş de bir ışık kaynağıdır. Hatta bütün ışıkların kaynağı diyebiliriz. En büyük ışık kaynağı olduğu için onun etrafına bir fanus geçirmenin imkânsızlığı belirtilmiştir. Beytin farklı bir okumasını yapmak gerekirse aşk o kadar yüce bir konumda ki davası uğruna her türlü eziyete maruz kalan Hallâc-ı Mansûr'un bile aşağı kalacağı ifade edilmiştir. Yani aşk, herhangi bir fanusa sığamayacak güneşe benzetilmiştir. Soyut bir durum, fiziksel bir gerçeklikle ifade edilmiştir.

Ayrıca klasik şiirde fanus, feleğe de benzetilir (Şentürk, 2020, s. 331). Burada dikkat edilmesi gerek eski astronomi biliminde dokuz kat felek olduğu ve bunlardan üçüncü kat gökte içinde güneşin olduğu felektir (Pala, 2009, s. 149). Şair bu bilgileri çağrıştıracak şekilde beytini kurgulamıştır. Bu yönüyle düşündüğümüzde güneş nasıl

ki kendi gök tabakası olan feleğe yerleşemiyorsa Hallâc-ı Mansûr'un darağacında asılmasında aşkın günahı olduğu kabul edilemez.

دل گرم تماشا دوجهان تاب یله ای دوست/قل جلوه که اول موسئ مأیوس دگلدر

Dil-germ-i temâşâ dü-cihân-tâb ile ey dost

Ḳıl cilve ki ol Mûsî-i me'yûs degüldür

[Ey dost dil-germ-i temâşâ dü-cihân-tâb ile kıl cilve ki ol Mûsî-i me'yûs degüldür.]

Ey dost! Temaşanın gönlü kızmışını, iki cihanı aydınlatan ile cilve kıl çünkü o ümitsiz Musa değildir.

Dil-germ: Gönlü kızmış, öfkelenmiş. **Temâşâ:** Seyretme, müşahede; Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini seyretme, maddi ve manevi âlemlerdeki ilahi güzelliği müşahede etme (Uludağ, 2012, s. 352). **Dü-cihân-tâb:** İki âlem aydınlatan, dünya ve ahiret aydınlatan. **Cilve:** Hoşa gitmek, ilgi çekmek için takınılan çekici tavır, edalı davranış, kırıtma, naz, işve, eda; (Allah hakkında) zuhura gelme, varlıklarda ve insanlarda kendini gösterme, kulun kalbinde hissedilir duruma gelme, tecelli. **Me'yûs:** Ümitsiz, karamsar, üzgün.

Söyleyici, bir dosta seslenmektedir. Temaşanın öfkelenmişine görün, diyor. Çünkü o, ümitsiz olan Hz. Musa değildir. Hz. Musa, Allah'ı görmek ister. Allah da Hz. Musa'nın O'nu göremeyeceğini ifade etmiştir. Hz. Musa diretince yüce Allah dağa tecelli eder ve dağ darmadağın olur. Bu olaya tanık olan Hz. Musa baygınlık geçirir (Canım, 2016, s. 126). Burada Hz. Musa, Allah'ı görmemiştir. Fakat Hz. Muhammet, Allah'ın cemaline tanık olmuştur. "Ey dost" diye seslenilen büyük ihtimalle Allah'tır. "Dü-cihân-tâb" ile kastedilen de Hz. Muhammet'tir. Beyit, tasavvufî bir muhtevaya sahiptir. "Temâşâ" ve "cilve" (tecelli) kelimeleri Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadır.

چوقدر بو قدر برهمنا شهریه تعظیم/اول بن قدر اشفتهٔ ناقوس دگلدر

Çoḳdur bu ḳadar berhemenâ Şehrîye ta'ẓîm

Ol ben kadar âşüfte-i nâḳûs degüldür

[Berhemenâ Şehrîye bu ḳadar ta‘ẓîm çoḳdur. Ol ben kadar âşüfte-i nâḳûs degüldür.]

Ey Brehmen! Şehrîye bu kadar saygı fazladır. O benim kadar kilise çanına müptela değildir.

Berhemen (Brehmen): Hint kutsal dininde bütün varlığı temeli olan yüce varlık, yüce güç; Hindistan'daki dört kastın ilk ve en kutsalına mensup olan ve doğuştan kutsal sayılan kimse. **Ta‘zîm:** Hürmet etme, saygı gösterme, büyük sayıldığını belli edecek şekilde güzel muamelede bulunma. **Âşüfte:** Baştan çıkmış; işveli, çekici; çılgın gibi seven, aşktan perişan olan, meftun. **Nakûs:** Kilise çanı; bir tarafı açık çan biçiminde şişe, fanus.

Beyitte anlaşıldığına göre Brehmen, Şehrî'ye gereğinden fazla saygı göstermektedir. Söyleyici bu duruma tepki göstermektedir. Çünkü Şehrî kendisi kadar kilise çanına müptela değildir. Bir nevi kendisine haksızlık yapıldığını belirtmiştir.

Brehmen, Hint inanç sisteminde insanın iç dünyası ile kâinatta var olduğuna inanılan yüce varlığı birleştirmeyi hedefleyen kişidir. Klasik Türk şiirinde Mecûsî din adamlarına ve Hristiyan papazlarına da Brehmen denilir (Şentürk, 2017, s. 286). Klasik şiirde Brehmen kelimesi çan anlamındaki "nakûs" ile kullanıldığında Hristiyan inancındaki çan mı yoksa diğer inanışlardaki din adamı ve tapınakları mı kastedildiği açık değildir (Şentürk, 2017, s. 287). Osmanlı sosyal haytında önemli bir role sahip Galata'da gayrımüslimlerin yoğunlukta olduğu bir yerdir. Burada birçok kilise bulunması aynı zamanda Müslüman toplumuna oranla daha rahat olan Hristiyan güzellerin bulunması şairi böyle bir tasarrufa götürmüş olabilir. Söyleyici, Şehrî'ye kendine rakip görmüş ve kendisinin sevgilinin işareti olan çan sesine daha çok bağlı olduğunu belirtmiştir. Şehrî, burada kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid).

39. Gazel

Mefâ‘ilün fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün

نسیم آه که داغ دلم کشاده ایدر/عذاب دوزخیان غمی زیاده ایدر

Nesîm-i âh ki dâġ-ı dilüm küşâde ider

‘Aẕâb-ı dûzaḫiyân-ı ġamı ziyâde ider

[Nesîm-i âh ki dâġ-ı dilüm küşâde ider. ‘Aẕâb-ı dûzaḫiyân-ı ġamı ziyâde ider.]

Gönlümün yarasını deşen ah rüzgârı gam zebanilerinin azabını çoğaltır.

Nesîm: Hafif hafif, esen hoş ve latif rüzgâr. **Küşâde (Güşâde):** Açılmış, açık, ferah, şen (**Güşâde-dil:** Gönlü şen.) **‘Azâb:** Organlarda duyulan acı; kâfirlere ve günahlara ölümden sonra verilecek ceza; pişmanlık, çaresizlik, korku vb. durumların verdiği sıkıntı, işkence, keder. **Dûzahiyân:** Azap melaikeleri, zebaniler.

Bu beyitte gam, zebanilere benzetilmiştir (teşbih). Gam, âşığa azap verir, ah rüzgârını ise âşığın yaralarını açarak onu iyice deşip azabını artırmaktadır.

بهای صد مه کنعانی بیعگاهنده/او شوخ نیم نگهله فرونهاده ایدر

Bahâ-yı ṣad meh-i Ken‘ânı bey‘gâhında

O şûḫ nîm-nigeh ile fürû-nihâde ider

[O şûḫ nîm-nigeh ile Bahâ-yı ṣad meh-i Ken‘ânı bey‘gâhında fürû-nihâde ider.]

O cilveli, yarı bakışıyla pazar yerinde yüz Yusuf peygamberin değerini düşürür.

Bahâ: Paha. **Meh:** Gökteki ay; (mec.)ay gibi güzel, sevgili. **Meh-i Ken‘ân (mâh-ı Ken‘ân):** Yusuf peygamber. **Bey‘gâh:** Alışveriş yapılan yer, pazar. **Şûh:** Serbest ve neşeli tavırlı, işveli, cilveli (kadın); neşeli, canlı, hareketli, şen, kıvrak. **Nîm:** Yarım, yarı. **Nigeh:** Bakış, bakma, nazar. **Fürû-nihâde:** Çıkarılmış, tenzil edilmiş.

Bu beyitte muhatabın özelliği, pazarda yarı bakışla Hz. Yusuf’un bile değerini düşürebilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Yusuf, yüz güzelliği ile ön plana çıkmıştır. Klasik şiirde güzelliği dolayısıyla Hz. Yusuf sık sık anılmıştır. Hz. Yusuf; köle olarak Mısır’a götürülür, Katîfer adında biri onu altınla tartarak satın alır (Onay, 2016, s. 435). Beyitte bu olaya telmihte bulunulmuştur. Ayrıca muhatabın yarı bakışla yüz Yusuf’un değerini düşürmesi Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu mübalağaya örnektir.

عجبمی چشمڭه مژگانڭ ایلسم ترجه/هزار شیوهٔ دلخواهی بر اداده ایدر

‘Aceb mi çeşmüŋe müjgânuŋ eylesem tercîḥ

Hezâr şîve-i dil-ḫ^{v}âhı bir edâda ider

[Çeşmüŋe müjgânuŋ tercîḥ eylesem ‘aceb mi? Hezâr şîve-i dil-ḫ^{v}âhı bir edâda ider.]

Gözün yerine kirpiklerini tercih etsem buna şaşılır mı? (Onlar) gönlün istediği bin şiveyi bir edada eder.

Çeşm: Göz. **Müjgân:** Kirpik, kirpikler. **Hezâr:** Bin. **Dil-hâh:** Gönlün arzu ettiği, gönlün istediği, arzu edilen.

Söyleyici, muhatabına gözünün yerine kirpiklerini tercih etsem bunda şaşılacak bir durum olmadığını belirtmiştir çünkü onun kirpikleri gönlün arzuladığı bin şiveyi bir edada edebilme yeteğine sahiptir.

Göz ve kirpik, klasik şiirde sıkça başvurulan güzellik unsurlarındandır. Sevgilinin bakışı göz, kirpik ve kaşlarla ele alınır. Bu bakışa genellikle gamze denilir. Sevglinin bakışı çeşitli manalar barındırır. Bu manalar, çoğu zamana âşığa zulmeder, eza ve cefa çektirir; bazen de âşığa umut vaat eden işaretlerde bulunur (Canım, 2016, s. 65). Bu beyitte muhatabın kirpikleriyle yaptığı işve, cilve, naz gibi hareketlerde bulunması daha güzel görülmüştür ve göz yerine kirpikler tercih edilmişitr. Kirpikler; gönlün hoşuna gidecek, onu mutlu edecek hareketlerde bulunmuştur.

عمید وصل ایله انکار ذوق حسرت ایدن/مثال آیینه انجق خیال ساده ایدر

Ümîd-i vaṣl ile inkâr-ı ẕevḳ-i ḥasret iden

Miṯâl-i âyîne ancaḳ ḫayâl-i sâde ider

[Ümîd-i vaṣl ile inkâr-ı ẕevḳ-i ḥasret iden miṯâl-i âyine ancaḳ ḫayâl-i sâde ider.]

Kavuşma ümidiyle hasret zevkini inkâr eden ancak ayna misali sadece hayal eder.

Vasl: Ulaşma, birleşme; sevdiğine kavuşma; vuslat. **Âyîne:** Ayna.

Beyitte kavuşma ümdiyle hasret zevkini inkâr edenlerin boş bir iddianın peşinde oldukları ifade edilmiştir. Her insanın kavuşma ümidi vardır. Kavuşma, gerçekleşmediği zaman hasret ortaya çıkar. Beyte göre ortaya çıkan bu hasretin de bir zevki mevcuttur. Bunu inkâr etmemek gerekir. İnkâr edenler ise ancak aynanın gerçeği değil de gerçeğin bir yansımasını gösterdiği gibi sadece hayal ederler. İddianın geçersiz olduğu belirtilmiştir.

Klasik şiirde ayna çeşitli yönlerle ele alınır. Bir özelliği de karşısındakini gösterme ve yansıtmadır. "Gerçekte aslı olmayan bir şeyin bir hayal misali ortaya çıkmasıdır. Aynada akseden eşya bir gölgeden ibarettir." (Pala, 2009, s. 47). Şair bu durumlardan hareketle beytini inşa etmiştir. Ümit, vasl, zevk, hasret, inkâr gibi soyut kavramlarla anlatmaya çalıştığı bir durumu sosyal hayattaki bir nesne ile somutlaştırmaya çalışmıştır.

"Hasret" ayrı kalınan bir şeyden dolayı kavuşma isteğidir. Ayrı kalınca acı veya keder çekilmesi gerekirken burada hasretin bir "zevk"i olduğu belirtilmiştir. Bu tarz bir kullanımı Sebk-i Hindî özelliklerinden "tezad ve paradoks"lu ifadeler arasında sayabiliriz.

مدام خون دلن غمله نش ایدمر شهری/نه آرزوی مصاحب نه فکر باده ایدر

"Müdâm ḫûn-ı dilin ġamla nûş ider Şehrî

Ne ârzû-yı muṣâḥib ne fikr-i bâde ider"

[Şehrî müdâm ḫûn-ı dilin ġamla nûş ider. Ne ârzû-yı muṣâḥib ne fikr-i bâde ider.]

Şehrî devamlı gönül kanını gamla içer. Ne dost arzular ne de şarap fikrine kapılır.

Müdâm: Devamlı, sürekli; şarap, mey. **Nûş itmek:** İçmek. **Musâhib:** Biriyle karşılıklı konuşan, sohbet arkadaşı olan kimse. **Bâde:** Şarap, içki, mey.

Beyte göre Şehrî devamlı gamla beraber gönül kanını içmektedir. Ne bir sohbet arkadaşı ne de şarap istemektedir. Gam ve gönül kanı ona yeterli gelmektedir. Bu tarz bir kullanım Şehrî'nin çok kederli, tasa sahibi ve bedbin olduğunu gösteriyor. Genel olarak Sebk-i Hindî şairleri bu tarz bir tutum içerisindedirler (Babacan, 2012,

s. 390). Klasik şiirde gönlün gıdası gam ve kederdir (Canım, 2016, s. 61). Şehrî, bu beytinde bu minvalde bir tutum sergilemiştir. Ayrıca Şehrî kendisinden bir başkasıyımış gibi bahsederek tecride başvurmuştur.

40. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

گاهی چشم فتنه‌انگیزڭ که مست خواب اولور/اوستنه دترر طورر کاکللرڭ بیتاب اولور

Gâhî çeşm-i fitne-engîzüŋ ki mest-i ḫᵛâb olur

Üstine ditrer ṭurur kâküllerüŋ bî-tâb olur

[Gâhî çeşm-i fitne-engîzüŋ ki mest-i ḫᵛâb olur. Üstine ditrer ṭurur kâküllerüŋ bî-tâb olur.]

Fitne koparan gözün uyku sarhoşu olduğunda (gözünün) üstüne titreyip duran perçemlerin takatsiz olur.

Gâhî: Ara sıra, bazen. **Çeşm:** Göz. **Fitne-engîz:** Fitne koparan, fesat çıkaran. **Mest:** İçki vb. sarhoşluk veren bi şeyin etkisiyle şuuru zayıflamış, kendinden geçmiş (kimse), sarhoş; aşk, sevgi, zevk vb. bir duygudan dolayı aklı başından gitmiş, sarhoş olmuş (kimse). **Hâb:** Uyku. **Üstine ditremek:** Çok sevdiği bir kimseyi veya bir şeyi zarar gelmesin diye korumak, ona özen göstermek (Şakar, 2021, s. 272). **Kâkül**: Alna düşen kısa saç demeti, perçem. **Tâb:** Güç, kuvvet; sıcaklık, hararet; ışık, parıltı; tazelik; kıvrım, büklüm; sıkıntı, endişe, ıstırap. (**Bî-tâb:** Bitkin, yorgun.)

Bu beyitte konu muhatabın gözleridir. Bu gözler, fitne fesat çıkarır ve uyku sarhoşudur. Bu göze bir şey olmasın diye sürekli ayık duran, nöbet tutan kâküller ise yorgun düşmüştür. Kâküller gözü gözetip korumaktadır.

Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurlarından olan göz, baygın görünüşüyle bir sarhoşu andırır, fitneye sebep olur (Canım, 2016, s. 65). Beyit bu minvalde hazırlanmıştır. "Kâkül" alın üzerinde aşağıya doğru uzayınca gözleri kapatır. Şair bunu güzel bir hayalle süslemiştir. Güya saç sırf gözü korumak için aşağıya doğru meyletmiştir (hüsn ü talil). Sürekli tetikte olduğu için de yorgun düşmüştür (teşhis).

İkinci mısra için farklı bir okuma daha yapılabilir. Bilindiği gibi klasik şiirde göz, âşığın canına kasteder. Bunu da kaş ve kirpiklerin iştirakiyle yapar. Manalı bakışlarla âşığı olmadık hallere sürükler (Canım, 2016, s. 65-66). Kâkül sanki gözün önünü kapatarak başkalarına zarar vermesini engellemiştir. Bu şekliyle kâkül, gözün değil de başkasının üstüne titreyip durmuştur.

"Tâb", saç kıvrımı, bukle anlamına da gelir. Buradaki "bî-tâb"dan kasıt düz saç olduğunu da kastedilmiş olabilir. Kıvrılan saçın uzunluğu azalır. Fakat düz olursa uzun olur ve rahatlıkla gözü kapatabilir. Belki de şair bu ihtimalleri düşünerek beytini kurgulamıştır.

جان ویررسم گریهٔ پراضطراب رشکدن/تا قیامت تربتم گرداب زیبق آب اولور

Cân virürsem girye-i pür-ıżṭırâb-ı reşkden

Tâ ḳıyâmet türbetüm gird-âb-ı zîbaḳ-âb olur

[Girye-i pür-ıżṭırâb-ı reşkden cân virürsem tâ ḳıyâmet türbetüm gird-âb-ı zîbaḳ-âb olur.]

Kıskançlığın ıstırap dolu ağlayışından can verirsem kıyamete kadar türbem cıva girdabı olur.

Girye: Ağlama, ağlayış; gözyaşı. **Reşk:** Kıskanma, hased; (Farsça isim tamlamasının birinci ögesi olarak) kıskançlığa sebep olacak nitelikte olan, kıskanılan kimse veya şey. **Gird-âb:** Suyun kendi etrafında fırdolayı burgu gibi dönmesi ve döndüğü yer, su çevrintisi, çevrinti, burgaç, eğrim mecazen de içinden çıkılmaz tehlikeli veya zor durum demektir. **Zîbak:** Cıva.

Bu beyitte söyleyici, kıskançlığın ıstıraplı ağlayışından can verirsem öldüğüm yer, kıyamete kadar cıva girdabı olacak, diyerek mübalağaya gitmiştir. Söyleyici belli ki muhatabını birilerinden veya bir şeyden çok kıskanmıştır. Bu kıskançlık onu kederlendirmiş ve abartılı bir şekilde ağlamasına neden olmuştur. Burada gözyaşını kıyamete kadar durmadan coşacak bir cıva girdabına benzetmiştir. Burada "zîbak"ın (cıva) kullanım sebebi onun yerinde duramayıp sürekli hareket etmesinden kaynaklı olabilir. Ayrıca "gird-âb" ile "zîbak-âb" arasında bir kelime oyunu görülmektedir.

باده دفع ایتمك نه ممکندر غم هجرانکی/اولده جوش گریه‌دمن چشمه گلنجه آب اولور

Bâde def‘ itmek ne mümkindür ġam-ı hicrânuŋı

Ol da cûş-ı giryeden çeşme gelince âb olur

[Bâde ġam-ı hicrânuŋı def‘ itmek ne mümkindür. Ol da cûş-ı giryeden çeşme gelince âb olur.]

1. *(Senin) ayrılığının gamını içkinin def etmesi mümkün değildir. O da ağlamanın coşmasından göze gelince su olur.*
2. *Ey şarap, (senin) ayrılığının gamını def etmek mümkün değildir. O da ağlamanın coşmasından göze gelince su olur.*

Bâde: Şarap, içki, mey. **Def’ etmek:** Savmak, uzaklaştırmak, kovmak; gidermek, ortadan kaldırmak, yok etmek, bertaraf etmek. **Cûş:** Coşma, taşma, kaynama, coşkunluk, galeyan. **Girye:** Ağlama, ağlayış; gözyaşı.

Söyleyici, muhatabına içki içerek ayrılık acısının dindirmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Çünkü bu ayrılıktan dolayı o kadar ağlıyor ki neticede o şarap da gözyaşı oluyor. Yani şarap vücutta kalıp herhangi bir etkide bulunmayıp gözyaşı olup vücuttan atılıyor.

Beyte farklı bir yorum daha getirilebilir: “Ey şarap! Senin ayrılığının gamını gidermek mümkün değildir. (Çünkü) ayrılığının kederi ağlamanın coşmasından göze gelince su olur.”

آرزوی تیغ غمزهڭ اولدررسه عاشقی/تابهمحشر مشهدی فوّارهٔ خوناب اولور

“Ârzû-yı tîġ-i ġamzeŋ öldürürse ‘âşıḳı

Tâ-be-maḥşer meşhedi fevvâre-i ḫûn-âb olur”

[Ârzû-yı tîr-i ġamzeŋ ‘âşıḳı çldürürse meşhedi tâ-be-maḥşer fevvâre-i ḫûn-âb olur.]

Gamze okunun arzusu âşığı öldürürse mahşere kadar şehadet yeri kanlı su fıskiyesi olur.

Tîğ: Kılıç. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; çene veya yanak çukur. **Mahşer:** Ahiret hayatında bütün insanların, dünayada yaptıklarının hesabını Allah

huzurunda vermek üzere tekrar dirilip toplanacakları yer. **Meşhed:** Bir kimsenin şehit düştüğü yer. **Fevvâre:** Fıskiye. **Hûn-âb:** Kanlı su, kanlı gözyaşı.

Söyleyici bu beyitte muhatabına, senin gamzenin kılıcının arzusu âşığı öldürürse senin onu öldürdüğün yer mahşer gününe kadar kan fışkırtan bir fıskiye olur, demiştir.

Klasik şiirde sevgilinin çeşitli manalar barındıran bakışına gamze denilir. Gamze, âşığa çeşitli işaretler verir. Bu işaretleri çözmekte zorlanan âşık acı çeker. Sevgili gamzesiyle naz eder. Gamze; göz, kirpik ve kaşlarla birlikte hareket eder. Âşığı yaralıyıcı ve öldürücü özelliklerine sahiptir. Kirpik ve kaşlar, öldürücülüklerinden hareketle ok ve kılıca benzetilir. Gamze, kılıç olarak tasavvur edildiği zaman kılıcın kan dökme ve öldürücü özelliği öne çıkmaktadır. Bu beyitte gamzenin kılıç arzusu âşığı öldürürse nasıl bir sonuç ortaya çıkacağı belirtilmiştir. Bu sonuç da mahşer gününe kadar âşığın öldürüldüğü yerde kanın fışkaracağı söylenerek mübalağaya gidilmiştir.

تا ابد داغ درونی گورمسون روی خزان/هرکه شهری وش بهار عشقله شاداب اولور

Tâ ebed dâġ-ı derûnı görmesün rûy-ı ḫazân

Her ki Şehrîveş bahâr-ı ‘aşḳ ile şâd-âb olur

[Rûy-ı ḫazân tâ ebed dâġ-ı derûnı görmesün. Her ki Şehrîveş bahâr-ı ‘aşḳ ile şâd-âb olur.]

Şehrî gibi aşk baharıyla mutlu olan kimsenin gönül yarası sonsuza dek sonbahar yüzü görmesin.

Derûn: İç, iç taraf, dâhil; kalp, yürek, iç, batın. **Dâg**: Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan; tedavi için vücutta oluşturulan yanık; (mec.) aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. **Rûy:** Yüz, çehre; yüzey, satıh; taraf, cihet, yön. **Hazân:** Güz, sonbahar. **Şâd-âb:** Suya kanmış, sulu; terütaze.

Söyleyici bu beyitte iyi bir dilekte bulunmuş gibi görünmektedir. Her kimin iç yaraları Şehrî’ninki gibi aşk baharıyla terütaze olmuşsa ebediyete kadar hazan yüzü görmesin, demiştir. Gönülde olan yaraları kucaklayıcı bir tutum sergilenmiştir. Bu yaraların sebebi aşktır. İlkbaharın gelişi ile doğa canlanır, tabiat tazelenir, her

cisimde bir yenilenme letafet peyda olur. Beyitte aşk baharı denilerek ilkbaharın bu özelliklerinden faydalanılmıştır. Aşk baharıyla iç yaralar yeşerdiği için ölümün ve sonun timsali olan sonbahar yüzünün görülmemesi temenni edilmiştir. Var olan o yaralardan bir memnuniyetlik söz konusudur.

İç yaraların varlığından memnuniyet duyulması ve onların yok olması istenmemesi Şehrî'nin acıyı kucaklayıcı anlayışını yansıtmaktadır. "Bahâr" ile "hazân" arasında bir tezatlık söz konusudur. Şair mevsimlerin özelliklerinden yararlanarak onları aşktan doğan gönüldeki yaralarla ilişkilendirerek sanatını icra etmiştir.

41. Gazel

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

امیدی اهل دردڭ گلبن گلزار حسرتدر/ره آورد بهاری دسته دسته خار حسرەتدر

Ümîdi ehl-i derdüŋ gül-bün-i gülzâr-ı ḥasretdür

Reh-âverd-i bahârı deste deste ḫâr-ı ḥasretdür

[Ehl-i derdüŋ ümîdi gül-bün-i gülzâr-ı ḥasretdür. Reh-âverd-i bahârı deste deste ḫâr-ı ḥasretdür.]

Ehli derdin ümidi hasret gül bahçesinin gül fidanıdır. Baharın yol hediyesi deste deste özlem dikenidir.

Gül-bün: Gül fidanı, gül ağacı. **Gülzâr:** Gül bahçesi. **Reh-âverd:** Yoldan gelenin getirdiği hediye, yol hediyesi. **Hâr:** Diken.

Beyte göre gönül ehlinin beklentisi hasret gül bahçesinin gül fidanı iken baharın getirdiği yol hediyesi ise deste deste hasret dikeni olmuştur. Şehrî bu beyti kurarken gerçekten çok ince bir hayal yakalamıştır. Beyte göre hasret her halükârda olacaktır. Ümit, istenilen bir şeye karşı duyulan beklenti, bu beklenti ise hasret gül bahçesinde olacak olan gül fidanı iken hasret dikeni olmuş. Ayrıca bahar gelecekte olacak gibi düşünüldüğü için ümit kelimesi güzel oturmuş, baharın gelişi söz konusu olduğu için yoldan gelenin getirdiği hediye anlamında "reh-âverd" kullanılarak ince

bir hayal yakalanmış diyebiliriz. Aslında gül fidanı dikenleri olan bir bitkidir. Zaten belli olan bir durumdan şikâyet de söz konusudur.

"Gül-bün", "gülzâr", "bahâr" "hâr" gibi biribiriyle ilişkili kelimeler kullanılarak tenasüp yapılmıştır. "Hasret" soyut bir kavramdır, onu gül behçesi ve "hâr" (diken) gibi somut kavramlarla bağdaştırarak anlatma yoluna gidilmiştir.

عجبمی هر شهید آرزونڭ نوحه پردازی/گلروسه مشهدم اوزره که شیون زار حسرتدر

'Aceb mi her şehîd-i ârzûnuŋ nevḥa-perdâzı[18]

Gelürse meşhedüm üzre ki şîven-zâr-ı ḥasretdür

[Her şehîd-i ârzûnuŋ nevḥa-perdâzı ki şîven-zâr-ı ḥasretdür meşhedüm üzre gelürse 'aceb mi?]

Her arzu şehidinin ağıtçısı hasretin figan yeri olan meşhedim üzerine gelirse şaşılır mı?

Nevha: Ölünün arkasında sesle ağlama, matemle feryat etme. **–perdaz:** Sonuna geldiği kelimelere "düzenleyen, tertip eden" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. **Meşhed:** Bir kimsenin şehit düştüğü yer; bir şehidin gömülü olduğu yer. **Şîven:** Matem, yas, sızlanma, feryat (**-zâr:** Sonuna geldiği kelimelere yer, mahal anlamı katarak Farsça birleşik isimler yapar.).

Söyleyici, kendisinin şehit düştüğü yeri feryat figan kopan matem yeri olarak tanımlamıştır. Her arzu şehidinin feryadı oraya gelirse bunda şaşılacak bir durum olmadığını belirtmiştir. Söyleyici kendisini merkeze almış, bir nevi diğer şehitlerden üstün görmüştür. "Şehîd", Allah yolunda ve din uğruna savaşırken ölen kimsedir. Burada bir arzunun uğruna ölen olarak tasavvur edilmiştir. Söyleyici şehit düştüğü yeri matem yeri olarak göstermiştir. Yani mezarı başında sürekli ağlayan kimseler mevcuttur.

"Şehîd" ile "meşhed" ve "nevha-perdâz" ile "şîven-zâr" arasında leff ü neşr vardır. Ayrıca bu dört kelimenin uygun olarak bir arada kullanılması tenasüptür.

دلا گرم اولمه اقبال بهاره عندلیب آسا/ بزم گلزارمزده سبز اولان ازهار حسرتدر

[18] Şehrî Dîvânı neşrinde "pervâz" şeklinde okunan bu kelime beytin anlam bütünlüğü düşünülerek "perdâz" olarak değiştirildi.

Dilâ germ olma iḳbâl-i bahâra ‘andelîbâsâ

Bizüm gülzârumuzda sebz olan ezhâr-ı ḥasretdür

[Dilâ ‘andelîbâsâ iḳbâl-i bahâra germ olma. Bizüm gülzârumuzda sebz olan ezhâr-ı ḥasretdür.]

Ey gönül! Bülbül gibi baharın meyline hararetlenme. Bizim gül bahçemizde yeşeren hasret çiçekleridir.

Germ olmak: Isınmak; hararetlenmek. **İkbâl:** Talih ve baht açıklığı, mutluluk, saadet; parlak ve yüksek mevki; istek, arzu; yüzünü döndürme, birine veya bir şeye meyletme. **‘Andelîb:** Bülbül. **Sebz:** Yeşil. **Ezhâr:** Çiçekler.

Söyeleyici gönle seslenerek (teşhis) baharın getirebileceği mutluluğa kanıp sevinmemesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü onların yani söyleyici ile gönlün gül bahçesinde yeşeren hasret çiçekleridir. Beklenilen mutluluğa kavuşma olmayacaktır. Her ne kadar ortada bir yeşillik varsa da bu, yine özlem içermektedir.

“Bülbüller havalar ısınmaya, güller açmaya başaldığı zaman çiftleşirler. Dişisi yumurtadan kalkıncaya kadar yalnız kalan erkek ekseriyâ gün batarken başlayıp gece yarısından sonralara kadar öter.” (Onay, 2016, s. 97-98). Bu nedenle klasik şiirde bülbül güle âşık olarak kabul edilmiş (Pala, 2009, s. 77) ve âşığın gönlü bu beyitte olduğu gibi bülbüle teşbih edilir. Bülbül ilkbaharda sürekli öter vaziyette oluşu güle âşık olarak tasavvur edilmiştir. Bu beyitte de söyleyici, gönle bir uyarıda bulunmaktadır. Bülbülün ilkbaharın gelişiyle güle kavuşacağı ümit ettiği gibi kendisinin de ümit etmemesini salık veriyor. Çünkü gül bahçesinde açan hasret çiçekleridir. Kavuşma yine olmayacaktır.

اگر ایتمزسه آه سینه زادم اول بته تأثیر/تعجّب ایتمه ای دل خانه زاد نار حسرتدر

Eger itmezse âh-ı sîne-zâdum ol büte te’s̱îr

Ta‘accüb itme ey dil ḫâne-zâd-ı nâr-ı ḥasretdür

[Ey dil eger âh-ı sîne-zâdum ol büte te’s̱îr itmezse ta‘accüb itme. Ḫâne-zâd-ı nâr-ı ḥasretdür.]

Ey gönül! Eğer sineden doğan ahım o put gibi güzel sevgiliye tesir etmezse şaşırma (çünkü o) hasret ateşinin evinde doğmuştur.

Sîne: Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **Büt:** Put, (mec.) güzel, sevgili. **Hâne:** Ev. **Nâr:** Ateş, cehennem, (mec.) ateş gibi yakan duygu.

Söyleyici, gönlüne seslenerek eğer sinemden doğan ah, o put gibi güzele tesir etmezse buna şaşırma, diyor. Klasik şiirde genel olarak sevgili, âşığı görmezden gelmektedir. Âşık, ah çekse de sevgiliye herhangi bir etki etmemektedir. Klasik şiirde ah, derin ıstıraplar sonucu ortaya çıkmaktadır. Ah, özellik olarak alevli ve dumanlıdır (Onay, 2016, s. 44). Ah'ın bu özellikleri hatırlatılmakla beraber ah'ın çıktığı yer zaten hasret ateşinin evi olarak tahayyül edilmiştir. Yani söyleyicinin içi, acılarla dolu bir yangın yeridir. Ah da buradan doğmaktadır. Buna rağmen o güzele herhangi bir tesir edememektedir ve buna şaşılmaması gerektiği belirtilmiştir.

Büt (put), kilise duvarlarındaki resimlerdir. Sevgilinin güzelliği bu putların güzelliğine benzetilir (Pala, 2009, s. 78-79). Bu beyitte de böyel bir tasarruf söz konusudur. Büt, kendisine benzetilen söylenerek benzeyen öge olan sevgili söylenmeyerek istiare yapılmıştır.

محصّل بر گلستان اولدی گل گل داغیله سینم/او گلزار ایچره شهری عندلیب زار حسرتدر

Muḥaṣṣal bir gülistân oldı gül gül dâġ ile sînem

O gülzâr içre Şehrî ândelîb-i zâr-ı ḥasretdür

[Muḥaṣṣal sînem gül gül dâġ ile bir gülistân oldı. Şehrî o gülzâr içre ândelîb-i zâr-ı ḥasretdür.]

Sözün kısası sinem gül gül yaralarla bir gülbahçesi oldu. O gül bahçesinde Şehrî hasretin feryat bülbülüdür.

Muhassal: Elde edilen, sonuç olarak ortaya çıkan, üretilen, kazanılan; sözün kısası, hâsılı. **Dâg**: Kızgın demirle vücuda vurulan damga, işaret, nişan; tedavi için vücutta oluşturulan yanık; (mec.) aşk, elem, keder vb. içe işleyen duyguların verdiği yanıklık, yara. **Sîne:** Göğüs, bağır, sadr; gönül, kalp, yürek; iç, derinlik. **'Andelîb:** Bülbül. **Zâr:** Ağlayan, inleyen; zayıf, dermansız; ağlama, inleme.

Söyleyici, sinesinde o kadar çok yara var ki bunların adeta bir gül bahçesi olduğunu ifade etmiştir. Bu gül bahçesinde Şehrî, hasret terennüm eden bir bülbüldür. “Dâg” rengi itibariyle güle benzetilmiştir. Bu yaralar o kadar fazla ki gül bahçesini andıran bir durum ortaya çıkmıştır. “Bülbüller havalar ısınmaya, güller açmaya başladığı zaman çiftleşirler. Dişisi yumurtadan kalkıncaya kadar yalnız kalan erkek ekseriyâ gün batarken başlayıp gece yarısından sonralara kadar öter.” (Onay, 2016, s. 97-98). Bu ötüş sanki güle âşıkmış gibi bir hayalle klasik şiirde işlenir. Bu beyitte Şehrî inleyen bir bülbüle benzetilmiştir (teşbih). “Sîne” de gül bahçesine benzetilmiştir (teşbih). Şehrî, kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid).

42. Gazel

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

اولماسون اول دلکه درد عشقدن آسوده‌در/تهمت آسوده گیٔ دهرایله آلوده‌در

Olmasun ol dil ki derd-i ‘aşḳdan âsûdedür

Töhmet-i âsûdegî-i dehr ile âlûdedür

[Ol dil ki derd-i ‘aşḳdan âsûdedür, töhmet-i âsûdegî-i dehr ile âlûdedür olmasun.]

Aşk derdinden uzak, dünya rahatlığı suçu ile dolu olan gönül olmaz olsun!

Âsûde: Sıkıntı ve üzüntülerden uzak, dağdağasız, rahat, huzurlu; sakin, sessiz. **Töhmet:** Kesin olarak ispat edilmediği halde birine suç yükleme, suçlama, suçlanma; suç, kabahat. **Âsûdegî:** Huzurlu olma, rahatlık. **Dehr:** Dünya, cihan, âlem; zaman, kesintisiz zaman, devir. **Âlûde:** Bulaşmış, bulaşan; dolu; (mec.) kirli, günahkâr, suçlu.

Bu beyitte aşk derdinden acı çekmeyen, dünya rahatlığına kapılmış gönül istenmemektedir. Hatta dünya hayatının huzurla yaşanması bir suç olarak görülmüştür. Rahatlığın suç olarak görülmesi ilginç bir anlatım olarak kabul edebiliriz. Şehrî’nin genel olarak acıyı, aşk derdini kucaklayıcı bir tutum sergilemesi bu beyitte de karşımıza çıkmaktadır.

غیرت خاموشئ غم ایلدی آهم شکست/ریزۂ اخکر درون دلده توده تودەدر

Ġayret-i ḫâmûşî-i ġam eyledi âhum şikest

Rîze-i aḫger derûn-ı dilde tûde tûdedür

[Ġayret-i ḫâmûşî-i ġam âhum şikest eyledi. Rîze-i aḫger derûn-ı dilde tûde tûdedür.]

Gam sessizliğinin çabası ahımı kırdı. Köz parçaları gönül içinde öbek öbektir.

Gayret: İçten gelerek çalışma, belli bir şey için çabalama, didinme, çaba; aziz ve mukaddes bir şeye yabancıların el uzattığını, göz diktiğini görmeye tahammül edememe duygusu; tarafını tutma, kayırma duygusu; dayanma gücü, sabır; kıskançlık. **Hamûş:** Dessiz, susmuş. **Şikest eylemek:** Kırmak. **Ahger:** Yanar kömür, ateş koru, kızıl ateş; (mec.) aşk ateşi, ateş gibi yakıcı duygu. **Rîze:** Kırıntı, ufak parça, döküntü. **Derûn:** İç, iç taraf; kalp, yürek, bâtın. **Tûde:** Yığın, öbek, küme.

Söyleyici ahını kıran şeyin keder sessizliğinin çabası olduğunu ifade etmiştir. Yoksa gönlünün içinde yığın yığın, öbek öbek ateş koru kırıntılarının bulunduğunu belirtmiştir. Ah, insanların ani fiziksel acılara karşı çıkardığı bir ünlemdir. Ah sonucu bir ses ortaya çıkar. Fakat gamın verdiği sessizlikten dolayı söyleyicinin ah'ı ortaya çıkmamaktadır. Yoksa söyleyicinin gönlü aşk ateşi kıvılcımları ile doludur.

Klasik şiirde "ah" aşkın ağır yüküne katlanmanın sona erdiğini gösteren bir alamettir. Ah, âşık olmanın ilk belirtisi olarak kabul edilir. Klasik şiirin temsilcileri ah'la ilgili hayal ürünü benzetme ve yorum geliştirmişlerdir. Ah'ın özelliklerinden biri kıvılcımlı olmasıdır. Ateşe benzetilir. (Şentürk, 2016, s. 162). Ah'ını anlatırken "ahger" kelimesini kullanması ah'ın kıvılcımlı ve ateşe benzemesi yönüyle ele almıştır.

"Gayret-i hâmûş-i gam" (gam sessizliğinin çabası) terkibinde gam sessizliği ve onun çabası "alışılmamış bağdaştırma"dır. Böyle bir tasarruf Sebk-i Hindî şairlerinin şiire getirmek istedikleri yeni ve farklı bir anlatımdan kaynaklanmaktadır. "Ah"ın inleme anlamı da vardır. Soyut bir kavramdır. Soyut bir kavramın kırılması dilsel bir sapma olan somutlaştırmaya örnektir. Bu da Sebk-i Hindî'nin bir özelliğidir.

امتزاج ایتمك اولور می نیلسن سعی نیاز/ناز دیرلر ضبط لطفی بر عجب بدخودەدر

İmtizâc itmek olur mı n’eylesün sa‘y-i niyâz

Nâz dirler żabṭ-ı luṭfı bir ‘aceb bed-ḫûdedür

[İmtizâc itmek olur mı sa‘y-i niyâz n’eylesün. Nâz dirler żabṭ-ı luṭfı bir ‘aceb bed-ḫûdedür.]

Adına naz derler lutfu zapteder, acayip bir kötü huyludur. (Onunla) uyuşmak mümkün mü? Niyaz gayreti ne yapsın?

“Nâz”, sevgilinin takındığı eda, tavırdır. Bu beyitte “nâz”ın kötü huylu olduğu belirtilmiştir. Çünkü lutfu engeller ki “lutf” iyi muamele etme, ihsanda bulunma, iyilik yapma anlamlarına gelir. “Niyâz” (yalvarma) istediği kadar çalışsın, gayret etsin kötü huylu nazdan dolayı anlaşma sağlanılamayacaktır.

خاطر عالم گل اولدقچه سەن ای دل غنجه اول/بویله گلشنده آچلمق عارفه بیهودەدر

Ḫâṭır-ı âlem gül olduḳça sen ey dil ġonca ol

Böyle gül-şende açılmaḳ ‘ârife bî-hûdedür

[Ey dil ḫâṭır-ı âlem gül olduḳça sen ġonca ol. Böyle gül-şende açılmaḳ ‘ârife bî-hûdedür.]

Ey gönül! Âlemin gönlü gül oldukça sen gonca kal. Böyle bir gül bahçesinde açılmak arife beyhudedir.

Hatır: Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hafıza; gönül, duygu, his; bir kimsenin biri üzerindeki saygılı etkisi. **Âlem:** Kâinat, evren; yeryüzü, dünya, herkes, insanlar; hal, halet, ortam; zevk ve sefa meclisi. **Dil:** Gönül, yürek. **Gülşen:** Gül bahçesi. ‘**Ârif:** İrfan sahibi, ehli dil, tasavvufta Allah’ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimse. **Bîhûde:** Boş, gereksiz, faydasız, beyhûde.

Gonca henüz açılmamış tomurcuk hâlindeki çiçektir. Söyleyici gönle seslenerek (teşhis) bütün insanların gönülleri açılıp gül olsa bile kendisinin açılmayarak gonca kalmasını tembihlemektedir. Çünkü böyle bir gül bahçesinde açılmak ârif olana boşuna, gereksiz bir eylemdir. Gülşenden kasıt yeryüzündeki bütün insanlardır. Gönül de bu insanlar arasında ârif kimse olarak tasavvur edilmiştir.

Klasik şiirde gonca aynı zamanda ağız için de kullanılmıştır. Açılmaktan kasıt belki de ârif olanın cahille sohbetten kaçması düsturundan da hareketle zaten herkes konuşur sen sus demek istenmiştir.

Ârif olan mektebe gitmeden bilgi sahibi olan kimselerdir. Bu bilgiye "irfân" denilir. Ârif, "bilgili, kavrayışlı, sabırlı, anlayışlı, marifet sahibi, tasavvufta Allah'ın zat, sıfat, isim ve fiillerini müşahede etmek suretiyle kemal elde ederek keşif ve müşahede mertebesine ulaşmış ve bu yolla Allah hakkında zevk ve vecd yoluyla farklı bir bilgiye sahip olan kimse"dir (Şentürk, 2016, s. 344-345). Beyit ârifin bu özelliklerini dikkate alınarak hazırlanmıştır. Söyleyici, gönle eğer bütün insanlar gülün açıldığı gibi konuşmaya başlarlarsa sen açılmamış gonca gibi sessiz kal, demiştir. Çünkü gönül ârif gibi mertebece üst düzeydedir, âlemin üzerinde bir konumdadır. Böyle bir ortamda gönlün konuşması boşuna olacaktır. Çünkü geri kalan insanlar onu anlayamayacaklardır.

خاطر شهری گبی اولسون شکست اندر شکست/هر کیمڭ آیینهٔ فکری امید اندوده‌در

Ḫâṭır-ı Şehrî gibi olsun şikest-ender-şikest

Her kimüŋ âyîne-i fikri ümîd-endûdedür

[Her kimüŋ âyîne-i fikri ümîd-endûdedür. Ḫâṭır-ı Şehrî gibi şikest-ender-şikest olsun.]

Her kimin fikir aynası ümitle yaldızlanmıştır Şehrî'nin gönlü gibi paramparça olsun.

Hatır: Düşünme, akılda tutma yeteneği, zihin, hafıza; gönül, duygu, his; bir kimsenin biri üzerindeki saygılı etkisi. **Şikest:** Kırma, kırılma; kırık, kırılmış. **-ender:** Türkçe "içinde" kelimesinin yerini tutar ve Farsça, Arapça kelimelerden meydana gelen tekrar grupları arasında girerek birleşik zarflar yapar. **Fikir:** Düşünce, zihinde tasarlanan şey; görüş; düşünme, akıl, zihin; niyet, istek, tasavvur. **–endûd:** Sonuna geldiği kelimelere "sürülmüş, parlatılmış" anlamı katarak Farsça usulü birleşik sıfatlar yapar.

Söyleyici bu beyitte "Her kimin fikir aynası ümitle parlatılmış ise Şehrî'nin gönlü gibi paramparça olsun." diye bir bedduada bulunmuştur. Beyitten anlaşılan

Şehrî'nin gönlü kırılmıştır. Aynanın kırılması somut bir durum iken gönlün kırılması soyuttur. Şair bu iki kavramı birbiri ile ilişkilendirmiştir. Klasik şiirde "ayna" ile ""gönül" kelimeleri istiare yoluyla birbirinin yerine sıkça kullanılmıştır (Şentürk, 2016, s. 489). Bu beyitte de "âyîne" kavramı gönlü çağrıştıracak bir şekilde kullanılmıştır.

43. Gazel

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

چشمڭ كه سنڭ بويله سيهمه مست فسوندر/هر بر نگهڭ عاشقه بر جام جنوندر

Çeşmüŋ ki senüŋ böyle siyeh-mest-i füsûndur

Her bir nigehüŋ 'âşıḳa bir câm-ı cünûndur

[Senüŋ çeşmüŋ ki böyle siyeh-mest-i füsûndur. Her bir nigehüŋ 'âşıḳa bir câm-ı cünûndur.]

Gözlerin ki böyle büyüden körkütük sarhoştur. Her bir bakışın âşığa bir delilik kadehidir.

Çeşm: Göz. **Siyeh-mest:** Zilzurna sarhoş. **Füsûn:** Büyü, sihir, tılsım; (mec.) insanı hükmü altına alıp kendinden geçirecek kadar kuvvetli tesir, büyüleyici etki, cazibe. **Nigeh:** Bakış, bakma, nazar. **Câm:** Cam veya topraktan yapılmış bardak, içki kadehi. **Cünûn:** Cinnet, delilik, delirme, çıldırma; insanın dış âlemle ilgisini kesecek şekilde aşk ve cezbeye kapılma hâli.

Söyleyici muhatabının gözlerinin ve bakışının özelliklerini sırasıyla söylemiştir. Muhatabın gözü, büyülü ve körkütük sarhoş olarak nitelendirilmiş, bakışı ise âşığa delilik kadehi gibidir. Klasik şiirde sevgilinin gözlerinin özelliklerinden biri aşırı sarhoş oluşudur. Bu sarhoşluk kendini kaybederek ne yaptığını bilmediği hâle geliştir. Bu durum "bed-mest" kavramı ile anlatılır (Şentürk, 2017, s. 148-149). Bu beyitte sadece körkütük sarhoş oluşu değil aynı zamanda sihirli olarak da nitelendirilmiştir. Gözün sihirli oluşu da klasik şiirde şairlerin sıkça başvurduğu bir benzetmedir (Canım, 2016, s. 66).

İkinci mısrada bu sefer söyleyici, muhatabının bakışının âşığa delilik kadehi olduğu belirtilmiştir. “Câm”, klasik şiirde camdan yapılmış kadeh, mecazen ayna ve şarap olarak kullanılır. Şarabın mucidi olduğu inanılan Cem veya Cemşid ile birlikte anılır. Cem’in kullandığı kadehin sihirli oluşu (Canım, 2016, s. 52) birinci mısrada geçen gözün sihirliliğine de gönderme vardır. Sevgilinin bakışı âşığı kendinden geçiren bir delilik kadehi denmesinin sebebi “deli” de “sarhoş” da şuurunu kaybetmiş kişilerdir, bunlar akılla hareket etmez durumda oldukları için bu iki durum arasında ilgi kurulmuştur. Beyitte “çeşm” ile “nigeh” ve “siyeh-mest-i füsûn” ile “câm-ı cünûn” arasında leff ü neşr görülmektedir.

آیینهٔ رخسارکی طوت وار ایسه شبهڭ/دل غایتله گوشهٔ فرقتده زبوندر

Âyîne-i ruḫsâruŋı ṭut var ise şübheŋ

Dil ġâyet ile gûşe-i firḳatde zebûndur

[Dil ġâyet ile gûşe-i firḳatde zebûndur**.** Şübheŋ var ise âyîne-i ruḫsâruŋı ṭut.]

Gönül, ayrılık köşesinde son derece zayıftır (bundan) şüphen varsa yanak aynanı (ona) tut.

Ruhsâr: Yanak, yüz. **Gayet:** Çok, pek çok, son derece; son, nihayet. **Gûşe:** Köşe. **Firkat:** Ayrılık, ayrılış, firak, hicran. **Zebûn:** Güçsüz, aciz, zayıf.

Söyleyici, muhatabına gönlün ayrılıktan dolayı zayıf düştüğünü belirtmiştir. Eğer buna inanmıyorsa yanağının aynasının tutmasını istemektedir. Bu şekilde muhatap şüphelerinden arınmış olacaktır. Klasik şiirde sevgilinin yüzü aynaya benzetilmektedir (Şentürk, 2016, s. 489). Bu beyitte de ayna gibi pürüzsüz yüze sahip muhatabın hem güzelliği övülmüş olur hem de ayrılıktan yana söyleyicinin gönlü ne kadar kötü durumda olduğu gösterilmek istenmiştir.

Ölüm emaresi gösteren birinin can verip vermediğini anlamak için ağızlarına ayna tutarlarmış. Eğer ayna buğulanırsa kişi nefes alıp verdiği için yaşıyordur. Aksi takdirde ölmüştür. “Ayna tutmak” deyimi buradan gelmektedir ve şairler bununla ilgili çeşitli mazmunlar üretmişlerdir. Âşık, hasta olan kimsedir, sevgilinin yanağı da aynaya benzetilir (Onay, 2016, s. 73). Şehrî bu mazmunlardan yararlanarak beytini oluşturmuştur. Hasretten ölecek konuma gelen gönül, kendisine inanmayan

muhatabına inanmıyorsan ayna gibi yanağını tut da gerçeği gör, demek istemiştir. Yani gönlün nefes alıp verişi ayrılıktan dolayı yavaşlamıştır, gönül güçsüz duruma düşmüştür.

بیچاره دله عرض تجلّایی قو ای دوست/ اسراف دوا ایلمه کیم دردی فزوندر

Bî-çâre dile ‘arż-ı tecellâyı ḳo ey dost

İsrâf-ı devâ eyleme kim derdi füzûndur

[Ey dost bî-çâre dile ‘arż-ı tecellâyı ḳo. İsrâf-ı devâ eyleme kim derdi füzûndur.]

Ey dost! Çaresiz gönle tecelli sunmayı bırak, deva israfı etme ki (gönlün) derdi çoktur.

Bî-çâre: Çaresiz, aciz, zavallı. **‘Arz:** Sunma, bir büyüğe takdim etme, sunu; saygı ile anlatma, bildirme; gösterme; bildirilmek istenen husus, hâl. **Tecellâ (Tecelli):** Görünme, belirme, görünür olma; (mec.) kader, talih; Allah’ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. **İsrâf:** Gereksiz yere harcama, lüzumundan fazla harcama, savurganlık. **Devâ:** İlaç, derman, şifa; çare, tedbir. **Füzûn:** Fazla, çok.

Söyleyicinin muhatabı bu sefer dost diye hitap ettiği kişidir. Söyleyici dosta çaresiz gönle görünmeyi bırakmasını salık veriyor. Gönlün derdi o kadar çoktur ki ona herhangi bir yardımda bulunamayacağını, yaptığı şeylerin israftan başka bir şey olmayacağını belirtmiştir. Dost; gönle görünmeyi sunmuştur, gönül çok çaresizdir ve derdi o kadar çoktur ki ona verilen çare israf olarak kalacaktır.

Beyitte tasavvufî ögeler ağır basmaktadır. “Tecelli” kavramı Allah’ın, insanın kalbine bir bilgiyi net bir şekilde vermesi olarak tanımlanır. Bu kavram Hz. Musa’nın kıssası ile ilişkilendirilerek klasik şiirde işlenir. Allah’ın Hz. Musa’ya görünmesi tecelli kavramı ile açıklanmıştır. Hz. Musa, Allah’ı görmek ister. Fakat Allah, kendisinin görmesinin imkânsız olduğunu belirtmiş ve Tur dağına görünmüştür. Dağ yerle yeksan olur. Hz. Musa bu duruma dayanamaz ve baygınlık geçirir. Ayılınca da tövbe eder (Canım, 2016, s. 126). Allah’ın tecelli kalp veya aynı anlama gelen gönüldür. Bu beyitte belki “dost” Allah’tır. Söyleyici, gönlün derdi çok

olduğu için tecellinin sunulması bile fayda edilmeyeceğini belirtmiş, bu dertlere verilen çarenin israf olacağı belirtilmiştir.

"Tecelli" kavramı Sebk-i Hindî şairlerinin başvurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadır (Babacan, 2012, s. 428). "Tecelli" kullanılarak Hz. Musa'nın kıssasına telmih yapılmıştır.

هیهات کاوله کعبهٔ تحقیق نمایان/اول رهروه کیم خضر خرد راهنموندر

"Heyhât k'ola Ka'be-i taḥḳîḳ nümâyân

Ol reh-reve kim Ḫıżr-ı ḫıred râh-nümûndur"

[Heyhat ki Ka'be-i taḥḳîḳ nümâyân ola ol reh-reve kim Ḫıżr-ı ḫıred râh-nümûndur.]

Ne yazık ki Kâbe-i tahkik görünen o yolcuya ki aklın Hızır'ı (ona) kılavuzdur.

Heyhât: Elden gitmiş bir şeye karşı duyulan hasret, üzüntü ve esefi bildirir, ne yazık. **Tahkîk:** Doğru olup olmadığını araştırma; doğru olup olmadığını meydana çıkarma; doğru, gerçek. **Nümâyân olmak:** Görünmek. **Reh-rev:** Yolcu. **Hıred:** Akıl. **Râh-nümûn:** Yol gösteren, kılavuz.

Kâbe, Mekke'de Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'in inşa ettikleri kutsal yapıdır. Tasavvuftaki karşılığı gönüldür. Eski şiirde aşk, sevgi, güzellik ve kavuşma gibi imajlar için kullanılır. Ayrıca sevgilinin yüzü ve bulunduğu mahal için de kullanılır. Bu beyitte Şener Demirel (1999. s. 437) gerçek sevgili kastettiğini belirtmiştir. Buna göre sevgilinin yüzü yolcuya yani âşığa göründüğünde aklın Hızır'ı ona kılavuz olacaktır. Burada alışılmamış orijinal bir hayal kurulmuştur ki genelde zorda kalanların imdadına Hızır yetişir. Aklın Hızır gibi çabucak âşığa yardım edeceği belirtilmiştir.

طور دله ایتمز حرکت بی ادبانه/شهری ادبیّات تجلّیده فنوندر

Ṭûr-ı dile itmez ḥareket bî-edebâne

Şehrî edebiyyât-ı tecellîde fünûndur

[Şehrî Ṭûr-ı dile bî-edebâne ḥareket itmez, edebiyyât-ı tecellîde fünûndur.]

Şehrî gönül Tur'unda edepsiz hareket etmez (çünkü o,) tecelli edebiyatında hünerlidir.

Tûr: Hz. Musa'nın vahiy ve tecelliye mazhar olduğu dağ, Sînâ dağı. **Tecellî:** Görünme, belirme, görünür olma; (mec.) kader, talih; Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. **Fünûn:** Çeşit, sınıf, tabaka, türlü; hüner, marifet, sanat, ilim.

Şehrî, bu beyitte kendisinden bir başkasıymış gibi bahsederek (tecrid) edepli oluşunu övmüştür. Buna göre Şehrî, gönül dağında edepsizce hareket etmez. Çünkü o, tecelli terbiyesinde ilim sahibi biridir. Nerede; ne yapması gerektiğini, nasıl davranması gerektiğini bilir.

"Tûr" Hz. Musa'nın Allah ile buluşmasının geçtiği yer, "tecellî" ise o kıssada Allah'ın görünmesinin ifade edildiği kelimedir (Canım, 2016, s. 126). Bu beyitte bu kıssaya telmih yapılmıştır. Ayrıca "tûr" ve "tecellî" Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadır (Babacan, 2012, s. 428).

44. Gazel

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

عاشق دل فگاری گبی دردمند اولور/نه مستفید چاره نه صحّت پسند اولور

'Âşık dil-i figârı[19] gibi derdmend olur

Ne müstefîd-i çâre ne sıḥḥat-pesend olur

['Âşık dil-i figârı gibi derdmend olur. Ne müstefîd-i çâre ne sıḥḥat-pesend olur.]

Âşık, yaralı gönlü gibi dertli olur, ne çareden istifade eder ne de sıhhatı beğenir.

Figâr: Yaralı. **Derdmend:** Derdi olan, dertli, üzüntülü. **Müstefîd:** Yararlanan, faydalanan, istifade eden kimse. **Sıhhat:** Sağlık, esenlik, afiyet; doğruya, gerçeğe

[19] Şehrî Dîvânı neşrinde "dil-figârî" şeklinde okunan bu terkip vezin ve anlama gereği "dil-i figârı" şeklinde değiştirildi.

ugunluk, doğruluk, gerçeklik. **–pesend:** Sonuna geldiği kelimelere "beğenmiş, beğenen, beğenilen" anlamı katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar.

Bu beyitte âşık ve âşığın gönlü arasında bir ilgi kurulmuştur. Âşık, yaralı gönlü gibi dertli ve üzüntülüdür. Böyle olmasına rağmen ne çareden istifade etmiş ne de sağlık sıhhat isteyen ve beğenen biridir. Klasik şiirde âşığın gönlü genel olarak yaralıdır. Bu yaraların sebebi sevgilinin çektirdikleri cefa ve eziyetlerdir. Beyitten anlaşıldığına göre âşık zaten bu dert, keder ve üzüntülerle yaşamak istemektedir. Çünkü derdine deva olacak herhangi bir şeyi dilemediği gibi sağlık sıhhat peşinde de koşmaz. Derdiyle mutlu olmayı tercih etmiştir. Klasik şiirde sevgiliye kavuşma isteği vardır, ondan ayrı kalmanın acısından şikâyet dile getirilse de aslolan aşk derdinin kendisidir. Âşık, aşk acısını yaşama arzusundadır (Babacan, , 2012, s. 416).

عاشق او تلخکام طربدر که نوش خند/گلسه لب حلاوتنه زهرخند اولور

'Âşıḳ o telḫ-kâm-ı ṭarabdur ki nûş-ḫand

Gelse leb-i ḥalâvetine zehr-ḫand olur

['Âşıḳ o telḫ-kâm-ı ṭarabdur ki leb-i ḫalâvetine nûş-ḫand gelse zehr-ḫand olur.]

Âşık, o eğlence dertlisidir ki tatlı gülüş, tatlılık dudağına gelse acı gülüş olur.

Telh-kâm: Kederli. **Tarab:** Sevinmekten gelen coşkunluk, sevinç ve şenlik. **Nuş-hand:** Tatlı gülüşlü. **Leb:** Dudak. **Halâvet:** Tatlılık; hoşluk, zevk. **Zehr-hand:** Acı gülüş, acı acı istihza ile gülme.

Beyitte âşığın vasıfları söylenmiştir. Âşık o kimsedir ki eğlenceden gelen bir kederli durumu vardır. Onun zevk dudağına tatlı gülüş gelse bile acı gülüş olur. Klasik şiirde âşık; vuslatı değil, vuslatta olma durumunu arzulamaktadır. Bu beyitte anlatılan durum âşık istese de istemese de acı, keder ve ıstırap sahibi olacaktır. Gönlü şen şakrak olsa bile kederli bir hâlde kalır. Zevk alma dudağına tatlı gülüş gelse de o tatlı gülüş, acı gülüş olmaktadır. Bir nevi âşığın kaderi acı çekmektir.

Şair "tatlı" ile "acı" duyularından yararlanarak tezatlarla dolu hayal dünyası yaratmaya çalışmıştır. Bu duyuları "gülme" eylemiyle bağdaştırarak paradoksal ifadeler üretmiştir. "Telh-kâm" ile "tarab" birbiriyle çelişen ifadelerdir Sebk-i Hindî özelliği olan paradoksal bir ifadedir. "Nûş-hand" ile "zehr-hand" da tezatlı

ifadelerdir. Tatlılık dudağına, tatlı gülüşün gelip acı gülüş oluşu, âşığın ne denli keder sahibi biri olduğunu göstermek amacıyla mübalağaya gidilmiştir.

عاشق جهاندا قادری گبی پست ایسه نوله/آه اثر شکاری ایجابت کمند اولور

‘Âşıḳ cihânda ḳadri gibi pest ise n’ola

Âh-ı e̱ser-şikârı icâbet-kemend olur

[‘Âşıḳ cihânda ḳadri gibi pest ise n’ola? Âh-ı e̱ser-şikârı icâbet-kemend olur.]

Âşık dünyada kadri gibi bayağı ise bunda şaşılacak ne var? Av tesirli ahına kemend icabet eder.

Cihân: Yaratılmış olan şeylerin bütünü, kâinat; dünya, yeryüzü; bütün insanlar. **Kadr:** Değer, kıymet; itibar, şeref; rütbe; derece, ölçü, miktar. **Pest:** Aşağı, alçak; adi, bayağı; yavaş ve alçak (ses). **-şikâr:** Sonuna geldiği kelimelere “avlayan” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar. **İcâbet:** Kabul etme, muvafakat etme, uyma. **Kemend:** Uzaktaki bir kimseyi veya bir şeyi yakına getirmek için atılan ucu ilmikli ip; idamlarda kullanılan yağlı kayış; geyik vb. hayvanlara takılan yular; sevgilinin saç kıvrımı; yay kurmakta kullanılan deri veya örgü kuşak.

Beyitte âşık, tıpkı kadri gibi bu dünyada bayağı biriyse bunda şaşılacak bir durum olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü onun tesirli ah’ı bağlanılıyor. Eğer âşığın ah’ı bağlanılmasa belki muhatabına etki edecek bir durum ortaya çıkabilirdi. Adi biri olarak görülmesi sevgilinin yanında herhangi bir değerinin olmamasından kaynaklıdır. Sevgili, onu görmezden gelir, kadrini kıymetini bilmez.

Beyitte soyut bir kavram olan “ah”ın sevgiliyi etkileyebilmesi gerekireken somut olan kemend ile bağdaştırılması “somutlaştırma”ya örnektir. Âşığın ah’ının özelliği tesir avlayan olarak kurgulanmıştır. Normal şartlarda kendisi avcı olması gerekirken “kemend”le bağlanmaya uygun oluşu âşığın kıymetini düşürmüştür.

عاشق ندگلو دیده فتاد ایسه ده ینه/یکّه سوار همّت عالی سمند اولور

‘Âşık ne deŋlü dîde-fütâd ise de yine

Yekke-süvâr-ı himmet-i ‘âlî-semend olur

[‘Âşık ne deŋlü dîde-fütâd ise de yine yekke-süvâr-ı himmet-i ‘âlî-semend olur.]

Âşık ne denli gözden düşse de yine yüce atlı himmetin usta binicisi olur.

Fütâd: Düşmüş, düşkün, biçare; âşık. **Yekke-süvâr:** Ata iyi binen, binicilikte usta kimse. **Himmet:** Yardım, ihsan; çalışma, gayret, emek; manen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getiren manevi gücü, manevi yardımı, lutfu. **‘Âlî:** Yüksek olan, yüce, ulu; (mec.) değeri yüksek, şerefli. **Semend:** Güzel, süratli ve çevik at.

Bu beyitte âşık her ne kadar gözden düşmüşse de bu düşme onun değerini düşürmemiştir. Âşık yine de ulu atın yardımının usta binicisi konumundadır. Âşığın manevi durumunu yüksekte olduğunu somutlaştırmaya çalışılmıştır. Buna göre âşık; ulu, güzel ve süratli bir atın usta binicisidir. Gözden düşmüş olması onun gayretinin olmadığı anlamına gelmez.

عاشق ایدرسه جمع رقیبانله امتزاج/شهریٔ خوش طبع گبی خوبان پسند اولور

‘Âşıḳ iderse cem‘-i raḳîbânla imtizâc

Şehrî-i ḫoş-ṭab‘ gibi ḫûbân-pesend olur

[‘Âşıḳ cem‘-i raḳîbânla imtizâc iderse Şehrî-i ḫoş-ṭab‘ gibi ḫûbân-pesend olur.]

Âşık rekipler topluluğuyla uyuşursa (anlaşırsa) güzel huylu Şehrî gibi güzelleri beğenen olur.

Cem‘: Topluluk, cemiyet, meclis; toplanma, bir araya gelme. **Rakîb:** Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden, aynı amaca varmak için uğraşanlardan her biri; aynı sevgiliye gönül verenlerden her biri. **İmtizâc itmek:** Uyuşmak, iyi geçinmek. **Hoş-tab‘:** Güzel huylu, huyu güzel. **Hûbân:** Güzeller. **–pesend:** Sonuna geldiği kelimelere “beğenmiş, beğenen, beğenilen” anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar.

Bu beyite yine âşığın bir özelliği söylenmiştir. Eğer âşık, rakipler toluluğu ile iyi geçinirse o da güzel huylu Şehrî gibi güzelleri beğenen olur, denmiştir. Klasik şiirde “Rakip, âşığın nazarında kötü olan kişidir. Âşıka sevgili kadar eziyet eder.”

(Pala, 2009, s. 374) . Dolayısıyla âşık, rakiplerle çatışma hâlinde olması gerekirken burada onlarla anlaşma yoluna gidilmiştir.

"Şehrî" kelimesinin mecazen kibar ve nazik biri anlamı da vardır. Şair mahlasını bu anlamını da çağrıştırarak kullanmıştır. Ayrıca şair, kendisinden bir başkasıyımış gibi bahsetmiş, güzel huylu biri olduğunu ifade ederek kendini övmüştür.

45. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

عاشقم عاشق كه قيد ماسوا بلمم ندر/ثقلت بيگانه حظّ آشنا بلمم ندر

'Âşıḳam 'âşıḳ ki ḳayd-ı mâ-sivâ bilmem nedür

Ṣıklet-i bîgâne ḥaẓẓ-ı âşnâ bilmem nedür

['Âşıḳam 'âşıḳ ki ḳayd-ı mâ-sivâ nedür bilmem. Sıklet-i bîgâne ḥaẓẓ-ı âşnâ nedür bilmem.]

Aşığım dünya endişesi nedir bilmeyen âşık! Yabancı sıkıntısı ve tanıdık hazzı nedir bilmem.

Kayd: Yazıya geçirme; bağlayıcı husus; bağlama, bağlanma; (mec.) kaygı, endişe, tasa. **Mâ-sivâ:** Bir şeyin dışında kalan ve ondan başka olan her şey; Allah'ın zatı dışında kalan bütün varlıklar; insanı Allah'tan uzaklaştıran her şey. **Sıklet:** Ağırlık, yük; sıkıntı. **Bîgâne:** Yabancı, aşina olmayan. **Hazz:** Zevk. **Âşnâ:** Aşina, dost, bildik, tanıdık.

Söyleyici öyle bir âşık olduğunu söylüyor ki bu âşık, dünya endişesi nedir bilmez. Tanımadığı kimselerden gelen sıkıntının ve tanıdıklarından gelen zevkin ne olduğu bilmeyen bir âşıktır. Buradan anladığımız söyleyicinin Hakk âşığı olduğudur. Mertebesi üst seviyede olduğu için onu Allah'tan uzaklaştıran şeylerden korkmadığı anlaşılmaktadır. Tanımadığı kimseler ona yük olmadığı gibi tanıdıkları da zevk vermiyor.

"Bîgâne" ve "âşnâ" birbirinin zıttı iki kavramdır. Bu iki kavramdan hareketle aslında Allah dışındaki her şeye sırtını döndüğünü anlamaktayız.

عارفم عارف كه بلدم ذاتمى بى جسم و جان/شام ديجور فنا سبح بقا بلمم ندر

‘Ârifem ‘ârif ki bildüm ẕâtumı bî-cism ü cân

Şâm-ı deycûr-ı fenâ ṣubḥ-ı beḳâ bilmem nedür

[‘Ârifem ‘ârif ki ẕâtumı bî-cism ü cân bildüm. Şâm-ı deycûr-ı fenâ ṣubḥ-ı beḳâ nedür bilmem.]

Arifim zatımı cisimsiz ve cansız bilen arif! Fanilik karanlığın akşamı, beka sabahı nedir bilmem.

‘Ârif: İrfan sahibi, ehli dil, tasavvufta Allah’ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimse. **Zât:** Kimse, kişi, şahıs; bir şeyin ta kendisi, maddi varlığı, öz varlık; bir varlığın hakikati. **Cism:** Beden, gövde; madde. **Cân:** Ruh, hayat, yaşayış; gönül. **Şâm:** Akşam. **Deycûr:** Çok karanlık. **Fenâ:** Yok olma, yokluk, geçip gitme; maddi varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma; yok olma yeri, dünya. **Subh:** Sabah, sabah vakti. **Bekâ:** Devam, sebat, evvelki hâl üzere kalmak, bakilik.

Söyleyici bu beyitte arif biri olduğunu belirtmiştir. Öyle bir ariftir ki öz varlığını bedensiz ve ruhsuz bir şekilde biliyor. Yokluk karanlığının akşamı ve bakilik sabahı nedir bilmez. Hatta varlık ve yokluk olmadan kendi zatının farkında biri olarak kendini göstermiştir.

عاشقم عاشق كه سرتاپا اسير كاكلم/همّت عاشقيله تشويش رها بلمم ندر

‘Âşıḳam ‘âşıḳ ki ser-tâ-pâ esîr-i kâkülem

Himmet-i ‘aşḳ ile teşvîş-i rehâ bilmem nedür

[‘Âşıḳam ‘âşıḳ ki ser-tâ-pâ esîr-i kâkülem. Himmet-i ‘aşḳ ile teşvîş-i rehâ nedür bilmem.]

Âşığım baştan ayağa kâküllerinin esiri olan âşık! Aşkın yardımıyla kurtulma karışıklığı nedir bilmem.

Ser-tâ-pâ: Baştan ayağa, tamamen. **Kâkül:** Alna düşen kısa saç demeti, perçem. **Teşvîş:** Karıştırma, insanın zihnini meşgul eden şey, karışıklık. **Rehâ:** Kurtulma, kurtuluş.

Söyleyici, baştan aşağı yârin kâkülünün esiri olduğunu belirtmiştir. İkinci mısrada da aşktan yardım aldığı için yol karışıklığının ne olduğunu, bilmediğini ifade etmiştir. Yani doğru yoldan ayrılma gibi bir endişesi yoktur. Halbuki saçın özelliği perişan yani dağınık oluşudur.

Kâkül, klasik şiirde sıkça başvurulan güzellik unsurlarındandır. Tasavvuf metinlerinde siyahlığı dolayısıyla saç gibi kesret alameti olarak kullanılmıştır (Canım, 2016, s. 79). Söyleyici, bu beyitte baştan aşağıya "kâkül"ün kulu, kölesi, tutsağı olmasına rağmen aşkın yardımıyla yolunu karıştırmadığını belirtmiştir. Tasavvufî manada düşünürsek ilahi aşk sayesinde kesret içinde boğulmamış vahdete giden yolda doğru düzgün yürümüştür.

عارفم عارف که ایتدم ماورای عقلی سیر/اعتبار لا خلا و لا ملا بلمم ندر

'Ârifem 'ârif ki itdüm mâ-verâ-yı 'aḳlı seyr

İ'tibâr-ı lâ-ḫalâ vü lâ-melâ bilmem nedür

['Ârifem 'ârif ki mâ-verâ-yı 'aḳlı seyr itdüm. İ'tibâr-ı lâ-ḫalâ vü lâ-melâ nedür bilmem.]

Arifim, aklın ötesini seyretmiş arif! "La-halâ vü lâ-melâ"nın itibarı nedir, bilmem.

'Ârif: İrfan sahibi, ehli dil, tasavvufta Allah'ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimse. **Mâ-verâ:** Bir şeyin ötesinde, arkasında, gerisinde bulunan yer, zaman vb. öte; görülen âlemin ötesi. **İ'tibâr**: Saygı görme, saygı gösterme, değer verme, kendine değer verilme; önem verme, önem verilme; hatırı sayılır olma, şeref, haysiyet. **Lâ-ḫalâ vü lâ-melâ:** Hukema arşın fevkini ne boştur ve ne doludur derler. Ammâ sûfiyye ondan müheyyimûn doludur derler (Efendi, 2008, s. 1241).

Eskiler, bilgiyi "ilim" ve "irfân" olmak üzere ikiye ayırmışlardır. "İlim", kitap yolu ile öğrenilmekteydi. "İrfân" ise kitap okumak veya mektebe gitmek suretiyle öğrenilemeyen, sadece Allah'ın dilediği kullarına bağışladığı bilgidir. "İrfân"a sahip kimseye "ârif" denilmiştir (Şentürk, 2016, s. 345). Bu beyitte de ârif, "Mâ-verâ-yı 'akl"ı seyrettiği söylenmiştir. Bu da öğrenmeyle yani akılla değilde Allah'ın

bağışladığı “irfân”la olabilmektedir. Bu yönüyle beyit tasavvufî bir muhtevaya sahiptir.

عاشقم عاشق كه مأمور نيازم تا ازل/ امتياز قهر و لطف دلربا بلمم ندر

‘Âşıḳam ‘âşıḳ ki me’mûr-ı niyâzam tâ ezel

İmtiyâz-ı ḳahr u luṭf-ı dil-rubâ bilmem nedür

[‘Âşıḳam ‘âşıḳ ki tâ ezel me’mûr-ı niyâzam. İmtiyâz-ı ḳahr u luṭf-ı dil-rubâ nedür bilmem.]

Âşığım, ezelden beri niyaz memuru olan âşık. Gönül kapan (sevgilinin) kahır ve lütfunu temyiz etmek nedir, bilmem.

Me’mûr: Devlet hizmetinde çalışan kimse; bir işi yapmakla görevlendirilen kimse, görevli. **Niyâz:** Bir dileğin yerine getirilmesi için yalvarma, yakarma, rica; dua, tazarru; ihtiyaç, ihtiyaç içinde bulunma, muhtaç olma, muhtaçlık. Bir büyüğü veya tarikatlarda dervişlerin şeyh efendi ve tarikat büyükleri huzurunda saygı ve bağlılık ifadesi olarak verdikleri selam ve yaptıkları baş eğme, eşik öpme, diz öpme vb. hareketler. **Ezel:** Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilmeyen zaman; ruhlar âleminin başlangıcı. **İmtiyâz**: Bir kimse, kuruluş veya topluluğa başkalarından farklı olarak tanınan hak ve üstünlük, ayrıcalık; diğerlerinden farklı ve üstün olma. **Dil-rubâ:** Gönül kapan, herkesi kendine bağlayan, âşık olunan (güzel).

Bu beyit söyleyici yine nasıl bir âşık olduğunu açıklamıştır: Ezelden beri niyâz memuru ve lütuf ile kahrı birbirinden ayırt edemeyendir. Klasik şiirde âşık ile maşuk arasındaki aşk, ezel gününden beri var olarak kabul edilir (Şentürk, 2016, s. 382). Bu beyitte gazelin diğer beyitlerinde olduğu gibi tasavvufî bir muhteva söz konusudur. “Me’mûr-ı niyâz” olmak bir nevi ibadetle görevlendirilmiş olmak demektir diyebiliriz. “Kahr” ve “lütuf” kelimeleri önemli iki tasavvufî kavramdır. Tasavvufa göre “bazı veliler kahr, bazıları lütuf sıfatına mazhar olur. Birincisi vahada sahra hayatı; ikincisi sahrada vaha hayatı yaşar. Büyük sûfiler Hakk’ın kahr ve lütuf sıfatlarıyla tecelli etmesini aynı derecede gönül rızasıyla karşılar.” (Uludağ, 2012, s.

203). “İmtiyâz” yani “temyiz etmek” iyiyi kötüden ayırmaktır, bu kavram da tasavvufî bir mahiyet taşımakatadır.

عارفم عارف كه بولدم حقّى بى سير و سلوك/امتنان هادئ اين و متى بلمم ندر

‘Ârifem ‘ârif ki buldum Ḥaḳḳı bî-seyr ü sülûk

İmtinân-ı hâdî-i eyn ü metâ bilmem nedür

[‘Ârifem ‘ârif ki Ḥaḳḳı bî-seyr ü sülûk buldum. İmtinân-ı hâdî-i eyn ü metâ nedür bilmem.]

Arifim seyr ve süluk olmadan Hakk’ı bulan arif. “Nerede ve ne zaman”ın mürşidinin başa kakması nedir bilmem.

‘Ârif: İrfan sahibi, ehli dil, tasavvufta Allah’ın sırları kendisine açılmış olan seçkin kul, herkesin göremediği manevî gerçekleri gören, anlayan kimse. **Seyr ü sülûk:** Bir tarikatta mürşidin rehberliği ve denetimi altında saliki merhale merhale Hakk’a ulaştırmak için takip edilen usul ve usul dâhilinde salikin yaptığı manevi yolculuk. **İmtinân:** İyiliği başa kakma. **Hâdî:** Doğru yolu gösteren, hidayet eden kimse. **Eyn ü metâ:** Nerede ve ne zaman.

Söyleyici, “seyr ü sülûk” olmadan Hakk’ı bulduğunu, nerede ve ne zaman gibi aklın ürünü olan sorularını bilmediği söylemiştir. Söyleyici, Allah’a vasıtasız olarak ulaşmış ve bu yolda herhangi bir şüphesinin olmadığını belirtmiştir. Bu aslında onu ariflik mertebesini de göstermektedir. “Nerede ve ne zaman” aklın sorularıdır, Allah ise zamandan ve mekândan münezzehtir. Dolayısıyla mürşide benzettiği “eyn ü metâ” sorularını soran akıl bu yolda doğru bir araç değildir. Hakk, aşkla bulunmuştur.

شهريم شهرى كه طبع نازكمدر همدمم/اختلاط خردل و آدم نما بلمم ندر

Şehriyem Şehrî ki tab‘-ı nâzükümdür hem-demüm

İḫtilâṭ-ı ḫardal u âdem-nümâ bilmem nedür

[Şehriyem Şehrî ki hem-demüm tab‘-ı nâzükümdür. İḫtilâṭ-ı ḫardal u âdem-nümâ nedür bilmem.]

Şehrî'yim, Şehrî ki tek dostum nazik mizacımdır. İnsan görünüşlü ile hardalın teması nedir bilmem.

Tab': Huy, karakter, yaratılış, mizaç. **Hem-dem:** Birlikte bulunan, samimi, canciğer arkadaş, dost. **İhtilât:** Karşılaşıp görüşme, görüşüp temas etme; sohbet etmek. **Âdem:** Dünyada ilk yaratılan dam; ilk peygamber; insan, beşer. **–nümâ:** Sonuna geldiği kelimelere "gösteren, bildiren; benzeyen" anlamları katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar.

Birinci mısrada şair kendi nazik mizacından başka kimseyle dost olamayacağını belirtir. Beytin ikinci mısrası ilk mısradaki düşünceyi destekler mahiyette bir ifadeye benzemektedir. Ancak birinci mısradaki dile getirilen düşünce çerçevesinde insan görünüşlü ile hardal kelimesi ile ne kastedilidiği açık değildir. Beyitte kapalı bir anlatım söz konusudur. (Yakut, Hint Üslubunda Yabancılaştırma, 2019)

46. Gazel

Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

نه کلیمز نه تمنّایی تجلّا ایدرز/لیك محرمئ یارانی تماشا ایدەرز

Ne Kelîmüz ne temennâ-yı tecellâ iderüz

Lîk maḥrûmî-i yârânı temâşâ iderüz

[Ne Kelîmüz ne temennâ-yı tecellâ iderüz. Lîk maḥrûmî-i yârânı temâşâ iderüz.]

Ne Kelim'iz ne de tecelli temennisini ederiz lakin dostların mahrumluğunu temaşa ederiz.

Kelîm: Söz söyleyen, konuşan kimse; kendisine söz söylenen, hitap edilen kimse (Tur dağında Cenabıhakk'ın kendisine hitapetmiş olması sebebiyle Hz. Musa'ya lakap olmuştur). **Temennâ:** Arzu, istek, temenni; eli başa götürerek verilen selam. **Tecellâ (Tecellî):** Görünme, belirme, görünür olma; (mec.) kader, talih; Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. **Lîk:** Lakin. **Temâşâ itmek:** Seyretmek, bakmak.

Beyitte Hz. Musa'nın Tur dağında Allah'la konuşma kıssasına telmih vardır. Hz. Musa Allah'la konuştuğu için "Kelîm" lakabını kazanmıştır. Söyleyici Hz. Musa gibi söz söyleyen olmadığını ayrıca tecelli temennisi olmadığını belirtir. Çünkü Tur dağında yüce Allah Hz. Musa ile konuşunca Hz. Musa onu görmek ister. Allah da onu görebilme imkânının olmadığını dağa bakmasını söyler ve Allah dağa tecelli eder. Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olur. Beyit bu olaya da telmihte bulunur.

"Temannâ" kavramının da tasavvufî bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. "Ezeli takdiri görme. Müridin temennisi değil, emeli olur. Zira temennide nefsi, emelde sebki (takdiri) görür. Temenni nefsin, teemmül kalbin sıfatıdır." (Uludağ, 2012, s. 352).

"Temâşâ" hayranlıkla seyretmek anlamına gelir. Dostların yokluğunu, onlardan yoksun oluşunu söyleyici zevkle seyrettiğini belirtiyor. Ayrıca temâşâ, "Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini seyretme, maddi ve mânevi âlemlerdeki ilahi güzelliği müşahede etme." (Uludağ, 2012, s. 352) gibi tasavvufî bir anlama da sahiptir.

"Temennâ", "tecellâ", "temâşâ", "Kelîm" gibi kelimeler kullanılarak Hz. Musa'nın Tur dağındaki macerasına telmihte bulunulmuştur. Söz konusu bu kelimeler, Sebk-i Hindî şairlerinin sıkça başvurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadırlar. Beyitte "tasavvufî muhtevanın işlenişi" de Sebk-i Hindi şairlerinin benimsediği bir tasarruf şeklidir.

لن ترانی نشنو طرفه کلیم عشقز/قوّت خواهشله مقصدی پیدا ایدەرز

"Len terânî" neşinev ṭurfe Kelîm-i 'aşḳuz

Ḳuvvet-i ḫᵛâhiş ile maḳṣadı peydâ iderüz

["Len terânî" neşinev ṭurfe Kelîm-i 'aşḳuz. Ḳuvvet-i ḫᵛâhiş ile maḳṣadı peydâ iderüz.]

"Len terânî" işitmemiş tuhaf bir aşk kelimiyiz (Musa'sıyız). İsteme kuvvetiyle maksadı elde ederiz.

Len terânî: "Sen beni asla göremezsin." **Turfe:** Görülmemiş, yeni, tuhaf, şaşılacak şey; Yahudilerce yenmesi haram olan; kaçınılması gereken. **Kelîm:** Söz söyleyen, konuşan kimse; kendisine söz söylenen, hitap edilen kimse (Tur dağında Cenabıhakk'ın kendisine hitapetmiş olması sebebiyle Hz. Musa'ya lakap olmuştur). **Hâhiş:** İstek, arzu. **Maksad:** İstenilen, kasdedilen şey, niyet, amaç, gaye. **Peyda itmek:** Edinmek, elde etmek; meydana getirmek.

Söyleyici kendisini Hz. Musa ile kıyaslamıştır. Nitekim "len terânî (sen beni asla göremezsin)" ile ilgili ayet şöyledir:

"Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca 'Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!' dedi. (Rabbi): 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!' buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.' (A'raf Sûresi, 7/143)."

Söyleyici, "Sen beni asla göremezsin!" diye bir söz işitmeyen aşk Musa'sı olduğunu belirtmiştir. Var olan kıssaya ters düşmektedir. Burada "kelîm" kavramının sözlük anlamını da düşünmek gerekir. Bu durumda söyleyici, "Sen beni asla göremezsin!" diye bir söz işitmeyen tuhaf bir muhatap konumundadır. İkinci mısrada söyleyici maksadı nasıl elde edeceğini belirtmiştir. O da kendisinde var olan isteme kuvvetiyle mümkün olacaktır. Yukarıda görüldüğü gibi Hz. Musa'nın Allah'ı görmek isteyip görememesinin aksine söyleyici, isteme kuvvetiyle istediğini elde etmiştir. Hz. Musa, Allah ile konuştuğu için "Kelîm" sıfatını almıştır. Fakat söyleyici, böyle bir hitaba mazhar olmadığı hâlde "Kelîm" olduğunu söylüyor.

Beyitte anlamı güçlendirmek ve daha etkili bir anlatım sahip olmak için A'raf Sûresi'nde geçen "len terânî" sözünü kullanarak iktibas yapılmıştır.

دل مجروحمزی زخمیله یاد ایله که بز/زخمی عشقه ینه زخم ایله مداوا ایلەرز

Dil-i mecrûḥumuzı zaḫm ile yâd eyle ki biz

Zaḫm-ı 'aşḳa yine zaḫm ile müdâvâ iderüz

[Dil-i mecrûḥumuzı zaḫm ile yâd eyle ki biz zaḫm-ı 'aşḳa yine zaḫm ile müdâvâ iderüz.]

Yaralı gönlümüzü yara ile hatırla çünkü biz âşkın yarasını yine yara ile tedavi ederiz.

Mecrûh: Yaralanmış, yaralı kimse; kırık, incinmiş, kırgın. **Zahm:** Yara. **Yâd eylemek:** Anmak, hatırlamak; anmak, zikretmek. **Müdâvâ itmek:** Deva aramak, tedavi etmek, şifaya kavuşturmak.

Söyleyici, muhatabına yaralı gönlü yara ile anmasını istemektedir. Çünkü söyleyici ile söyleyici gibi olanların aşk yarasını yine yara ile tedavi ettiklerini belirtmiştir. Klasik şiirde âşık, aşk derdiyle çile çeken konumdadır. Sevgili, cevrücefa sahibi biridir ve âşığa çeşitli yollarla zulmeder. Bu beyitte söyleyici, aşk derdine derman yine dert olduğunu vurgulamıştır. Çünkü klasik şiirde aslolan sevgiliye kavuşmak değil, sevgiliden ayrı kalmaktır. Aşk yolunda çekilen hasret, özlem, gam, keder arzu edilen durumlardır.

شاهد راز بو خواهشله گورنمز ای دل/ارنی ایله دلمز بیهوده گویا ایدەرز

Şâhid-i râz bu ḫᵛâhişle görinmez ey dil

“Erinî”yle dilümüz bî-hûde gûyâ iderüz

[Ey dil şâhid-i râz bu ḫᵛâhişle görinmez. “Erinî”yle dilümüz bî-hûde gûyâ iderüz.]

Ey gönül bu arzuyla sır güzeli görünmez. “Erinî (seni göreyim)” ile dilimizi boşuna söyletiriz.

Şâhid: Bir şeyin olduğu yerde hazır bulunup olanları gören kimse; tanık. **Râz:** Gizlenen şey, sır. **Hâhiş:** İstek, arzu. **Erinî:** “Seni göreyim.” **Bî-hûde:** Boş, gereksiz, faydasız, beyhude; boşuna. **Gûyâ:** Söyleyen, söyleyici.

Söyleyici, gönle seslenerek bu istekle sır şahidinin ortaya çıkmayacağını belirtmiştir. Bundan dolayı boş yere “erinî”yi (seni göreyim) dillendirdiklerini ifade etmektedir. Hz. Musa da “erînî” demişti. Fakat “Len terânî” cevabını alıyor. Yani bu arzuyla sır güzelini göremeyeceği daha önce tecrübe edilmiş. Göremeyeceğini kendisi de farkındadır. Fakat gönlü beyhude de olsa bu talepte ısrar ediyor.

“Erinî” tabir Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçer:

“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!’ dedi. (Rabbi): ‘Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti,

Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.' (A'raf Sûresi, 7/143)."

Burada görüldüğü gibi Hz. Musa'nın bir kıssası yer almaktadır. Beyitte Hz. Musa'nın söz konusu kıssasına telmihte bulunulmuştur. Ayrıca ayetten bir bölüm zikredilerek iktibasa gidilmiştir. Beytin tamamına baktığımızda tasavvufî bir mahiyete sahip olduğunu görebilmekteyiz. Nitekim A'raf Sûresi 7/143 ayetinde tasavvufta kullanılan "temennâ", "tecellâ", "temâşâ", "Kelîm" gibi kavramlar geçmektedir.

"Şahîd" kavramı tasavvufta,

"Kalpte hazır olup daha fazla hatırlanan ve sözü edilen. 'Falan ilim şahidi iledir,' demek 'aklı fikri hep ilimle meşguldür, zihninde sürekli ilim vardır, zihindeki şey âdeta gözünün önündedir,' demektir. Vacd şahidi, hal şahidi, mahabbet şahidi gibi ifadelerböyle açıklanır. Tecelli, temaşa edilen zuhurât ve fuyûzât." (Uludağ, 2012, s. 326)

şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca Farsça bir kelime olan "râz" Arapçada "sır" demektir. Bu kavram da tasavvufta önemli bir yere sahiptir. Sülyeman Uludağ (2012) sır ile ilgili şöyle bir tanım yapmıştır:

"Hakk'ın gâib hale getirip halka bildirmediği şey. Ruh gibi insan bedenine tevdi edilen bir latife. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir. Kalp marifet, ruh muhabbet, sır temaşa mahallidir. Bu anlamda sır ruh ruhudur. Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkasına idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgiler."

ایلسك ذوق پریشانئ زلفڭ تقریر/عقل کلّی دل شهری گبی شیدا ایدەرز

Eylesek ẕevḳ-i perîşânî-i zülfüŋ taḳrîr

'Aḳl-ı külli dil-i Şehrî gibi şeydâ iderüz

[Ẕevḳ-i perîşânî-i zülfüŋ taḳrîr eylesek 'aḳl-ı külli dil-i Şehrî gibi şeydâ iderüz.]

Saçının dağınıklığının zevkini anlatırsak "akl-ı küll"ü Şehrî'nin gönlü gibi divane ederiz.

Perîşanî: Perişanlık; külah, kavuk vb. başlığa ihmalkâr olarak sarılmış sarık. **Zülf:** Yüzün iki yanından sarkan saç lülesi; sevgilinin saçı. **Takrîr eylemek:** Anlatmak, ifade etmek. **'Akl-ı kül:** Cenabıhakk'ın zat âleminde ilk tecellisi olan, diğer âlemlerin kendisinden zuhur ettiği ilk yaratılan nur. **Şeydâ:** Aşkının

çokluğundan aklı başından gitmiş, kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış (kimse), çılgın, divane, meczup.

Söyleyici, muhatabına senin saçının dağınıklığını zevkini anlatırsak, "akl-ı kül"ü Şehrî'nin gönlü gibi divane ederiz, diyor. Beyitte çok açık bir mübalağa söz konusudur. Buradaki mübalağa, kendisinin veya herhangi birinin aklını yitirmesinin ötesinde "akl-ı kül"ün divane olacağı belirtilmiştir. Klasik şiirde saç özellik olarak perişandır, ayrıca kesreti de temsil etmektedir. Bu beyitte de saçın bu özelliklerindan faydalanılmıştır.

47. Gazel

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

تخمیر ایدنجه موجد عالم خمیرمز/آیینه قیلدی شاهد غیبه ضمیرمز

Taḫmîr idince mûcid-i 'âlem ḫamîrümüz

Âyîne ḳıldı şâhid-i ġayba żamîrümüz

[Mûcid-i 'âlem ḫamîrümüz taḫmîr idince şâhid-i ġayba żamîrümüz âyîne ḳıldı.]

Âlemin mucidi hamurumuzu yoğurunca içimizi gayb (âleminin) şahidine ayna yaptı.

Tahmîr: Mayalandırma, yoğurma. **Mucîd:** İcat eden kimse; yok olanı var eden, yaratan, yaratıcı (Allah). **Şâhid:** Tanık, şahit; güzel, dilber, sevgili. **Gayb:** Göz önünde olmayan, gözle görülmeyen, gizli olan şey. **Zamîr:** İç, içyüz; kalp, vicdan; gönülde gizli olan sır.

Beyitte âlemin yaratıcısı olan Allah söyleyicinin hamuruna yoğurunca yani onu yaratınca onu gayb âleminin şahidine ayna yapmıştır. Yani gaybı bilmek isteyen ona bakacaktır. Söyleyici, kendini nesneleri gösteren aynaya benzetmiştir. Ayna nasıl varlığı olan bir şeyi yansıtıyorsa söyleyici de gayb âlemini göstermektedir. Ona bakan gayb âlemini müşahede eden bir şahit olacaktır. Görüldüğü gibi beyitte tasavvufî bir mahiyet sezilmektedir.

کثرت ترانه بلبل گلزار وحدتز/روح الامینی جلوه‌گر ایلر صفیرمز

Keṯret-terâne bülbül-i gülzâr-ı vaḥdetüz

Rûhü'l-Emîni cilveger eyler ṣafîrümüz

[Keṯret-terâne bülbül-i gülzâr-ı vaḥdetüz. Ṣafîrümüz Rûhü'l-Emîni cilveger eyler.]

Vahdet gül bahçesinin kesret nağmeli bülbülleriyiz. Bizim ince ve güzel sesimiz Cebrail'i ortaya çıkarır.

Kesret: Çokluk, bolluk, fazlalık; Cenabıhakkı'ın tecellisiyle ortaya çıkmış olan çokluk, mahlukatın çokluğu. **Terâne:** Nağme, ezgi, ses. Vahdet: Birlik, bütünlük, yalnızlık; Allah'ın varlıktaki birliği. **Rûhü'l-Emîn:** Cebrail. **Cilveger:** Cilveli; tecelli eden, ortaya çıkan. **Safîr:** İnce ve güzel ses.

Bu beyitte söyleyici vahdet gül bahçesinde çoklukla terennüm eden bir bülbüle benzetmiştir. Bülbül, güzel güzel öttüğünden o ötüş Cebrail'i ortaya çıkarmıştır. Bilindiği gib melekleri görmek, onlarla konuşmak peygamberlere mahsustur. Burada söyleyici güzel sesiyle o kadar çok terennüm etmiştir ki Cebrail'i görmeye muvafak olmuştur, yorumu yapılabilir.

Beyitte tasavvufî bir mahiyet göze çarpar. "Kesret" ve "vahdet" birbirinin tezadı, tasavvufî iki kavramdır. "Cilve" kelimesi de "tecelli"yi çağrıştıran bir kavramdır. Tecelli, Allah'ın görünmesi için kullanılsa da bu beyitte Cebrail'in görünmesi için kullanılmıştır.

فرق همای دولته پابرنهادەیز/اوج فنادا فقر اوله لی دستگیرمز

Farḳ-ı hümâ-yı devlete pâ-ber-nihâdeyüz

Evc-i fenâda faḳr olalı dest-gîrümüz

[Evc-i fenâda dest-gîrümüz faḳr olalı farḳ-ı hümâ-yı devlete pâ-ber-nihâdeyüz.]

Fakr, yokluk zirvesinde yardımcımız olduğundan beri talih kuşu tepesine ayağımızı koymuşuz.

Hüma; günümüzde devlet kuşu, talih kuşu olarak kullandığımız söz gruplarının eskide kullanım biçimidir. "Hüma"ın hayattayken ele geçmediğine, havada yumurtlayıp yavrusunu çıkardığına, ayakları olmadığına, hiçbir kuşu incitmediğine, tehlike anında yavrularını kanatları altında koruduğuna ve onu kasten öldürenin kırk

gün içinde öleceğine inanılırdı. Aynı zamanda ulaşılması imkânsız şeyleri de ifade eder. Bunların en başında da ulaşılması, kavuşulması mümkün olmayan sevgili gelir. Sevgilinin iltifatı âşığın başına devlet kuşu konması demektir. Eski şiirde mazmun olarak kullanıldığında talih, ikbal, saltanat, refah, kudret, baht açıklığı ve ulaşılması güç mutluluk anlamlarında düşünülmüştür (Canım, 2016, s. 493-494). Fakr sözcüğü için Şener Demirel (1999) doktora tezinin tahlil kısmında "El-fakr u fahri ve bihi eftahim." (Fakirlik benim övüncümdür.) mealindeki Hadis-i Şerif'ini iktibasda bulunduğunu belirtmiştir. Sözlüklrde ise anlamı her ne kadar fakirlik, yoksulluk, eksiklik anlamı varsa da her şeyin sahibinin Allah olduğu bilinmesi gibi tasavvufî bir anlamda düşünürsek daha doğru olur. "Fark" ile "fakr" sözcükleri arasında cinas söz konusudur.

بی سعی پا مراحله سیر دو عالمز/یوقدر بزم سراغ غبار مسیرمز

Bî-sa'y-ı pâ-mürâḥale[20] seyr-i dü-'âlemüz

Yoḳdur bizüm sürâġ-ı ġubâr-ı mesîrümüz

[Bî-sa'y-ı pâ-mürâḥale seyr-i dü-'âlemüz. Sürâġ-ı ġubâr-ı mesîrümüz yoḳdur.]

Ayağın yardım çabası olmadan iki âlemi gezeriz. Bizim geçtiğimiz yerlerde toz izi yoktur.

Sa'y: Çalışma, çalışıp çabalama, emek sarfetme; Hacda Safâ ile Merve arasında süratle gidip gelme. **Pâ:** Ayak; dip, kök, temel. **Mürâhale:** Göç, nakl-i mekân, mekân hususnda bir kimseye yardım etmek manasınadır. **Dü-'âlem:** İki âlem, dünya ve ahret. **Sürâg:** İz, işaret, eseri nişan. **Gubâr:** Toz, ince toprak. **Mesîr:** Gezilecek yer, mesire.

Söyleyici, bu beyitte manevi bir yolculukta olduğunu kastetmiş olabilir. Çünkü iki âlemi gezebilmektedir. Ayaksız yol aldığını belirtmiştir. Doğal olarak bu yolculukta ayak izi olmayacaktır. İkinci mısrada iz bırakmadığı bilgisi vasıtasıyla ilk mısradaki iddiasını desteklemektedir.

شهری بز اول یگانه وجود مشیّتز/کیم ننگ دودمان عدمدر نظیرمز

[20] Şehrî Dîvânı neşrinde "pâ-merâḥ" şeklinde okunan bu terkip vezin ve anlam gereği "pâ-mürâhale" olarak değiştirildi.

Şehrî biz ol yegâne vücûd-ı meşiyyetüz

Kim neng-i dûd-mân-ı ‘ademdür naẓîrümüz

[Şehrî biz ol yegâne vücûd-ı meşiyyetüz kim neng-i dûd-mân-ı ‘ademdür naẓîrümüz.]

Ey Şehrî! Biz o biricik arzu varlığıyız ki benzerimiz yokluk soyunun şanıdır.

Yegâne: Tek, biricik; eşsiz, müstesna. **Meşiyyet:** Dileme, isteme, istek, arzu, irade; Allah’ın iradesi, takdiri. **Neng:** Ün, şan, şöhret; ar, utanma, utanç, ayıp. **Dûd-mân:** Ocak; hanedan, sülale, soysop. **‘Adem:** Var olmama, bulunmama; hiçlik, yokluk. **Nazîr:** Benzer, eş.

Şehrî, bu beyitte yine kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir (tecrid). Şehrî kendisini biricik arzu varlığı olarak görmüştür. Onun benzeri ancak yokluk ocağının şanıdır.

48. Gazel

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

درون داغ داغم قدر گلبرگ سمن بیلمز/نه چاره باغبان راغ اولان سیر چمن بیلمز

Derûn-ı dâġ dâġum ḳadr-i gül-berg-i semen bilmez

Ne çâre bâġbân-ı râġ olan seyr-i çemen bilmez

[Derûn-ı dâġ dâġum ḳadr-i gül-berg-i semen bilmez. Ne çâre bâġbân-ı râġ olan seyr-i çemen bilmez.]

Yara bere içindeki gönlüm, yaseminin gül yaprağının kadrini bilmez. Elden ne gelir, güllük gülistanlık bahçenin bahçıvanı olan çemenin seyrini bilmez.

Gül-berg: Gül yaprağı. **Semen:** Yasemin. **Bagbân:** Bahçıvan. **Râg:** Dağ eteği; çayırlık, çimenlik, güllük gülistanlık bahçe.

Söyleyici yaralarla dolu içinin yasemin yapraklarının kıymetini bilmediğini ifade etmiştir. İkinci mısrada bunu bir örnekle pekiştirmeye çalışmıştır. Güllük gülistanlık bahçenin bahçıvanı olan çimenin seyrini bilmediğini ve elden de bir şey gelmediğini belirtmiştir.

Klasik şiirde âşığın gönlü genellikle yaralarla doludur. Bu beyitte yara, genellikle çeşitli amaçlarala insan veya hayvan vücuduna demirle oluşturulan “dâġ” kelimesi ile ifade edilmiştir. Yanık yarası genellikle kırmızı renktedir. Yasemin çiçeği; sarı, beyaz ve kırmızı renkli olanları vardır. Krımızı renklisi için gece rahatlık verir, gündüz ise cefa çektirir, diye bir anlayış vardır. Yasemin çiçeğinin özünden elde edilen yağlar, “dâhilen göğüs yumuşatıcı, sinir yatıştırıcı, dimağ güçlendirici, ferahlık ve zindelik verici olarak; hâricen ise vücuttaki yarık ve çatlakların tedavisinde kullanılmaktadır.” (Kaya, 2015, s. 292). Burada yanık yarası ile yasemin arasında bir ilgi kurulmuştur. Ayrıca klasik şiirde sevgili çeşitli yönlerden yasemin çiçeğine benzetilir. Bunlardan birisi sevgilin göğsüdür (Canım, 2016, s. 547-548). Söyleyici, yaralarla dolu olan içinin yasemin yaprağının kıymetini bilmemesinden kastettiğ şey aslında yasemin çiçeğinin bu maddi manevi iyileştici gücünü çağrıştırarak kullanmıştır. Eğer yaralı gönlü, yasemin çiçeğinin bu özelliğini bilse belki biraz ferahlar, inancındadır. Buradaki “gül-berg-i semen”i kızıl yasemin gibi düşünürsek “gül-berg-i semen” aslında onun iç yaralarıdır. Yani onun içindeki yaralar oluştuğu nedeni bilmez. Bilmemesinin bir nedeni vardır: Güllük gülistanlık bahçenin bahçıvanı çimeni seyretme zevkini bilmez.

“Çemen” kendiliğinden yetişen çim ve yeşilliklerle kaplı olan yerdir, bahçıvana ihtiyaç duymaz. Bahçıvanın bakıp gözettiği daha güzel yer olsun diye uğraş verdiği yer ise bahçedir. Aradaki bu fark beyitte “ince bir hayal” yakalnmıştır. Gönül yaraları, tıpkı bir bahçıvanın kendiliğinden yetişen çimenin değerini, anlamını bilmediği gibi isteği dışında gerçekleşen acıların değerini bilmemektedir.

“Derûn-ı dâġ” ile “bâġbân-ı râġ” ve “gül-berg-i semen” ile “çemen” arasında leff ü neşr sanatı vardır. Gönlün içindeki yaralar “gül-berg-i semen”e istiare yoluyla benzetilmiştir.

خموش ای آه بیدمرد ایلەمه ناموس دردم فاش/بو احوال بلادر اولمیان ایّوب فەن بیلمز

Ḫamûş ey âh-ı bî-derd eyleme nâmûs-ı derdüm fâş

Bu aḥvâl-i belâdur olmayan Eyyûb-fen bilmez

[Ey âh-ı bî-derd ḫamuş nâmûs-ı derdüm fâş eyleme. Bu aḥvâl-i belâdur Eyyûb-fen olmayan bilmez.]

Ey dertsiz ah! Sus! Derdimin sedasını açığa çıkarma. Bu bela halleridir, Eyyüp hünerli olmayan bilmez.

Söyleyici dertsiz ah'a seslenerek derdinin sedasını açığa çıkartmamasını istemektedir. Nitekim bu hâl, bela hâlidir. Birbirinden farklı dertlere uğramış Hz. Eyyüp gibi sabırlı ve dayanma gücü olmayan bu idark edemez. Söyleyici kendini Hz. Eyyüp niteliğinde biri olarak görmektedir.

Ah'ın bir özelliği aşk sırrını ifşa etmesidir. Klasik şiirde şairi temsil eden âşıklar bu durumdan şikâyetçidirler. Çünkü klasik şiirin anlayışına göre aşırı derece âşıklık ayıplanma sebebidir. Âşıklık durumunun ifşa edilmesini istemezler fakat aşk ıstırabının dayanılmazlığının sonucunda âşık bir ah çeker bu da onun sırrının ortaya saçılmasına sebep olur (Şentürk, 2016, s. 162).[21]

"Âh-ı bî-derd (dertsiz ah)" kendi içerisinde bir tezat oluşturuyor. Çünkü "ah" zaten bir ünlemdir ve onun olduğu yerde ses vardır. Söyleyici dertsiz ah'a seslenerek susmasını istemektedir (Teşhis). "Nâmûs" Burhân-ı Katı'da "1. Siyt, seda manasınadır. 2. Razdar, ehl-i esrar manasınadır. 3. Hane mesken manasınadır. 4. İffet, ismet ve nezahet manasınadır. 5. Cenk, cidal manasınadır. Mana-yı sâni ve râbi' itibariyle melaike, şeriat, vahiy ve hükm-i ilahiye ıtlak olunur. 6. Avcı gömeltesine denir ki içinde pususlanıp av gözettiği yerdir." olarak tanımlanmıştır. Beytin bütününe baktığında ses anlamındaki seda daha uygun düşmektedir. Söyleyici "dertsiz ah"tan derdinin sesini açığa çıkarmamasını istemektedir. Bu tarz bela içerisindeki durumları herkes bilemez. Ancak Hz. Eyyüp gibi dert karşısında sabırlı olmayı başarabilenler bu durumu çekebilir.

Hz. Eyyüp kıssasına göre mal mülk sahibi, birçok evladı olan dünya saadetine kavuşmuş bir peygamberdir. Allah onu sınamak amacıyla önce malını mülkünü elinden alır sonra evlatları birer birer kaybeder. Vücudu yaralarla kaplanır. Ama o yinede sabreder. Sabrın sonu selamet olur ve Hz. Eyyüp iyileşir, çoluk çocuk mal mülk sahibi olur tekrar. Sabır timsalidir. "Eyyüp sabrı" günümüzde de canlı bir şekilde günlük dilde kullanılıyor (Canım, 2016, s. 195). Beyitte Hz. Eyyüp kıssasına telmih vardır.

[21] "Râzumuz 'âleme fâş eyledi bir kamu âh/Bir iken derdümüzi âh yine on itdi" Hayâlî. (Şentürk, 2016, s. 162)

بن اول یعقوب محرومی نصیب روزگارم کیم/مشام اشتیاقم جزب بوی پیرهن بیلمز

Ben ol Ya‘ḳûb-ı maḥrûmî-naṣîb-i rûzgâram kim

Meşâm-ı iştiyâḳum cezb-i bûy-ı pîrehen bilmez

[Ben ol Ya‘ḳûb-ı maḥrûmî-naṣîb-i rûzgâram kim meşâm-ı iştiyâḳum cezb-i bûy-ı pîrehen bilmez.]

Ben zamanın mahrumluk nasibli o Yakup'uyum ki iştiyakımın burnu gömlek kokusunu çekmeyi bilmez.

Meşâm: Burun. **Bûy:** Koku. **Pîrehen:** Gömlek.

Söyleyici kendisini rüzgârın nasibinden mahrum kalan Yakup peygambere benzetmiştir. Öyle olduğu için arzusunun burnu, gömleğin kokusunun cezbini bilmemektedir. Burada değinilen Hz. Yakup ile Hz. Yusuf'un kıssasının özeti şu şekildedir: Hz. Yusuf'tan ayrı kalan Hz. Yakup'un gözleri ağlamaktan kör olur. Bu ayrılık yıllar sonra bir kıtlık sonucu Yusuf'un kardeşlerinin Mısır'a buğday almaya gelmesi ile son bulur. Hz. Yusuf kardeşleri ile beraber gömleğini babasına gönderir. Gömlek yaklaşınca Hz. Yakup, Yusufu'un kokusunu alıyorum, der. Gömleği yüzüne gözüne sürünce tekrar görmeye başlar (Canım, 2016, s. 230). Beyit bu kıssaya telmihle oluşturulmuştur.

Beyti oluşturan kelimeler birbiriyle uyumlu bir şekilde kullanılmıştır. "Rûzgâr" kelimesinin özelliğ kokuyu yayabilmesidir. "Meşâm" (burun) ve "bûy" (koku) birbiriyle ilişkiler kelimelerdir. "Meşâm-ı iştiyâk" terkibinde soyut bir kavram olan arzu ile somut bir kavram olan burun ilişkilendirilerek somutlaştırmaya gidilmiştir.

دلم پروانه استعداد ایدلدن سوز تام عشق/اولور سوزش گدای عکسی شمع انجمن بیلمز

Dilüm pervâne isti‘dâd idelden sûz-ı tâm-ı ‘aşḳ

Olur sûziş gedâ-yı ‘aksi şem‘-i encümen bilmez

[Dilüm, sûz-ı tâm-ı ‘aşḳ pervâne isti‘dâd idelden sûziş gedâ-yı ‘aksi olur; şem‘-i encümen bilmez.]

Gönlüm, aşkın tam yanmasını istidat ettiğinden beri pervane(dir). Yanış, (gönlümdeki) yansımasının dilencisi olur, meclis mumunu bilmez.

Pervâne: Geceleri ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek; yol gösteren, rehber, kılavuz; ferman, hüküm, nişan. **İsti‘dâd:** Yetenek; anlayış; alışkanlık özelliği. **Sûziş:** Yanma, yürek yanığı, büyük acı; etkilenme, dokunma. **Gedâ:** Dilenci, yoksul, fakir. **Şem‘:** Mum, bal mumu; İlahî nur. **Encümen:** Meclis, cemiyet, topluluk.

Söyleyici; yanma, yanış bile bir ayna olan gönlümdeki yansımalardan yanmak için dileniyor, demek istemiştir. Gönlü yanma konusunda o kadar ileri ki yanışın kendisi bile oradan yanmayı ümit ediyor, meclis mumuna ihtiyaç duymuyor.

دل شهری و شهری بو جهان بی قراریده/مسافردر مثال روز و شب ذوق وطن بیلمز

Dil-i Şehrî vü Şehrî bu cihân-ı bî-ḳarârîde

Misâfirdür misâl-i rûz u şeb ẕevḳ-i vaṭan bilmez

[Dil-i Şehrî vü Şehrî bu cihân-ı bî-karârîde misâfirdür, misâl-i rûz u şeb ẕevḳ-i vaṭan bilmez.]

Şehrî ve Şehrî’nin gönlü bu sürekli bir hâl üzere durmayan dünyada misafirdirler. Gece ve gündüz misali vatan zevki (nedir) bilmez.

Bî-karâr: Kararsız; huzursuz, rahatsız, muzdarip; yerinde duramayan. **Misâfir:** Konuk; yolculuk yapan, yola çıkan kimse, yolcu**. Rûz u şeb:** Gece gündüz, her zaman.

Şair, bu beyitte yine kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmektedir ve kendisinin bir parçası olan gönlüne bir şahsiyet yüklemiştir. Nasıl ki dünya, durmaksızın döner durur; Şehrî ve Şehrî’nin gönlü de onun gibi sürekli yolculuk hâlindeler ve vatan zevki nedir, bilmemektedirler.

49. Gazel

Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

غمزۂ بدمست یاره حرف آتار آلفته‌یز/زلف پرتابه پریشانلق صتر آشفته یز

Ġamze-i bed-mest-i yâre ḥarf atar âlüfteyüz

Zülf-i pür-tâba perîşânlıḳ saṭar âşüfteyüz

[Ġamze-i bed-mest-i yâre ḥarf atar âlüfteyüz. Zülf-i pür-tâba perîşânlıḳ saṭar âşüfteyüz.]

Yârin körkötük sarhoş gamzesine laf atan düşkün kimseyiz. Lüle lüle kıvırcık saça dağınıklık satan aklı başından gitmiş kimseyiz.

Gamze: Sevgilinin aşığa manalı bakışıdır, öldürücüdür. **Bed-mest**: Ne yaptığını bilmeyecek derecede sarhoş olmayı ifade eder. Hâl böyle iken bedmest (kör kütük sarhoş) "silah çekip kan döker", kavgaya karışır. Bu yönüyle gamze ve göz de bir bedmeste benzetilir (Şentürk, 2017, s. 148-149). Çünkü onlar da âşığı çeşitli yolarla öldürür. **Harf atmak,** günümüzde de kullanılan bir kimseye laf atmak deyimidir. **Alüfte:** Alışık, müptela, düşkün kimse demektir. "**Zülf-i pür-tâb**" lüle lüle kıvırcık saç demektir. **Perişan:** dağınık, düzensiz, karmakarışık anlamlarına gelir. **Âşüfte:** Çılgın gibi seven, aşktan perişan olan, meftun kimsedir.

Birinci mısrada söyleyici, ikisinin öldürücü özelliği olan sevgilinin gamzesinden ve kör kütük sarhoşluğundan kormadığını ifade ederek ona laf atan müptela olduğunu belirtmiştir. İkinci mısrada ince bir mana yakalanmıştır. Kıvırcık saç zaten dağınık olur. Söyleyici, buna rağmen kıvırcık saça dağınıklık satacak kadar divane olduğunu belirtmiştir.

شویله فهم ایتدك رموز چشم پنهان گویی کم/غمزه‌یه مضمون بخش نکتهٔ ناگفته‌یز

Şöyle fehm itdük rumûz-ı çeşm-i pinhân-gûyı[22] kim

Ġamzeye mażmûn-baḫş-ı nükte-i nâ-güfteyüz

[Rumûz-ı çeşm-i pinhân-gûyı şöyle fehm itdük kim ġamzeye mażmûn-baḫş-ı nükte-i nâ-güfteyüz.]

Gizli konuşan gözün imalı sözlerini şöyle idrak ettik ki gamzeye söylenmemiş nüktenin mazmununu bağışlarız.

Rumûz: Remizler, gizli anlamları olan imalı sözler. **Çeşm:** Göz. **Pinhân:** Gizli. **Gûy:** Sonuna geldiği kelimelere "söyleyen" anlamı katarak Farsça usulüyle birleşik sıfatlar yapar. **Mazmûn:** Kastedilen asıl mana, kavram, meal, mefhum;

[22] Çeşm-i pinhân-gûy: Esas alınan metinde çeşm-i pinahan-kuy şeklinde okunan bu terkip anlam gereği "gûy" olarak okunmuştur.

nükte ve cinaslarla süslenen ve asıl manayı dolaylı olarak anlatan güzel söz. **Güfte:** Söylenmiş, söz, söylemiş.

Söyleyici burada gizli söz söyleyen gözün işaretlerinden anladığı bir durumu açıklamıştır. Kendisi çeşitli imalar barından sevgilinin "gamze"sine söylenmemiş ince manaların mazmununu bahşetmiştir. Klasik şiirde sevgilinin çeşitli imalar barındıran bakışı yani "gamze"sidir. Âşık bu manaları çözmekte zorlanır ve ıstırap çeker. Gamze; fitne sahibi, belalı, acımasızdır ve âşığı öldürücü özelliğine sahiptir. Bütün bünlar sadece "bakma" eylemi ile gerçekleşen durumlardır (Pala, 2009, s. 162). Söyleyici bu durmların gerçekleşmene sebep yine kendisi olduğunu belirtiyor ve bunu da yine gözden gelen bu işaretler sayesinde anlamıştır. Bir nevi gamzenin suçu yok da kendisinde olan vasıflar, gamzeye bu özellikler kazandırmış gibi bir hayal kurulmuştur.

Beyti oluşturan kelimeler arasında bir bütünlük ve uyum söz konusudur. Kelimeler arasında çağrışım zengiliği ve "Rumûz"un anlamında bir gizlilik söz konusu iken gizli analmına gelen "pinhân" kelimesi kullanılmış, "nükte" ince bir anlam taşıyan söz demek iken "mazmûn" da bir nevi nükteli sözlerdir.

"Nükte-i nâ-güfte" kendi içerisinde hem bir söz oyunu hem de tezat bildirmektedir. Bu tarz bir kullanım Sebk-i Hindî'nin "kelimelerle oynama (kârıkelimator)" özelliğine örnektir. "Çeşm-i pinhân-gûy"da söz söyleme, dil duyu organıyla gerçekleşirken gözün yaptığı bir eylem gibi kurgulanmıştır. Bu tür kullanım yine Sebk-i Hindî'nin "duyumlar arası geçiş içeren ifadeler (hiss-âmîzî)" özelliğini yansıtmaktadır.

باغ نادیده بهار عالم حرمانده/خون حسرتله لبالب غنجهٔ نشگفته‌یز

Bâġ-ı nâ-dîde-bahâr-ı 'âlem-i ḥırmânda

Ḫûn-ı ḥasretle leb-â-leb ġonca-i neşgüfteyüz

[Bâġ-ı nâ-dîde-bahâr-ı 'âlem-i ḥırmânda ḫûn-ı ḥasretle leb-â-leb ġonca-i neşgüfteyüz.]

Nasipsizlik âleminin görülmemiş baharının bağında hasret kanıyla ağzına kadar dolu açılmamış goncayız.

Nâ-dîde: Görülmemiş, eşi benzeri olmayan, çok kıymetli. **Hırmân:** Nasipsizlik, mahrumiyet. **Hûn:** Kan. **Leb-a-leb:** Ağzına kadar dolu. **Neşgüfte:** Açılmamış.

Söyleyici, kısmetsizlik âlemin eşi benzeri olmayan baharında hasret kanıyla dopdolu açılmamış gonca olduğunu söyleyerek mübalağa yapmıştır. Öncelikle kendisinin nasipsiz ve kısmetsiz biri olduğu belirtmiştir. Bunu tabiatla ilgili bağ, bahar, gonca kelimlerini kullanarak daha etkili hâle getirmeye çalışmıştır.

Söyleyici, kendisini goncaya benzetmiştir (teşbih). Doğal olarak gonca, bahar ayında bağ, bahçede yeşeren bir bitkidir. Şair bu gerçeklerden yararlanarak beytini kurgulamıştır. Goncayı açılmamış gül olarak düşünürsek içinin kırmızı olması pek tabiidir. Şair, kanın kırmızı renginden de faydalanarak sanki gonca içi kanla doluymuş gibi bit tasarrufta bulunmuştur. Ayrıca söz konusu olan kan hasret kanıdır. Yani gonca açılmayı özlemiştir, diyebiliriz.

اولمدق دورڭده دیدار صفادن سیرچشم/خواب غمله روز و شب ای چرخ انڭچون خفته‌یز

Olmaduḳ devrüŋde dîdâr-ı ṣafâdan sîr-çeşm

Ḫᵛâb-ı ġamla rûz u şeb ey çarḫ anuŋçün ḫufteyüz

[Ey çarḫ devrüŋde dîdâr-ı ṣafâdan sîr-çeşm olmaduḳ anuŋçün ḫᵛâb-ı ġamla rûz u şeb ḫufteyüz.]

Ey felek!(Senin) devrinde (dönüşünde) huzurun çehresine gözümüz doymadı. Onun için gam uykusuyla gece ve gündüz uykudayız.

Devr: Dönme; bir şeyin çevresinde dolaşma; başı sonu belli zaman parçası, çağ, dönem. **Sîr-çeşm:** Gözü tok olan, tok gözlü kimse. **Dîdâr:** Yüz, güzel yüz; görünme, tecelli; görüşme, buluşma; göz; açık, aşikâr, ortada; kavuşma. **Hâb:** Uyku. **Hûfte:** Uyumuş, yatmış, uykuda; (mec.) habersiz, gafil.

Söyleyici, çarh olarak da adlandırılan feleğe şikâyette bulunmuştur. Feleğin dönüşünden safanın yüzünden gözü doymamıştır. Sırf bunun için gece gündüz uykuda kalmıştır. Bu uyku, dünyanın aldatıcı güzelliklerinden doğan gaflet uykusu da olabilir. “Devr”, kelimesi ile feleğin dönüşü ve zaman kastedilmiştir. Söyleyici, doyasıya huzuru tadamadık diyor. “Dîdâr-ı safâ” (huzurun çehresi) ifadesinde

somutlaştırma ve kişileştirme vardır. Bu, Sebk-i Hindî şairlerinin çokça kullandığı ifade biçimlerindendir.

نوله شهری ایلمزسڭ زهر چشمندن حزر/غمزهٔ بدمست یاره حرف آتر آلفته‌یز

N'ola Şehrî eylemezseŋ zehr-i çeşminden ḥaẕer

Ġamze-i bed-mest-i yâre ḥarf aṭar âlüfteyüz

[Şehrî zehr-i çeşminden ḥaẕer eylemezseŋ n'ola? Ġamze-i bed-mest-i yâre ḥarf aṭar âlüfteyüz.]

Ey Şehrî! (Onun) gözünün zehrinden sakınmazsan bunda şaşılacak ne var. Yârin körkötük sarhoş gamzesine laf atan müptelayız.

Zehr-i çeşm: Yakıcı, öldürücü göz (Ünlü, 2013). Öfke ve gazapla bakma (Dihhudâ, 2021). **Hazer eylemek:** Sakınmak, çekinmek. **Gamze:** Göz kırpma, gözle işaret etme; göz süzerek göz ucu ile bakma, göz kuyruğunda görülen gönül çekici hareket; çene veya yanak çukuru. **Bed-mest:** Kendini bilmeyecek derecede sarhoş olan. **Harf atmak:** Söz atmak, laf atmak, sözle sataşmak. **Âlüfte:** Alışık, müptela, düşkün kimse; iffetsiz kadın, aşifte, fahişe.

Söyleyici bu beyitte yârin sarhoş gözüne laf atacak kadar müptela, gözünü budaktan sakınmayan bir âşık olduğunu dolyısıyla onun gözünün öfkesinden sakınmadığını dile getiriyor. Klasik şiirde sevgilinin manalı bakışı olan "gamze"nin özelliklerinden biri kan dökücü olmasıdır (Canım, 2016, s. 60). "Bed-mest" (körkütük sarhoş) olması onu biraz daha korkutucu hâle getircektir. Fakat söyleyici buna rağmen ona sataşmaktan çekinmediğini belirtmiştir.

50. Gazel

Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fa'ûlün

نه منتظر بو نه صبادن گله‌مندز/هجرانله جان ویرمده یعقوب پسندز

Ne muntaẓır-ı bû ne ṣabâdan gilemendüz

Hicrân ile cân virmede Ya'ḳûb-pesendüz

[Ne muntaẓır-ı bû ne ṣabâdan gilemendüz. Hicrân ile cân virmede Ya'ḳûb-pesendüz.]

Ne koku bekleyeniz ne de rüzgârdan şikâyetçiyiz. Ayrılık (derdiyle) can vermede Yakup'a hayranız.

Muntazır: Bekleyen, gözleyen, intizar eden. **Sabâ:** Sabaha doğru kuzeyfoğudan esen serin, hoş, latif bahar rüzgârı, tan yeli. **Gilemend:** Şikâyet eden, şikâyetçi. **Hicrân:** Ayrılık, ayrılık acısı; insanın içinde yer eden, unutulmaz, onulmaz, dinmez acı.

Kur'an-ı Kerîm'de geçen kıssalardan biri baba-oğul olan iki peygamber Hz. Yakup ile Hz. Yusuf'un kıssasıdır. Daha çocuk yaşta iken kıskançlık sonucu bir oyunla babasından koparılan Hz. Yusuf'un uzun bir macerası vardır. Bu beytin telmihte bulunduğu kısım ise Hz. Yakup'un uzun yıllar Hz. Yusuf'un ayrılığından kör olması ve acı çekmesi sonucu Hz. Yusuf'un gömleği ona getirildiğinde kokusundan onu tanımasıdır. Söyleyici burada ümitsiz bir atmosfer çizmektedir. Çünkü o herhengi bir kokunun bekleyeni olmadığı gibi o kokuyu getirecek olan rüzgârdan da şikâyetçi değildir.

ایتدك ینه طور دلی حیرتله مزیّن/مشتق تماشای تجلّیٔ بلندز

İtdük yine Ṭûr-ı dili ḥayretle müzeyyen

Müştâḳ-ı temâşâ-yı tecellî-i[23] bülendüz

[Yine Ṭûr-ı dili ḥayretle müzeyyen itdük. Müştâḳ-ı temâşâ-yı tecellî-i bülendüz.]

Yine gönül Tur'unu şaşkınlıkla süsledik. Ulu tecellinin temaşasına müştakız.

Tecelli: Görünme, belirme, görünür olma; (mec.) kader, talih; Allah'ın kudretinin şahıslarda ve eşyada görünmesi. **Hayret:** Şaşmak, şaşırmak; kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salikin, düşünemez ve muhakeme edemez hâle gelmesi. Hayret ya delilde olur ya da medlulde. Allah'ın varlığını ispatlayan delilde hayrete düşmek zındıklık ve mülhitliktir. Delille varılan Hakk'ın tecellilerini temaşada hayrete düşmek sıddıklıktır (Uludağ, 2012, s. 163). **Temâşâ:** Seyretme, müşahede; Allah'ın isim, fiil ve sıfatlarının tecellilerini seyretme, maddi ve manevi âlemlerdeki ilahi

[23] Metin neşrinde tamlama şeklinde okunmamış fakat yazma nüshaya baktığımızda "hemze"nin olduğunu görebilmekteyiz. Anlam açısındandan da tamlama şeklinde okunması daha isabetli olacaktır.

güzelliği müşahede etme (Uludağ, 2012, s. 352). **Müzeyyen:** Süslenmiş, bezenmiş, süslü, ziynetli. **Müştâk:** Şiddetle arzu eden, özleyen, hasretini çeken, gönülden isteyen. **Bülend:** Yüksek, yüce, ulu. **Tûr:** Hz. Musa'nın vahiy ve tecelliye mazhar olduğu dağ.

Söyleyici bu beyitte gönül dağını hayretle süslediğini belirtmiştir. Çünkü o, yüce tecellinin temaşını şiddetle arzu edendir. Gönül, Tûr'a benzetilmiştir. Yani gönül tecelliye mazhar olacak şekilde süslenmiş bir şekilde beklemektedir. Böyle bir hayalin oluşmasının arka planında Hz. Musa'nın kıssası yatmaktadır. Hz. Musa, Allah'ı görmek ister. Fakat Allah, kendisinin görmesinin imkânsız olduğunu belirtmiş ve Tûr dağına görünmüştür (tecelli). Dağ yerle yeksan olur. Hz. Musa bu duruma dayanamaz ve baygınlık geçirir. Ayılınca da tövbe eder (Canım, 2016, s. 126). Beyitte yukarıda anlamları verilen "tecellî", "temâşâ", "hayret", "Tûr" gibi tasavvufî kavramlar kullanılmıştır. Bu kelimelerin kullanılması Sebk-i Hindî şairlerinin çokça başvurduğu "önemli imajlar ve kavramlar" arasında yer almaktadır (Babacan, 2012, s. 428).

ای فاءدجویان دوعالم سزه مژده/محشرده دخی دست در آغوش گزندز

Ey fâ'ide-cûyân-ı dü-'âlem size müjde

Maḥşerde daḫı dest-der-âġûş-ı gezendüz

[Ey fâ'ide-cûyân-ı dü-'âlem! Size müjde. Maḥşerde daḫı dest-i der-âġûş-ı gezendüz.]

Ey iki âlemin faydasını arayanlar! Size müjde. Mahşerde bile musibeti kucaklayanız.

Fâ'ide-cû: Fayda arayan. **Dü-'âlem:** İki âlem, dünya ve ahiret. **Dest:** El. **Âgûş:** Kucak, (mec.) himaye, koruma. **Gezend:** Zarar ziyan, afet, musibet.

Söyleyici, bu beyitte kendisinin durumunu ortaya koymuştur: Siz iki âlem saadetinin peşindesiniz, biz ise sadece bu dünyada değil, ahirette dahi tehlikeyi kucaklarız. Yani sadece dünyadan değil ahiretten de vazgeçmiştir. Burada tasavvufî bir mahiyet söz konusudur. Tasavvufta "terk" dört şekilde kategorilendirilmiştir: Terk-i dünya, dünya nimetlerini ahret için terk etmek; terk-i ukbâ, Allah için

cennetin nimetlerini terk etmek; terk-i hestî, kendi varlığı terk edip Hakk'ta fani olmak; terk-i terk: terk ettiklerini de zihnen terk etmek (Uludağ, 2012, s. 353). Beyitte bu terk meselesi sezilmektedir.

یاقمزسه نوله جسممزی آه شررناك/اعجاز مهبّتله خس بارقه بندز

Yaḳmazsa n'ola cismümüzi âh-ı şerernâk

İ'câz-ı muḥabbetle ḫas-ı bârika-bendüz

[Âh-ı şerernâk cismümüzi yaḳmazsa n'ola? İ'câz-ı muḥabbetle ḫas-ı bârika-bendüz.]

Kıvılcım saçan ah, cismimizi yakmazsa bunda şaşılacak ne var? Aşkın mucizesiyle şimşeği (bile) bağlayan ot kırıntısıyız.

Şerer: Kıvılcım, kıvılcımlar. **–nâk:** Sonuna geldiği kelimelere "-li" anlamı katarak Farsça türemiş sıfatlar yapar. **İ'câz:** Aciz bırakma, bir benzerini yapmada herkesi acz içinde bırakma; herkesi aciz bırakan şey, keramet, mucize. **Has:** Dal veya ot kırıntısı, yonga, çöp. **Bârika:** Yıdırım parıltısı, şimşek. **-bend:** Sonuna geldiği kelimelere "bağlayan, bağlamış" anlamı katarak Farsça birleşik sıfat ve isimler yapar.

Bu beyitte akla aykırı bir durumdan bahsedilmektedir. Çer çöpün şimşeği bağlaması, bir nevi onu zaptetmesi mümkün değil. Bilakis şimşek onu yakıp kül eder. Üstelik saman çok kolay alev alan bir cisimdir. Oysa aşk, öyle bir mucize ki onun sayesinde söyleyicinin çer çöpe benzettiği vücudu şimşeği bile etkisiz hâle getiriyor. Şimşeğe kıyasla daha zayıf bir yakıcılığı olan ah kıvılcımının, söyleyici bedenini yakmaması gayet tabidir.

بین نالهٔ جانسوز ایله آتش زدهلرده/شیونگر شهری و عزاگیر سپندز

Biŋ nâle-i cân-sûz ile âteş-zedelerde

Şîvenger-i Şehrî vü 'ezâ-gîr-i sipendüz[24]

[24] Divan neşrinde "Biŋ nâle-i cân-sûz ile âteş- zedelerde/Şîvenger-i Şehrî vü ġazâ-gîr-i pesendüz" şeklinde okunan bu beyit yazma nüshaya baktığımızda ve anlamın da oturması için "ġazâ" "'ezâ" şeklinde "pesend" de "sipend" şeklinde okunmalıdır.

[Biŋ nâle-i cân-sûz ile âteş-zedelerde şîvenger-i Şehrî vü ‘ezâ-gîr-i sipendüz.]

1) Yanmışlar[arasın]da bin can yakan iniltiyle Şehrî’nin feryatçısı ve üzerliğin ağıtçısıyız.

2) Bin can yakan iniltiyle yanmışlar (arasın)da Şehrî’nin feryatçısı ve üzerliğin matemcisiyiz.

Nâle: İnleme, inilti. **Cân-sûz**: Can yakan, can yakıcı. **Şîvenger:** Matemci. **‘Ezâ-gîr:** Ağlamak ve feryat etmek, yas tutmak ve bir musibet sebebiyle siyah elbise giymek (Dihhudâ, 2021). **Sipend:** Üzerlik tohumu, üzerlik, dardağan darısı.

“Sipend” (üzerlik tohumu) ateşe atılınca patlayarak birtakım sesler çıkarır, şairler zaman zaman bu durumu aşk ateşiyle yanan ve feryat eden âşığa benzetirler (Onay, 2016, s. 371). Söyleyici, Şehrî’nin ve üzerliğin acısını ortak olduğunu, onların feryatlar içinde yasını tuttuğunu ve onlar için ağıt yaktığını söylemektedir.

SONUÇ

XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da da görülmeye başlayan Sebk-i Hindî kendi dinamiklerinden dolayı anlaşılması güç bir şiir tarzıdır. Bu tarzın benimsemiş şairler ince hayal ve orijinal manalar peşinde olmalarının bir sonucu olarak anlaşılması güç ifade biçimleri ortaya çıkarmışlardır. Öyle ki bu, geleneksel edebiyatın bazı unsurlarını değiştirirek varlığını sürdürmesine imkân sağlamıştır. Bu çalışmada da Sebk-i Hindî şairlerinden olan Şehrî'nin *Dîvân*'ından ilk 50 gazelin şerhi yapılmıştır. Bu sayede teorik olarak açıklanagelen Sebk-i Hindî'nin anlaşılmasına yardımcı olması beklenen somut örnekler sunulduğu düşünülmektedir.

Şehrî'nin ele alınan gazellerinde karamsarlık hâkimdir. Şehrî sürekli felekten şikâyetçi olma konumundadır. Ah, gam, keder, ıstırap, sevgilinin acı veren bakışı, inleyen gönül veya bülbül sıkça başvurduğu kelimelerdir. Bunun en büyük nedeni Sebk-i Hindî şairleri olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Beyitlere bakıldığında Sebk-i Hindî'nin "genişletilmiş tamlamalar ve birleşik yapılar" sıkça başvurduğu görülmektedir: "zebân-ı ârzû-yı żabṭ-ı müdde'â" (G18B3), "şerâr-ı sîne-i sûzân-ı ehl-i derd" (G21B4), "çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd" (G21B2)… Sebk-i Hindî'nin "örneklemeli beyit sistemi" **(**Bir dil ki ider 'aşḳ-ı ciger-tâb ile ülfet/Beŋzer o ketâna k'ide meh-tâb ile ülfet (G14B1)), "duyumlar arası geçiş içeren ifadeler (hiss-âmîzî)" (çeşm-i pinhân-gûy), "dilsel sapmalar" (zindânter) gibi özellikleri görülebilmektedir.

Şehrî'nin sıkça kullandığı tecelli, Tûr, hayret, Musa, âyîne (ayna), dil (gönül) gibi tasavvufu çağrıştıracak kavramlar yine Sebk-i Hindî şairi olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Şehrî, mahlasını kullanırken sürekli kendisinden bir başkasıymış gibi bahsetmiştir. Bu kullanıma da "tecrid" denilmektedir.

KAYNAKÇA

Arı, O. S. (2016). *Mehmed Vehbi Konevi'nin Hafız Divanı Şerhi'nde Tasavvufi Unsurlar* . İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Arı, O. S. (2017). Osmanlı'da Hâfız Dîvânı'na Sûfî Bakış: Mehmed Vehbî Konevî'nin Şerh-i Dîvân-ı Hâfız'ı . *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 241-260.

Asım, M. (2009). *Burhân-ı Katı.* İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Asım, M. (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (Cilt 2). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Atila, M. (2019). *Muslihuddîn Mustafâ Sürûrî Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.* Diyarbakır: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Kubbealtı .

Babacan, İ. (2009). Sebk-i Hindî Şiirinde Yeni-Orijinal Yapı ve Terkipler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29-46.

Babacan, İ. (2012). *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı- Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu).* Ankara: Akçağ Yayınları.

Bosnevî, S.-i. (2020). *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Bursevî, İ. H. (2012). *Mesnevî Şerhi- Rûhü'l-Mesnevî.* (İ. Güleç, Dü.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Canım, R. (2016). *Divan Edebiyatının Kaynakları.* İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri.* İstanbul: Kitabevi.

Çavuşoğlu, M. (2017). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili.* İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çelebi), Ş. (. (2019, Haziran 01). *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphanler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü*. www://ekitap.kulturturizm.gov.tr adresinden alınmıştır

Demirel, Ş. (1999). *17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi), Hayatı, Sanatı, Divânı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili.* Elazığ: Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Demirel, Ş. (2009). XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydena Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî- Hikemî Tarz-Mahallileşme. *Turkish Studies*, 279-306.

Demirel, Ş. (2014). *Şehrî (Malatyalı Alî Çelebî) Dîvânı.* Malatya: Malatya Kitaplığı.

Demirel, Ş. (2014). *Şherî (Malatyalı Alî Çelebî) Dîvânı.* Malatya: Malatya Kitaplığı.

Devellioğlu, F. (2009). *Osamnlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.

Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.* Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.

Dihhudâ. (2021, 07 20). *https://www.vajehyab.com*. Lugatnâme-i Dihhudâ: https://www.vajehyab.com/dehkhoda/%D8%AE%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%86 adresinden alınmıştır

Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Doğan, D. M. (2008). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük.* İstanbul: Pınar Yayınları.

Doğan, M. N. (2011). *Fatih Divanı ve Şerhi.* İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Doğan, M. N. (2017). *Şiiristan İzahlı ve Şerhli Divan Şiiri Antolojisi.* İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Doğan, M. N. (2017). *Şiiristan-İzahlı ve Şerhli Divan Şiiri Antolojisi.* İstanbul: Yelkenli Yayınevi.

Efendi, S. M. (2008). *Tasavvuf Sözlüğü.* (İ. Kara, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.

Fuzulî. (2014). *Türkçe Divan.* (İ. Parlatır, Dü.) Ankara: Akçağ Yayınları.

Güleç, İ. (2011). Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli? . *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 83-111.

Hasan, Ş. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî-1*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları-1.

Hasan, Ş. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî-2*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Hasan, Ş. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî-3*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Hasan, Ş. (2019). *Ferheng-i Şu'ûrî-4*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

İpekten, H. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü.* İstanbul: Say Yayınları.

Kartal, A. (2008). *Şiraz'dan İstanbul'a Şiir Rüzgarları: Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar.* İstanbul: Kriter.

Kaya, B. A. (2015). Klâsik Türk Şiirinde Şifâlı Bitkiler Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 263-314.

Kedkenî, M. R. (1371). *Şâir-i Âyinehâ.* Tahran: İntişarât-ı Âgâh .

Kılıç, A. (2007). Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi . *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu*.

Komisyon. (2005). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kurt, A. (2019). "Söyleyici" Kavramı ve "Nûrusiyâh" Şiirinden Hareketle Şiir Çözümleme Yötemlerinde "Söyleyici"nin Tespitinin Şiiri Anlamaya Katkısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 174-182.

Mehmed, V. (2014). *Vankulu Lügati* (Cilt 1). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Menderes Coşkun, A. İ. (2011). *Gazel Şerhleri.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Mengi, M. (2010). *Divan Şiiri Yazıları.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Mustafa, A. (2017). *Ahterî-yi Kebir.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nihat Öztoprak, S. D. (2019). *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Edebiyatı Metin Şerhi.* İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü- Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı.* (C. Kurnaz, Dü.) Ankara: Berikan Yayıncılık.

Öğüt, S. (2000). *İslâm Ansiklopedisi (İhram)* (Cilt 21. Cilt). İstanbul: İSAM.

Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 103-154.

Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü.* İstanbul: Kapı Yayınları.

Sami, Ş. (2010). *Kamus-ı Türkî* . (P. Yavuzarslan, Dü.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Saraçbaşı, M. E. (2010). *Örenekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü* (Cilt II). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sefercioğlu, M. N. (1990). *Nev'î Divânı'nın Tahlîli.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Soleimanzadeshekarab, N. (2019). *Şem'i Şem'ullâh ve Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.* Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Şakar, S. Ö. (2021). *Eski Türkiye Türkçesinin Deyimler Sözlüğü* . İstanbul: DBY Yayınları.

Şentürk, A. A. (2010). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şentürk, A. A. (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-1.* İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-2.* İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.

Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-3.* İstanbul: DBY Yayınları.

Şentürk, A. A. (2020). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu-4.* İstanbul: DBY Yayınları.

Toker, H. (1996). Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu). *İlmî Araştırmalar* , 141-150.

Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* . Ankara: Türk Dİl Kurumu Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2021, 08 02). *Türk Dil Kurumu* . Türk Dil Kurumu Sözlükleri: https://sozluk.gov.tr/ adresinden alınmıştır

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Ünlü, S. (2013). *Çağatay* Türkçesi *Sözlüğü.* Konya: Eğitim Yayınevi.

Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi).* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Yakut, E. (2017). Hint Üslubu Şairlerinin Lafız ve Manaya Bakışı. *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 9-24). Kahramanmaraş: Asoscongress.

Yakut, E. (2019). Hint Üslubunda Yabancılaştırma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 380-408.

Yakut, E. (2020). *Aşkın Suretleri- Hint Üslubunda Müşterek İmgeler.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Yılmaz, O. (2007). Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 271-303.